

T. C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK YILLARINDA
FUTBOL VE MİLLİ KİMLİĞİN İNŞASI AÇISINDAN
İDEOLOJİK İŞLEVLERİ:
ULUSAL BASINDA FUTBOL HABERLERİNDE
MİLLİYETÇİ SÖYLEMLER

DOKTORA TEZİ

ÖMER ONUR ERDEM

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Dilruba Çatalbaş

HAZİRAN 2023

ÖNSÖZ

Doktora teziyle ilgili edilen teşekkürlerin ilgi, genellikle danışmanlara gitmektedir. Ben de geleneği bozmayarak ilk olarak çalışmamla ilgili değerli danışmanım Prof. Dr. Dilruba Çatalbaş Ürper'e teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Ancak bu teşekkür, kendisinin sadece bir danışman olarak tezimin hazırlanışı sürecinde beni en iyi, en doğru şekilde yönlendirmeye çalışmasından dolayı değil... Buna ilaveten, hatta bundan daha önemli olarak, insani açıdan da bana dört dörtlük yaklaşmasından ve özellikle akademi dışı birtakım sorunlar nedeniyle uzadıkça uzayan tez yazım sürecimde bu sorunlarıma karşı sınırsız bir hoşgörüyü yaklaşmasından dolayı... Kendisinin bu engin desteği olmasaydı, bu çalışmanın ortaya çıkması mümkün değildi.

Yine en başından beri tez izleme jürimde yer alan ve bana karşı hep yol gösterici, olumlu eleştirilerde bulunan danışmanlarım Prof. Dr. Murat Özgen ile Doç. Dr. Tolga Çevikel'e de gönül dolusu teşekkürlerimi sunarım.

Henüz 10 yaşında olmasına rağmen evde bana hiçbir zaman zorluk çıkarmamaya çalışan, bilakis çoğu zaman elinden geldiğince kardeşiyle de ilgilenerek üzerimden büyük bir yük alabilen canım oğlum, 'abilerin güzeli' Aleks Rüzgar Erdem'e de sonsuz kez teşekkür ederim.

Ağabeyinin aksine fiziksel olarak her türlü zorluğu çıkarmak için özel çaba sarf eden, yine de üzerime bindirdiği bütün o yükün üzerine tek bir gülüşüyle bile o yorgunluğu alıp neşe saçabilen üç yaşındaki bir tanecik canavarım Can Lefter Erdem'e de teşekkür etmezsem olmaz.

Teşekkürlerin en önemlisiyse, tanıştığımız günden beri, yani 20 yılı aşkın bir süredir bana hep en yoğun şekilde destek olan, can yoldaşım, hayat arkadaşım Gökçe Çelikyapı Erdem için... Onun desteği ve yardımları olmasaydı sadece bu tezin değil hiçbir yükün altından kalkamazdım herhalde.

Ve son olarak bana hem okumayı hem de futbolu sevdiren, dolayısıyla bu çalışmanın ortaya çıkmasında birinci dereceden etkili olan, daha da önemlisi, benim iyi bir eğitim görebilmem için ömrü boyunca elinden ne geliyorsa yapan ve böylesine bir çalışmanın altından kalkabilmem için gereken donanımı edinmemi sağlayan canım annem Meral Erdem'e de sonsuz teşekkürler... Bu çalışmada en büyük paylardan biri de ona aittir. Işığı bol olsun...

Ö. Onur Erdem

İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vii
RÉSUMÉ.....	viii
ABSTRACT.....	ix
ÖZET.....	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: FUTBOLUN ORTAYA ÇIKIŞI VE KURUMSALLAŞMASI.....	29
1.1. Ayaktopu Oyunlarının Kısa Tarihçesi.....	29
1.2. Modern Futbolun Temellerinin Atılması.....	32
1.2.1. ‘Public School’ Kategorisindeki Okulların Futbolun Doğuşuna Katkıları.....	33
1.2.2. Futbol Kulüplerinin Ortaya Çıkması ve Football Association’ın Kurulması.....	35
1.2.3. Birleşik Krallık’ta Federasyonların Kuruluşları, İlk Uluslararası Maçlar ve İlk Ulusal Turnuvaların Düzenlenmesi.....	35
1.2.4. Futbolun Latin Amerika’ya Yayılma Süreci.....	39
1.2.5. Kıta Avrupası’nda Futbolun Gelişimi.....	42
1.3. Futbolun Küresel Başarısının Nedenleri.....	48
1.4. Futbolun İdeolojik Boyutu.....	52
İKİNCİ BÖLÜM: MİLLİYETÇİLİK İDEOLOJİSİ VE MİLLİYETÇİLİK AKIMLARININ GELİŞİMİ.....	67

2.1. Milliyetçilik Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması.....	67
2.1.1. Gellner ve Anderson'ın Gözünden Millet ve Milliyetçilik.....	67
2.1.2. Anthony D. Smith ve Tümevarımsal Bir Yaklaşım Olarak Milliyetçilik.....	72
2.1.3. Marksizmin Milliyetçilik Üzerine Yaklaşımları.....	77
2.1.3.1. Lenin ve Ezen Ulus Milliyetçiliği ile Ezilen Ulus Milliyetçiliği Farkı.....	80
2.1.3.2. Rosa Luxemburg'un Karşıt Görüşleri.....	84
2.1.4. Gramsci'nin Hegemonya Kavramı Üzerinden Milliyetçilik.....	87
2.1.5. Klasik Toplumsal Teori ve Milliyetçilik.....	89
2.1.5.1. Emile Durkheim'ın Milliyetçilik Kavramına Yaklaşımı.....	89
2.1.5.2. Max Weber'in Milliyetçilik Kavramına Yaklaşımı.....	91
2.2. Milliyetçilik Kavramını Şekillendiren Siyasi ve Kültürel Gelişmeler.....	92
2.2.1. Etnik Milliyetçilik ve İskoçya Örneği.....	98
2.3. Milliyetçilik Üzerine Liberal Görüşler.....	105
2.3.1. John Stuart Mill'in Milliyetçilik Kavramına Yaklaşımı.....	106
2.3.2. Lord Acton'ın Milliyetçilik Kavramına Yaklaşımı.....	108
2.4. 19. Yüzyıl Avrupası'nda Milliyetçilik.....	109
2.4.1. 19. Yüzyıl'da Fransa'daki Milliyetçilik.....	109
2.4.2. 19. Yüzyıl'da Diğer Batı Avrupa Ülkelerindeki Milliyetçilik.....	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: FUTBOLUN TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ, MİLLİ KİMLİKLER VE FUTBOL İLİŞKİSİ.....113

3.1. Milli Kimliklerin İnşası.....	113
3.1.1. Milli 'Negatif Öteki'.....	113
3.1.2 Bireyin Kendisini Milletle Özdeşleştirmesi.....	115
3.1.3 Michael Billig ve Banal Milliyetçilik.....	117
3.2. Ondokuzuncu Yüzyılda Futbolun Türkiye Topraklarına Gelişi.....	122
3.2.1. İmparatorlukta Yerleşik İngilizlerin Düzenlediği İlk Futbol Müsabakaları.....	123
3.2.2. İstanbul ve İzmir İngiliz Kulüpleri Arasındaki Rekabet.....	127

3.2.3. İlk Rum ve Ermeni Kulüplerinin Kuruluşu.....	131
3.2.4. İlk Türk Futbol Kulübü ‘Black Stockings’.....	134
3.2.5. İlk Futbol Liginin Düzenlenmeye Başlaması.....	139
3.2.6. Galatasaray Spor Kulübü’nün Doğuşu.....	140
3.2.7. Fenerbahçe Spor Kulübü’nün Kurulması.....	146
3.2.8. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı’nın Kurulması.....	147

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ULUSAL BASINDA MİLLİ MAÇLAR:

CUMHURİYET, AKŞAM VE VAKİT GAZETELERİNDE YER ALAN

HABERLERİN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ.....150

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	150
4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi.....	151
4.2.1. Türk Spor Gazeteciliğinin ve Araştırmaya Konu Gazetelerin Kısa Tarihçeleri.....	151
4.2.2. Eleştirel Söylem Analizinin Genel Özellikleri.....	154
4.3. Araştırmanın Bulguları.....	157
4.3.1 1920’lerde Milli Maç Haberlerinde Milliyetçilik.....	157
4.3.1.1. Türkiye’nin 1920’lerde Kazandığı Maçlar İlgili Haberler.....	158
4.3.1.1.1. Makro Yapılar.....	159
4.3.1.1.2. Mikro Yapılar.....	167
4.3.1.2. Türkiye’nin 1920’lerde Berabere Kaldığı Maçlarla İlgili Haberler.....	169
4.3.1.2.1 Makro Yapılar.....	169
4.3.1.2.2 Mikro Yapılar.....	172
4.3.1.3. Türkiye’nin 1920’lerde Kaybettiği Maçlar İlgili Haberler.....	172
4.3.1.3.1 Makro Yapılar.....	172
4.3.1.3.2 Mikro Yapılar.....	178
4.3.2 1930’lardaki Milli Maç Haberlerinde Milliyetçilik.....	179
4.3.2.1. Türkiye’nin 1930’larda Kazandığı Tek Maç Hakkındaki Haberler.....	179
4.3.2.1.1 Makro Yapılar.....	180

4.3.2.1.2 Mikro Yapılar.....	186
4.3.2.2. Türkiye'nin 1930'larda Berabere Kaldığı Tek Maç Hakkındaki Haberler.....	188
4.3.2.2.1 Makro Yapılar.....	189
4.3.2.2.2 Mikro Yapılar.....	193
4.3.2.3. Türkiye'nin 1930'lu Yıllarda Kaybettiği Maçlar Hakkındaki Haberler.....	206
4.3.2.3.1 Makro Yapılar.....	206
4.3.2.3.2 Mikro Yapılar.....	228
4.3.2.3.3 Mikro Düzeyde Retoriğin İncelenmesi.....	236
4.4. Bulguların Değerlendirilmesi ve Tartışma.....	250
SONUÇ.....	256
KAYNAKÇA.....	261
ÖZGEÇMİŞ.....	276
TEZ ONAY SAYFASI.....	277

KISALTMALAR

FA: Football Association

FAW: Football Association of Wales

FC: Football Club

IAFB: International Association Football Board

IFA: Irish Football Association

MÖ: Milattan Önce

MS: Milattan Sonra

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

RÉSUMÉ

Le football, peu de temps après son émergence en tant que sport moderne en Angleterre au milieu du XIXe siècle, a commencé à se répandre dans le monde entier et s'est avéré être le plus populaire de tous les types de sports. A la fin du même siècle, le football a été joué pour la première fois par les Anglais sur les terres ottomanes, qui sont maintenant bordées par la République de Turquie, et à nouveau en peu de temps il a commencé à susciter l'intérêt du peuple turc, par conséquent, de nombreux clubs de football turcs importants ont été créés au début du 20e siècle, les uns après les autres.

Pendant ce temps, le nationalisme est une idéologie qui est en hausse dans le monde entier pendant la majeure partie du XIXe siècle et la première moitié du XXe siècle. Pendant la période où l'Empire ottoman s'effondre et où la République turque moderne est finalement établie en 1923, le nationalisme est peut-être l'idéologie qui a le plus influencé les politiciens de cette période.

L'étude actuelle se concentre sur la façon dont les efforts de création d'une nouvelle identité nationale dans la République turque nouvellement établie dans la première moitié du XXe siècle se reflètent sur les symboles des matchs de l'équipe nationale de football turque et examine comment ceux-ci sont discutés. sur les colonnes de trois journaux importants de cette période, à savoir *Akşam*, *Cumhuriyet* et *Vakit*.

ABSTRACT

Football, shortly after it emerged as a modern sport in England in the middle of the 19th century, has begun to spread around the world and turned out to be the most popular of all types of sports. At the end of the same century, football was played for the first time by the Englishmen on the Ottoman soils, which are now bordered by the Republic of Turkey, and again in a short while it started to attract the interest of the Turkish people, hence many important Turkish football clubs were established in the beginning of the 20th century, one after another.

Meanwhile, nationalism is an ideology that is on the rise worldwide for the most of the 19th century and the first half of the 20th century. During the period when the Ottoman Empire collapses and the modern Turkish Republic was finally established in 1923, nationalism was perhaps the ideology that was the most influential on politicians of that period.

The current study focuses on how the efforts of the creation of a new national identity in the newly established Turkish Republic in the first half of the 20th century are reflected upon the symbols from the matches of the Turkish national football team and examines how these are discussed on the columns of three important newspapers of that period, namely *Akşam*, *Cumhuriyet* and *Vakit*.

ÖZET

Futbol, 19. yüzyılın ortalarında İngiltere’de modern bir spor olarak ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra dünyaya yayılmaya ve en popüler spor türlerinin de başında gelmeye başlamıştır. Aynı yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu’nun, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan topraklarında da ilk olarak İngilizler tarafından oynanan futbol, yine kısa süre içerisinde Türk halkının da ilgisini çekmeye başlamış ve 20. yüzyıl başlarında da sırasıyla birçok önemli Türk futbol kulübü kurulmuştur.

Öte yandan milliyetçilik de 19. yüzyıl genelinde ve 20. yüzyılın ilk yarısında dünya çapında yükselişte olan bir ideolojidir. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmak üzere olduğu dönem ve 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu esnasında da milliyetçilik, dönemin siyasilerinin belki de en çok etkisi altında kaldıkları ideoloji konumundadır.

Mevcut çalışma, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin 1930’ların sonuna kadar olan süreçte kendi milli kimliğini oluşturma çabalarının, milli futbol takımının çıktığı maçlarda nasıl semboller üzerinden yansıtıldığını ve bunların, dönemin üç önemli gazetesi olan *Akşam*, *Cumhuriyet* ve *Vakit* gazetelerinin haber sütunlarında nasıl ele alındıklarını incelemektedir.

GİRİŞ

Futbol, 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında İngiltere’de modern bir spor türü olarak ortaya çıkmıştır. Kısa süre içerisinde Ada’daki en popüler spor dallarından biri haline gelen futbol, çok geçmeden Britanya sınırlarını da aşmış ve Kıta Avrupası ile Yeni Dünya’nın birçok bölgesinde yayılmaya başlamıştır. Bu yayılmada özellikle liman şehirleri önemli merkezler haline gelmiştir, zira dönemin uluslararası düzeyde en çok kullanılan ulaşım yolu denizyoludur. Britanya bandıralı gemilerin ulaştığı hemen her limanda, icat ettikleri yeni oyunu gittikleri ülkedeki insanlarla da paylaşmak isteyen İngiliz denizcileri de futbolun bir bakıma ilk kuşak misyonerleri konumundadır.¹

Söz konusu yıllarda, İstanbul ve İzmir gibi Doğu Akdeniz’in en önemli limanlarından ikisine sahip olan Osmanlı İmparatorluğu’nda da futbolun oynanmaya ve yaygınlaşmaya başlaması 19. yüzyılın son çeyreğine denk gelmektedir. Osmanlı topraklarında ilk olarak İzmir’de, tahmin edilebileceği üzere İngiliz denizcileri tarafından oynanan futbol, özellikle yüzyılın sonlarına doğru İstanbul’u kendisine merkez edinmiş ve imparatorluğun başkentinde onlarca futbol kulübü kurulmuş hatta bu kulüpler kendi aralarında turnuvalar organize etmeye de başlamışlardır.²

Ne var ki futbolun Osmanlı topraklarında oynanmaya başladığı bu dönem, aynı zamanda ülkenin II. Abdülhamit’in İstibdat Rejimi altında yönetildiği yıllara da denk gelmektedir. İstibdat Dönemi’nde Türk-Müslüman tebaaya mensup kişilerin bir araya gelerek herhangi bir denek kurmalarıysa yasaklanmıştır. Dolayısıyla, futbol kulüpleri de birer dernek olarak kabul edildiğinden, imparatorluk sınırları içerisinde faaliyete geçen ilk futbol kulüpleri ya gayrimüslim tebaalar ya da ülkede ikamet eden -genellikle de İngiliz olan- yabancılar tarafından kurulmuştur.

¹ David Goldblatt, **The Ball Is Round - A Global History Of Football**, London, Penguin Books, 2006, s.125-127.

² Mahmut Sert, **Gol Atan Galip - Futbola Sosyolojik Bir Bakış**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000, s.85-86.

İmparatorluğun son yıllarında, özellikle Rum nüfusun İstanbul ve İzmir’de belli başı futbol kulüpleri olmuştur ve bunlardan İzmir’de kurulan Panionios ve Apollon kulüpleri günümüzde de Atina’da varlıklarını devam ettirmektedir. Yine Beyoğlu’nda faaliyet gösteren Elpis ve Pera gibi çeşitli kulüplerin üyelerinden bazıları, daha sonra yerleştikleri Yunanistan’da bu kulüplerin ardılları niteliğindeki AEK ve PAOK gibi kulüpleri kurmuşlardır. Türkiye’deyse Beyoğluspor, bu geçmişin üzerine kurulmuş ve halen varlığını sürdürme çabası içerisinde olan bir kulüp niteliğindedir.³

II. Abdülhamit zamanında Müslüman tebaaya mensup kişilerin bir araya gelerek herhangi bir dernek kurmalarının yasak olması dolayısıyla futbolun o dönemde gayrimüslimler arasında yaygınlaşması, yükselmekte olan milliyetçilik akımları da hesaba katıldığında, azınlık kulüplerinin aynı zamanda birer etnik kimlik sembolüne dönüşmeye başladıklarına da işaret etmektedir.⁴ O yıllarda bilhassa Avrupa’da imparatorlukların parçalanma arifesinde olduğu ve tebaalarının önemli bir bölümünün kendi ulus devletlerini oluşturma amacı taşıdığı da düşünülürse, belli birtakım cemaatlere ait olarak faaliyete geçen futbol kulüplerinin, ait oldukları cemaatin bir tür bayraktarlığını yapmasının anlaşılır bir durum olduğu söylenebilir.

Her ne kadar II. Abdülhamit’in İstibdat yönetimi altında futbol Müslüman-Türk tebaaya dolaylı yoldan yasaklanmış olsa da 20. yüzyılın ilk yıllarında bu kesim arasında da futbol kulüpleri kurma merakı iyiden iyiye kendini göstermiş, II. Meşrutiyet’in ilanı ve yasakların kalkmasıyla birlikte de Türk-Müslüman tebaanın kulüplerinin faaliyetleri resmiyet kazanmıştır. İstibdat Dönemi’nin sonlarına doğru Türkler tarafından da gayri resmi statüde de olsa futbol kulüpleri kurulmaya başlanmış, 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilan edilmesinin sonrasındaysa çok daha fazla kulüp faaliyete geçmiştir. Böylece gayrimüslimler ile yabancıların ardından Türkler de yeşil sahalardaki yerlerini almaya başlamış ve imparatorluk içerisindeki başlıca etnik unsurların neredeyse hepsi bu alanda temsil edilir hale gelmiştir.

³ Rüştü Dağlaroğlu, **Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi 1907–1957**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1958, s.42

⁴ Atıf Kahraman, **Osmanlı Devleti’nde Spor**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, s. 665.

O dönemde kurulup günümüze kadar gelen belli başlı kulüplere bugün baktığımızda tarihlerini oluştururken milliyetçi bir söylemden yararlanmaya çalıştıkları dikkatlerden kaçmamaktadır. Örneğin Galatasaray Spor Kulübü'nün, kuruluşuyla ilgili kendi resmi internet sitesinde de yer alan bilgiler içerisinde en çok vurgu yapılan noktalardan birisi, kulübün kurucusu Ali Sami Bey'in, takımlarına "Türk olmayan takımları yenmeyi" hedef olarak göstermesidir. Galatasaray 1905 yılında faaliyete geçtiğinde, kulüp takımları arasında uluslararası müsabakalara olanak tanıyan Avrupa kupalarının oynanmaya başlamasına henüz yarım asır olduğu hesaba katılacak olursa, Ali Sami Bey'in "Türk olmayan takımlar" ifadesinde kast edilenin, o dönemin İstanbul liglerinde boy gösteren gayrimüslim takımları olduğu daha net anlaşılabacaktır.⁵

Bir diğer örnek de Fenerbahçe Spor Kulübü'nün tarihinde göze çarpmaktadır. Bu kulübün "resmi tarihi" de özellikle futbol takımlarının, İstanbul'un İtilaf Devletleri işgali altında olduğu I. Dünya Savaşı sonrasındaki dört yıllık dönemde, işgal kuvvetlerinin muhafızlarının oluşturduğu futbol takımlarıyla yaptığı maçlar üzerinde durmakta ve bu takımlara karşı elde edilen galibiyetlerin, o dönemde Türk halkına moral verdiğini ve takımın da popüleritesini arttırdığını öne sürmektedir.

Futbolun yeni ve sevilen bir oyun olarak ortaya çıktığı Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları, aynı zamanda milliyetçilik akımlarının da hızla yükselmekte olduğu bir dönemdir. 19. yüzyılın ikinci yarısından, 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu sosyal ve siyasal yapı imparatorluğun bünyesinde milliyetçilik akımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fransız Devrimi sonrasında Avrupa'da dalga dalga yayılmaya başlayan milliyetçilik akımları imparatorlukları parçalanma süreçlerine itmiştir. Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan ulus devlet kavramı, müteakip bir asır içerisinde Avrupa'nın neredeyse tamamını etkisi altına almış ve kıtadaki imparatorlukları da temelinden sarsmaya başlamıştır. Bundan en çok etkilenenlerin başında da Osmanlı İmparatorluğu gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde öncelikle gayrimüslim unsurların Batı

⁵ (Çevrimiçi) <https://www.galatasaray.org/s/galatasaray-nasil-kuruldu/>, 10.03.2022

dünyasından etkilenen aydın kesimi arasında yerleşen milliyetçi düşünceler, sonrasında genellikle bu kesimin çabalarıyla cemaatleri bünyesinde yaygınlaşmış ve bu durum, ayrılıkçı hareketleri beraberinde getirmiştir. 19. yüzyılda Balkanlar'da Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan gibi toprakların hep milliyetçilik akımları tarafından tetiklenen ayrılık hareketleri sonucunda bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılma sürecine sokmuştur.

Bağımsızlık için mücadele verip bu mücadeleden galip çıkmayı başaran söz konusu ülkeler ayrıca imparatorluk bünyesinde kalan son tebaaları da etkilemiştir. Buna göre imparatorluğun Rum nüfusunun yoğunlukta oldukları toprakların Yunanistan'la birleşmesi düşüncesi gelişirken, Ermeniler arasında da kendi uluslarına ait bir devlet kurma isteği gitgide kuvvetlenmiştir.

İmparatorluğun Türk tebaasıysa mevzubahis ayrılıkçı hareketler karşısında üç farklı düşünce geliştirmiştir. Bunların ilki, henüz milliyetçilik akımlarının etkisinin yeni yeni hissedilmeye başlandığı dönemlerde geliştirilen Pan-Osmanist anlayıştır. İmparatorluğun dağılmasının önüne, bütün tebaaları bir Osmanlı kimliği altında eşit kabul etmeye çalışarak geçmeyi amaçlayan bu düşünce, Balkanlar'daki kayıplar neticesinde iflas etmiş ve yerini, Müslüman nüfusu bir arada tutmaya çabalayan Pan-İslamist düşünceye bırakmıştır. Ne var ki bu düşünce de uzun ömürlü olmamış ve I. Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası'ndaki toprakların da kaybedilmesiyle birlikte son çare olarak Pan-Türkizm'e bel bağlanmıştır.⁶

Milliyetçilik akımlarının, Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki neredeyse tüm etnik unsurları, bu kimliklerini şekillendirme ve kuvvetlendirme arayışı içerisinde soktuğu 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında, bölgede kurulan futbol kulüplerinin de genellikle bünyelerinde tek bir etnik grubun veya cemaatin mensuplarına yer vermesi, bir başka deyişle kulüplerin cemaatlerle özdeşleşmesi ve onların birer

⁶ François Georgeon, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi: 1900-1930**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.6.

temsilcisi rolüne bürünmesiye dikkat çekicidir.⁷ Dolayısıyla, söz konusu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda futbol, milliyetçi ideolojilerin yansıtıldığı bir alan olarak da göze çarpmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen dağılma noktasına gelmesi, 1919-1922 yılları arasında verilen Kurtuluş Savaşı'nın ardından da önce 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması, ardından da 29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte de Osmanlı İmparatorluğu devri kapanmış ve Türkiye Cumhuriyeti, Anadolu ile Doğu Trakya'daki yeni egemen güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni devletin inşası esnasında da, milliyetçilik, temel ilkelerden biri olarak benimsenmiştir. Dolayısıyla, 1920'lerin ve 1930'ların Türkiye'sinde, milli sembollere fazlasıyla önem verilmeye başlanmıştır. Uluslararası spor müsabakalarında ülkeyi temsil eden sporculara ve takımlara milli bir misyon yüklenmiş ve onların bu alanda aldıkları olumlu sonuçlar da bir tür milli gurur vesilesi olarak görülmüştür. Futbolun ülkede en popüler spor haline gelmiş olması sayesinde futbol milli takımının oynadığı maçlar, bu hususta özel bir ilgiyle takip edilir hale gelmiştir.

TEZİN KONUSU VE AMACI

Futbolun geniş kitleler üzerindeki ideolojik etkilerine dair eleştirel yaklaşımlar, özellikle 1930'larda İtalya ve İspanya'da yaşanan iki olayla belirginleşmiştir. Bunların ilki, İtalyan diktatör Benito Mussolini'nin 1934 yılında ülkesinin ev sahipliğini yaptığı Dünya Kupası'nda İtalya Milli Takımı'nı adeta faşist rejimin bir propaganda aracı olarak kullanmaya çalışmasının uluslararası futbol kamuoyunda tepkiyle karşılanması şeklinde ortaya çıkarken, ikincisiye İspanya İç Savaşı esnasında göze çarpmaktadır. O dönemde Katalan milliyetçiliğinin önemli temsilcilerinden birine dönüştürülmeye çalışılan Barcelona kulübünün başkanlığını yapmakta olan ve sol eğilimli bir partiden milletvekili seçilmiş olan Josep Sunyol'un General Franco yanlısı güçler tarafından kurşuna dizilmiş olması ülkedeki Real Madrid-Barcelona rekabetinin, bilhassa sol

⁷ Rüştü Dağlaroğlu, **Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi 1907–1957**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1958, s.14, 42.

literatürde faşist rejim yanlılarıyla ayrılıkçılar/özgürlükçüler arasında bir mücadele olarak algılanmasına yol açmıştır.⁸

Bu iki olayın yarattığı etkiyle birlikte futbolun salt bir spor dalı olmasının ötesinde zaman içerisinde ideolojilerin kitlelere yansıtılmasında bir araç olarak kullanılması dünyada futbolun siyasal/ideolojik boyutunu daha fazla tartışılır hale getirmiştir. Ancak popüler kültür alanında mevzubahis konuya eğilen kitapların yaygınlaşması 1990'ları bulmuştur. Bu alanda Britanyalı gazeteci Simon Kuper tarafından kaleme alınan ve 1994'te yayımlanan 'Football Against The Enemy' (Türkçe'ye 'Futbol Asla Sadece Futbol Değildir' başlığıyla çevrilmiştir) bir kilometre taşı niteliğindedir. Kitapta, dünyanın çeşitli ülkelerini dolaşan Kuper'ın gittiği yerlerde gözlemlediği 'çeşitli sosyal grupların millet, etnisite, sınıf ve cinsiyet gibi sosyal kimliklerini futbol dünyasında görme veya gösterme çabaları' ile 'siyaset adamlarının futbolu bir propaganda aracı olarak kullanmaları' temelinde gelişen vakalar anlatılmaktadır.⁹

Kuper'den sonra bir başka Britanyalı Richard Giulianotti (şu anda Durham Üniversitesi'nde sosyoloji profesörüdür) 1999'da 'Football – A Sociology of the Game' adlı kitabıyla futbol üzerine en nitelikli sosyolojik analizlerden birini yaparken 2006 yılında David Goldblatt 'The Ball Is Round – A Global History of Football' ile futbolun dünya genelindeki sosyal tarihinin yaklaşık bin sayfalık bir özetini sunmuştur. En belli başlı bu üç örneğin yanı sıra, 1990'ların ortasından itibaren futbol ve futbol tarihiyle ilgili yapılan araştırmalarda sporun kendisi haricinde arka plandaki siyasal, sosyolojik ve ideolojik unsurlara da mümkün mertebe odaklanılmaya çalışılmış ve sosyal bilimlerle sporun kesiştiği alandaki kaynakların sayısında da önemli bir artış sağlanmıştır.

Futbol, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de en uzun süredir icra edilmekte olan spor dallarından birisidir ve aynı zamanda da en popüler olanıdır.

⁸ Goldblatt, **a.g.e.**, s.302-304

⁹ Simon Kuper, **Football Against the Enemy**, London, Phoenix, 2001

Futbol sezonları içerisinde maç seyretmek için statlara giden insanların sayısı her hafta yüz binleri bulmaktadır. Tabii buna paralel olarak gerek görsel gerekse yazılı basında da futbola önemli bir yer ayrılmaktadır. Günümüzde sadece spor içerikli yayın yapan dört adet ulusal gazete ve dokuz adet de ulusal televizyon kanalı vardır ve bunlar sayfalarının veya yayın sürelerinin büyük bir kısmını futbola ayırmaktadır. Ne var ki Türkiye’de futbolun bu kadar ilgi çektiği bir ortamda, hem bir sporun dalı olarak ortaya çıkış süreci ve bu süreçte etkisinde kaldığı ideolojik ortam ve günümüz spor basının kökeni olarak da görülebilecek ulusal basındaki ilk dönem futbol haberlerinde nasıl ele alındığıyla ilgili araştırmalar yok denecek kadar azdır.

Bu doktora tezinin amacı, Türk futbolu ve Türk spor basınının geçmişinde milliyetçilik ideolojisiyle etkileşimleri hakkında önemli ölçüde aydınlatılmamış bir döneme ışık tutmaktır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde futbolun imparatorluk sınırları içerisinde yayılmaya başladığı ve milliyetçilik akımlarının da yükselmekte olduğu yıllardan başlayarak Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar geçen dönemde Türkiye’de milliyetçilik akımlarının gelişimi ve futbol arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

Bu amaçla, Cumhuriyetin ilk yıllarında (ilanından, 1930’lu yılların sonuna dek) Türkiye’de milliyetçilik ideolojisinin dönemin ulusal basınında futbol ve özellikle futbol milli takımının oynadığı uluslararası müsabakalarla ilgili haberlerde kullanılan dil, sembol ve söylemlere nasıl yansıdığı incelenecektir.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZİ VE YÖNTEMİ

Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında kuvvetlenen milliyetçi akımlar cumhuriyetin ilanı sonrasında da gücünü korumuş ve milliyetçilik yeni Türk devletinin dayandığı ideolojik temellerden biri olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında, yeni milli kimliğin inşası süreci içerisinde futbol milli takımının çıktığı uluslararası müsabakalar birer milli şeref mücadelesi olarak görülür hale gelmiştir.

Bu tezin temel hipotezi kısaca şöyle ifade edilebilir: Milli kimliğin inşa edilmesi için her türlü sembole ihtiyaç duyulan Cumhuriyet'in ilk yıllarında uluslararası futbol müsabakaları ve milli takımın kendisi Türk milli kimliğinin temsil edildiği alanlardan biri olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durum ulusal basında yer alan futbol haberlerinde kullanılan dil ve söyleme milliyetçi duygu ve ifadeler olarak yansımıştır.

Bu hipotezi test etmek amacıyla, Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılından 1930'lı yılların sonunda kadar olan dönemde yayımlanan en önemli üç günlük gazetede milli futbol maçları hakkındaki haberler eleştirel söylem analizi yöntemi ile incelenecektir.

Dilin toplumsal bir pratik olarak ele alındığı eleştirel söylem analizinde dil ve iktidar arasındaki ilişkilere odaklanılırken, hegemonya ve eşitsizlik gibi kavramların söylem üzerinden nasıl yansıtıldığı ve bunların toplumsal, siyasi ve tarihsel şartlar içerisinde nasıl ortaya çıktıklarını, nasıl sürdürüldüklerini ve bu süreçte nasıl yeniden üretildiklerini incelenmektedir.¹⁰ Bir başka deyişle, eleştirel söylem analizinde iktidarın, dolayısıyla hakim sınıfların, hakimiyetlerini tahsis etmek, bunu sürdürebilmek ve üzerinde hakim oldukları kitlelerin bu hakimiyete karşı rıza üretmelerini sağlamak için kurdukları yapısal ilişkilerin, dilin kullanımı üzerinde kendilerini nasıl gösterdikleri araştırılmaktadır.

Eleştirel söylem analizinde en çok ön plana çıkan araştırmacılar, Teun van Dijk ve Norman Fairclough ile beraber Ruth Wodak, Theo van Leeuwen, Gunther Kress, James Paul Gee ve Roger Fowler'dır. Kress, eleştirel söylem analizinin hangi hipotezler üzerine kurulu olduğunu şu maddeler halinde sıralamıştır:

- “Dil toplumsal bir görüngüdür.

¹⁰ Teun van Dijk, “Multidisciplinary CDA: A Plea for Diversity”, **Methods of Critical Discourse Analysis**, Eds. Ruth Wodak, Michael Meyer. London: Sage, 2001, ss. 95-120.

- Sadece bireyler değil bunun yanı sıra kurumlar ve toplumsal grupların özel anlamaları ve değerleri vardır ve tüm bunlar dil ve sistematik yöntemler aracılığı ile ifadelendirilir.
- Metinler, iletişim etkinliğindeki dil birimleri ile ilişkilidir.
- Okuyucular/dinleyiciler metinlerle olan ilişkilerinde pasif birer alıcı değillerdir
- Dil bilimi ve dil uygulamaları arasında özel birtakım benzerlikler vardır”.¹¹

Fairclough ve Wodak ise eleştirel söylem analizinin temel prensiplerini sekiz maddede ele almışlardır:

1. “Söylem, toplumsal problemlere işaret eder.
2. Güç ilişkileri, tutarsız ilişkilerdir.
3. Söylem, toplum ve kültürü meydana getirir.
4. Söylem, ideolojiktir bir iştir.
5. Söylem, tarihidir.
6. Söylem, metin ile toplum arasındaki aracıdır.
7. Söylem analizi, yorumlayıcı ve açıklayıcıdır.
8. Söylem, sosyal eylemlerin bir formudur”.¹²

Norman Fairclough’a göre eleştirel söylem analizi, sosyal bilimlerle dilbilimi bir analitik ve teorik çatı altında bir araya getirmektedir. İngiliz dilbilimci Michael Halliday’in sistemik fonksiyonel dilbilimi (systemic functional linguistics) anlayışını çıkış noktası olarak belirleyen Fairclough, bunun yanı sıra Antonio Gramsci’nin ‘hegemonya’, Jürgen Habermas’ın ‘söylemlerin kolonizasyonu’ ve Michel Foucault’nun ‘söylem düzeni’ (order of discourse) gibi kavramlarından da etkilenmiştir.¹³

Toplumsal pratiklerin bir araya gelmesiyle toplumsal düzenin meydana geldiğini söyleyen Fairclough, bu toplumsal düzenin anlam üretiminde bulunan semiyotik tarafını da ‘söylem düzeni’ olarak tanımlamaktadır. Fairclough’ın tarz,

¹¹ Ruth Wodak, “What CDA is About—a Summary of its History, Important Concepts and its Developments”, **Methods of Critical Discourse Analysis**, Eds. Ruth Wodak, Michael Meyer, London: Sage, 2001, ss.1-13.

¹² Van Dijk, **a.g.e.**, 2001.

¹³ Jaffer Sheyholislami, “Critical Discourse Analysis”, (Çevrimiçi), https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/49725082/1_What_is_CDA-libre.pdf, 30.05.2023.

söylem ve stil diye adlandırdığı unsurlar da söylem düzenini oluşturmaktadır. Farklı farklı söylem düzenlerinde bu unsurlardan kimi dominant, kimi de resesif kalmaktadır. Fairclough, baskın olan bu unsur üzerinden de hegemonyanın nasıl kurulduğuna odaklanmaktadır. Bundaki amacı da eleştirel söylem analizi yoluyla toplumsal pratiklerdeki hegemonik ilişkilerin tespit edilip aydınlatılması, bu sayede de bu hegemonyaların yıkılabilmesinin sağlanmasıdır.¹⁴

Eleştirel söylem analizinin diğer bir önemli teorisyeni Teun van Dijk ise bu analiz içerisindeki kendine has yaklaşımını ‘sosyo-bilişsel’ (socio-cognitive) söylem analizi şeklinde tanımlamaktadır.¹⁵ Van Dijk, söylemler üzerine yapılan eleştirel analizlerde topluma olduğu kadar bilişselliğe de odaklanılması gerektiğini öne sürerek eleştirel söylem analizine psikanalitik bir perspektif de katmaktadır.

Söylemin birçok farklı boyutu olduğunu ve bu yüzden söylemle ilgili çok net, spesifik bir tanım yapmanın da kolay olmadığını belirten van Dijk’a “göre, söylem, dilbilimsel bir nesne (örneğin bir sıra alışı veya bir cümle), bir eylem, bir sosyal etkileşim formu (örneğin konuşma), bir sosyal pratik, bir zihinsel temsil (anlam veya kanaat gibi), etkileşimsel bir olay ya da faaliyet (bir meclis tartışması gibi), kültürel bir ürün ve hatta satın alınan ticari bir mal olarak karşımıza çıkabilir. Yine de kendi teorik ilgisi çerçevesinde söylemi –konuşma etkileşimi ve yazılı metinler kadar, jest ve mimikleri, imajları ve diğer semiyotik biçimleri de kapsayan- bir iletişimsel olay olarak ele alır.”¹⁶

Van Dijk, bilişselliğin ise hem bireysel hem de toplumsal boyutları olduğunu savunmaktadır. Bireysel boyutu kişinin kendi düşünceleri, duyguları, hafızası, yani zihinsel yapısı oluşturmaktayken toplumsal boyut ise bir toplumdaki yaygın olan inançlar, ortak amaçlar ve temsiller tarafından şekillendirilmektedir.¹⁷ “Van Dijk’taki anlamıyla toplum, mikro düzeydeki yüz-yüze etkileşimlerin yanı sıra (gruplar, gruplar

¹⁴ Fairclough, **a.g.e.**

¹⁵ Van Dijk, **a.g.e.**, 2001

¹⁶ Şah, **a.g.e.**, s.216

¹⁷ Van Dijk, **a.g.e.**, 2001

arası ilişkiler, hareketler, kurumlar, organizasyonlar, sosyal süreçler, politik sistemler gibi bileşenlerin ihtiva edildiği) global, beşerî ve politik yapıları kapsar.”¹⁸

Van Dijk; söylem, bilişsellik ve toplum arasında kurulan üçgendeki bilişsel ve toplumsal boyutların, söylemin yerel (local) ve genel (global) bağlamlarının da anlaşılmasına yardımcı olduğunu belirtmektedir. Van Dijk’a göre iletişimsel bir ortam içerisinde bulunan bireylerin, bu ortamın nitelikleri hakkında sübjektif olarak kurdukları zihinsel temsiller, bağlamı oluşturmaktadır. Söz konusu zihinsel temsilleri ‘bağlam modelleri’ (context models) diye adlandıran van Dijk, bu modellerin söylem ile toplumsal yapılar arasında köprü görevi de gören birer arayüz (interface) olduklarını düşünmektedir. Bununla birlikte, bilişsellik de söylem de toplumsal yaşam içerisinde var olduklarından zihinsel temsiller ve bağlam modellerinin de toplumsal içerikleri bulunmaktadır.¹⁹

KURAMSAL ÇERÇEVE

Futbolun milli kimliklerin inşası açısından ideolojik işlev taşıdığı görülmektedir. Bu çalışmada, ideoloji kavramına karşı eleştirel bir bakış açısı geliştiren Marksist ekolün yaklaşımları ve özellikle Marx’ın ideolojiyi tanımlamak için kullandığı “camera obscura” metaforu ve Antonio Gramsci tarafından geliştirilen “hegemonya” kavramı benimsenmiştir.

‘İdeoloji’ sözcüğünün etimolojik yapısına bakıldığında, Yunanca’daki ‘eidos’ (fikirler) ve ‘logos’ (bilim) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş, haliyle ‘fikirlerin bilimi’ anlamını taşıyan bir sözcükle karşı karşıya gelinmektedir.²⁰ Sözcüğü bu biçimde ilk olarak Fransız düşünür Destutt de Tracy, 1796 yılında kullanmıştır.²¹

¹⁸ Şah, a.g.e., s.216-217

¹⁹ Teun Van Dijk, “Critical Discourse Studies: A Socio-cognitive Approach”, **Methods of Critical Discourse Analysis (2nd edition)**, Eds. Ruth Wodak, Michael Meyer. London, Sage, 2009, p. 95-120.

²⁰ Andrew Vincent, **Modern Political Ideologies**, Second Edition, Oxford, Blackwell Publishers, 1995, s.2.

²¹ Andrew Heywood, **Politics**, Basingstoke, Macmillan, 1997, s.40.

De Tracy ve onun gibi düşünen filozoflar, ideoloji sözcüğünün etimolojik yapısından da anlaşılacağı üzere ‘fikirler bilimi’ diye tanımlanabilecek bir disiplin yaratmayı amaçlamışlardır ve bundan dolayı da bu filozof grubuna o yıllarda ‘ideologlar’ da denmiştir. İdeologlar düşüncelerin insan zihninde nasıl oluşuklarının incelenebileceğine ve bu sayede insanlara doğru bir biçimde nasıl düşüneceklerinin de öğretilenebileceğine inanmaktadırlar. İnsanlara nasıl doğru düşüneceklerinin öğretilmesinin altında yatan başlıca amaçsa bu doğru düşünce üzerine inşa edilecek bir devlet ve toplum yapısıdır.

Yine de terimin kullanılmaya başlandığı bu ilk dönemde kendisine yüklenen anlamlar doğrultusunda ideolojinin belli bir ölçüde tanımlaması da yapılmaya başlanmıştır. Buna göre ideoloji, “belli bir tarihsel durum içinde, siyasi düzenin temelini teşkil edecek bilimsel fikirlerin geliştirilmesi için ortaya konan felsefi bir çaba”²² olarak görülmüştür.

Bu başlangıcın ardından, ideoloji kavramı, az önce de belirtildiği üzere, birçok felsefecinin hakkında çok fazla çalıştığı ve yorumlarda bulunduğu bir alana dönüşmüştür. İngiliz düşünür Terry Eagleton, ‘Ideology: An Introduction’ (Türkçe’ye ‘İdeoloji’ adıyla çevrilmiştir) adlı yapıtının ‘What Is Ideology?’ (İdeoloji Nedir?) başlıklı açılış bölümünde de günümüze kadar yapılmış olan belli başlı ideoloji tanımlamalarından yola çıkarak, ideoloji kavramını özetleme amacıyla on altı maddelik bir liste hazırlamıştır. Buna göre ideoloji;

- Sosyal hayatta anlamların, işaretlerin ve değerlerin yaratılma sürecidir;
- Belli bir sosyal grubun veya sınıfın karakteristik özelliklerini yansıtan fikirler bütünüdür;
- Baskın bir siyasi gücün meşru kılınmasına yardımcı olan fikirlerdir;
- Baskın bir siyasi gücün meşru kılınmasına yardımcı olan yanlış fikirlerdir;
- Sistematik bir biçimde saptırılan/çarpıtılan iletişimdir;
- Bir özneye, onun için bir konum arz edendir;
- Toplumsal çıkarlar doğrultusunda harekete geçirilen düşünce biçimleridir;

²² Graham C. Kinloch, **Ideology And Contemporary Sociological Theory**, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1981, s.5.

- Kimlik üzerine düşünmektir;
- Toplumsal açıdan gerekli bir illüzyondur;
- Söylevin ve iktidarın birleşimidir;
- Bilinçli toplumsal aktörlerin dünyayı aydınlattıkları ortamdır;
- Aksiyona yönelik inançlar kümesidir;
- Dilsel ve doğal gerçekliklerin birbirleriyle karşılaştırılmasıdır;
- Göstergebilimsel bir kapanmadır;
- Bireylerin sosyal bir yapıyla ilişki içinde oldukları kaçınılmaz ortamdır;
- Sosyal yaşamın doğal bir gerçekliğe dönüştürüldüğü süreçtir.²³

Amerikalı sosyolog Edward Shils ise, ideolojileri incelemek için evvela onları yapısal yoğunluklarına göre sınıflandırmak gerektiğini savunmaktadır. Shils, buna paralel olarak düşünceleri, yapısal yoğunluk açısından en azdan en yoğunla doğru sıralanmış kategorilere ayırmıştır: program, düşünce hareketi, sistem, inanç sistemi, bakış açısı ve ideoloji. Shils, bu kategorileri birbirinden ayıran ve ideolojiyi belirleyen faktörleri şu şekilde listelemektedir:

- a. “Anlatım kesinliği (explicitness of formulation),
- b. Merkezi bir ahlaki veya bilişsel (cognitive) eksen etrafında sistematik olarak kümelenme derecesi,
- c. Geçmişin veya çağın düşünce türleriyle yakınlığı,
- d. Yeni unsurlara veya çeşitliliğe kapalılık derecesi,
- e. Davranışı etkilemeye çalışma derecesi,
- f. Beraberinde getirdiği etki,
- g. Katılanlardan istenen fikir birliği,
- h. Fikrin meşruluğunun ne oranda bir otoriteye bağlandığı (authoritativeness of promulgation),
- i. İnancı gerçekleştirmeyi üstüne almış bir kurumla ilişkisi”²⁴

Shils’in, yukarıdaki dokuz maddelik listesinin içerdiği etmenlerin, bir bakıma düşünürün ‘yapısal yoğunluk’ diye bahsettiği kavramı belirleyici etmenler olduğu da söylenebilir. Zira Shils, hem kurduğu sınıflandırma içinde yapısal yoğunluk arttıkça

²³ Terry Eagleton, **Ideology: An Introduction**, London, Verso, 1991, s.1-2.

²⁴ Mardin, **a.g.e.**, s.13.

ideoloji seviyesine çıkıldığını göstermiş hem de daha sonra sıraladığı etmenlerle de bir düşünce yapıtı içinde ne kadar çok karşılaşılsa o yapıtın ideolojiye o denli yaklaştığını belirtmiştir. Kısacası bu iki durum birbirine paraleldir.

Görüldüğü gibi ideoloji üzerine yapılan tanımlamaların hepsi birbiriyle uyumlu değildir. Aynı şekilde her tanımın bir diğerinden tamamen bağımsız olduğu da söylenemez. Yine bu kısa tanımlamalar incelendiğinde, tanımlamalar içinde ideoloji kavramına hayli negatif anlamlar yükleyenler olduğu gibi, ideolojiyi pozitif bir bakış açısıyla değerlendirenlerin olduğu da söylenebilir.

Eagleton, bahsi geçen tanımlamaların en önemli özelliklerinden biri olarak, bu tanımlamalardan bazılarının, epistemolojik bir perspektife sahip olmalarını, yani bir bakıma dünya hakkında ne bildiğimizi sorgulamalarını işaret eder. Eagleton'a göre bu durum, ideoloji teorisinde önemli bir kavşak niteliğindedir ve ideoloji kavramı üzerinde fikir üreten iki ana akım gelenek arasındaki çatışmayı da yansıtır. Bir yanda Hegel'den Marx'a, ondan da Georg Lukács'a ve daha sonraki bazı Marksist düşünürlere uzanan bir kesim yer almaktadır ve bu kesim 'doğru ve yanlış bilis', 'ideolojinin bir illüzyon, çarpıtma ve kandırmaca olması' gibi düşünceleri ön plana çıkartırken; diğer bir kesimse epistemolojik perspektifi, sosyolojik perspektife nazaran daha az kullanmayı tercih etmiş ve fikirlerin gerçekliğine veya gerçek dışılığına odaklanmaktansa, toplumsal yaşam içindeki işlevleriyle ilgilenmişlerdir.²⁵

De Tracy ve onun dönemdaşı olan ideologlardan sonra felsefe dünyasında 'ideoloj' mefhumunu tekrardan gündeme getiren kişinin Alman düşünür Karl Marx olduğu kabul edilmektedir. Ancak Marx, 'ideoloji' kelimesini kavramsallaştırırken ona de Tracy'nin yaptığına nazaran çok farklı anlamlar yüklemiştir. Marx, ideolojiyi yönetici sınıfın siyasi gücünü meşrulaştıran ve yanlış bir bilinçten türetilen bir inançlar bütünü olarak değerlendirmekte, dolayısıyla ideolojiyi negatif bir kavram olarak ele almaktadır.

²⁵ Eagleton, **a.g.e.**, s.2-3.

Marx, üretim biçiminin aynı zamanda onu üretenlerin yaşam biçimi haline geldiğini öne sürmektedir. Bunun ardından “bireylerin hayatlarını dile getirişleri neyse, kendileri de öyledirler, yani bireylerin ne oldukları, gerçekleştirdikleri üretimle hem ne ürettikleri hem de nasıl ürettikleriyle örtüşür, dolayısıyla bireylerin doğaları, onların üretimlerini belirleyen maddi koşullara bağlıdır”²⁶ diyerek üretimin insan yaşantısı üzerindeki önemini anlatmaya başlar. Marx, toplumsal ve politik ilişkiler üzerindeki saptamalarının devamında da buna paralel olarak bilincin, kavramların ve fikirlerin nasıl biçimlendirildiğini incelemeye başlamış ve ‘ideoloji’ kavramına da ilk kez açık bir biçimde Alman İdeolojisi adlı yapıtında değinmiştir:

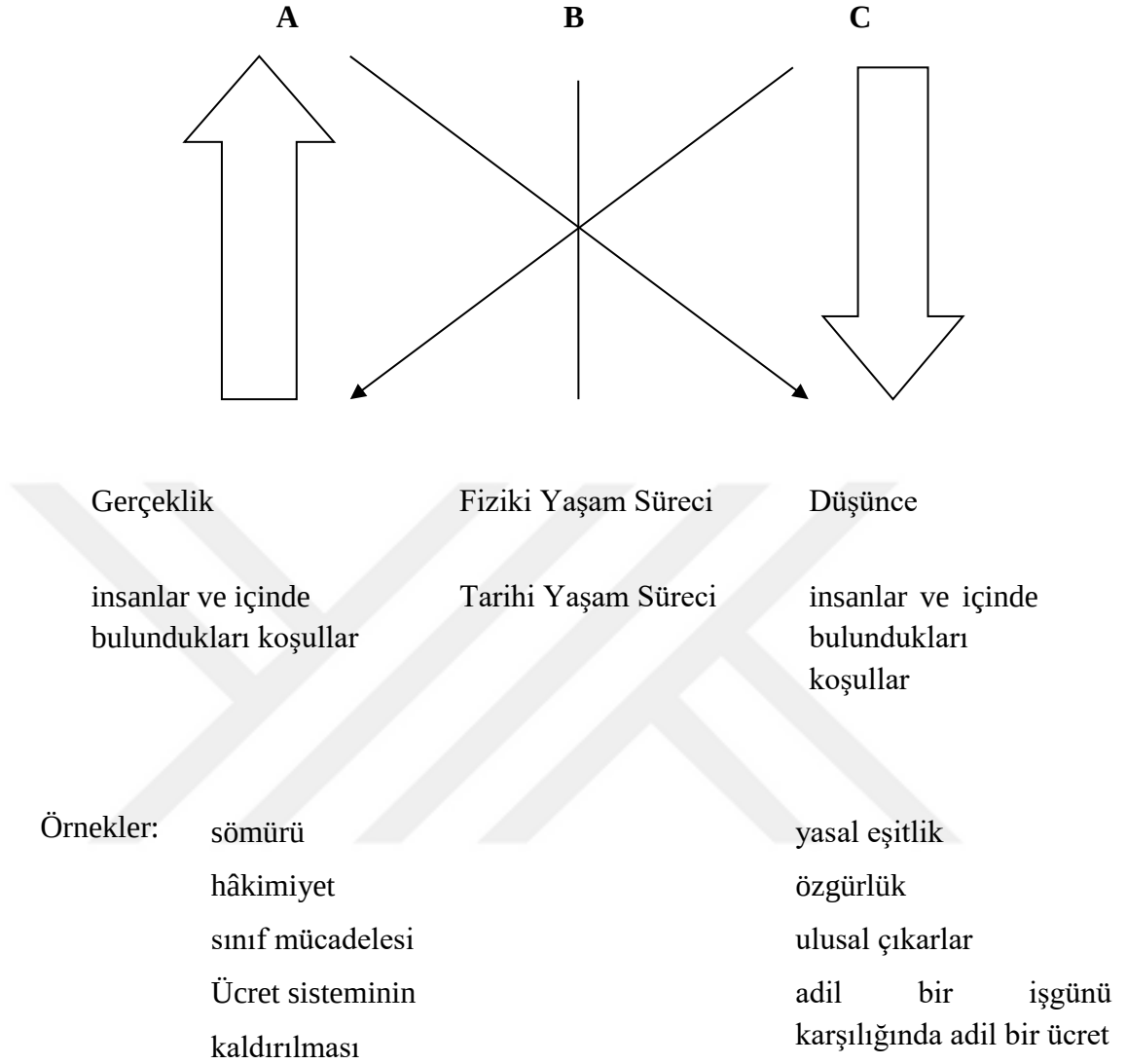
“Kavrama, düşünme, insanların birbirleri arasındaki düşünsel ilişkiler, bu düzeyde, insanların maddi davranışlarının açık bir dışavurumu olarak görünür. Aynı şey bir halkın siyaset, hukuk, ahlak, din, metafizik, vb. dilinde ifadesini bulan zihin üretimi için de geçerlidir. İnsanlar kendi kavramlarını, düşüncelerini, vb. kendileri üretirler. ...Bilinç, hiçbir zaman bilinçli var oluştan başka bir şey olamaz ve insanların var oluşları da onların gerçek yaşama süreçleridir. Eğer bütün ideolojide insanlar ve onların içinde bulundukları koşullar bir ‘camera obscura’da (aynalar yardımıyla bir cismin, düz bir yüzeye görüntüsünü yansıtmaya yarayan ve bu görüntüyü tersyüz biçimde yansıtan bir araç) olduğu gibi baş aşağı görünüyorsa, bu görüngü, insanların tarihi yaşam süreçlerinin bir sonucudur. Tıpkı eşyanın retina üzerinde ters dönmesinin de insanların fiziki yaşam süreçlerinin bir sonucu olduğu gibi...”²⁷

Marx’ın ideolojide bir ‘camera obscura’daki gibi tepetaklak görüntülerin ortaya çıktığını söylemesi hakkında John Mepham’ın “Theory of Ideology in Capital” (Kapital’de İdeoloji Teorisi) adlı yapıtında, ideolojinin üretimiyle ilgili söz konusu benzetmenin neler anlatmaya çalıştığı hususunda yaptığı çözümlemelere başvurmak faydalı olacaktır. Mepham, durumu daha anlaşılır kılabilmek için öncelikle bir tablo kullanmış, sonra da bu tabloda yer alan şekli üç madde halinde açıklamıştır ²⁸:

²⁶ Karl Marx, Friedrich Engels, **The German Ideology**, s.42.

²⁷ **A.e.**, s.47.

²⁸ John Mepham, “The Theory of Ideology in Capital”, **Issues in Marxist Philosophy**, Ed. by J. Mepham & D.H. Ruben, Brighton, The Harvester Press, 1979, s.145.

Mepham'ın oluşturduğu bu tabloda A nesnesi gerçekliği, bir başka deyişle maddeyi göstermektedir. A nesnesinin yansıması niteliğindeki C gösterimiye düşünceyi, yani ruhu temsil etmektedir. Ayrıca A nesnesinin C gösterimi olarak yansıtılması işleminde aracı olan B varlığının da tarihi yaşam süreci olarak tarif edilmesi, tarihsel materyalist anlayışın bir tezahürü niteliğindedir. Toplumsal varlıkla toplumsal bilinç arasındaki ilişkileri inceleyen tarihsel materyalist anlayış, Mepham'ın tablosunda da net bir şekilde görülebilmektedir. Buna göre 'A = Toplumsal Varlık, C = Toplumsal Bilinç' denilebilir. A'yı C'ye dönüştüren ilişkiler, yani tarihi yaşam süreci, de tarihsel materyalizmin en çok üzerinde durduğu husustur.

Marx'ın ideoloji yaklaşımına dair Mepham'ın çizdiği şemaya ve şemada yer alan üç örneğe bakıldığında konu daha da belirgin hale gelmektedir. Marksist perspektife göre 'yasal eşitlik' düşüncesi, 'sömürü' gerçekliğinin tarihi yaşam süreci içindeki bir evrimdir. İktisadi şartların belirlediği altyapı, içinde hukuki düzenin de yer aldığı üstyapıyı şekillendirdiğine göre, kapitalist üretim biçiminin hakim olduğu bir toplumdaki hukuk sistemi de buna istinaden 'burjuvazi hukuk sistemi' haline gelecektir. Bir başka deyişle hukuk sistemi, vatandaşların yasalar önünde eşit sayıldığı düşüncesini ortaya koyarak toplumda bir 'eşitlik' anlayışı oluşturacaktır. Fakat öte taraftan, Marx'ın burjuvazinin işçilerin emeği üzerinden artı değer üretmesinin nedeni olarak işaret ettiği üretim araçlarının özel mülkiyet altına alınması ve bu araçların, ücretli emek karşılığında kullanılması gibi hususları da meşru kılarak, Marksist anlayışta bir 'sömürü düzeni' inşa edecektir. Velhasıl burjuva ideolojisi, hakikatte özünde sömürü barındıran bir vaziyeti topluma 'yasal eşitlik' olarak aksettirmekte, dolayısıyla bir camera obscura'daki gibi tam tersine çevrilmiş biçimde göstermektedir.

İkinci örnek, 'hâkimiyet' kavramının, 'özgürlük' kavramına evrilmesi üzerinedir. Marksist perspektife göre kapitalist üretim türünün hâkim olduğu toplumlarda, piyasanın serbest olması esastır. Diğer bir ifadeyle burjuvazi, sahip olduğu sermayenin artmasına yönelik bir düzen kurmuştur ve bu hususta yine Marksist perspektife göre gayet sakıncalı olan 'özel mülkiyet' ve 'ücretli emek' gibi kavramlar, serbest piyasanın doğal dinamikleri olarak belirlenmiştir. Aslında özgür olan, üretim araçlarını özel mülkiyeti altına alma ve işçilerin emekleri üzerinden artı değer kazanabilme serbestliği bulunan burjuvazidir. Piyasanın serbest olması üzerinden topluma 'özgürlük' olarak aksettirilense, hakikatte burjuvazinin, proletarya üzerindeki tahakkümünün ta kendisidir.

Mepham'ın tabloda aktardığı üçüncü örnekse, 'sınıf mücadelesi' düşüncesinin, 'ulusal çıkarlar' düşüncesine evrimidir. Marksizm'in diyalektik anlayışının 'karşıtların savaşımı' prensibi gereğince burjuvazinin karşısında işçi sınıfının yer alması ve işçi sınıfının, burjuvaziye devirmeye kadir tek gerçek devrimci sınıf olarak kabul edilmesi, mevzubahis bu devrim için de evvela işçilerin bir sınıf bilincine erişip 'kendi içlerinde bir sınıf' olmaktan çıkarak 'kendileri için bir sınıf'a dönüşmelerinin

de bir ön şart olarak görülmesi, Marksist felsefede burjuvazinin, sınıf mücadelesinin doğal bir gereği olarak, işçilerin sınıf bilincine sahip olmalarını engelleyebilmek adınadaimi bir çaba içerisinde olacağı düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Bunun neticesinde, ‘ulus’ ve ‘ulus çıkarları’ kavramlarının da, burjuvazi tarafından, işçi sınıfı üzerinde yanlış bilinç yaratma amacıyla kullanıldığı öne sürülmektedir. Hatta salt ‘yanlış bilincin’ değil, bizzat ‘ulus’ kavramının da ‘yaratıldığı’ düşünülmektedir.

Ortodoks Marksist düşüncede ideolojiye genelde negatif bir anlam atfedilmektedir. İdeolojinin, bu çevrede en yalın haliyle ‘yanlış bilinç’ olarak betimlenmesi de bu negatif yaklaşımın bir tezahürüdür. ‘Yanlış bilinç’ tanımını Marksist literatüre yerleştiren kişi, çeşitli yazışmalarında bu tabiri kullanan Friedrich Engels’tir. İdeolojinin, ortodoks Marksist perspektife göre, hâkim sınıfın, tahakkümü altındaki sınıfların, kendi hâkimiyetine tehdit unsuru olacak bir bilince erişmelerini engellemek adına kullandığı düşünsel taktikler olduğu da ifade edilebilir.”²⁹

Lenin ise, Marksist felsefede o güne kadar genellikle burjuvaziyle özdeşleştirilen ve bunun neticesinde de üzerine negatif bir anlam yüklenen ideoloji kavramını ‘yanlış bilinç’ olarak görmektense nötr bir kavram olarak değerlendirme yoluna gitmiştir. Lenin, ‘yanlış bilinç’ tabiri yerine, ‘burjuva ideolojisi’ tabirini kullanmayı tercih ederken, Marksist teorileri de ‘sosyalist ideoloji’ şeklinde adlandırmıştır. Lenin’in yazdıkları incelendiğinde, ‘ideoloji’ kavramıyla ilgili görünen en can alıcı detaylardan birinin, ideolojinin sınıflarla özdeşleştirilmesi olduğu ifade edilebilir. Lenin, Marx’ın ortaya koyduğu ve iktisadi ilişkilerle tayin edilen iki kutuplu toplum modelini, ideoloji kavramına yansıtmıştır. Buna göre toplumdaki iki kutbu meydana getiren iki ana sınıf, ideoloji kavramında da iki kutup halinde kendilerini göstermektedir. Bunlardan biri, Marx ve Engels’in kullandığı anlamdaki ideolojiye denk gelen burjuva ideolojisiyken, diğeryse Lenin’in işçi sınıfının ideolojisi olduğunu ve temelinde Marksist teorilerin yattığını öne sürdüğü ‘sosyalist ideoloji’dir.”³⁰ Lenin

²⁹ Marx, Engels, **The German Ideology**, s.94-95.

³⁰ Seliger, **a.g.e.**, s.83.

bunların haricinde üçüncü bir ideolojinin bulunmadığını ve sınıf çatışmalarının ayrıştırdığı bir toplumda da sınıflardan gayrı bir ideoloji olamayacağını söyleyerek, ideoloji anlayışının, toplumdaki sınıf ilişkilerine tamamen paralel bir biçimde şekillendiğini de iddia etmiştir.

20. yüzyılın ilk yarısında, Marksist felsefe dünyasında ideoloji kavramı üzerine yeni yaklaşımlar geliştiren düşünürler arasında Antonio Gramsci belki de başı çekmektedir. İtalyan düşünür, oluşturduğu hegemonya kavramıyla, Marksizmin ideoloji kavramını ele alışına büyük bir derinlik katmıştır. Gramsci'nin fikirlerinin oluşmasında, o yıllarda hızla artmakta olan, Marksizm'in toplumsal ilişkileri yalnızca iktisadi düzleme indirgeyerek çalıştığına dair yöneltilen eleştirilerin etkili olduğu da anlaşılmaktadır. Gramsci, bir anlamda bu eleştirilere karşı Marksist bir refleks orataya koymak ve aynı esnada Marksist perspektifi de genişletmek amacıyla, bilhassa toplumdaki hükmetme ilişkilerini iktisadi faktörlerin haricindeki faktörlerle de açıklamaya teşebbüs etmiş, hegemonya kavramını da bu sayede geliştirmiştir.

Gramsci'nin hegemonya ile göstermeye çalıştığı husus, iktida sahiplerinin, tahakkümleri altındaki kesimlerin rızalarını almalarını sağlayacak bir yöntem kurgulamaları ve hedefledikleri rızayı da bu yöntem sayesinde alarak bulundukları konuma gelmiş olmalarıdır. Gramsci, hegemonya kavramını ortaya koyduğu süre zarfındaysa ilk olarak güçler arasındaki ilişkilerin düzeylerini irdelemiş ve buna istinaden de, mevzubahis ilişkilerin gözlemlendiği üç ana seviye olduğunu iddia etmiştir:

1. “üretimin maddi güçlerinin yapısına bağlantılı ve gelişim derecesine bağımlı toplumsal güçlerin ilişkisi;
2. siyasi güçlerin ilişkisi, yani farklı toplumsal gruplar arasındaki bilinç ve organizasyon derecesi;
3. askeri güçlerin ilişkisi ki Gramsci'ye göre bu her zaman belirleyici unsurdur”.³¹

³¹ Chantal Mouffe, “Hegemony and Ideology in Gramsci”, **Gramsci and Marxist Theory**, ed. Chantal Mouffe, London, Routledge & Kegan Paul, 1979, s.180.

Gramsci, güç ilişkilerini bu gruplara ayırmasının devamındaysa gözünü siyasi bilince çevirmiş ve bu bilinci de üç temel unsurun meydana getirdiğini söylemiştir:

1. “bir grubun kendi profesyonel çıkarlarını ifade eden ama bunu, grubun bir toplumsal sınıf olarak çıkarıymış gibi göstermeyen, ilkel ekonomik unsur;
2. sınıf çıkarının bilincinin ifade edildiği ama bunun sadece ekonomik düzeyde yapıldığı siyasi ekonomik unsur;
3. üçüncü unursa, ‘bir kişinin kendi tüzel çıkarlarının, mevcut durumdaki ve gelecekteki gelişiminde, tamamen ekonomik olan bir sınıfın tüzel sınırlarını aştığını ve diğer tâbi grupların da çıkarına olabilmesi ve olması gerektiğinin farkına varmasıdır’, yani hegemonyadır. Gramsci’ye göre bu unsur, siyasi unsurun özellikle yerleştirilmiş olduğu noktadır ve ekonomik, siyasi ve entelektüel amaçlar arasında, bir birlik oluşturma girişiminde bulunan, ‘etrafında yoğunlaştığı bütün soruları tüzel değil de “evrensel” bir boyutta ele alan, böylece temel bir toplumsal grubun, bir dizi tâbi grup üzerinde hegemonya kurmasını sağlayan’ ideolojik bir mücadele tarafından karakterize edilmektedir”.³²

Femia’ya göre Gramsci bir grubun veya sınıfın üstünlüğünü iki farklı şekilde ortaya koyar: “tahakküm” (dominio) veya baskı, ve ‘entelektüel ve ahlaki liderlik’ (direzione intellettuale e morale)”.

“Bu ikinci üstünlük türü, hegemonyayı inşa eder. Bir başka deyişle toplumsal kontrol, iki temel forma sahiptir: alışkanlığı ve tercihi ödülleri ve cezalarla dışarıdan etkilemenin yanı sıra bunu, kişisel kanaatleri geçerli kurallar kalıbına sokarak, içerden de gerçekleştirir. Böylesi bir ‘içsel kontrol’; genel bir toplumsal-ahlaki dilin konuşulduğu, tek bir gerçeklik kavramının hâkim olduğu ve özüyle bütün düşünce ve davranış biçimlerini şekillendiren hegemonyaya dayanmaktadır. Bunu, hegemonyanın, bir sınıf grubunun diğer sınıflar üzerinde zor kullanmasıyla değil de onların rızasını alarak kazandığı bir üstünlük olduğu düşüncesi izler. Her ne kadar ‘tahakküm’ esasen devletin baskıcı mekanizmaları yoluyla gerçekleşiyorsa da, ‘entelektüel ve ahlaki liderlik’; eğitimsel, dinsel ve cemiyetsel kurumların birlikteliklerinden oluşan ‘sivil toplum’ üzerinde somutlaşır ve uygulanır.”³³

³² A.e.

³³ Joseph V. Femia, **Gramsci's Political Thought: Hegemony, Consciousness, and the Revolutionary Process**, New York, Clarendon Press, 1981, s.24.

Stuart Hall ise hegemonyanın başarısının hakim sınıfların gerçeklik tanımlamalarının tâbî sınıfların ‘yaşanan gerçeklikleri’ haline dönüşmesi olduğunu vurgulamaktadır. Hall’a göre:

“‘tüm bir toplumsal bloğun ideolojik birliğini koruyan’ ideoloji, bir toplumsal formasyondaki ‘sıva’yı sağlamış olur.‘Hegemonya’ tek bir birleşik ‘yönetici sınıf’ tarafından değil, ancak sınıf fraksiyonlarının tikel bir konjonktürel ittifakı tarafından desteklenebilir; böylece başat ideolojinin içeriği başat sınıfların bu karmaşık iç formasyonunu yansıtacaktır. Hegemonya, devletin baskıcı yönünün -aynı zamanda kısmen ‘ideoloji yoluyla işleyen’ yasa, polis, ordu- yanısıra üstyapılara ait failer -aile, eğitim sistemi, kilise, medya ve kültürel kurumlar- aracılığıyla başarılı.”³⁴

Bir sınıfın veya grubun, ötekileri üzerinde hegemonya oluşturması, tâbî konuma düşecek grupların toplumsal gerçekliği nasıl algıladıklarıyla ilintilidir. Buna göre tâbî gruplar, hâkim grubun hâkimiyetini kabul ettikleri ve bu hâkimiyete rıza gösterdikleri ölçüde hegemonya oluşmaktadır. Diğer taraftan, hegemonyanın temelinde bulunan ‘entelektüel ve ahlaki liderlik’ kavramının; eğitim, din ve cemiyetlerle ilgili kurumlar üzerinde yoğunlaşması, Gramsci’nin ortodoks Marksizm’deki iktisadi indirgemeci perspektife karşı geliştirdiği anlayışın bir sonucu sayılabilir. Tabii Gramsci, kendisini ortodoks Marksizm’e karşı bütünüyle eleştirel bir konuma da oturtmamış ve hegemonyanın iktisadi kökleri olması gerektiğini de belirtmiştir.

Chantal Mouffe ise, Gramsci’nin hegemonya için şart koştuğu bu ekonomik köklerin, hegemonik sınıfların muhtemel sayılarını sınırladığını, aynı zamanda da herhangi bir tür hegemonyanın da muhtemel sınırlamalarına dair ipuçları verdiğini söylemektedir:

“Eğer gerçekte hegemonya uygulaması, büyük amaçlar peşindeki lider sınıfın ekonomik ve tüzel fedakarlıklarını gerektiriyorsa da bu sınıf, kendi temel çıkarlarını tehlikeye atacak kadar

³⁴ Stuart Hall, “Kültür, Medya ve İdeolojik Etki”, **Medya, İktidar, İdeoloji**, 3. bs., der. Mehmet Küçük, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, s.214-215.

ileri gidemez. Dolayısıyla er ya da geç, burjuvazi, hegemonyasının sınırlamalarıyla karşı karşıya kalacak ve sömüren bir sınıf olduğundan, sınıf çıkarları bir noktada mutlaka yaygın sınıflarinkiyle çatışacaktır. Gramsci bunun, hegemonyanın işlevini yitirdiğine dair bir işaret olduğunu söyler ve bunun ardından ‘ideolojik blok çökme eğilimine girer, böylece kendiliğindenliğin yerini çok daha az gizli, dolaysız biçimde bir zorlama alır ve bu durum kendisini polisiye önlemlerle askeri darbelerde açıkça gösterir.’³⁵

Hall’un hegemonya-ideoloji ilişkisine dair yaptığı yoruma göre hegemonyayı bir yöntem olarak inşa eden ideolojiler, kendilerini de bu yöntem üzerinden yansıtmaktadırlar. Hakim sınıfların, kendi çıkarları doğrultusundaki fikirleri bir gerçeklik gibi yansıtmaları ve tâbî sınıfları da bu sahte gerçekliğin içine hapsedmeye çalışmaları, böylelikle de yönetimleri için o sınıfların rızalarını almaları, hegemonyanın oluşturulmasını sağlamaktadır. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde, klasik Marksizm’in ‘yanlış bilinç’ kavramı ve ideolojinin ‘camera obscura’ örneğiyle tanımlanan ‘evirtim’ işleminin Gramsci’nin hegemonya kavramı üzerindeki yansımaları da net bir biçimde görülebilmektedir. Nasıl ki klasik Marksizm’de ideoloji, hakim sınıfın çıkarları doğrultusunda olayları ve koşulları gerçekliğinden tamamen farklı yansıtan bir yanlış bilinç olarak değerlendirilmekteyse, ideolojilerin kendilerini yansıtırma aracı olarak inşa ettikleri hegemonya da bir anlamda hakim sınıfın iktidarını, tâbî olanların gözünde meşru kılabilmek adına, gerçeklikleri maskeleyen veya çarpıtabilen bir sistemdir.

İdeoloji ve hegemonya birbirlerine denk iki kavrammışçasına görülebilse de aralarında belirgin birtakım farklılıklar da bulunmaktadır. Terry Eagleton’a göre, hegemonya, ideolojiden daha geniş kapsamlı bir alana sahiptir:

“Hegemonya ideolojiyi içerir ama ona indirgenemez. Yönetici bir grup veya sınıf, iktidarı için ideolojik yöntemlerle rıza alabilir; ama bunu, örneğin vergi sistemini, desteğine ihtiyaç duyduğu grupların lehine değiştirerek de yapabilir veya göreceli olarak varlıklı ve dolayısıyla da siyasal açıdan devinimsiz bir işçi tabakası da yaratabilir. Veya hegemonya ekonomikten ziyade siyasi biçimlere de bürünebilir.”³⁶

³⁵ Mouffe, **a.g.e.**, s.183.

³⁶ Eagleton, “Ideology and its Vicissitudes in Western Marxism”, s.196.

Gramsci'nin hegemonya kavramının ardından, 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Marksist düşünürlerin ideolojiyle alakalı geliştirdikleri kavramlar arasında, Fransız düşünür Louis Althusser'in ortaya koyduğu 'Devletin İdeolojik Aygıtları' kavramının öne çıktığı söylenebilir. Althusser, bu yaklaşımıyla esasen bir bakıma Lenin'in 'devletin, hâkim sınıfların hâkimiyetlerini koruma amacıyla kullandıkları bir araç olduğu' yönündeki savıyla, Gramsci'nin hegemonya kavramını bir araya getirmektedir. Neticede Althusser de Gramsci ve Lenin gibi, hâkim sınıfın mevcut egemenliğini nasıl koruyacağını irdelemektedir ve bu uğurda çizdiği çerçeveye göre de hâkim sınıfın belirlediği strateji Gramsci'nin hegemonya kavramıyla, bu stratejinin uygulanması için kullanılan aygıt da Lenin'in devlet anlayışıyla uyumaktadır. İdeoloji ise söz konusu bu mekanizmanın çalışmasını sağlamaktadır.

Gramsci'de olduğu gibi Althusser'in de ideoloji anlayışı, Marx ve Engels'in Alman İdeolojisi'nde vermiş oldukları 'camera obscura' örneğine paralel bir görüntüde seyretilmektedir. Fakat Althusser, klasik Marksist anlayışın aksine, ideolojiyle bilinç arasında ciddi bir bağlantı olduğunu düşünmemekte ve meseleyi yapısalci sayılabilecek bir bakış açısıyla irdelemektedir.

'Devletin İdeolojik Aygıtları' ile ilgili Althusser'in işaret ettiği başlıca detaylardan biri, bu aygıtların, Marksist teorilerde bahsi geçen ve içeriğinde hükümet, ordu, polis teşkilatı, mahkemeler, hapishaneler, vs. gibi yapıların yer aldığı devlet aygıtlarından farklı olduklarıdır. Althusser, klasik Marksist teorilerde anlatılan devlet aygıtlarını 'baskıcı devlet aygıtları' olarak tanımlamaktadır. Zira Althusser'e göre bu aygıtlar, işlevlerini direkt güç kullanımı yoluyla yerine getirmektedir. Buna karşılık 'Devletin İdeolojik Aygıtları' ise, işlevlerini 'ideoloji' vasıtasıyla görmektedirler. Althusser, iki grup arasındaki farklılıkları üç ana maddede değerlendirmektedir ve bu sayede Devletin İdeolojik Aygıtları kavramı üzerinde de çok daha açıklayıcı olmaktadır:

1. “Bütün Devlet Aygıtları hem baskıyla hem ideolojiyle işlemektedir, fark, (Baskıcı) Devlet Aygıtlarının ağırlıklı olarak baskıyla işlerken, diğer yandan İdeolojik Devlet Aygıtlarının ağırlıklı olarak ideolojiyle işlemesinde yatmaktadır.
2. (Baskıcı) Devlet Aygıtları, farklı bölümleri bir komuta ünitesinin altında merkezleştirilmiş, organize bir bütünü oluştururken -sınıf mücadelesi siyasetinin, devletin gücünü elinde bulunduran yönetici sınıfın siyasi temsilcileri tarafından uygulanmasında olduğu gibi- İdeolojik Devlet Aygıtları çok çeşitli, farklı, ‘göreceli olarak özerk’ tir ve kapitalist sınıf mücadelesiyle proleter sınıf mücadelesi ve bunların alt formları arasındaki çatışmaların etkilerini, sınırlı veya ekstrem biçimlerde ifade eden çelişkilere nesnel bir saha sağlayabilmektedir.
3. (Baskıcı) Devlet Aygıtlarının birliği, iktidardaki sınıfların sınıf mücadelesi siyasetlerini güden temsilcilerinin liderlikleri altındaki bütünleştirilmiş ve merkezleştirilmiş örgütlenmesi tarafından sağlanmaktayken, İdeolojik Devlet Aygıtlarının birliği, yönetici ideoloji, yani yönetici sınıfın ideolojisi tarafından, genellikle çelişkili biçimlerde sağlanmaktadır”.³⁷

Althusser, bu analizin neticesindeyse, ‘Devletin İdeolojik Aygıtları’ (DİA) kümesine aşağıdaki elemanları yerleştirmektedir:

- “Dini DİA (farklı kiliselerin sistemi);
- Eğitimsel DİA (farklı halka açık ve özel okullar sistemi);
- Aile DİA;
- Hukuki DİA;
- Siyasi DİA (siyasi sistem, farklı partileri de içerir);
- Ticaret Birliği DİA;
- İletişim DİA (basın, radyo, televizyon, vs.);
- Kültürel DİA (Edebiyat, Sanat, Spor, vs.)”.³⁸

Althusser, Marx ve Engels’in Alman İdeolojisi’nde bahsettikleri ‘yönetici sınıfın ideolojisinin yönetici ideoloji olması’ hususunun ne kendiliğinden ne de sadece devletin güç kullanmasıyla olabileceğini düşünmektedir. Ona göre bu durumu

³⁷ Althusser, **a.g.e.**, s.114.

³⁸ **A.e.**, s.110-111.

mümkün kılan, ‘Devletin İdeolojik Aygıtları’nın oluşturulması ve kullanılmasıdır. Çünkü bu aygıtların her biri üretim ilişkilerinin yeniden inşa edilebilmeleri adına kullanılmaktadır. Bunun sonucunda da yukarıda maddelenen alanların her birinin, hakim sınıfın kendi iktidarını koruyabilmek adına kullandığı birer aygıtla dönüştürüldüğü ifade edilebilir.

Marx ve Engels’in mutlak negatif bir anlam atfettikleri ideoloji kavramı, ilerleyen yıllardaysa Marksist akım içerisinde daha nötr yaklaşımlarla irdelenmiştir. 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde de, başını Theodor Adorno ile Max Horkheimer’in çektiği ve onları da Herbert Marcuse, Walter Benjamin ve Jürgen Habermas gibi isimlerin izlediği Frankfurt Okulu, ideoloji kavramına karşı yeniden negatif bir yaklaşım geliştirmiştir.

Frankfurt Okulu’nun bu negatif bir yaklaşımı geliştirmekteki temel gayesi, bir söyleşme süreci içinde bulunan ve bu süreçte bireysel bilinç üzerinde bir denetim oluşturarak bireyleri, itaatkâr olmaya teşvik eden kitle kültürünün nasıl oluştuğunu incelemek ve bunu eleştirmektedir. Adorno ve Horkheimer’e göre;

“Modern ideoloji biçimleri, bu rasyonel unsurdan yoksunlardır ve ‘kendi toplumsal anlamlarını göremeyen birer özerk güç olarak algılanmaktansa, kitleleri tüketiciler olarak tuzağa düşürmek ve eğer mümkünse onların bilinç durumlarını şekillendirip sınırlamak için yapılması gerekenler olarak algılanmalıdırlar.”³⁹

Frankfurt Okulu’nun Adorno’dan sonraki kuşağının en ünlü düşünürleri arasında yer alan Jürgen Habermas ise ideoloji üzerine geliştirdiği teorisinin merkezine iletişim ögesini yerleştirmiştir.

“Habermas’a göre hükmetme ve ideoloji olguları, özgürlük ve ideoloji eleştirisi olguları kadar, iletişimsel hareket alanı içindedir. Özellikle ideoloji; şiddet, sansür veya baskı dolayısıyla gerçek bir konsensüsün ortaya çıkamayacağı bir duruma işaret etmektedir. Dolayısıyla ideoloji, ‘sistematik bir biçimde çarpıtılmış iletişim’ olarak algılanır ve dağınık bir halde sağlanan ve baskıdan yoksun olan bir konsensüsün önüne engeller koyan bir iskelete sahiptir. İdeolojik

³⁹ Larrain, **a.g.e.**, s.107-108.

olgunun ana özelliği -nörotik bir hastanın rahatsızlığın ardındaki gerçek problemi kolayca keşfedememesinde olduğu gibi- işleyişinin, katılımcıları tarafından kolayca farkına varılamamasıdır.”⁴⁰

Bunun yanı sıra milliyetçilik olgusunu da Marksien bir bakış açısıyla irdeleyen sosyal bilimciler mevcuttur. Bunlar içerisinde de en çok Ernest Gellner ve Benedict Anderson’ın ön plana çıktıkları söylenebilir. Gellner’e göre;

“Ulusçuluk, etnik sınırların, siyasi sınırları aşmamasını gerektiren bir siyasal meşruiyet teorisidir. Özellikle de belirli bir devlet içindeki etnik sınırlar, iktidarı elinde tutanlarla geri kalanları birbirinden ayırmamalıdır ki bu olasılık, yöntemin genel formülasyonu içerisinde biçimsel olarak zaten devre dışı bırakılmıştır... Bir ulusa sahip olmak, insanlığın doğasında olan bir özellik değildir ama artık bu böyleymiş gibi görünmektedir... Aslında ulus da, tıpkı devlet gibi, çeşitli olasılıklara bağlı bir oluşumdur ve evrensel bir gereklilik de değildir.”⁴¹

Gellner ayrıca milliyetçilik için “milliyetçilik, milletlerin kendi bilinçlerini kazanmalarını sağlayan bir uyanış değildir: milliyetçilik, milletleri, var olmadıkları yerlerde icat eder”⁴² ifadesini de kullanmıştır. Benedict Anderson ise ‘millet’ kavramını ‘hayali bir siyasi cemaat’ olarak nitelendirmiştir fakat Gellner’in ‘milletin icat edilmesi’ yaklaşımına da katılmaz. Ona göre Gellner:

“ulusçuluğun, gerçeği, yanlış yaklaşımlar altında gizlediği konusunda, öylesine heveslidir ki, ‘icat’ kavramını, ‘hayal etme’ ve ‘yaratma’ kavramlarının bir parçası olarak kullanacağına, ‘fabrikasyon’ ve ‘yanlışlık’ kavramlarının birer parçası haline getirmiştir. Böylelikle Gellner, ulusların yanında, onlara karşı avantajlı konumda olan ‘gerçek’ cemaatlerin var olduklarını ima etmiştir. Esasen, insanların birbirleriyle yüz yüze temas kurdukları küçük köyler haricinde (hatta belki bunlar bile dâhilindedir) bütün cemaatler hayalidir.”⁴³

Sonuçta, Gellner de Anderson da materyalist bir yaklaşımda bulunarak, milliyetçiliğin haricinde ‘milleti’ da soyut bir kavram olarak ele aldıkları ve ‘maddenin

⁴⁰ Larrain, **a.g.e.**, s.109-110.

⁴¹ Ernest Gellner, **Nations and Nationalism**, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, s. 1, 6.

⁴² Benedict Anderson, **Imagined Communities: Reflections on the Origin and the Spread of Nationalism**, London, Verso, 1993, s.15.

⁴³ **A.e.**

düşünceyi yarattığı' ana fikrinden yola çıkarak, milletin de insanların zihinlerinde var ettikleri bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. Tekrar Mephram'ın çizdiği şema örneğine dönülecek olursa, bir kez daha burjuvazinin yönlendirmesi neticesinde oluşan bir manzarayla karşı karşıya kalınmaktadır. Özetle burjuvazi, topluma hayal ettirdiği millet tablosunda sınıf ayrışmalarını, milli birliğin ve bu birliğin çıkarlarının ardına saklamakta ve bu sayede de sınıf mücadelesi, burjuvazi ideolojisinin merceğinde kırılarak, 'milli çıkarlar' şeklinde görülecek biçimde evrilmektedir.

TEZİN BÖLÜMLERİ

Bu tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ilk olarak, futbolun ortaya çıkışının kısa bir tarihçesi ele alınacaktır. Antik çağlarda farklı kültürlerde oynanan futbolun 19. Yüzyılda İngiltere'de kurallı bir spor olarak tanınmasından ivedilikle dünyaya yayılması süreci incelenecektir. Futbolun geniş kitleleri peşinden sürükleyebilme potansiyelinin farkına varılmasıyla birlikte nasıl bir ideolojik konu haline geldiği hakkında ortaya atılan kuramsal çerçevelere ve karşılaştırmalı literatürden araştırmalara yer verilecektir.

İkinci bölümün amacı, milliyetçilik ideolojisinin nasıl ortaya çıktığını ve dünya genelinde milliyetçilik akımlarının nasıl geliştiğini incelemektir. Bu nedenle, ağırlıklı olarak milliyetçilik ideolojisinin doğuşu ve gelişimi hakkında önemli düşünürlerin bu kavramları nasıl ele aldıkları üzerinde durulmuştur. Klasik Marksist teoriden neo-Marksist yaklaşımlara, klasik toplumsal teoriden liberal görüşlere kadar bu alanda milliyetçilik üzerine ortaya konan belli başlı düşünceler derlenmiştir.

Üçüncü bölümde, öncelikle futbolun Türkiye coğrafyasına ulaşması ve ilk olarak Osmanlı döneminde bir spor olarak nasıl yayıldığı ve nasıl gelişme gösterdiği sorularına cevap aranacaktır. Ardından da cumhuriyetin ilk yıllarında futbolun ülkedeki yeri ve önemi hakkında tespitlerde bulunulacak ve bu dönemde milliyetçilik anlayışının futbola ne şekilde yansıdığı araştırılacaktır. Türk futbolunun erken dönemindeki hangi gelişmelerin Türkiye'deki futbol-ideoloji ilişkisine dair ilk örnekleri teşkil etmiş olabilecekleri incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından 1930’lu yılların sonuna dek ulusal basınındaki futbol haberlerinde milliyetçilik ideolojisinin haber dili ve söylemine nasıl yansıdığı eleştirel söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM: FUTBOLUN ORTAYA ÇIKIŞI VE KURUMSALLAŞMASI

“Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Futbol Ve Milli Kimliğin İnşası Açısından İdeolojik İşlevleri: Ulusal Basında Futbol Haberlerinde Milliyetçi Söylemler” başlıklı mevcut çalışmanın ilk bölümünde futbolun 19. yüzyılda İngiltere’de kurallı bir oyun olarak ortaya çıkmasından önce dünyada ayaktopu oyunlarının tarihi kısaca ele alınacak, sonrasında da 19. yüzyılda futbolun doğuşuna yol açan gelişmeler değerlendirilecektir.

1.1. Ayaktopu Oyunlarının Kısa Tarihçesi

Modern futbol, 19. yüzyılda İngiltere’de icat edilmiş bir oyun olmasına karşın, futbol sözcüğünün bire bir Türkçe karşılığının ‘ayak topu’ olduğu düşünüldüğünde, bir topu ayakla tekmelemeye dayalı futbol benzeri oyunların çok daha eski zamanlara dayandığı öne sürülebilir. Öyle ki ilkel ayaktopu oyunlarının geçmişine dair yapılan araştırmalarda, günümüzden 4000 yıl öncesine kadar uzanan bulgular ortaya koyabilmektedir. M.Ö. 2000 yılı civarında çizilmiş birtakım Mısır hiyerogliflerinde, günümüzdeki futbol toplarını andıran dikişli toplar ve bu toplarla oynamaya çalışan insanlar resmedildiği görülmüştür.⁴⁴ Her ne kadar hiyerogliflerin çoğunda insanlar topu elle oynuyormuş gibi resmedilmişse de topu ayaklarıyla oynamaya çalışan insanların olduğu hiyeroglif figürlerine de rastlanmıştır.⁴⁵

Hem kurallı, hem de ayakla oynanan top oyunları göz önüne alındığındaysa bu doğrultudaki en eski kaynaklar yine milattan önce 2000’li yıllara kadar gitmektedir. Fakat adres, Mısır’a göre o dönemki dünyanın öbür ucu sayılabilecek olan Çin’i işaret etmektedir. Tsu Chu adı verilen bir oyunda (tsu ‘ayakla vurma’, chu ‘top’ anlamına gelmektedir) amaçlanan, topu tekmeleyerek 30-40 santim çapındaki ağla örülü bir

⁴⁴ David Goldblatt, **The Ball Is Round - A Global History Of Football**, London, Penguin Books, 2006, s.4.

⁴⁵ İrfan Erdoğan, “Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, sayı: 26, 2008, s.12.

delikten geçirmektir.⁴⁶ Oyunun dikkat çeken diğer özellikleriyse sınırlandırılmış bir alanda oynanması ve iki takım ile iki kalenin bulunmasıdır.⁴⁷

İlk Çağ'da Avrupa'ya bakıldığında Eski Yunan'da Episkyros, Roma'daysa Harpastum adları verilen iki ayaktopu oyununun oynandığına dair bulgular mevcuttur. Hatta Romalıların Britanya adasına hakim oldukları dönemde bu oyunu orada da oynamış olma ihtimallerinden dolayı Harpastum'u, Britanya'da ayaktopu oyunlarının ilk çıkış noktası olarak değerlendiren tarihçiler de bulunmaktadır.⁴⁸ Benzer nitelikteki iki oyundan Episkyros'un zamanla geliştirilerek Harpastum'a dönüştürüldüğü düşünülmektedir. İki takımdan oluşan Harpastum'daki asıl gayeyse topun, rakip takım tarafından müdafaa edilen alana taşınmasıdır.⁴⁹

Orta Çağ'a gelindiğindeyse Japonya'da Kemari adlı bir ayaktopu oyunu oynanmaya başlamıştır. Kökeni 12. yüzyıla dayanan oyunda top, geyik derisinden alınan bir parçanın şişirilmesiyle yapılırken, oyun ise köşelerinde birer ağacın dikili olduğu altı ila yedi metre karelik ufak bir alanda oynanmaktadır. Sekizer kişilik iki takımın oynadığı oyunda takımlar topu yere düşürmeden en fazla sayıda sektirmeye çalışmaktadır.⁵⁰

İlkel ayaktopu oyunlarının Yeni Çağ öncesinde en çok ilgiyi topladığı coğrafyaysa Orta Amerika olmuştur. Olmeklerin bölgede hakim olduğu M.Ö. 2. binyıldan, İspanyolların M.S. 16. yüzyıldaki fetihlerine kadar bölgede birtakım top oyunları oynanmıştır. Bölgede bu zamanlardan kalma 1500'e yakın top sahasıysa, yakın dönemde yapılan arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra mezarlıklardaki kazılarda da top oyunlarına ait eşyalara ve bu oyunları tasavvur eden resimlere de rastlanmıştır.⁵¹ Sahaların bu denli çok olması Orta Amerika'da

⁴⁶ A.e., s.11.

⁴⁷ Goldblatt, a.g.e., ss. 5-6.

⁴⁸ Guy Oliver, **The Guinness Book Of World Soccer**, 2nd ed., Middlesex, Guinness Publishing, 1995, s.2.

⁴⁹ Erdoğan, a.g.e., s.13.

⁵⁰ Goldblatt, a.g.e., ss. 6-7.

⁵¹ A.e., s.9.

eskiden top oyunlarının ne kadar popüler olduğuna, mezarlıklarda oyunlarla ilgili eşyalara ve resimlere rastlanmasıysa bu oyunlara ne denli büyük önem verildiğine dair birer kanıt niteliğindedir.

Yapılan arkeolojik araştırmalara göre Orta Amerika’da top yapımı M.Ö. 16. yüzyılda başlarken, M.Ö. 13. yüzyıl civarlarında yerleşik yaşamın yaygınlaşmasına paralel olarak top oyunları da popülerleşmeye başlamıştır. Genellikle kauçuktan yapılan bir topun kullanıldığı ve iki takımın mücadele ettiği oyunlar meydanlarda ya da tapınakların avlularında oynanmaktayken, dikdörtgen şeklindeki saha ortasından çizilen bir çizgiyle ikiye ayrılmakta ve takımlar topu rakiplerinin bulunduğu tarafa göndermeye çalışmaktadır.⁵²

Modern futbolun icat edildiği Britanya adalarındaysa ilk ayaktopu oyunu örneğinin biraz evvel değinildiği üzere Romalıların Harpastum oyunu olduğu iddia edilse de, ayakla oynanan top oyunlarının geniş halk kitlelerinin ilgisini çekmeye başlaması Orta Çağ’da olmuştur. İngilizlerin Shrove Tuesday (Paskalya öncesindeki 40 günlük Büyük Perhiz döneminin arifesindeki Salı günü) olarak adlandırdıkları günde oynamayı adet haline getirdikleri bir futbol oyunundan, 12. yüzyılda yaşamış ünlü İngiliz tarihçisi William Fitzstephen’in kitaplarında dahi bahsedilmektedir.⁵³ Hatta Fitzstephen, Shrove Tuesday Football olarak adlandırılan bu oyunu betimlerken “meşhur top oyunu” ifadesini de kullanmıştır.⁵⁴ Oyunun 12. yüzyılda bile ‘meşhur’ olarak tanımlanacak türden bir şöhretinin olması da çok daha eskilerden beri oynandığına dair bir işaret olarak gösterilebilir.

Shrove Tuesday Football, genelde iki köy arasında oynanan, amacın bir topu bir köyden diğerine taşımak olduğu bir oyundur. Ancak net kurallarının olmaması, takımların kaç kişiden oluşacağının bile belirlenmemesi, rakiplere vurmanın dahi serbest olması gibi hususlar nedeniyle modern sporlara çok uzak bir yapıdadır. Yine

⁵² A.e., s.11.

⁵³ William J. Baker, “The State Of British Sport History”, **Journal Of Sport History**, v.10, no.1, 1983, s.55.

⁵⁴ Oliver, a.g.e., s.2.

de 1314 yılında, kral II. Edward'ın "büyük ayaktoplarının, umuma açık alanlarda yarattığı kargaşa, şehirde büyük bir arbedeye yol açmaktadır ve bundan birçok kötülük ortaya çıkabilir"⁵⁵ ifadesini içeren bir fermanla bu oyunları yasaklaması esnasında fermanda 'ayaktopu' yani 'football' tabirini kullanması, Britanya'da 14. yüzyılda bile ayakla top tekmelenerek bir oyun oynama merakı bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir.

13. ve 14. yüzyıllardan itibaren, Britanya dışında İtalya'da da popüler bir ayaktopu oyunu oynanmaya başlamıştır. Calcio Fiorentino (Floransalı tekmesi) adı verilen bu oyun, 27'şey oyunculu iki takım arasında oynanmaktadır. Bir takımın amacı, topu rakip takımın sahasının en gerisindeki gol çizgisine taşımaktır. Oyuncular topu taşıırken ellerini ve ayaklarını kullanabilmektedir. Oyun bu bakımdan günümüzdeki futboldan ziyade rugbyyi andırmaktadır. Ancak bu oyun da genel bir çerçeveye ne yapılması gerektiğini anlatması haricinde ayrıntılı kurallara sahip değildir ve bunun sonucunda burada da Shrove Tuesday oyununda olduğu gibi sık sık kavgalar ve dövüşler yaşanmıştır. Gitgide artan şiddet nedeniyle de oyun 18. yüzyıl civarlarında yasaklanmıştır.⁵⁶

1.2. Modern Futbolun Temellerinin Atılması

Belli başlı ilkel ayaktopu oyunlarının ardından 19. yüzyıla gelindiğindeyse İngiltere'de modern futbolun temelleri atılmıştır. İngiliz yazar Joseph Strutt, yüzyılın başlarında kaleme aldığı 'Sports And Pastimes of the People of England' adlı eserinde, Shrove Tuesday oyununun artık neredeyse hiç oynanmadığını fakat buna karşılık yeni bir tür ayaktopu oyununun oynanmaya başladığını belirtmiştir. Strutt'ın anlattıklarına göre bu oyunda aralarında 70 ila 90 metre mesafe bulunan iki kale yer almakta ve eşit oyuncudan müteşekkil iki takım da domuz mesanesinin şişirilmesiyle yapılmış bir topu tekmelemek suretiyle karşılıklı olarak bu kalelere hücum etmeye çalışmaktadır.⁵⁷

⁵⁵ Goldblatt, a.g.e., s.17.

⁵⁶ John Foot, **Calcio - A History of Italian Football**, London, Fourth Estate, 2006, s.2-3.

⁵⁷ Nicholas Mason, **Football – The Story Of All The World's Football Games**, London, Temple Smith, 1974, ss.6-7.

Shrove Tuesday oyununun ortadan kaybolmasının ve yerine yeni bir tür ayaktopu oyununun şekillenmeye başlamasının sebebi olarak Sanayi Devrimi gösterilmektedir. Taşrada oynanan bir oyun olan Shrove Tuesday Football, sanayileşmeye paralel olarak köyden kente göçlerin hız kazanmasıyla birlikte taşra nüfusu azaldıkça popülerliğini yitirmiştir. Şehre göçen nüfus ise fiziki şartlar gereği burada daha kısıtlı bir alanda oynanabilecek oyunlar keşfetmeye odaklanmıştır.

Ne var ki kırdan kente göçle birlikte Shrove Tuesday oyunu yok olduysa da, oyunun barındırdığı şiddet sorunu, şehirlerdeki yeni ayaktopu oyunu denemelerine de yansımaktan geri kalmamıştır. Zira bu yeni oyun arayışlarında bulunan çoğu kişi, köyden göç ettiği için Shrove Tuesday oyununa aşinadır ve yeni bir oyun arayışında olmalarının en belirgin sebebi de, biraz önce de vurgulandığı üzere oyun oynayabilmek için çok daha kısıtlı bir alanlarının olmasıdır. Dolayısıyla şehir içinde oynanan yeni ayaktopu oyunlarında da şiddetin dozu peş düşmemiştir. 1835 yılında yürürlüğe giren Highways Act (Anayol Yasası) ile de şehir içlerindeki ana sokaklarda ve caddelerde futbol oynanması yasaklanmıştır.⁵⁸

1.2.1. ‘Public School’ Kategorisindeki Okulların Futbolun Doğuşuna Katkıları

Taşrada nüfusun azalması, şehirlerde de şiddetin artması sorunları nedeniyle ayaktopu oyunlarının bir anlamda önünün tıkanmış gibi olmasının ardından bu oyunlar üçüncü bir mecrada popülerlik kazanmaya başlamıştır. Söz konusu mecra, ‘public schools’ adı verilen okullardır. Her ne kadar ‘public schools’ tabirinin bire bir Türkçe karşılığı ‘kamu okulları’ olsa da bunlar paralı okullardır ve öğrencilerinin çoğu da üst sınıf ailelere mensuptur. Okulların bu şekilde adlandırılmalarının nedeniyse, sadece soylulara değil, ücretini ödeyen herkese açık olmasıdır.

Bu disiplin sorunu karşısında ilk ciddi sistematik çabayı ortaya koyan kişiye, söz konusu okullardan Rugby School’un 1827’den 1841’e kadar müdürlüğünü yapan

⁵⁸ Goldblatt, **a.g.e.**, s.23.

Thomas Arnold olmuştur. Arnold'ın bu hususta özellikle üstünde durduğu noktaysa, gençlerin katı bir hiyerarşik düzeni ve kolektif bir yaşam anlayışını benimseyebilmeleridir.⁵⁹ Bu hususlardan ikincisini sağlayabilmek için de öğrencilerin takımlar halinde yapabilecekleri bir aktivite fikri aklına fazlasıyla yattığı için Arnold, kendisi ayaktopu oyunlarına karşı ilgi duymasa da, bu oyunları okul bünyesinde, belli kurallar dahilinde oynatma yoluna gitmiştir.

1845 yılında Rugby Okulu'nda oynanmakta olan ayaktopu oyununun kuralları yazılı hale getirilmiş ve böylece tarihte ilk kez bir ayaktopu oyunu, yazılı kurallara sahip olmuştur.⁶⁰ Bir milat niteliğindeki bu gelişmenin üzerinden yalnızca 11 yıl geçmesinin ardındansa 'public school' kategorisinde yer alan okullarda oynanan ayaktopu oyunlarının neredeyse hepsinin kuralları yazılı niteliğe sahip olmuşlardır. 1859 yılındaysa Eton Okulu'nun kuralları, okul dışında basılan bir kriket rehberi içinde de yayınlanmıştır. Bu sayede de bu kurallar, söz konusu okullarda okumayan gençler için de ulaşılabilir hale gelmiştir.⁶¹

Ortaokul ve lise eğitimi vermekte olan 'public school' kategorisindeki okullardan mezun olan gençlerin daha sonrasında eğitimlerine bir üniversite çatısı altında devam etmeleri ve burada da boş zamanlarında eski okullarından aşına oldukları ayaktopu oyunlarını oynamak istemeleri neticesindeyse farklı okulların oyun kuralları arasında çelişkiler yaşanmıştır. Örneğin farklı kurallara dayalı en büyük ayrışma, topun sadece ayakla oynanabileceğini söyleyen kurallarla, topa elle de müdahale edilebileceğini, hatta topun elle taşınabileceğini de belirten kurallar arasına olmuştur. Bundan dolayı da bu farklılıklardan bir sentez yapılması ihtiyacı da doğmuştur. 1848 yılında da üniversiteler içerisindeki ilk yazılı kurallar Cambridge Üniversitesi öğrencileri tarafından belirlenmiştir.⁶²

⁵⁹ Mason, **a.g.e.**, s.8.

⁶⁰ Goldblatt, **a.g.e.**, ss.26, 28.

⁶¹ Adrian Harvey, "Football's Missing Link: The Real Story of the Evolution of Modern Football", **Sport In Europe – Politics, Class, Gender**, Ed.J.A. Mangan, London, Frank Cass, 1999, s. 95.

⁶² Goldblatt, **a.g.e.**, s.28-29.

1.2.2. Futbol Kulüplerinin Ortaya Çıkması ve Football Association'ın Kurulması

1857 yılında Sheffield'da kurulan Sheffield Football Club, ayaktopu oyunu oynanabilmesi için okullardan bağımsız olarak kurulmuş ilk kulüp niteliğindedir. Public school mezunlarının futbol kulüplerinin kurulmasında da ciddi katkıları bulunmuştur. Sheffield FC'den sadece birkaç ay sonra Londra'da faaliyete geçen Blackheath kulübüyle 1858'de yine Londra'da Forest adı altında kurulan ve iki yıl sonra da The Wanderers adını alan kulüp de yine bu okulların mezunları tarafından kurulmuşlardır.⁶³

Çeşitli kulüplerin kuruluyor olmasıysa çok geçmeden bu kulüplerin birbirlerine karşı yapacağı maçlarda, tıpkı daha önceleri üniversitelerde görüldüğü gibi, hangi oyun kurallarının kullanılacağı sorununu ortaya çıkarmıştır. Cambridge Üniversitesi'nde belirlenmiş olan yazılı kuralların pek genel kabul görmemesinin de etkisiyle, farklı kulüplerin üyeleri çareyi bir araya gelerek yeni bir dizi kural belirlemekte bulmuşlardır. 26 Ekim 1863 tarihinde, Londra'nın Lincoln's Inn Fields meydanında yer alan Free Masons' Tavern'da (Hür Masonlar Tavernası) toplanan kulüp temsilcileri, bu amaç doğrultusunda 'The Football Association'ı (Futbol Birliği) kurmuşlardır.⁶⁴ Birliğin kurulmasının ardından da yaklaşık üç haftalık bir süre içerisinde oyunun kurallarının netleştirilmesi için birlik üyeleri arasında birkaç toplantı daha yapılmış ve bunun sonucunda da 23 maddelik bir kural taslağı ortaya konmuştur.

1.2.3. Birleşik Krallık'ta Federasyonların Kuruluşları, İlk Uluslararası Maçlar ve İlk Ulusal Turnuvaların Düzenlenmesi

Rugby Okulu'nun koyduğu kuralları benimseyen üyelerin Football Association'dan ayrılmaları ve kendi birliklerini kurma yönünde çalışmalara başlamaları, Football Association'ın geri kalan üyelerinin de zamanla futbol oyun

⁶³ A.e., s.29-30.

⁶⁴ C. W. Alcock, **Football – The Association Game**, London, George Bell & Sons, 1897, s.2.

kurallarını Rugby kurallarından mümkün olduğunca daha farklı hale getirmeye gayret göstermelerine de yol açmıştır.

Football Association, 20 Temmuz 1871 tarihinde gerçekleşen toplantısında bir başka önemi karara daha imza atmış ve tarihin ilk organize futbol turnuvasının hayata geçirilmesi yönünde çalışmalara başlamıştır. Buna göre birliğe üye olan bütün kulüplerin katılabileceği bir kupanın oynanması öngörülmüştür. Üyelerin bu fikre olumlu bakması üzerine de dönemin önde gelen 11 kulübünün temsilcileriyle birlikte 16 Ekim 1871 tarihinde konuyla ilgili son bir toplantı daha düzenlenmiş, bunun neticesinde de Football Association'a üye olan bütün kulüplerin iştirak edebileceği bir kupanın organize edilmesi yönünde resmi karar alınmıştır. Öte yandan kupa organizasyonunun kışa denk gelmesi nedeniyle özellikle İngiltere'nin kuzeyindeki kulüpler bu ilk kupaya katılmamayı tercih etmiş ve tarihin ilk futbol kupası, 50 Football Association üyesinden sadece 15'inin katılımıyla oynanabilmiştir.⁶⁵

İlk kupa organizasyonundan yaklaşık bir yıl sonraysa tarihin ilk uluslararası maçı olarak kabul edilen müsabaka, İngiltere ile İskoçya arasında oynanmıştır. 5 Mart 1870'te İngiliz ve İskoç oyuncuların oluşan iki takımın Londra'da Football Association tarafından tertip edilen ve 1-1 biten bir maç oynaması, bunun da ilgi görmesi üzerine Football Association'ın genel sekreteri olan Charles Alcock bu maçları düzenli hale getirebilmek için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Alcock'ın girişimleri bir süre sonra sonuç vermiş ve 30 Kasım 1872'de Glasgow'da oynanan İskoçya-İngiltere maçı da kayıtlara tarihin ilk milli maçı olarak geçmiştir. Söz konusu müsabaka, 0-0'lık beraberlikle sonuçlanmıştır.⁶⁶ Bu müsabakanın ardından kısa süre içerisinde İskoçya'da, özellikle de Glasgow şehrinde, futbol hayli popüler bir hale gelmiştir. 1873 yılına gelindiğinde de İskoçlar kendi futbol federasyonları niteliğindeki Scottish Football Association'ı (SFA - İskoç Futbol Birliği) Glasgow'da kurmuşlardır.⁶⁷ Scottish Football Association, kuruluşunun hemen ardından, Football Association'ın düzenlediği kupa organizasyonunun bir benzerini İskoçya özelinde

⁶⁵ Alcock, **a.g.e.**, s.16-17.

⁶⁶ **A.e.**, s.18.

⁶⁷ Oliver, **a.g.e.**, s.484.

düzenlemeyi de kararlaştırmıştır. Bunun üzerine de yine 1873 itibarıyla da ilk İskoçya Kupası maçları da oynanmaya başlamıştır.

Birleşik Krallık bünyesindeki dört ana unsurdan biri konumundaki Galler'deyse, İskoçya'dakinden üç sene sonra, yani 1876'da, ulusal nitelikli bir futbol federasyonu, Football Association of Wales (FAW - Galler Futbol Birliği) adı altında kurulmuştur. Galler ilk milli maçınıysa, yine 1876 yılı içerisinde İskoçya'ya karşı oynamıştır. Krallık bünyesindeki dördüncü ana unsur olan İrlanda'daysa 1880 yılında ulusal futbol federasyonu olan Irish Football Association (IFA - İrlanda Futbol Birliği) faaliyete geçmiştir.⁶⁸

Football Association'ın ardından sırasıyla Scottish Football Association, Football Association of Wales ve Irish Football Association'ın kurulmaları, her ne kadar bunlardan son üçü, ilki tarafından konan kuralları benimsemiş olsa da, bu kurumların bir araya gelerek bir üst kurul oluşturmalarına da yol açmıştır. Bu doğrultuda da 1882'de International Football Association Board (Uluslararası Futbol Birliği Kurulu) kurulmuştur.⁶⁹

International Football Association Board'un kurulmasıyla birlikte bu kurulu oluşturan dört federasyonun temsil ettikleri milli takımlar arasındaki müsabakaların sayısı da artmaya başlamıştır. Buna paralel olarak da İngiltere, İskoçya, Galler ve İrlanda milli takımlarını bir turnuva çatısı altında bir araya getirme çalışmaları da yapılmıştır. Bunun sonucunda da tarihin ilk uluslararası futbol turnuvası olarak da kabul edilen The Home Championships ortaya çıkmıştır (Birleşik Krallığı oluşturan bu dört ana unsura 'Home Nations' denildiği için turnuva da bu şekilde adlandırılmıştır). Yılda bir kez düzenlenmesine karar verilen turnuva ilk olarak 1884'te oynanırken bu ilk turnuvanın şampiyonu İskoçya olmuştur. Turnuvada bilhassa İngiltere ile İskoçya'yı karşı karşıya getiren müsabakalar Birleşik Krallık genelinde büyük merak uyandırmış, haliyle bu durum, stadyumlara da yansımıştır.

⁶⁸ A.e., s. 421, 556-558.

⁶⁹ Goldblatt, a.g.e., s.231.

Stadyumlarda böylesine büyük kalabalıkları toplayabilmesi dolayısıyla da futbolun, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Birleşik Krallık'ta kitleleri en çok bir araya getiren toplumsal aktivitelerden birine dönüştüğü de iddia edilebilir.

1888 senesinin Nisan ayına gelindiğindeyse Manchester şehrinde bulunan Royal Hotel'de gerçekleştirilen toplantı neticesinde yine bir ilk daha yaşanmış ve futbol tarihinin ilk ligi 'the Football League' adı altında kurulmuştur. Çok geçmeden de Football League büyük bir ilgiyle karşılanmış ve pek çok kulüp bu lige katılma talebinde bulunmuşlardır. Hatta tüm bu talepleri karşılamak sayısal olarak mümkün olmadığından dolayı Football League'e katılamayan kulüpler, bir yarışma organizasyonu içinde olabilmek adına Football Combination (Futbol Birleşimi) ve Football Alliance (Futbol İttifakı) diye adlandırdıkları yeni ligler kurmuşlardır.⁷⁰

Football League'e katılmak isteyen kulüplerin en azından bir kısmının bu isteklerini karşılayabilmek için 1891'de ligin katılımcı sayısı 12'den 14'e yükseltilirken, ertesi sezon da Football League dahilinde iki ayrı ligin oynanmasına karar verilmiştir. Division 1 (Birinci Küme) ve Division 2 (İkinci Küme) adlarını alan bu ligler, başlangıçta 16'şar ve 12'şer takımla oynansa da iki yıl içerisinde ikililiğin katılımcı sayısı da 16'ya gelmiştir. 1898-99 sezonundan itibaren de liglerin katılımcı sayıları 18 olmuştur. Division 1'i son iki sırada tamamlayan takımların küme düşerek bir sonraki sezon Division 2'de yer aldıkları, Division 2'de ilk ikiye giren takımlarınsa terfi ederek ertesi sezon Division 1'de mücadele etmeye hak kazandıkları bir sistem kurulmuştur.⁷¹ Bu sayede, henüz 19. yüzyılın sonlarında olunmasına rağmen, günümüzde uygulanan lig sistemlerinin hemen hemen aynısı ortaya çıkarılmıştır.

Futbolun böylesine geniş kitlelere yayılmaya başlaması, oyunun popülaritesiyle ilgili bir sosyal değişime de işaret etmektedir. Hatırlanacağı üzere 19. yüzyıldan önce Britanya'da oynanmakta olan ayaktopu oyunları genellikle taşrada köylülerin, yani alt tabakanın oynadığı oyunlardır. 19. yüzyılın başlarında oynanan

⁷⁰ Goldblatt, **a.g.e.**, s.55-57.

⁷¹ Alexander Graham, **England (pt. 1) (1871-1946)**, Glendale, Skye Soccer Books, 1996, s.12-19.

ayaktopu oyunlarıysa public schools kategorisindeki okullarda, üst tabakaya mensup ailelerin öğrenci çocukları tarafından oynanmıştır. Sonrasında modern futbolun temellerini atan kişilerin önemli bir kısmı da bu okulların mezunları olduğundan 1860'larda ve 1870'lerde futbolun daha çok üst tabakaya ait bir eğlence unsuru niteliğindedir. Fakat biraz yukarıda da değinildiği üzere futbol maçlarının çok büyük kalabalıklar toplaması, futbolun alt tabaka nezdinde çok popüler bir eğlenceye dönüştüğünü göstermektedir.

Bu dönüşümü tetikleyen üç ana etmen vardır. Bunlardan ilki, sanayileşmeyle birlikte kırdan kente ilk büyük göç dalgasının yaşandığı dönemlerde şehirlerde ayaktopu oyunlarının oynanmasına dair getirilmiş olan yasakların artık kaldırılmış olmasıdır. İkincisiyse 1870'li yıllara gelindiğinde, Cumartesi günleri öğleden sonralarının, işçiler için tatil ilan edilmesidir. Üçüncüsü de, işverenlerin, çalışanlarının daha nitelikli işgücüne sahip olması gerektiğini görmeleri neticesinde onları okullara göndermeye başlamalarıdır. Okul çatısı altında da işçiler futbolla daha fazla ilgilenebilecek zamana ve imkana kavuşmuşlardır. Bu faktörlerin sayesinde de futbol, işçi sınıfı arasında gitgide popülerleşmeye başlamıştır.⁷²

1.2.4. Futbolun Latin Amerika Kıtası'na Yayılma Süreci

Futbolun Birleşik Krallık'ın sınırları ötesinde çok çabuk popülerleştiği yerlerin belki de başında Latin Amerika gelmektedir. Bu popülerleşmeyi hızlandıran önemli bir unsur da, İngiliz donanmasıyla Latin Amerika ülkelerine giden askerler, ticaret için yine bu ülkelere gitmiş olan tüccarlar ve İngiliz demiryolu firmalarının Latin Amerika'da üstlendikleri demiryolu inşaatlarında çalışmak için bölgeye giden İngiliz işçilerle mühendislerin, bu sebepler dolayısıyla gittikleri ülkelerde birbirleri arasında yaptıkları futbol maçlarıdır. Zira bu sayede yerel halk da futbolla tanışmış ve çok geçmeden de İngilizlerin karşısına çıkabilmek adına kendi kulüplerini kurmak için kolları sıvamışlardır.

⁷² Goldblatt, a.g.e., s.37

Arjantin’de İngilizler tarafından çıkarılan *The Standard* gazetesi, 1867 senesinde, Football Association’un kabul ettiği oyun kurallarını yayınlamıştır. Kuralların yayınlanması takiben de Buenos Aires Cricket Club (Buenos Aires Kriket Kulübü) üyelerinden Thomas Hogg, Latin Amerika’da bu kurallar çerçevesindeki ilk futbol maçının yapılabilmesi için girişimlerde bulunmaya başlamıştır.⁷³ Thomas Hogg ve kardeşi James Hogg’un yoğun çalışmaları neticesinde de 20 Haziran 1867 tarihinde Arjantin topraklarındaki ilk futbol maçı oynanmıştır.⁷⁴

İngiltere’de ‘public schools’ kategorisinde yer alan okulların futbolun doğuşu ve şekillenmesinde oynadıkları role benzer bir biçimde Arjantin’de de 1884 senesinde faaliyete geçen Buenos Aires English High School (Buenos Aires İngiliz Lisesi) önemli bir etkiye sahiptir. Okulun kurucusu olan İskoç Alexander Watson Hutton, okul programında sportif faaliyetlere fazlasıyla yer vermeyi planlamıştır. Söz konusu sportif faaliyetler içinde de futbol başı çekmiştir.

Futbolun Arjantin’deki gelişiminde, biraz evvel de değinildiği üzere inşaatını İngilizlerin üstlenmiş oldukları demiryollarının da büyük bir paya sahiptir. İngiltere’den gelen demiryolu işçilerinin mesai saatleri dışında fırsat buldukça futbol oynamaları, onları bir süre sonra çalıştıkları firmaların adlarını taşıyan futbol kulüpleri kurmaya da yönlendirmiştir. Sadece Güney Amerika’da kurulan ilk resmi lig olmayan, aynı zamanda Birleşik Krallık haricinde faaliyete geçen ilk futbol ligi konumundaki ‘Argentine Association Football League’in (Arjantin Futbol Ligi) 1893’teki kuruluşunda da demiryolları kökenli bazı kulüpler etkili olmuşlardır.⁷⁵

Güney Amerika’da futbolun Arjantin’den çok kısa süre sonra yayılmaya başladığı Uruguay’da da Arjantin’dekine paralel bir gelişme söz konusudur. Futbol, Güney Amerika’nın bu en küçük ülkesinde de Birleşik Krallık’tan gelen askerler,

⁷³ Goldblatt, **a.g.e.**, s.127.

⁷⁴ Mangan, **a.g.e.**, s.25-26.

⁷⁵ Vic Duke, Liz Crolley, “Fútbol, Politicians and the People: Populism and Politics in Argentina”, **Sport In Latin American Society – Past and Present**, Ed. J.A. Mangan.; Lamartine P. DaCosta, London, Frank Cass, 2002, s.94-95.

tüccarlar veya işçiler aracılığıyla yayılmıştır. Yine Arjantin'dekine benzer biçimde, Uruguay'da da ilk futbol kulüplerinin kurulmasında, İngilizlerin açtıkları okullar ve yapımını üstlendikleri demiryolları birinci derecede etkiye sahiplerdir. Örneğin, başkent Montevideo'da 1874'te Henry Castle Ayre adındaki bir İngiliz'in kurduğu Montevideo English High School'da ilk olarak Ayre sportif faaliyet olarak öğrencilerini kriket ve atletizm ile tanıştırmış, daha sonrasındaysa okulda İngilizce öğretmeni olarak görev alan William Poole, futbolun da okulun sportif faaliyetler programına girmesini sağlamıştır

Arjantin'de 1884 yılında İskoç Alexander Watson Hutton'ın Buenos Aires English High School'u kurması ve bunun sonrasında futbolun ülkedeki gelişiminin çok daha büyük bir ivmeye ulaşmasının benzer bir örneği, Uruguay'ın başkenti Montevideo'da Henry Castle Ayre adlı bir Britanyalı tarafından 1874 yılında kurulan Montevideo English High School çevresinde gerçekleşmiştir.

Montevideo'ya, English High School'da İngilizce öğretmenliği yapmak üzere gelmiş olan William Poole, burada okulun kurucusu Henry Ayre ile tanışmasının ardından, Ayre tarafından başlatılan kriket ve atletizm faaliyetlerine ek olarak futbolu da okulun öğrencileri arasında oynanan bir spor haline getirmiştir. 1891 senesine gelindiğinde de bu okulun 23 öğrencisi bir araya gelerek 'Foot Ball Association' adını verdikleri ülkedeki ilk futbol kulübünü kurmuşlardır. Birkaç ay sonrasındaysa kulübün adı 'Albion Football Club' şeklinde değiştirilmiştir.⁷⁶

Uruguay'daki İngiliz menşeli okullar, ülkenin ilk futbol kulübü Albion'un doğuşuna vesile olurken, hemen hemen aynı tarihlerde İngilizlerin işlettiği demiryolları da kendi adlarına bir kriket kulübü kurmuş, 1892'de de bu kulüp dahilinde, bir futbol şubesi de açılmıştır. Söz konusu şube, 1913'te bağlı bulunduğu kriket kulübünden ayrılarak bağımsız bir kulüp haline gelmiş ve yıllar ilerledikçe de

⁷⁶ Juan Carlos Luzuriaga, "Albion Football Club: Profetas del Sport en Uruguay", (Çevrimiçi) <http://www.efdeportes.com/efd120/albion-football-club-profetas-del-sport-en-uruguay.htm>, 08.05.2023

yalnızca Uruguay'ın değil, bütün Güney Amerika kıtasının en başarılı futbol kulüplerinden biri konumundaki Peñarol'e dönüşmüştür.⁷⁷

Tarihler 16 Mayıs 1901'i gösterdiğindeyse Arjantin ve Uruguay'ın milli takımları, Montevideo'da karşı karşıya gelmiş ve bu müsabaka, Güney Amerika'daki ilk milli maç olarak kayıtlara geçmiştir. İki milli takım, bundan sondaki dokuz sene içinde de, henüz milli takımını kuran başka bir Güney Amerika ülkesi olmamasından dolayı, sadece kendi aralarında 13 maça daha çıkmışlardır. Bu durum da bir bakıma o yıllarda Arjantin ile Uruguay'ın, Latin Amerika futbolunda adeta birer lokomotif görevi gördüklerinin bir göstergesidir.⁷⁸

Şili ise milli takımın oluşturulması 1910 senesine kadar mümkün olmamışsa da Pasifik kıyısında uzanan ülke, Latin Amerika'da Arjantin'in ardından futbol federasyonunu kuran ikinci ülke konumundadır. Şili Futbol Federasyonu, Football Association of Chile (Şili Futbol Birliği) adı altında, 1895 senesinde kurulmuştur ve federasyonu kuran dokuz kulüp de ağırlıklı olarak İngiliz kökenlidir. Zaten federasyonun adı da bu yüzden İngilizce konmuştur.⁷⁹

1.2.5. Kıta Avrupası'nda Futbolun Gelişimi

Futbolun Kıta Avrupa'sına ilk oynandığı yerler Danimarka ve Hollanda olmuştur. Çok kısa süre içinde bu ülkeleri Belçika ile İsveç takip etmiştir. Bir başka deyişle futbolun Kıta Avrupası'nda ilk nüfuz ettiği bölgeler, İskandinavya ve Benelüks olmuştur.⁸⁰ Oyunun bu bölgelere nüfuz etmesindeyse bir kez daha Britanyalıların etkisi görülmektedir. Bu husustaki ilk resmi girişimse 1876 senesinde, Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da gerçekleştirilmiştir ve bu şehirde yerleşik olan bir grup İngiliz işadamı toplanarak English Football Club (İngiliz Futbol Kulübü) adını verdikleri bir

⁷⁷ A.e.

⁷⁸ Oliver, a.g.e., s.719, 723.

⁷⁹ A.e., s.679, 682.

⁸⁰ Goldblatt, a.g.e., s.119-120.

kulüp kurmuşlardır. Dolayısıyla bu kulüp, Kıta Avrupa'sında faaliyete geçen ilk futbol kulübü olma şerefini de taşımaktadır.⁸¹

Danimarkalılar, kendi memleketlerinde İngilizlerin oynamakta olduğu bu oyuna karşı uzun süre kayıtsız kalmamışlar ve 1879'a gelindiğinde, yaklaşık üç sene evvel kurulmuş olup çeşitli top oyunlarına dair şubeleri bünyesinde barındıran Kjøbenhavns Boldklub içerisinde bir futbol şubesi de faaliyete geçmiştir. Bu kulübün öncülüğünde Danimarka'da futbol gitgide daha popüler hale gelirken, müteakip beş yıl içinde de 20'ye yakın kulüp daha kurulmuş, 1889 senesindeyse ulusal futbol federasyonu niteliğindeki Dansk Boldspil-Union (DBU) faaliyetlerine başlamıştır. DBU aynı zamanda Kıta Avrupa'sında kurulan ilk futbol federasyonudur.⁸²

Hollanda'da futbolun gelişmesineyse İngiliz etkisi doğrudan olmasa da dolaylı olarak kendisini göstermektedir. Öyle ki, 1870'lerde yıllarda İngiltere'de tahsil gören Hollandalı Pim Mullier, memleketine dönmesinin ardından, 1879'da Haarlemse adındaki bir spor kulübünün kuruluşunda görev almıştır. İngiltere'de bulunduğu dönemde futbolla fazlasıyla ilgilenen Mullier, dört sene içerisinde de Haarlemse'nin rugby şubesinin kapatılıp onun yerine bir futbol şubesi açılmasını sağlamıştır.⁸³ O tarihlerde Hollanda'da takım sporları arasında kriket ön plana çıkmaktayken, yaklaşık 10-15 senelik kısa bir zaman dilimi içindeyse futbolun popülaritesi, kriketinkini geçmeye başlamıştır.

Hollanda'da futbol, ülkenin küçük ve coğrafi şekiller açısından hayli düz bir yapıda olmasından ötürü, yurt geneline çok çabuk yayılmıştır. Bunun yanı sıra Hollanda'da futbol, belli bir zümreye ait görülmemiştir ve bu da oyunun yayılmasını hızlandıran bir diğer önemli etmendir. Futbolun beşiği İngiltere'de bile, ilk dönemlerde oyun yalnızca üst sınıf mensuplarının amatör bir hobisi niteliğindeyken ve profesyonelliğin resmi ilanının ardından dahi bazı önemli kulüpler, alt sınıf mensuplarıyla bir arada oynamamak için bunu reddedip kendi aralarında amatör

⁸¹ Mason, **a.g.e.**, s.106.

⁸² **A.e.**

⁸³ Goldblatt, **a.g.e.**, s.121.

statüde oynamaya devam ederken, Hollanda’da futbol, oynanmaya başlandığı ilk yıllardan beri her kesimin katılım gösterdiği bir alan olma özelliğine sahiptir.⁸⁴

Hollanda’nın ulusal futbol federasyonuysa 1889 senesinde faaliyete geçmiştir. Ülkedeki ilk ulusal şampiyona 1898’de düzenlenirken, bir yıl sonra da Hollanda Kupası oynanmaya başlamıştır.⁸⁵ Komşu ülke Belçika’daysa futbolun popülerleşip ülke geneline yayılması, Hollanda’dakine paralel bir biçimde ilerlemiştir. Belçika’nın futbol federasyonu 1895 senesinde faaliyete geçerken, ülkedeki ulusal lig organizasyonuna Hollanda’dan da evvel, 1896’da başlanmış, lakin Belçika Kupası’nın düzenlenebilmesi 1912 senesinde mümkün olabilmıştır.⁸⁶

Günümüzde Kıta Avrupası’nın en güçlü futbol ülkeleri konumundaki İtalya, Almanya, İspanya ve Fransa’daysa futbolun gelişimi, İskandinavya ve Benelüks ülkelerinden kısa bir süre sonra başlamıştır. İtalya, aslında 13. ve 14. yüzyıllarda Calcio Fiorentino (Floransalı Tekmesi) adında ilkel bir ayaktopu oyununun oynanmaya başladığı bir ülke olma özelliğine sahiptir. Ancak çok fazla kuralı olmayan oyunda bu boşluktan dolayı şiddetin gitgide artmasından ötürü 18. yüzyıla gelindiğinde ülkede bu oyunun oynanması yasaklanmıştır.⁸⁷

Bu yasak sonrasında modern futbolun Çizme’de oynanmaya başlamasıysa 1880’li yıllara denk gelmektedir. Burada da futbol ilk olarak Cenova’nın başını çektiği liman kentlerinde İngiliz denizciler tarafından oynanmıştır. İtalyanlar arasında oyunun yaygınlaşmasını sağlayan isimse, aslen Torinolu olan ve bir İngiliz tekstil firmasında çalışan Edoardo Bosio’dur. Bosio, İngiltere’de bulunduğu süre zarfında tanıştığı futbolun kendi memleketinde de oynanmasını arzulamış ve Torino’ya döndüğünde de 1891 senesinde International Football Club adı altında bir kulüp kurarak İtalya’da bu

⁸⁴ A.e., s.122-123.

⁸⁵ Alexander Graham, **Netherlands (pt. 1) (1889-1954)**, Glendale, Skye Soccer Books, 1996, s.2-4.

⁸⁶ Oliver, **a.g.e.**, s.212-216.

⁸⁷ Foot, **a.g.e.**, s.2-3.

alandaki bir ilke imza atmıştır.⁸⁸ 1898'e gelindiğindeyse İtalya Futbol Federasyonu da faaliyete geçmiş, hemen ardından da ülkedeki ilk ulusal şampiyona düzenlenmiştir.⁸⁹

İtalya'nın kuzeybatısında yer alan Fransa'daysa futbol, 19. yüzyılın son çeyreğinde oynanmaya başlamıştır. Fransa'nın kuzeyinde, futbolun Kıta Avrupa'sında ilk filizlendiği yerler arasında bulunan Hollanda ve Belçika'nın olması da, ülkede futbolun hızlı bir biçimde gelişim göstermesi adına elverişli bir zemin teşkil etmiştir. Öte yandan Fransa'da futbol oynanmaya başladığı dönemde bisiklet ve rugby sporlarının çoktan popüler hale gelmiş olmalarıysa, futbolun da halk kitleleri arasında popüler hale gelmesini geciktirici bir etmen olmuştur.⁹⁰

Bu durumun da etkisiyle Fransa'da ulusal bir futbol organizasyonun kurulması da gecikmiştir. Buna karşılık Uluslararası Futbol Birliği FIFA, 1904 senesinde Paris'te faaliyete geçmiştir. Fransızların kendi ulusal futbol federasyonlarını kurabilmeleriye ancak 1919'da mümkün olabilmiştir. Keza Fransa Kupası'nın düzenlenmesine 1918 yılında başlandıysa da ülkedeki ilk ulusal şampiyona düzenlendiğinde takvimler 1932 senesini göstermektedir.⁹¹

Ulusal Birliği'ni 1871 yılında sağlayan Almanya'daysa bu dönemde Almanların 'Turnen' adını verdikleri bir jimnastik türü, ülkenin milli sporu olarak kabul edilmiştir. 19. yüzyılın başlarında Prusya'nın Napolyon Fransa'sı karşısında aldığı yenilgiler, orduda reform yapılması mecburiyetini beraberinde getirirken, bunun doğal bir uzantısı olarak da okulların müfredatına, gençleri askerliğe fiziksel bakımdan hazırlama amacıyla beden eğitimi dersleri yerleştirilmiş, Turnen adlı jimnastik türü de bu doğrultuda geliştirilmiştir.⁹²

⁸⁸ A.e., s. 3-4.

⁸⁹ A.e., s. 5.

⁹⁰ Goldblatt, a.g.e., s.145.

⁹¹ Alexander Graham, **France**, Glendale, Skye Soccer Books, 1996, s.2-4.

⁹² Ulrich, Hesse-Lichtenberger, **Tor - The Story Of German Football**, London, WSC Books, 2003, s.16-17.

Almanya topraklarında bilinen ilk futbol oyunuysa, 1874 senesinde, Braunschweig kentinde oynanmıştır. Konrad Koch ve August Hermann adlarındaki iki öğretmen, futbol topunun neye benzediğini merak ettiklerinden ötürü İngiltere’den bir adet futbol topu getirtmişler ve siparişleri ellerine ulaştığında da öğrencileri arasında bir futbol maçı tertip etmişlerdir.⁹³ Ancak ülkede o yıllarda Alman milliyetçiliğinin yükselişte olması ve futbolun İngilizler tarafından icat edilmesi, büyük bir kesimin bu oyuna kuşkuyla, hatta kötü gözle bakmasına yol açmıştır. Buna karşılık futbola ilgi duyanlarsa, jimnastik eğitiminin katı disiplin anlayışından bunalan gençler olmuştur.⁹⁴

Söz konusu gençlerin, okullarından mezun olmalarının ardından da futbola ilgi duymaya devam etmeleri neticesinde de 1880’li yıllarda Bremen’de Football Club ve Hannover’de de Fussballverein Hannovera adları altında ilk Alman futbol kulüpleri kurulmuştur.⁹⁵ 20. yüzyılın başlarına gelindiğindeyse, Almanya’nın birçok şehrinde futbol kulüplerinin ortaya çıkmış olması neticesinde ulusal bir futbol federasyonunun da kurulmasına karar verilmiş ve 28 Ocak 1900’de Deutscher Fussball-Bund (Alman Futbol Birliği) faaliyete geçmiş, 1902 yılına gelindiğinde de ülkedeki ilk ulusal şampiyona düzenlenmeye başlanmıştır.⁹⁶

İspanya’daysa, şu ana dek sayılan ülkelere nazaran, futbolun biraz daha geç filizlendiği söylenebilir. Burada da oyuna öncülük edenler İngilizler olmuştur. Endülüs bölgesinde yer alan Rio Tinto nehri, Avrupa’nın en eski madencilik bölgelerinden biridir ve önemli bakır, demir ve manganez madenlerine ev sahipliği yapmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında bölgedeki önemli madencilik şirketlerinden birini İngilizlerin alması ve bunun ardından da bölgeye çok sayıda İngiliz maden işçisinin göç etmesiyle de futbol, İspanya topraklarında da oynanmaya başlamıştır. İlk olarak 1889 yılında, günümüzdeki adı Recreativo olan kulüp, İngilizler tarafından Recreation Club adı altında kurulmuş ve ülkenin ilk futbol kulübü olmuştur. 1890 yılının başlarındaysa yine Endülüs bölgesinde yer alan Sevilla’da Club Ingles de Sevilla, yani Sevilalı

⁹³ Goldblatt, **a.g.e.**, s.159.

⁹⁴ Hesse-Lichtenberger, **a.g.e.**, s.20-21.

⁹⁵ **A.e.**, s.21.

⁹⁶ Alexander Graham, **Germany (Pre-1945)**, Glendale, Skye Soccer Books, 1996, s.2.

İngilizlerin Kulübü adı altında yeni bir kulüp daha kurulmuştur. Bu da günümüzdeki Sevilla kulübünün öncülü olarak kabul edilmektedir.⁹⁷

1899 yılına gelindiğindeyse, İsviçre’den Barselona şehrine gelmiş olan işadamı Hans Kamper, birkaç başka İsviçreli ve İngiliz’le bir araya gelerek ‘Football Club Barcelona’nın kuruluşuna vesile olmuştur. Aynı dönemde merkezîyetçi İspanya Krallığı’na karşı Katalunya bölgesinde Katalan milliyetçiliğinin yükselişte olmasıysa Katalunya’da futbolun da bu durumdan etkilenmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda 1901 yılında Katalunya Futbol Ligi, 1904’te de Katalunya Futbol Federasyonu kurulmuştur. Bu iki organizasyon faaliyete geçtiği esnada İspanya’da bunların ulusal muadilleriyse henüz mevcut değildir. Elbette Barcelona kulübü de çok geçmeden bu Katalan milliyetçiliği rüzgarının etkisine kapılmıştır. Hatta kulübün armasına Katalunya’nın baş azizi olan Aziz Jordi’nin haçı ve Katalan bayrağının kırmızı-sarı şeritleri gibi Katalan milliyetçiliğinin iki önemli sembolü de eklenmiştir.⁹⁸

Başkent Madrid’deyse Oxford ve Cambridge Üniversitelerinde eğitim görmüş ve sonrasında Madrid’e dönmüş bir grup genç, 1895 senesinde Football Sky adlı bir kulüp kurmuşlardır. Beş yıl sonraysa bu kulübün adı New Foot-ball Club olarak değiştirilirken bir grup ise bu kulüpten ayrılıp Español de Madrid adını verdikleri başka bir kulübü kurma yoluna gitmiştir. Çok geçmeden Español de Madrid’de de bir ayrılık yaşanmış ve buradan ayrılanlar, 1902 senesinde Madrid Club de Football isminde yeni bir kulüp daha kurmuşlardır. Bu kulüp, daha sonraları Real Madrid adını alacak ve dünya futbolunun en önemli kulüplerinden birine dönüşecektir.⁹⁹

İspanya’da ulusal düzeyde düzenlenen ilk futbol turnuvasıysa, 1902 senesinde oynanmaya başlayan Kral Kupası olmuştur. Ülkenin ulusal futbol federasyonu Real Federación Española de Fútbol ise 1913’te faaliyete geçmiştir. Buna karşın İspanya’da ulusal bir ligin düzenlenmesiye 1928 senesinde mümkün olabilmıştır.¹⁰⁰

⁹⁷ Onur Erdem, “Asansör Tepede Durdu”, **FourFourTwo Dergisi**, sayı: 23, 2008, s.91.

⁹⁸ Goldblatt, **a.g.e.**, s.160.

⁹⁹ Phil Ball, **Morbo - The Story of Spanish Football**, London, WSC Books, 2003, s.117.

¹⁰⁰ Alexander Graham, **Spain**, Glendale, Skye Soccer Books, 1996, s.2-4.

1.3. Futbolun Küresel Başarısının Nedenleri

David Goldblatt, futbolun siyasi ve sosyolojik boyutlarını da göz önünde bulundurarak kaleme aldığı ve dünya futbol tarihi üzerine yapılmış en detaylı çalışmalardan biri olan ‘Ball Is Round’ (Top Yuvarlaktır), isimli kitabına, “futboldan daha küresel bir kültürel pratik var mı?”¹⁰¹ sorusunu sorarak başlamaktadır. Goldblatt, bunun ardındansa soruya olumsuz bir yanıt bulabilmek için birtakım örnekler verir. Söz gelimi doğum, ölüm, evlilik gibi hadiseler, dünyanın her yerinde yaşanılırlar da bunlar her kültürde, farklı pratiklerle kendilerini göstermektedir. En çok mensubu olan din konumundaki Hristiyanlık, Avrupa ve Amerika kıtalarının neredeyse tamamına yayılmış olsa da Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Asya’da sınırlı bir etkiye haizdir. Matematikte ve fen bilimlerinde evrensel bir dil kullanılıyor olsa da bu dili belli bir eğitim düzeyinden geçebilmiş kişiler anlayabilmektedir. Amerikan kültür endüstrisinin belki de en önemli iki ürünü konumundaki McDonald’s ve MTV’dense ilkinde ulaşabilmek için doğrudan para harcamak, ikincisine ulaşabilmek içinse anten ya da televizyon gibi elektronik cihazları yine para harcayarak temin etmek gerekmektedir.

Düşünceleri Goldblatt’ınkilerle paralel olan bir diğer yazar Pascal Boniface ise futbolun küreselleşmesine dair yazmış olduğu ‘Futbol ve Küreselleşme’ adlı kitabının giriş kısmında futbol hakkında “futbol küreselleşmenin son evresidir”¹⁰² tespitini yapmıştır. Bu husustaki örneklerini, Goldblatt’a nazaran kısmen farklı bir yaklaşımla veren Boniface, futbolu bir imparatorluğa benzetmekte ve geçmişteki önemli imparatorlukların hüküm sürdükleri coğrafyaların genişlikleriyle, futbolun yayıldığı coğrafyanın genişliğini mukayese etmektedir. Buna göre Roma, Şarlken (Kutsal Roma Cermen), Moğol ve Napolyon imparatorluklarının hepsi, dünya üzerinde belirli bölgelerle sınırlı kalmış imparatorluklardır. Örneğin Roma İmparatorluğu daha çok

¹⁰¹ Goldblatt, **a.g.e.**, s.x.

¹⁰² Pascal Boniface, **Futbol ve Küreselleşme**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, NTV Yayınları, 2007, s.9.

Akdeniz havzası etrafında hüküm sürmüşken, Napolyon İmparatorluğu'ysa Kıta Avrupası dışına taşamamıştır.

Mevzubahis örnekler arttırılabilir. Mesela, Osmanlı İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu gibi üç kıtaya yayılmıştır, lakin Batı Avrupa'yı hakimiyeti altına alamadığından ötürü yüzölçümü Roma'dan daha küçüktür. Yeni Çağ'da sömürge imparatorluklarının kurulması bile bu durumu değiştirememiştir. Sömürgeciliğin ilk zamanlarında İspanyollar Amerika'da büyük bir güce sahip olsalar da Afrika veya Asya'da bu alanda ciddi bir faaliyetleri olmamıştır. Bugün Güney Amerika'da Brezilya, Afrika'da Angola ve Mozambik'i sömürgeleştiren Portekizliler, söz konusu Asya olduğunda koca kıtada birkaç koloni kurmakla yetinmek zorunda kalmışlardır.

Bundan sonra Fransızlar ve bilhassa İngilizler dünya haritasında daha geniş alanlarda hüküm sürmüşlerse de futbolun bugün en popüler spor olduğu memleketlerin toplamda kapladıkları alan kadar genişine ulaşamamışlardır. Boniface, bugünün küresel imparatorluğu olduğuna inandığı ABD'nin stratejik olarak dünyanın dört bir yanında konumlandığını ancak etki ve popülerlik bakımından yine de futbolun çok gerisinde kaldığını belirtmektedir.

Futbolun, dünyanın hemen hemen her köşesine nüfuz etmesi, kuşkusuz “neden başka bir spor dalı değil de futbol?” sorusunun da zihinlerde belirmesini sağlamaktadır. “Bromberger’ye göre futbolun öteki sporlar karşısındaki üstünlüğünün en önemli nedeni basitliğidir.”¹⁰³ Bromberger’nin bunu söyleyerek dikkat çekmeye çalıştığı birtakım hususlar vardır. Bunların en başında gelen de, futbolun neredeyse her yerde oynanabilen bir oyun olmasıdır.

Hakikaten dünyanın farklı yerlerinden çeşitli insanların futbol oynadıkları esnada çekilen fotoğraflarına bakıldığında Bromberger'nin bu sözlerindeki haklılığı net bir biçimde görülebilmektedir. Avrupa'nın ısıltılı şehirlerinin yeşil parklarında, Brezilya'nın kilometrelerce uzunluktaki kumsallarında da, Afrika çöllerinde yer alan

¹⁰³ A.e., s.11.

köylerde de, Kuzey ülkelerinde kışın donmuş olan göllerin oluşturduğu buzdan zeminde de kalabalık metropollerin banliyölerindeki dar sokaklarda da futbol oynanabilmektedir.

Futbol, muhtemelen temel oyun materyalinin en basit biçimde temin edilebildiğı sporlardan biridir. Bunun yanı sıra futbolun diğerk birçok spor dalına göre belirleyici bir avantajı vardır, çünkü oyun için ek malzeme temin etmek de kolaydır. Ek malzemeler, oyunun içerisindeki top, sopa veya raket gibi temel malzemelerin haricinde, oyunun karakteristik yapısını da belirleyen ve ekseriyetle de oyunda skorun belirlenmesini de sağlayan materyallerdir. Futbolda kale, basketbolda çember, voleybol ve teniste de file, söz konusu ek malzemelerdendir. Bu unsurlar içerisinde en basitçe yapılabileni de futboldaki kalelerdir.

Bromberger'nin de değindiğı üzere, futbolun sadeliğinin getirdiğı bir diğerk avantaj da oyunun farklı farklı zeminlerde oynanabilmesidir. Bu durum, daha önce bahsedilen “futbol her yerde oynanabilir” gerçeğıyle de örtüşmektedir. Elbette mevzubahis hususlar daha çok mekan ve coğrafya ile ilgiliyse de bu durum zemin bazında da değerdendirilebilir.

Futbolun her yerde oynanabilmesiyle ilgili bir diğerk detay ise bir açık hava sporu olan futbolun çok farklı iklim koşullarında oynanabilmesidir. Basketbol ve voleybol gibi sporlar, düz ve kuru zemin gerektirdikleri için salon sporları haline gelmişlerdir. Bunun yanı sıra basketbolda sayı yapmak için dar bir çemberden geçmesi gereken topun hafif bir esintide bile hedefi ıskalaması hayli mümkündür. Dolayısıyla basketbol gibi oyunların kapalı mekanlarda oynanma mecburiyeti çok daha fazladır. Ancak futbolda böyle bir kısıtlama söz konusu değildir.

Futbolun birçok kişi tarafından kolayca kabul görmesindeki başlıca etkenlerden biri de basit ve rahatça anlaşılabilen kurallarıdır. Bilhassa oyunda sadece gol atılarak sayı yapılması ve atılan her golün tek bir sayı olması, oynanan oyunlarda skor tutmayı da kolay hale getirmektedir. Bu sayede oyundaki heyecan ve rekabet unsurları da artmaktadır.

Bir takım sporu olması da, bireysel sporlara karşı futbolun lehine sayılabilecek bir durumdur. Pascal Boniface da bu hususa dikkat çekmiş ve futbolun seyircilerde yarattığı empati duygusunun bireysel sporların yarattığına göre çok daha güçlü olduğunu vurgulamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri de seyircinin kendisini takımla topluca özdeşleştirmesinin, tek tek sporcularla özdeşleştirmekten daha kolay olmasıdır.¹⁰⁴

Söz konusu ‘empati duygusu’ üzerinde biraz daha durmak yararlı olacaktır. Çünkü futbolun en önemli unsurlarından biri de taraftarlardır. Taraftarlık olgusunun daha iyi kavranabilmesi için de kişilerin kendilerini çeşitli sosyal gruplarla özdeşleştirmesi hususunu anlamak gerekmektedir. Stephen Franzoi, bu hususa şu sözlerle açıklık getirmektedir:

“Sadece kendimizi belli grupların üyeleri olarak kategorize etmekle kalmayız, aynı zamanda başkalarını da ya aynı grupların üyeleri olarak ya da başka grupların üyeleri olarak kategorize ederiz. İç grup, ait olduğumuz ve bizim toplumsal kimliğimizin bir kısmını biçimlendiren bir gruptur. Dış grup ise, herhangi bir üyelik bağımızın olmadığı gruptur. Günlük faaliyetler içerisinde, nasıl günlük bir iş üzerindeki performansımızı başkalarınıninkiyle kıyaslıyorsak, aynı şekilde iç grup ve dış grup üyelerinin performanslarını da birbirleriyle kıyaslarız. İç grup üyelerimiz başarılı olduğunda, bunun karşısında gurur ve memnuniyet duyarız”¹⁰⁵

Franzoi’nin iç gruplar olarak bahsettiği gruplar, söz konusu futbol olduğunda futbol kulüpleridir. Bireyler, kendi başlarına ulaşamadıkları başarıyı veya iktidarı, kendilerini bir futbol kulübüyle özdeşleştirerek onun üzerinden temin etmeye çalışmaktadır.

Velhasıl, futbolun insanları kolayca cezbetmesine imkan tanıyan ve bunun net’ces’nde geniş kitlelere ulaşmasına yol açan faktörler şöyle sıralanabilir:

¹⁰⁴ A.e., s.12.

¹⁰⁵ Stephen L. Franzoi, **Social Psychology**, 3. bs., New York, McGraw-Hill Higher Education, 2003, s.72-73.

- Birçok farklı mekânda oynanabilmesi
- Birçok farklı zeminde oynanabilmesi
- Birçok farklı hava koşulu altında oynanabilmesi
- Oynanması için gereken malzemelerin kolay temin edilebilmesi
- Oynanmasına engel olabilecek önemli fiziki sınırların olmaması
- Kurallarının basit ve anlaşılır olması
- İzleyiciye sayısız farklı senaryo sunabilmesi
- İnsanların kendilerini futbol takımlarıyla özdeşleştirebilmeleri

Bütün bu nedenlerden dolayı futbol, Goldblatt ve Boniface'ın da belirttikleri üzere dünyadaki en küresel olgulardan biri haline gelmiştir. Futbolun birçok farklı ve geniş kitleye kolayca erişebilmesi, üstelik de bu kitleleri etkisi altına alabilmesi önemlidir. Zira bu hususta kitleleri etki altına aldığı şekilde varolabilen idoloji kavramıyla da ortak bir paydaya sahip olmaktadır. Dolayısıyla futbolun, ideolojilerin mevcut etki alanları üzerindeki etkilerinin daha da darttırılması için bir aparat olarak kullanılması da kaçınılmaz hale gelmiştir.

1.4. Futbolun İdeolojik Boyutu

Modern futbol, İngiltere'de genellikle üst sınıfa ait ailelerden gelen gençlerin icat ettiği bir oyun olsa da, İngiltere'de başta Shrove Tuesday Football olmak üzere, avam kesim arasında da ayaktopu oyunlarına dair hayli eski bir geçmişten gelen bir alışkanlık olduğu da gerçektir. Öte yandan biraz yukarıda belirtilen, modern futbolu çekici kılan unsurların oluşmasıyla birlikte futbol, kurallı bir spora dönüştüğü 19. Yüzyıl ortalarından itibaren az zamanda çok popülerite kazanmış ve yüzyılın sonlarına gelindiğinde de, işçi sınıfı arasındaki başlıca eğlence kaynaklarından biri haline gelmiştir.

Marksist düşünür Karl Kautsky, futbolun kitleler üzerinde ne denli etkili olabileceğini gözlemleyen ilk kişilerden biridir. İşçi sınıfı içerisinde futbolun başlıca eğlence faaliyetlerinden biri haline geldiğini gören Kautsky, bu vesileyle yaptığı incelemelerin neticesinde bu oyunun açıkçası işçi sınıf için tehlike arz ettiğini düşünmüş ve buna istinaden de şu yorumda bulunmuştur:

“Sınıflarının özgürlüğe kavuşması, onlar için saçma bir rüya gibi... Onları en çok derinlere sürükleyen ve onların bütün boş zamanlarını, bireysel güçlerini ve maddi gelirlerini harcamalarına sebep olan şeylerse futbol, boks ve at yarışı...”¹⁰⁶

Kautsky, ideoloji kavramına dair Marx ve Engels’in ortaya koydukları ‘yanlış bilinç’ tespitine katılmaktadır. Buna karşın işçi sınıfının kendi kendine sınıf bilincine erişemeyeceğini, bu bilinçlendirmeninse burjuva aydınlarının desteğiyle olabileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla Kautsky’nin, aydınların bilinçlendirmeye çalıştığı bir kesim işçinin, bu hususta kendilerine anlatılanları umursamadığını gözlemlemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira ‘sınıflarının özgürlüğe kavuşması, onlar için saçma bir rüya gibi’ sözünü ederek, bir bakıma bu işçilerin proletarya devrimi fikrini benimsemekte ne denli zorlandıklarını vurgulamaktadır. Devrimi fikrini benimseyemeyen, haliyle bir sınıf bilincine eriştikleri de söylenemeyecek olan işçilerin, söz konusu bilince erişebilmeleri önüne set çeken unsurlardan birinin de onların boş vakitlerini harcadıkları futbol olmasıysa aslında futbolun da bir ‘yanlış bilinç’ ögesi yapmaktadır.

Bu hususta Kautsky’nin ardından İngiliz yazar John Boynton Priestley’ye başvuran Goldblatt, Priestley’den yaptığı alıntıyla da futbolun nasıl bir kaçış mekanizamasına dönüştüğünü göstermiştir:

“Futbol sizi yeni bir cemiyetin üyesi yapıyor, bütün cemiyet üyeleri bir buçuk saat boyunca bir araya geliyordu. Sadece bu değersiz hayatın büyük bir gürültüyle işleyen çarklarından, işten, ücretlerden, kiradan, işsizlik tazminatlarından, sağlık masraflarından, sigorta poliçelerinden, dırdır eden eşlerden, hasta çocuklardan, kötücül patronlardan, işsiz olmaktan kaçmıyordunuz. Bu kaçışta birçok arkadaşınızla, komşularınızla, kasabanın yarısıyla birlikte yer alıyor, birlikte tezahüratlar yapıyor, birbirinizin omuzlarına vuruyor, sanki dünyanın hükümdarlarıymışçasına karşılıklı yargılarda bulunuyor, bir turnikeden geçerek farklı ve baştan aşağı çok daha görkemli hayata adım atıyordunuz.”¹⁰⁷

¹⁰⁶ Goldblatt, **a.g.e.**, s.51.

¹⁰⁷ **A.e.**

Peş peşe gelen bu iki örnek bir arada değerlendirildiğinde, futbolla ilgilenmenin, kitlelerin sorunlarını unutmasına yardımcı nitelikte olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Elbette problemten kaçınırsanız, problemin sebebini düşünmek için de pek zaman harcamazsınız. Bu nedenle futbolun, özellikle futbolla ilgilenen insanlar için gerçekleri gizlediği ve sorunları tedavi etmek yerine geçici bir ağrı kesici vazifesi gördüğü söylenebilir.

Bu noktada gerçekleri gizlemenin, ideolojik çarpıtmayı da içermesi durumundaysa, o vakit daha önce de bahsedildiği üzere gerçekleri gizleme, hatta onları unutturma etkisi olan futbolun ideolojik bir çarpıtma yaratıp yaratmadığı ve buna mukabil futbolun ideolojik bir çarpıtmanın direkt aracı olup olamayacağı soruları da gündeme gelmektedir.

Sporu, dolayısıyla da futbolu, tasarlamış olduğu ‘devletin ideolojik aygıtları’ kavramı altındaki ‘devletin kültürel ideolojik aygıtları’ kavramı içine yerleştiren Louis Althusser’in bu sorulara olumlu bir cevap verdiği söylenebilir. Althusser’e göre devletin, vatandaşlarını salt baskı yoluyla işleyen aygıtlar ordu, emniyet ve hapishane gibi aygıtlarla değil, bunlara ilaveten ideolojik aygıtlar vasıtasıyla da kontrol altında tutmaktadır. Kitlelerin bu aygıtlar tarafından da şekillendirilebildiğine vurgu yapan Althusser, bir anlamda sporun, dolayısıyla futbolun da kitleler üzerinde şekillendirici bir etkisi olduğuna dikkat çekmektedir.

Althusser, Marx gibi net bir şekilde ideolojiye negatif bir anlam atfetmemiştir ve ideoloji ile bilinç arasında da direkt bir ilişki kurmamıştır. Yine de bu durum bir kez daha Marx’ın camera obscura benzetmesini anımsatmaktadır. İdeoloji, Althusser’in öne sürdüğü şekliyle maddi ve dışsal bir yapı olsa dahi yine Althusser’in sözleriyle bireyleri sisteme tâbî özneler olarak yeniden inşa etmektedir. Neticede her iki kavrayışta da ideolojinin sebep olduğu bir farklılaşma görülmektedir. Marx’ın ideolojiyi hakim sınıf tarafından direkt kullanılan bir aygıt, Althusser ise toplumda nesnel olarak bulunan maddi bir yapı olarak ele almaktadır ve iki düşünürün yaklaşımları arasındaki fark kabaca bu şekildedir. Futbol ve ideoloji ilişkisi söz konusu olduğunda da, futbolun hakim sınıfın bilinçli, çabaları neticesinde bir tahakküm

aracına dönüştürülmesi üzerinden Marx'ın, daha ziyade bir kendiliğindenlik çerçevesinde toplum üzerindeki şekillendirici rolünün değerlendirilmesi üzerinden de Althusser'in yaklaşımı okunabilir.

Söz konusu detaylar ışığında, evvela futbolun toplum üzerinde ne denli bir şekillendirici rolü olduğu hususunda değerlendirmelerde bulunulabilir. Richard Giulianotti, 'Football - a sociology of the global game' (Futbol - küresel oyunun sosyolojisi) adlı kitabında, bu husustaki analizi, modern futboldan önceki ilkel ayaktopu oyunlarından başlatmaktadır:

"Bu ilkel oyunlardan çağdaş formuna değin futbolun gelişiminin tarihsel açıklamaları, Max Weber ve Norbert Elias'ın konuyla ilgili geliştirdikleri perspektifleri takip etme eğiliminde olmuştur. Bu perspektifler, ilkel ayaktopu oyunlarında, kurallar ve organizasyon açısından 'modernizasyonun' ne denli sınırlı olduğuna vurgu yapmaktadır... İzleyicilerle oyuncular arasında çok az bir fark vardır, oyunun belli bir karakteristiği yoktur ve tabii ki hakem de yoktur... Son olarak, oyunun nasıl oynandığını denetlemek için görevlendirilmiş bürokratik bir oluşum da yoktur..."¹⁰⁸

Futbolun kısa tarihçesi anlatılırken bahsi geçen ilkel ayaktopu oyunları ile günümüz futbolu arasındaki farklılıklara ek olarak, Weberci bakış açısı ilkel ayaktopu oyunlarında çok sayıda dini öğenin de yer aldığını vurgulamaktadır:

"16. Yüzyıl'da Kıta Avrupa'sındaki Karnaval ve İngiltere'deki Shrove Tuesday futbolu gibi ayaktopu oyunları genellikle dini günlerde oynanmaktaydı... Bu esnada bazı kasabalarda, halka başkanlık etmesi için bir günlüğüne 'çocuk piskoposlar' da seçilirdi. Oyunlar ya toprak sahibi soylular, ya da daha şehirleşmiş bölgelerde lonca ustaları tarafından düzenlenirdi. Rakip köyler, kasabalar veya loncalar arasındaki kaotik futbol maçları, horoz dövüşü ve benzeri kırsal eğlencelerle birlikte, bu dönemki şenliklerin önemli unsurlarındandı."¹⁰⁹

Mevzubahis ilkel ayaktopu oyunları, Durkheimci sosyologlar tarafından, toplumsal düzenin korunmasına hizmet eden birer araç olarak tanımlanmışlardır:

¹⁰⁸ Richard Giulianotti, **Football - a Sociology of the Game**, Cambridge, Polity Press, 1999, s.2.

¹⁰⁹ A.e., s.3.

“Birçok karnavalın geleneğinde, bu ayaktopu oyunlarının gençleri ön plana çıkararak uzun vadeli bir toplumsal düzenin oluşmasını sağlaması yatmaktadır. Yerli çıraklar bu oyunu loncaya yükselmelerinin bir belirtisi olarak oynuyorlardı. Bu eril ayin aracılığıyla, ergenlikten erkeklığe geçişleri de halk tarafından takdis edilmiş oluyordu. Genel olarak futbol, güçlü bir toplumsal dayanışma hissi geliştiriyordu. Maçlar bir mahalleyle diğerinin, kasabanın bir yarısıyla öteki yarısının, bekârlarla evlilerin, iki farklı okulun veya şehir ile taşranın arasında oynanıyordu.”¹¹⁰

İlkel ayaktopu oyunlarının oynandıkları dönemlerde toplum içerisinde ne gibi bir öneme sahip oldukları ve modernleşmeye müteakip olarak bunların nasıl bir dönüşüme uğradıkları ve en nihayetinde günümüzdeki haline nasıl geldiği merak edildiğindeyse, Giulianotti bu hususta tarihsel materyalist perspektifin önemine vurgu yapmaktadır:

“İlkel ayaktopu oyunlarının günümüz futboluna dönüşümünü açıklayacak olduğumuzda, Marx’ın tarihsel materyalist perspektifi en dolaysız anlatıma sahiptir. Oyunun ‘rasyonalizasyonu’ ve ‘sekülerizasyonu’ (Weberciler ve Eliasçılar tarafından da tartışıldığı gibi) ve toplumsal düzeni sağlama kapasitesi (Durkheim), Britanya’da kendine özgü maddi çıkarları olan ayrıcalıklı bir toplumsal sınıf tarafından geliştirilmiştir. Futbol, yapısı itibarıyla popülist olabilir ama aynı zamanda Oxford ve Cambridge öğrencileri tarafından en azından 16. Yüzyıldan beri düzenli ve hevesli bir biçimde oynanmakta olan bir oyundu. 19. Yüzyılın başlarında, İngiltere’deki ‘public school’ sınıfına giren okullar, derslerin sık sık kaynamasına neden olan ayaklanmaların ve arbedelerin yaşanmaya başlamasıyla birlikte giderek birer anarşi yatağına dönüşmekteydi. 1828’de Thomas Arnold, Rugby okulunun müdürü oldu ve ülkenin varlıklı gençlerinin ahlaki eğitiminde köklü değişikliklere gitti. Spor ve fiziksel kültür de bu misyonun başlıca esasları oldu. Oyunlar; kişilik geliştirici, liderlik, sadakat, disiplin gibi erdemleri öğreten, *mens sana in corpore sano* (sağlam kafa sağlam vücutta bulunur) asil felsefesini özetleyen bir yapıda ortaya konmaktaydı. Bu yeni ‘Hristiyan centilmenler’ yurtdışı siyasi ve ekonomik düzeni koruyacaklar ve sonrasında da yurtdışında İmparatorluğun gelişimini destekleyeceklerdi. Oyunların toplumsal konumu ayrıca ‘daha ciddi ve ilgi çekici olan “spor” statüsüne yükseltilmeleriyle’ birlikte geliştirilecekti.”¹¹¹

¹¹⁰ A.e.

¹¹¹ A.e., s.3-4.

Giulianotti'nin tarihsel materyalizmi, futbolun modern yapısına evrilmesini açıklama hususunda en yalın anlatımı sunan metot olarak göstermesinin sebepleriye, öncelikle tarihsel materyalizmin, toplumsal gelişime yön veren genel yasalara odaklanması ve toplumsal mevcudiyet ile toplumsal bilinç arasındaki ilişkileri çalışmasıdır. Topumlarda değişime ve gelişime yol açan tarihsel yasalar ve bu yasaların geçmişten günümüze işleyişleri bakımından yansıttıkları çeşitlilikler, görüldükleri toplumla birlikte futbolu da etkilemektedir. Dolayısıyla futbolun tarihsel gelişim süreci içerisinde nasıl bir toplumsal ve iktisadi yapı içinde biçimlendiği de, tarihsel materyalist perspektiften incelenmeye gayet elverişlidir.

Giulianotti, futbolun modernizasyon sürecinin teknik açıdan gayet Weberyen olduğuna da dikkat çekmektedir. Burada da ölçüt aldığı başlıca husus, Weber tarafından 'rasyonalizasyon' olarak adlandırılan kavramdır:

"Rasyonalizasyon, Weber'in daha genelleyici bir kavramı olan rasyonaliteyle, özellikle de aygıtsal rasyonaliteye bağlantılı olan birkaç kavramdan biridir... Weber'e göre aygıtsal rasyonel hareket, gelişmiş kapitalizmin maddi yapılarındaki toplumsal hareketi karakterize etmektedir. Aygıtsal rasyonalite, endüstriyel kapitalist hayat ve düşünce tarzının kurumsallaşmasına ve modernizasyonuna doğru hegemonik bir yönelmedir. Diğer toplumsal hareket biçimlerini de, neredeyse kendi amacına hizmet ettirecek biçimde kapsar... Bürokrasi, Weber'in gözünde aygıtsal rasyonalite ve rasyonalizasyonun ideal birleşimidir. Rasyonalizasyon, tikelcilikten evrenselliğe giden trendi çabuklaştırır fakat bunu benliğin genellikle baskıcı bir süreklilik içinde yitimi pahasına yapar."¹¹²

Giulianotti, bu bilgilerin ışığında ilkel ayaktopu oyunlarının ne tür bir rasyonalizasyon sürecinden geçtiğini de şu şekilde betimlemektedir:

"İlkel ayaktopu oyunları da açıkça bir rasyonalizasyon sürecinden geçmiştir. Yeni kurallar, başlangıçta futbol oynayan okullar, daha sonraları da bölgeler ve uluslar arasında sportif bir alışverişin oluşmasına olanak tanımışlardır. Futbol, kendi otonom alanını geliştirdikçe, İngiliz Futbol Birliği (the FA) de bütün kulüplerin ve alt kurumların kendisine bağlı olduğu örgütleyici

¹¹² Alan G. Ingham, "The Sportification Process: A Biographical Analysis Framed by the Work of Marx, Weber, Durkheim and Freud", **Sport and Modern Social Theorists**, Ed. Richard Giulianotti, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2004, s.19-20.

bir gövde haline gelmiştir. FA, kuralların her kulübe aynı biçimde uygulanacağını garantisini vermiş ve bunun için de devlet güvencesi altına alınmış disiplinler bir güç kullanmıştır. Yine de, bu sürecin asıl hızı, yönü ve onu destekleyen uyumsuzluklar, Marksist açıdan, ancak sadece ‘kapitalist proletaryaya karşı’ basit çizgisinde bakmadan, daha meşru bir şekilde açıklanmaktadır. Futbol 19. Yüzyılda yaygınlaştıkça, sınıfsal ve bölgesel eksenlerde hegemonik mücadele artmıştır. En büyük çatışma, hem bölgelerin, hem de profesyonellik konusundaki soruların ayırdığı orta sınıf içinde baş göstermiştir. Güneyde, FA’in amatör değerlere bağlılığı ve genel elitizmi baskındı ve bu durum, centilmenlerin faul yapabileceğine inanmayı reddeden ve penaltı kuralına da karşı çıkan Corinthians Futbol Kulübü’nce simgeleştirilmişti. Orta ve Kuzey İngiltere’deyse, profesyonel orta sınıflar, sanayiciler ve küçük burjuva en başarılı kulüpleri kontrol altında tutuyordu. Burada ve sanayileşmiş İskoçya’da, sermayenin gücü hüküm sürüyordu. Olimpik değerler, kupa açlığı içindeki kulüplere yapılan finansal yatırımlara karşı ödül teşkil etmekte yetersizdi.”¹¹³

Çalışmanın başlarında da belirttiği gibi, yukarıda değinilen gelişmeler, futbolda profesyonelliğin resmi olarak kabul edilmesiyle nihayete ermiştir. Amatör futbolun gün geçtikçe önemini kaybetmesi ve onun yerine profesyonel futbolun değer kazanması da, Marx’ın burjuvaziye yakıştırdığı ‘mümkün olan her şeyin yıkılıp yerine burjuvaziye ait olan yenisinin inşa edilmesi’ anlayışına örnek teşkil edebilecek vaziyettedir. Dahası, burjuvazinin futbola tesirini anlatan bu husus, yalnızca yalın bir sermaye-futbol ilişkisi olarak görülmemektedir ve bundan çok daha fazla detaya sahiptir. Buna göre;

“Profesyonel burjuva modelinin inşa edilmesiyle birlikte tüketicilerin sayısı da arttı... 1820 ile 1860 yılları arasında, insanların boş vakitleri de fazlasıyla çoğaldı. Bir ayıyı köpeklerle dövüştürmek, horoz dövüşü ve köyler arasında oynanan ilkel ayaktopu oyunları gibi eskinin kırsal eğlenceleri, kitlelerin iş bulmak için şehirlere göç etmeleriyle birlikte büyük ölçüde kaybolmaya yüz tutmuştu. Yeni işçi sınıfı, bütün düzensizlikleri ve gayri-medeni eğlenceleri ortadan kaldırmaya çalışan bir kentsel burjuvazinin ahlaka dair talimatlarıyla karşı karşıya kalmıştı. Futbolun ve diğer bazı eski oyunların kurallarının şekillendiği 1860’lara kadar bu kitlelerin kendisini yeniden dâhil edebileceği geniş bir spor kültürü de oluşmayacaktı.”¹¹⁴

¹¹³ Giulianotti, **a.g.e.**, s.4-5.

¹¹⁴ **A.e.**, s.5.

Dolayısıyla, Marksien bir perspektiften bakıldığında, oyunun evrilmesi süreci, bir anlamda da bir kapitalistleşme sürecidir. Oyun ne denli spora doğru evriliyorsa, o denli kapitalizmin etkisi altına girmektedir. Bu noktada spora doğru evrilen bir oyunun kapitalizmin ne kadar merkezine yöneldiği sorusu gündeme gelebilir. Bu hususta eğer sportif aktivitelere bakılıp bunların üzerinden ne kadar artı değer üretildiği incelenecek ve sporun kapitalizmin merkezine ne denli yaklaştığının tespiti de bunun üzerinden yapılacaksa, asıl tartışma noktası amatörlük-profesyonellik ilişkisi çerçevesinde olacaktır. Amatör olarak sportif aktivitelere katılanların başka mesleklerinin bulunması, amatör spor kulüplerinin de sermaye sahipleri tarafından bir gelir kaynağı olarak görülmemesi nedeniyle sporda ve dolayısıyla futbolda kapitalizmin merkezine yönelmenin başlangıç noktasının profesyonelliğe geçil olduğu söylenebilir. Netice itibarıyla profesyonel sporlar kapitalist düzeyin merkezindeyken, amatör sporlar bu düzenin en fazla periferisinde yer alabilirler.

Toparlamak gerekirse futbol, profesyonelliğe geçişin gerçekleştiği andan beri kapitalist düzenin içinde yer almaktadır. Fakat burada belli bir noktaya saplanmamış, aksine mütemadiyen o merkeze biraz daha yaklaşabilmek adına hareket etmiştir. Aslında bu hareketlilik hali, burjuvazinin varlığını sürdürebilmesi için sürekli bir değişim ve dönüşüm yaratması gerekliliğine de paralel niteliktedir. Çünkü burjuvazinin körüklediği bu değişim ve dönüşüm neticesinde, kapitalizm düzenli olarak kendini yenilemektedir. Haliyle mevzubahis kapitalist düzenin merkezi için de daimi bir değişim hali kaçınılmazdır. Dolayısıyla kapitalist düzeninin merkezine doğru hareket halinde olan futbol da bu yolculuğu esnasında kapitalizmin yeni yeni etkilerine maruz kalmaktadır.

Futbol, bu şekilde kapitalizmle iç içe geçmiş bir yapıya bürünmüş olduğundan, futbolun bir ideolojik aygıt dönüşümü de yalnızca futbolun geniş kitlelere yayılması üzerinden değerlendirilmemelidir. Bu noktada Althusserci perspektif ve yapısalcı yaklaşımı yeniden anımsanmalıdır. Nitekim futbol, bu perspektiften bakıldığında daha somut ve dışsal bir yapıda görülebilmektedir. Futbol kapitalistler tarafından kapitalizme hizmet etmesi amacıyla ortaya çıkarılmamıştır. Başlangıçta kendine has bir toplumsal ve iktisadi yapısı olduğu da söylenebilir. Fakat kapitalizmle etkileşime

girdiği anan itibaren farklı nitelikler kazanmaya da başlamış ve bir anlamda yeni bir yapıya bürünmüştür. Bu yeni yapısı da, Althusserci literatürde futbolun bir ideolojik aygıt olarak tanımlanabilmesine olanak tanımaktadır.

Futbol ve ideoloji ilişkisi incelenirken, bir yandan futbolun iktisadi yapısının ele alınması gerektiği gibi, benzer bir biçimde futbolla, iktisadi ilişkilerin tayin ettiği sınıflar arasındaki ilişkiye de odaklanmak gerekmektedir. David Russell, İngiltere’de futbol ile sosyal kimlikler arasındaki ilişkileri incelediği bir makalesinde, bu hususa şu sözlerle değinmiştir:

“Futbol uzun süre futbolcularının ve seyircilerinin çoğunu, kabaca nitelikli ve yarı nitelikli diye tanımlanabilecek işçi sınıfı içinden çıkarmıştır. 19. Yüzyılın sonlarında, futbol birçok işçinin ‘yaptığı’ bir şeydi ve bu bir sınıf bilinci olmasa da sınıfla alakalı bir bilinç yaratıyordu. Ancak futbol büyük çoğunlukla orta ve üst orta sınıflar tarafından yönetiliyordu ve bu toplumsal şekillenme gerek oyunun ‘sahibi’ olmak gerekse futbolun hâkim gruplarla tahakküm altındaki grupların arasındaki daha geniş toplumsal ilişkileri yapılandırmadaki rolü üzerine çok fazla tartışma çıkmasına neden oluyordu. Uç bir görüş olarak Steven Tischler, 1914 öncesi dönemle ilgili ‘diğer eğlence türleri gibi burjuvazi tarafından kontrol altında tutulmakta finanse edilmekte olan ticari-profesyonel futbol, tartışmasız bir biçimde endüstriyel kapitalizmin yarattığı basıncın, toplumdaki temel ilişkilere zarar vermeden güvenli bir biçimde içinden geçebileceği bir emniyet sübabı oluşturmuştur’ iddiasında bulunuyordu. Bir diğer uçtaysa, futbolun popüler kapasitesinin, yönetici sınıfın ideolojisini saptırmaya ve futbola proleter değerlerin katılmasına yardımcı olacağı savunuluyordu. Bu görüşe göre işçiler kapitalist girişimlerin ve hâkimiyetin karşısında kurbanlık koyun değillerdi... Proletarya, kısaca söylemek gerekirse, kendi çıkarlarının geliştirilmesinin ve bir sonuca ulaştırılmasının modern sporlardaki olanaklarını keşfetmişti.”¹¹⁵

Kapitalist toplumun iki ana sınıfını teşkil eden burjuvazi ve proletaryanın futbola karşı olan pozisyonlarının değerlendirildiği bu örnek incelendiğinde, ‘iki uç’ olarak tanımlanan görüşlerin de yine Marksist ekol içerisinde iki ayrı görüş olduğu göze çarpmaktadır. İlgili metinde ‘futbol’ hakkında yapılan tartışmanın bir benzerinin ‘ideoloji’ kavramı üzerine de yapıldığı göz önüne alındığında, söz konusu iki görüş

¹¹⁵ David Russell, “Associating with Football: Social Identity in England 1863-1998”, **Football Cultures and Identities**, ed. Gray Armstrong & Richard Giulianotti, London, MacMillan, 1998, s.16

daha da belirginleşecektir. Bir kez daha anımsanacak olursa Marx, ideoloji kavramını mutlak negatif bir perspektiften değerlendirmiş, ideolojinin ‘yanlış bilinç’ olduğunu belirtmiş ve ‘yönetici sınıfın fikirlerinin her daim yönetici fikirler olduğu’ görüşünden hareketle ideolojiyi, yönetici sınıfın gerçekleri tersine çevirmede kullandığı bir taktik olarak sunmuştur. Buna karşılık Marksist literatürün sonraki jenerasyonunun en önemli simalarından olan Lenin ve Lukács gibi isimlerse, ideolojiye negatiften ziyade nötr bir anlam yüklemişler ve burjuvaziye karşı proletaryanın da kendi ideolojisini geliştirebileceğini vurgulamışlardır. Lukács, buna ilaveten ideoloji ve sınıf bilinci kavramlarının birbirleriyle paralel olduklarını öne sürmüştür.

Bu doğrultuda değerlendirildiğinde, Russell’ın cümlelerinde futbolun da ideoloji kavramına hayli benzer bir şekilde ele alındığı da anlaşılmaktadır. Buna ilaveten, futbolun tâbî sınıflar tarafından da hakim sınıfa karşı bir direnme aracı olarak kullanılması da, Gramsci’nin öne sürdüğü hegemonya kavramında kontrolün tamamen hakim sınıfın elinde olmadığı şeklinde değerlendirilebilecek görüşüyle aynı doğrultuda kabul edilebilir. Bir kez daha anımsatmak gerekirse, Gramsci’nin hegemonya kavramındaki başlıca unsurlardan biri, hakim sınıfın, tâbî sınıfları tahakkümü altında tutabilmesi adına onların rızalarını alması gerekliliğidir. Hakim sınıf, bu amaç doğrultusunda tâbî sınıfların içinde bulundukları vaziyetin farkına varmalarını, dolayısıyla sınıf bilincine erişmelerini engellemeye ve bu sayede de onların toplumsal konumlarına ‘razı’ olmalarını ve kendi hakimiyetlerine ‘rıza’ göstermelerini sağlayacak bir üstyapı oluşturmaktadır. Hegemonyanın kurulması sürecinde, hakim sınıfın kendi menfaatlerini bütün ulusun menfaatleriymiş gibi aksettirmesi de Gramsci tarafından ‘national-popular’ (ulusal-popüler) olarak adlandırılmıştır. Öte yandan bu yaklaşım, bir ihtilal düzenleyerek mevcut hakim sınıfı devirmeyi ve onun yerine geçmeyi amaçlayan tâbî sınıflar için de geçerli olabilir.

Gramsci, ihtilal hususunda da ortodoks Marksistlerle aynı pozisyonda yer almamaktadır. İtalyan düşünür, ortodoks Marksizm’deki ‘kapitalizmin bir süre sonra kendi kendisini yok edecek noktaya geleceği ve devrimin kaçınılmaz bir biçimde kendiliğinden gerçekleşebileceği’ şeklindeki görüşe kuşkuyla bakmaktadır ve devrimin otomatikman gerçekleşebileceği konusunda aslında kötümser

düşünmektedir. Ona göre devrimci sınıf diğer sınıflar üzerinde iktisadi, siyasi ve askeri bir güce sahip olmasının yanı sıra, otoritesini sağlamlaştırabilmesi için entelektüel bir liderliğe de gereksinim duymaktadır. Bu uğurda da devrimci sınıfın da kendi kültürüyle bir üstyapı oluşturması icab etmektedir ki bu üstyapı aracılığıyla toplumdaki diğer sınıflar üzerinde etkisini hissettirebilsin. Dolayısıyla, eğer işçi sınıfı hâkim sınıf olmak istiyorsa, onun da toplumun diğer kesimlerince kabul görececek bir ‘kendi kültürünü yaratma’ eylemi içine girmesi mecburidir. Neticede, Russell’dan verilen alıntıda değinilen futbolla ilgili yapılmış ikinci saptama ile Gramsci’nin hegemonya kavramı arasında da bu tarz bir bağıntı kurulabilmekte ve proletaryanın kendi kültürünü oluşturması doğrultusunda futbolun da bir aparat olarak kullanılabileceği söylenebilmektedir.

Gramsci, futbol özelinde herhangi bir çalışmada bulunmamıştır belki ama, ortaya koyduğu hegemonya kavramı üzerinden sporu, dolayısıyla da futbolu okumaya çalışan sosyal bilimciler aracılığıyla, bu alan üzerinde dolaylı da olsa bir etki yaratmıştır. Bu sosyal bilimcilerden biri olan David Rowe, “Antonio Gramsci: Sport, Hegemony and the National Popular” (Antonio Gramsci: Spor, Hegemonya ve Ulusal Popüler) başlıklı makalesinde, Gramsci’nin geliştirdiği bu iki önemli kavramı, spor üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda da evvela ortodoks Marksist bir perspektifle sporun nasıl irdelenebileceğini sorgulamakta, ardından da Gramsci’nin geliştirdiği anlayışın bu hususta ortaya koyduğu farklılık üzerinden bir tanımlama bulunmayı uygun görmektedir.

Rowe’a göre “sporun ortodoks Marksist eleştirisi, ‘oynama halini’ her türlü açıdan ele alabilir ama olumlu olmadığı sürece... Böylesine bir perspektifte, spor fiziksel oynamanın iyicil bir gelişimi olarak değil de, kültürel faaliyetleri kendine mal eden, proletaryanın dikkatini sportif ‘sirklerle’ farklı yönlere çeken, sporcuları birer ‘robota’ ve seyircileri de disipline edilmiş pasif tüketicilere çeviren ve kapitalist sömürüyle yönetici sınıfın tahakkümüne yeni yeni imkânlar yaratan, günlük yaşantının kapitalizm tarafından metalaştırılmasının gelişiminin bir örneği olarak

gösterilmektedir.”¹¹⁶ Rowe biraz daha açıklayıcı olmak adına, Jean-Marie Brohm’un Marksist bir perspektiften yazmış olduğu “Sport: A Prison of Measured Time” (Spor: Ölçülen Zamanın Bir Hapishanesi) adlı kitabından şu alıntıya başvurmuştur:

“Spor, burjuva toplumunun üretici güçlerinin gelişimine bağımlıdır. Spordaki teknik gelişim, kapitalizmin teknolojik ve bilimsel gelişimini yakından takip eder. Burjuva sporu bir sınıf kurumudur, tamamen kapitalist üretim ilişkileri ve sınıf ilişkilerinin çerçevesine oturtulmuştur. Tıpkı üniversite, ordu, vb. kurumlar gibi.

Ve son olarak, bir üstyapı görünüşü olarak spor kapitalist toplumun bütün diğer üstyapısal kademelerine bağlıdır. Sporun örgütsel birliği, burjuva devletin baskıcı etkisiyle güvence altına alınmıştır. Dahası, kitle iletişim araçları tarafından çok geniş bir ölçeğe yayılan bir ideoloji olarak spor, egemen burjuva ideolojisinin de bir kesimini oluşturmaktadır.”¹¹⁷

Marksist perspektifin spora karşı olan bu eleştirel yaklaşımı, birtakım eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Sporun da kapitalist toplumdaki diğer tüm kurumlar gibi burjuvazinin tahakkümü altında olduğu ve yine bu tahakkümden yalnızca bir proletarya devrimi sayesinde kurtarılabileceği fikri, toplumsal kurumların oluşturduğu üstyapının tamamen iktisadi altyapı tarafından belirlendiği fikrinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımı bir hayli ‘indirgemeci’ olmasından ötürü eleştiren sosyal bilimciler, aynı nedenden dolayı Marksizm’in spora bakışını da sorgulamaktadır. Ancak bu sosyal bilimcilerin büyük bir bölümünün ‘yapısalcı’ bakış açısından savunmaları da Rowe’a göre çelişkili bir durum oluşturmaktadır:

“İşe bakın ki sol tandanslı bir yapısalcılığın izleri, ekonomik ilişkilerle kültürel formlar ve pratikler arasındaki kolay uyumun abartılmasında görülebilmektedir. Hâkim ideoloji, işçi sınıfı üzerine tepeden empoze ediliyormuşçasına gösterilmekte ve böylece hem devletin hem de sadece kurumsal olarak değil ama aynı zamanda kültürün içinde yer alan bizim kendi kişisel özelliklerimiz vasıtasıyla da üretilen sivil toplumun içine sızmaktadır. Birçok kişinin kendi mantığına göre herhangi bir anlam ifade etmeyen katı, dogmatik bir bilimi arıtmasının

¹¹⁶ David Rowe, “Antonio Gramsci: Sport, Hegemony and the National-Popular”, **Sport and Modern Social Theorists**, Ed. Richard Giulianotti, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2004, s.100.

¹¹⁷ A.e., s.100-101.

haricinde böylesine bir analiz, eleştirel entelektüel bağlantılara fazla bir yer bırakmamaktadır.”¹¹⁸

Rowe, Gramsci’nin teori ve pratik sentezine dayalı praxis felsefesinin bu hususta önemli bir alternatif oluşturduğunu öne sürmektedir. Gramsci, ‘ulusal-popüler’ kavramında bir anlamda, devletin, haliyle hakim sınıfın tahakkümü altında olan ulusal kültürün, halkın kültürüne uyumlu bir hale getirilmesiyle birlikte toplumdaki ortak duyunun gelişeceğinin altını çizmektedir. Bu esnada da ulusal-popüler kitleyle kendi aralarında bir bağ bulunduğunun bilincinde olan aydınlarla önemli bir görev düşmektedir. Söz konusu aydılar, halkla iç içe olmalı, mevcut bilgilerinin haricinde halkın hissettiklerini de hissedebilmelidir. Rowe, bu noktadan hareketle, Gramsciye perspektife göre sporun eleştirel bir analizini yapanların, bu doğrultuda spor karşılaşmalarındaki heyecanın neye benzediğini, taraftarlık hissinin ne olduğunu bilmeleri gerektiğini de iddia etmektedir.

Gramsci’nin, iktisadi altyapıya odaklanan ortodoks Marksist perspektifin yerine, kültürel üstyapıya odaklanan bir neo-Marksist perspektif geliştirmiş olması, tabii ki kültürel üstyapının öğelerinden biri olan sporun da bu perspektiften incelenmesine vesile olmuştur. Bu uğurda da ilk olarak altı çizilen husus, toplumsal ilişkilerde sporun nasıl bir rol oynadığıdır. Buna göre;

“Sermayenin, nasıl kaçınılmaz ve geri dönüşü olmayan bir biçimde sporun kontrolünü ele geçirdiğine dair yapılan mekanik açıklamaların doğruluğu, toplumların karmaşık yapılarına karşı daha adil yaklaşacak daha belirli ve öze dönüşlü eleştiriler yoluyla tartışmaya açılabilir. Sporun, yoğun bir imaj tutkusunun hâkim olduğu Batı toplumlarında yaygın olarak görülen ‘kültürelleşme’ ve ‘medyalaşma’ gibi olguların altındaki belirgin kültürel boyutlarından yola çıkılarak da bir sonuca varılabilir. Dolayısıyla spor gibi popüler kültür formları, Gramsciye bir çerçevede, toplumsal değerlerin ve ilişkilerin şekillendiği, temsil edildiği ve yarıştırıldığı birer savaş alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Gramsci’nin hegemonya kavramı, kurumların nasıl kurulduklarına, eylemlerin nasıl yorumlandıklarına, ideolojilerin nasıl üretildiklerine yakından ve dinamik bir çerçeve içinden bakarak aynı zamanda bazı geçersiz ikiliklerin de üstesinden gelme konusunda yol göstermektedir.

¹¹⁸ A.e., s.101.

Sosyolojide, yapı ile fail arasındaki ayrılık sorunu (toplumun insanları şekillendirmesiyle insanların toplumu şekillendirmesi arasındaki), hegemonyanın aynı anda karşılıklı iletişim kurulmasına yaptığı vurguyla en azından kısmen de olsa düzeltilebilir. Kültürel Çalışmalar’ın disiplinler arası alanında, hegemonya kavramı benzer bir biçimde yapısalcılıkla (insanların hâlihazırda zaten var olan dil, ideoloji ve söylem gibi yapıların içerisinde nasıl konumlandırıldığına vurgu yapar) kültürelciliğin (toplumsal grupların kendi kültürlerini nasıl yarattığının ve kendilerine yukarıdan empoze edilmeye çalışılan kültürlerle karşı da nasıl direndiğinin üzerinde durur) arasındaki uyumsuzluğu düzeltmek amacıyla kullanılmaktadır.”¹¹⁹

Sporun Gramsciye bir perspektiften ele alınması üzerine yapılmış en kayda değer sosyolojik çalışmalardan biriye, John Hargreaves’in kaleme aldığı “Sport, Power and Culture” (Spor, İktidar ve Kültür) adlı kitaptır:

“Hargreaves, Britanya’da sporun gelişimi üzerine yaptığı analizde ‘burjuvazinin 19. Yüzyıl Britanya’ında gelişmekte olan ekonomik ve siyasi gücü, aynı yüzyılın sonlarında bu sınıfın hegemonyasına dönüşmüştü ve spor da bu sürece önemli ölçüde dâhil edilmişti’ tezini ortaya atmıştır. Burada spor, sınıf-iktidar ilişkilerinin önemli bir cephesi olarak görülmektedir ve kültürel liderlik de, ‘ast ve alt grupların’ üzerinde, ‘işçi sınıfının yeniden bir genel düzenlenmesi’ biçiminde bir kontrol sağlanması için ilk başvuru olan yol olma hususunda kaba kuvvetin yerini almıştır. İttifaklar oluşturan ve muhalefeti de daha küçük parçalara ayıran bu ‘sürekli’ müzakere hâli, ‘işçi sınıfı ve diğer alt toplumsal kategorilerin (siyahlar, gençler) sporun içine zorla veya hileyle çekilmesiyle değil de spor tarafından kazanılmaları’ yöntemiyle işlemektedir.”¹²⁰

Hargreaves’in tespitleri, kabaca özetlenecek olursa, burjuvazinin sporu bir hegemonya aracı olarak kullanmasına dikkat çekmektedir. Burjuvazi, bir sınıf olarak sahip olduğu iktidarın, tâbî sınıflar tarafından da kabullenilmesi adına fiziksel şiddet kullanmaktansa, toplumun genelinin benimseyebileceği, kitleleri bir araya getirebilecek ve bu esnadade sınıflar arası farklılıkları da gizleyecek çeşitli üstyapılar oluşturmayı yeğlemektedir. Tahmin edilebileceği üzere bu üstyapılardan biri de spordur.

¹¹⁹ A.e., s.104.

¹²⁰ A.e., s.106.

Britanya’da burjuvazinin, işçi sınıfı üzerinde bu şekilde bir hegemonya kurmaya başlaması, Hargreaves’in de anlattığı gibi 19. Yüzyıl sonlarına denk gelmektedir ve 20. Yüzyılın başlarında da bu hegemonya sürekli genişlemiştir:

“Bu zaman içinde, göreceli olarak bir koordinasyon içinde bulunmayan fiziksel aktiviteler, modern bir kurumun çatısı altında bir araya getiriliyordu ki Hargreaves’e göre bu rastlantısal olmayan bir gelişmeydi. Hargreaves, sporun ‘işçi sınıfı mensubu genç erkekler arasından bazı saygıdeğer isimleri, işçi sınıfının üyelerini, onların boş zamanlarını zaptederek bir araya getirmeyi amaçlayan çeşitli organizasyonlara orantısız bir biçimde ilâştirme işlevi görmekte’ olduğuna dikkat çekmektedir. Boş zamanları saygı gören bir biçimde değerlendirmenin, adı kötüye çıkmış, ‘holigan’ tarzı hoşça vakit geçirme alışkanlıklarına karşı önemini vurgulayan sporun bu kaynaştırıcı rolü, Gramsci’nin hegemonya kavramının işleyişine dair bir örnektir. Hargreaves’e göre hâkim sınıfın çıkarları, bir kargaşaya yol açabilmesi muhtemel görünen geniş bir kesim işçi sınıfı üyesi erkeğin, altyapısı genellikle alt-orta sınıf ve ‘saygıdeğer’ işçi sınıfı mensupları tarafından idare edilen bir toplumsal kurum olan spora bağlanmasıyla sağlanmaktadır.”¹²¹

¹²¹ A.e.

İKİNCİ BÖLÜM: MİLLİYETÇİLİK İDEOLOJİSİ VE MİLLİYETÇİLİK AKIMLARININ GELİŞİMİ

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle milliyetçilik kavramının nasıl doğduğu ele alınacaktır. Bunu takiben çalışmanın ana konusunu teşkil eden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki milli futbol maçlarının oynandıkları döneme, yani 20. yüzyılın ilk yarısına kadar bu kavramın ne şekilde geliştiği de irdelenecek ve farklı teorisyenler tarafından bu kavramın ne denli farklı şekilde yorumlandığı incelenecektir. Tüm bu incelemelerin sonucunda da milliyetçiliğin, 20. yüzyılın ilk yarısına dek nasıl bir evrimden geçip ne tür farklı şekillerde değerlendirildiği özetlenecektir. Bu özetin çıkarılması önemlidir zira burada ulaşılabilecek belli başlı görüşler, ana bölüm niteliğindeki dördüncü bölümde, milli maçlar hakkında çıkan gazete haberleri üzerine yapılacak analizlerde de bir kılavuz vazifesi görecektir.

2.1 Milliyetçilik Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması

Milliyetçilik, 18. yüzyıl sonlarında doğmuş ve 19. yüzyılda Batı'yı etkisi altına almış başlıca düşünce akımlarından biridir. Yaklaşık yüz yıllık bir süre içerisinde de etki alanını neredeyse dünyanın dört bir yanına yayan bu akım, dünya siyasi tarihi açısından da önemli kırılma noktaları yaratmıştır. Zira ulus bilincine sahip olmaya başlayan toplumlarda yaşanan hareketlenme, ulus devletlerin inşa sürecini ve buna paralel olarak da imparatorlukların çözülmesini başlatmıştır.

2.1.1 Gellner ve Anderson'ın Gözünden Millet ve Milliyetçilik

Milliyetçilik akımının dünya siyaset arenasında yarattığı büyük etkiler, sosyal bilimcilerin de bu akım üzerinde çok fazla çalışma yapmasına yol açmıştır ve bu aşamada da başlangıçta üzerinde en çok durulan nokta, milliyetçiliğin tanımlanması olmuştur. Yapılan tanımlamalarda da öncelikle, millet kavramının halihazırda varolan doğal bir görüngü mü olduğu yoksa milliyetçi düşünce akımları tarafından mı yaratıldığı sorusu ön plana çıkmıştır. Örneğin, modernist bir tarihçi olan Ernest

Gellner, bu yaklaşımlardan ikincisine daha yakın bir pozisyon almakta ve milliyetçilik kavramı hakkındaki görüşlerini de şu sözlerle ifade etmektedir:

“Milliyetçilik, etnik sınırların, siyasi sınırları aşmamasını gerektiren bir siyasal meşruiyet teorisidir. Özellikle de belirli bir devlet içindeki etnik sınırlar, iktidarı elinde tutanlarla geri kalanları birbirinden ayırmamalıdır ki bu olasılık, yöntemin genel formülasyonu içerisinde biçimsel olarak zaten devre dışı bırakılmıştır... Bir millete sahip olmak, insanlığın doğasında olan bir özellik değildir ama artık bu böyleymiş gibi görünmektedir... Aslında millet de, tıpkı devlet gibi, çeşitli olasılıklara bağlı bir oluşumdur ve evrensel bir gereklilik de değildir. Ne milletler ne de devletler her zamanda ve her koşulda var olmuşlardır. Dahası, milletler ve devletler birbirinin aynı gruplar da değildir. Milliyetçilik, milletin de devletin de kaderinde bir diğerine bağlı olduğunu öngörür ve bir trajedi inşa eder. Ancak ikisi birbiri için hazır olana dek, öncelikle oluşmak durumundadır ve oluşumları birbirlerinden bağımsızdır ve birtakım olasılıklara dayalıdır. Devlet, açıkça milletin katkısı olmaksızın oluşmuştur. Bazı milletler de açıkça kendi devletlerinin lütfu olmaksızın oluşmuşlardır...”¹²²

Gellner ayrıca milliyetçilik için “milliyetçilik, milletlerin kendi bilinçlerini kazanmalarını sağlayan bir uyanış değildir: milliyetçilik, milletleri, var olmadıkları yerlerde icat eder”¹²³ ifadesini de kullanmıştır. Gellner ayrıca bu icatlarda bulunulması için mevcut birtakım kültürel olguların transformasyonuna, hatta yok edilmesine ihtiyaç duyulduğunu da vurgulayarak millet kavramının inşasının yeri geldiğinde bir olgunun yerine tamamen farklı ve yeni bir olgu konularak yapılabildiğine de dikkat çekmiştir:

“Milletlerin, insanları sınıflandırmanın doğal, tanrı vergisi bir biçimi, tabiatımızda var olan bir siyasi kader olduğu bir mittir; bazen daha önceden varolan kültürleri alıp milletlere dönüştüren milliyetçilik, bazen de millet icat eder, çoğu zaman ise daha önceden varolan kültürleri imha eder; gerçek budur.”¹²⁴

Bu alıntılardan da görüleceği üzere Gellner, milletlerin hem doğal hem de yapay olarak oluşabildiklerine işaret etmektedir. Özellikle milletlerin, var olmadıkları

¹²² Ernest Gellner, **Nations and Nationalism**, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, s. 1, 6.

¹²³ Benedict Anderson, **Imagined Communities: Reflections on the Origin and the Spread of Nationalism**, London, Verso, 1993, s.15.

¹²⁴ Gellner, **a.g.e.**, s.48-49.

yerlerde milliyetçi düşünce tarafından icat edildiğini söylediği kısımda bu vurgu çok belirgindir. Her ne kadar milletlerin insanın doğasında yer alan bir olgu hatta siyasi bir kader olduğu düşüncesini bir mit olarak gösterse de Gellner yine de millet kavramının tamamen suni bir oluşum olduğunu belirtmemektedir.

Gellner'in bu tespitlerine karşılık millet kavramını, onun modernist bakış açısından ziyade materyalist bir yaklaşımla ele almayı tercih eden tarihçiye Benedict Anderson olmuştur. Anderson, 'millet' kavramı üzerine, Gellner'den farklı olarak şu tanımlamayı yapmıştır:

“hayali bir siyasi cemaattir – ve de hem sınırlı, hem egemen olarak hayal edilmektedir. Hayal edilmektedir çünkü en küçük ulusun üyeleri bile kendisiyle aynı ulusa mensup birçok kişiyi tanımayacak, onlarla karşılaşmayacak, hatta onların adlarını bile duymayacaktır ama hepsinin zihninde kendi birliklerinin belli bir şekli vardır.”¹²⁵

Anderson bu açıdan Gellner'in 'milletin icat edilmesi' yaklaşımına da katılmaz. Hatta bu noktada Gellner'in görüşlerini eleştirdiği de dikkat çekmektedir. Anderson'a göre;

“Gellner, milliyetçiliğin, gerçeği yanlış yaklaşımlar altında gizlediği konusunda öylesine heveslidir ki, 'icat' kavramını 'hayal etme' ve 'yaratma' kavramlarının bir parçası olarak kullanacağına 'fabrikasyon' ve 'yanlışlık' kavramlarının birer parçası haline getirmiştir. Böylelikle Gellner, milletlerin yanında, onlara karşı avantajlı konumda olan 'gerçek' cemaatlerin var olduklarını ima etmiştir. Esasen, insanların birbirleriyle yüz yüze temas kurdukları küçük köyler haricinde (hatta belki bunlar bile dâhilindedir) bütün cemaatler hayalidir. Cemaatler birbirlerinden, 'gerçek olmamaları' ölçüsünde değil, ne şekilde hayal edildikleri doğrultusunda ayırt edilmelidir.”¹²⁶

Sonuçta, kullandıkları terminolojide ve gösterdikleri yaklaşımda birtakım farklılıklar olsa da, Gellner'in de Anderson'ın da genel anlamda birbirlerine yakın sayılabilecek değerlendirmelerde bulunarak milliyetçiliğin haricinde 'milleti' de

¹²⁵ Anderson, **a.g.e.**, s.15.

¹²⁶ **A.e.**

büyük ölçüde soyut bir kavram olarak ele aldıkları ve milletin öncelikle insanların zihinlerinde var ettikleri bir olgu olduğunu vurgulamaktadırlar. Anderson, materyalist olması nedeniyle, materyalizmin temel prensiplerinden olan ‘maddenin düşünceyi yarattığı’ anafikrinden yola çıktığı için, bu hususta Gellner’e göre çok daha nettir.

Öte yandan Gellner, milleti inşa edilen bir kavram olarak görmesine paralel bir biçimde milliyetçilik kavramını da bir proje olarak değerlendirmektedir. Gellner’e göre tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde toplumsal ve ekonomik gereksinimler doğrultusunda yeni bir kültür oluşturulmaktadır ve ulus devlet de bu kültürün homojen kılınması için bir tür düzenleyici görevi üstlenmektedir. Spencer ve Wollmann’ın kaleme aldıkları “Milliyetçilik” adlı kitaplarında, Gellner’in bu husustaki görüşlerini özetledikleri bölümden öne çıkan cümleler şöyle derlenebilir:

“Gellner’e göre milliyetçilik imkansız, gereksiz ve tarım toplumlarında neredeyse tasavvur edilemeyecek bir projedir. Gellner, geleneksel ve modern toplumlar arasında Weber’in, Durkheim’in ve Tönnies’in yapacağı türden bir karşılaştırma yapmış, yeni sanayi toplumlarında ortaya çıkan ve ‘yüksek kültüre’ dayalı olarak yaratılan kültürel homojenlik yönündeki toplumsal ve ekonomik ihtiyacın temelde işlevselci bir açıklamasını sunmuştur. Farklı bir işbölümüne sahip olan yeni sanayi toplumunun ihtiyaçları doğrultusunda herkesçe paylaşılan, ortak bir kültürün oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur. İletişim, yalnızca yeni ve karmaşık iş bölümü nedeniyle değil, yeni sanayi toplumunun coğrafi ve toplumsal açıdan hareketli olabilmesi için de gerekli olmuştur... Gellner, kendisinden önceki Bauer gibi bu yüksek kültürün zorunlu bir biçimde milli bir nitelik taşıdığını tespit etmiş, devlet tarafından yönetilen ve milleti meydana getiren eğitim sisteminin ihtiyaç duyup ürettiği homojen kültürün işte bu yüksek kültür olduğunu iddia etmiştir.”¹²⁷

Spencer ve Wollmann’ın da belirttiği üzere Gellner’in bu noktada Tönnies’den etkilenmiş olması ve milliyetçiliği tarım toplumundan modern topluma geçişte oluşturulan bir kültür olarak göstermesi bir bakıma gemeinschaft’tan gesellschaft’a geçiş yapılan bir atıf olarak da değerlendirilebilir. Eski tip tarım toplumu, insanların

¹²⁷ Philip Spencer ve Howard Wollmann, **Milliyetçilik**, çev. Kübra Kelebekoğlu, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2020, s.69.

sadece cemaat bilincine sahip oldukları *gemeinschaft*'ı işaret ederken moderniteyle birlikte ortaya çıkan yeni sanayi toplumu da *gesellschaft*'ı göstermektedir.

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş yapılmasının etkilerine atıfta bulunulması kuşkusuz ekonomik ve sosyolojik tahlillerin temeline üretim ilişkilerini yerleştiren Marksist görüşle Gellner'in yolunun da kesişmesine neden olmuştur. Aslında Gellner, Marx'ın gelecekte dünyada sınıfsız bir toplum inşa edileceğine dair öngörüsü başta olmak üzere birçok görüşüne katılmasa da, üretim ilişkilerinin belirleyiciliği konusunda “Sosyoekonomik altyapı belirleyicidir. Marksizmin daha özgül önermeleri yanlış olmasına rağmen bu doğrudur”¹²⁸ ifadesini kullanarak Marx'ı bu hususta haklı bulduğunu da belirtmekten çekinmemiştir.

Gellner'in milliyetçilik teorisinin özetiniyse, Thomas Hylland Eriksen şu maddeler halinde yapmıştır:

- müşterek ve resmi bir eğitim sistemi
- kültürel homojenlik ve ‘toplumsal entropi’
- yönetimin merkezi olarak izlenmesi, kapsamlı bir bürokratik denetim
- dilsel standardizasyon
- milli kimlik saptama - soyut topluluk
- siyasi meşruiyete zemin teşkil etmesi için kültürel benzerlik
- anonimlik, tek boyutlu toplumsal ilişkiler¹²⁹

Milli kimlik saptama (national identification) olarak belirtilen kısım daha detaylı bir şekilde açıklamak gerekirse milli kimliğin niteliklerinin belirlenmesidir. Bunun için her vatandaşın dahil edileceği resmi bir eğitim sisteminin olması ve ülkede konuşulan dile bir standart getirilmesi de hep devlet eliyle tepeden gerçekleştirilecek eylemlerdir. Gellner'e göre milletin nasıl icat edildiği veya inşa edildiği de en yalın haliyle bu maddeler üzerinden görülebilmektedir.

¹²⁸ Ernest Gellner, “The Coming Of Nationalism and Its Interpretation: The Myths of Nation and Class”, **Mapping The Nation**, ed. G. Balakrishnan, London, Verso, 1996, s. 143.

¹²⁹ Thomas Hylland Eriksen, “Nationalism and the Internet”, (Çevrimiçi)
<https://www.sneps.net/t/images/Articles/07erikseninternet.pdf>, 20.06.2022.

Gellner'den bir kez daha Anderson'a dönecek olursak, Anderson da Marksist bir tarihçi olarak kapitalizmin yarattığı toplumsal devinimlerin milliyetçiliği doğurduğu görüşündedir:

“Anderson da Gellner gibi sosyoekonomik değişimlerin kültürel değişimlere yol açtığını vurgulamıştır. Milliyetçiliğe yol açan söz konusu sosyoekonomik değişim ise kapitalizm, daha doğrusu kapitalizm ve iletişim devriminin birleşimidir. Anderson bu birleşime ‘kapitalist yayıncılık’ adını vermiştir. Bu yolla soyut topluluklar yeni biçimlerde hayal edilebilmiş, bu yeni biçimler sayesinde modern milliyetçiliğin doğuşunu destekleyecek temeller atılabilmiştir.”¹³⁰

2.1.2 Anthony D. Smith ve Tümevarımsal Bir Yaklaşım Olarak Milliyetçilik

Anthony D. Smith ise, “Nationalism: Theory, Ideology, History” (Milliyetçilik: Kuram, İdeoloji, Tarih) adlı kitabında milliyetçilik kavramı üzerine yapılan çeşitli tanımlamaları inceledikten sonra, söz konusu tanımlamaların ortak noktaları birleştirildiğinde ortaya çıkan milliyetçilik silüetinin neye benzediğini de şu sözlerle ifade etmeye çalışmıştır.

“Milliyetçilik, milleti kendisinin ilgi odağına yerleştiren ve onun iyiliği adına çabalamayı hedefleyen bir ideolojidir. Ancak bu, biraz belirsizdir. Biraz daha ileri gitmeli ve milliyetçiliğin, milletin iyiliği adına hangi ana amaçlar doğrultusunda çabaladığını bulup, bunları ayırtmamız gerekmektedir. Söz konusu genel amaçlar üç tanedir: Ulusal özerklik, ulusal birlik ve ulusal kimlik. Milliyetçilere göre bir millet, bu üçünde belli bir seviyeye gelinmediği sürece hayatta kalamaz. Bu da milliyetçilikle ilgili şu temel tanımlamayı ön plana çıkartmaktadır: ‘Üyelerinin bir kısmının fiili veya potansiyel bir “millet” oluşturduklarını farz ettikleri bir topluluğun özerklik, birlik ve kimlik kazanması ve bunları muhafaza etmesini savunan ideolojik harekettir.’”¹³¹

¹³⁰ Spencer ve Wollmann, **a.g.e.**, s.73-74.

¹³¹ Anthony D. Smith, **Nationalism: Theory, Ideology, History**, Cambridge, Polity Press, 2001, s.9.

Smith, bunun, milliyetçilerin idealleri doğrultusunda şekillenmiş tümevarımsal bir tanımlama olduğunun da altını çizmektedir.¹³² Dolayısıyla Smith, millet kavramının tanımlanmasının sorunlu ve tartışmalı bir yapısı olduğunu da vurgulamaktadır.¹³³ Hatta bu noktada Rogers Brubaker'ın yaptığı bir tanımlamaya da atıfta bulunmaktadır:

“Daha yakın zamanda, Rogers Brubaker da bizi, milletleri maddesel ve sürekli bütünlükler olarak görerek millet kavramını maddeleştirmenin tehlikeleri hususunda uyarmıştır. Ona göre ‘milletler haricindeki milliyetçilik üzerine düşünmeli’ ve ‘milleti bir pratik kategorisi, milliyeti kurumsallaştırılmış kültürel ve siyasi bir yapı, milletliği de rastlantısal bir olay veya oluşum’ olarak görmeliyiz.”¹³⁴

Smith’e göre Brubaker ve onun gibi düşünen kişilerin, millet ve milliyetçilik kavramlarına karşı geliştirdikleri bu şüpheli yaklaşımlara karşı iki farklı açıdan bakılabilir. Bunların ilki, milliyetçiliğin hissedilebilen bir gerçeklik olduğu, ikincisiyse milliyetçilik tanımından bağımsız bir millet tanımının nasıl yapılacağı üzerinden değerlendirilmektedir:

“Bu şüphelere karşı iki tür cevap vardır. Bunların ilki, milliyetçilik ideolojisi çerçevesi içinde işlemektedir. Bu okumada milliyetçilik, millet fikrinin uyandırdığı ve geniş kitlelerin hoşuna giden duyguları parlatmaktadır ve bu ideolojik söylem içinde millet, hissedilen ve yaşanan bir topluluktur, bu da hayal edildiği kadar kategorik bir davranış biçimidir. Ve aynı zamanda üyelerinin belli birtakım hareketler içinde bulunmasını da gerektirmektedir. Dolayısıyla ‘varlığı’ ve ‘sürekliliği’, başka türdeki topluluklarda olduğu gibi, tekrarlanan sonuçlarında yatmaktadır. Analizi yapan kişinin de hissedilen bu gerçekliği, onu maddeleştirmeye çalışmadan değerlendirmesi gerekmektedir.

İkinci cevap ise daha geniş bir soruna dokunmaktadır. Eğer ki millet kavramı, milliyetçilik ideolojisinden öncesine dayanıyorsa, bu kavramı artık milliyetçi bir pratik olarak basitçe kategorize edemeyiz. Hatta eğer 18. yüzyılda milliyetçi ideolojilerin ortaya çıkışından evvel premodern birtakım milletlerin var olduğunu tasavvur ediyorsak, o zaman milliyetçilik

¹³² A.e.

¹³³ A.e., s.10.

¹³⁴ A.e.

ideolojisiinden bağımsız ama yine de onunla uyumlu bir millet tanımına ihtiyaç duyarız. Milliyetçilikle ilgili çalışmalarda en büyük sorun ve en zorlu kısım da burada yatmaktadır.”¹³⁵

Millet kavramının şekillendirilmesi hakkındaysa, Smith’e göre iki ana çerçeve ön plana çıkmaktadır. Bunların birinde nesnel etmenler ele alınırken, diğerindeyse öznel etmenler kullanılmaktadır. Smith, nesnel etmenlere örnek olarak dil, din, töre, gelenekler ve sınırlandırılmış toprağı gösterirken, öznel etmenler içinse davranışlar, algılar ve duyguları örnek göstermektedir.¹³⁶ Bu doğrultuda da Joseph Stalin ve Benedict Anderson’dan alıntılarda bulunarak savını açıklamaya çalışmaktadır.

“Nesnel etmenleri vurgulayan bir örnek, Joseph Stalin’den gelmektedir: ‘Millet; ortak birer dil, toprak, ekonomik yaşam ve ortak kültürün açığa çıkardığı psikolojik bir düzenlemeyle tarihsel olarak inşa edilmiş sabit bir insan topluluğudur.’ Millet kavramının daha öznel bir tanımıysa Benedict Anderson’dan geliyor: ‘Millet, hayali bir siyasi cemaattir ve hem özünde sınırlandırılmış hem de mutlak ve sınırsız bir biçimde hayal edilmektedir.’¹³⁷

Smith, bu tanımlamaların da millet kavramının önemli özelliklerini içermelerine karşın eksiklikleri olduğunu savunmaktadır. Nesnel tanımlamalardaki sorun, çok kısıtlayıcı olabilmeleri, öznel tanımlamalardaki sorunsu tam tersine çok ucu açık yapıda olmalarıdır:

“Nesnel tanımlamalar ön kabullere dayandığı için hemen hemen her seferinde milletlerin büyük ölçüde kabul edilen bazı özelliklerini devre dışında bırakmaktadır ve bunu bazen gayet kasıtlı olarak da yapmaktadır. Max Weber’in de gösterdiği gibi, millet kavramını belirlemede kullanılan tamamen nesnel kriterler - dil, din, toprak ve benzerleri gibi - her zaman bazı milletleri kapsamına almakta başarısız olmaktadır. Buna karşılık öznel tanımlamalarsa genellikle çok geniş bir yelpazeyi içermektedir. Duyguları, iradeyi, hayal etmeyi ve algıları milletin ve milli aidiyetin kriterleri olarak ortaya koymak, milletlerin, benzer öznel bağlılıkları bulunan bölgeler, kabileler, şehir devletleri ve imparatorluklar gibi bütünlüklerden ayrışmasını zorlaştırmaktadır.”¹³⁸

¹³⁵ A.e., s.10-11.

¹³⁶ A.e., s.11.

¹³⁷ A.e.

¹³⁸ A.e.

Bu sorunun çözümü, Smith'e göre öznelenden nesnele uzanan yelpaze üzerinde çeşitli kriterler belirleyebilmekten geçmektedir. Elbette bunun üzerinde de tam bir fikir birliği sağlanamamıştır ama Smith, iki noktanın ağırlıklı olarak kabul gördüğünü vurgulamaktadır: “bir millet bir devlet değildir ve bir etnik cemaat de değildir.”¹³⁹ Devlet ile millet arasındaki en belirgin farklılığın birinin kuruma, diğerinin cemiyete dayalı bir yapıda olduğuna değinen yazar, bu farklılığını şu sözlerle açıklamaktadır:

“Millet, bir devlet değildir çünkü devlet kavramı, kurumsal faaliyete dayanmaktayken, millet kavramıysa bir cemiyet türünü işaret etmektedir. Devlet kavramı, bir bölge üzerinde vergi ve hasılat toplamayla o bölgede gerektiğinde güç kullanmanın yasal tekeli elinde bulundurmasıyla diğer kurumlardan ayrılan bir özerk kurumlar kümesi olarak tanımlanabilir. Bu, millet kavramından bir hayli farklıdır. Milletler, daha önce de söylediğimiz üzere, hissedilen ve yaşanan cemiyetlerdir ve bunların üyeleri de ortak bir memlekete ve kültüre sahiplerdir.”¹⁴⁰

Smith'e göre millet kavramıyla, etnik grup kavramının ayrışmasına yol açan başlıca faktörlerse siyasi, fiziki ve kültürel açıdan ilkinin ikincisine göre daha belirgin bir karakter göstermesidir:

“Millet, bir etnik grup da değildir çünkü ikisinin de, aynı olgu familyasına ait olmalarından dolayı birbirleriyle örtüşen bazı özellikleri bulunsu da, etnik grupların genellikle siyasi bir mevcudiyetleri yoktur ve bu gruplar birçok vakada umumi bir kültürden, hatta sınırlarla belirlenmiş bir topraktan yoksundurlar. Zira bir etnik grubun, kendi tarihsel topraklarına fiziksel olarak sahip olması gerekmemektedir. Öte yandan, millet ise, kendisini bir millet olarak inşa edebilmesi için, kendi memleketine, en azından uzunca bir süredir sahip olmak zorundadır. Bir milliyet yaratmak ve bir millet olarak tanınmak için de umumi bir kültür geliştirmeli ve kendi kaderini tayin edebilmek için de bir istek ortaya koymalıdır.”¹⁴¹

Smith, tüm bu beyin fırtınası sonrasında, millet ve kavim kavramlarının özet tanımlamalarını ise şu şekilde yapmaktadır:

¹³⁹ A.e., s.12.

¹⁴⁰ A.e.

¹⁴¹ A.e.

“Millet kavramını ‘kendine ait bir memleketi olan, ortak mitlere ve paylaşılmış tarihe sahip, ortak bir umumi kültürü olan, tek bir ekonomisi bulunan, tüm üyelerinin ortak haklarının ve görevlerinin olduğu, adı konulmuş bir insan cemiyetidir’ şeklinde tanımlamayı öneriyorum. Buna mukabil, kavim kavramıysa ‘bir memlekete bağlı, soyuyla alakalı ortak mitlere ve paylaşılmış anılara sahip, paylaşılmış kültüre dair bir veya daha fazla unsur barındıran ve en azından seçkinleri arasında bir dayanışma derecesi bulunan, adı konulmuş bir insan cemiyetidir’ şeklinde tanımlanabilir.”¹⁴²

Burada da dikkat edileceği üzere Smith, milleti kavimden ayıran başlıca farklılıklar olarak milletin tek bir ekonomisinin bulunmasını ve bütün üyelerinin ortak haklar ile görevlere sahip olmasını göstermektedir. Kavimlerdeki dayanışmanın zaman zaman seçkinlerin arasındaki dayanışmayla sınırlı kaldığını ima ettiği söylenebilir.

Millet kavramının bu şekilde tanımlanmasının ardından, milliyetçiliğin de bu doğrultuda ana hatlarının çizilmesine gelirse bu noktada milliyetçilik anlayışının tek tip bir çerçeve içerisinde ele alınmasının yeterli olmayacağını, zira milliyetçilik temelli çeşitli ideolojilere rastlanabileceğini vurgulamak gerekir. Millet kavramını yaratan farklı unsurlardan birisinin ideolojik düzlemde daha ön planda tutulması, o milliyetçilik anlayışının da bu doğrultuda şekillenmesine yol açabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, bir milletin tanımlanması esnasında dini kimlik çok ön plana çıkartılmışsa, buradan doğacak milliyetçilik anlayışı da dinsel bir milliyetçilik olarak gösterilebilir.

Bununla birlikte, ideolojinin kullanılış amacı da ilgili milliyetçilik anlayışının yapısını belirleyen bir başka etmendir. Örneğin bir imparatorluğun dağılmasını önlemek adına imparatorluk unsurlarını bir arada tutmaya yönelik bir milliyetçi anlayış geliştirilmeye çabalanırsa - Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde yükselen ve pan-Osmanizm olarak da adlandırılan Osmanlıcı anlayış da buna bir örnektir- bu bir tür ‘emperyal milliyetçilik’ olarak görülmektedir. Bunun karşısında daha büyük bir yapıdan kopmayı ve yeni bir ulus devlet inşa etmeyi amaçlayan milliyetçilik anlayışları da mevcuttur -yine Osmanlı İmparatorluğu’na bakıldığında,

¹⁴² A.e., s.13.

imparatorluktan ayrılan Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan gibi ülkelerdeki milliyetçilik akımlarının bu doğrultuda geliştiği görülmektedir- bu milliyetçilik türü de ‘ayrılıkçı milliyetçilik’ olarak kategorize edilmektedir.

Anthony D. Smith, ‘milliyetçi inanç sistemi’ olarak adlandırdığı bu farklı milliyetçi yaklaşımların, üç temel ortak özelliği olduğunu belirtmektedir:

- “1. birçok milliyetçinin, kendilerinden çıkan ve sadık kalacakları bir temel savlar kümesi;
2. her ne kadar derecelerinde farklılıklar olsa da, her milliyetçilikte bulunan bazı temel idealler;
3. kökleri aynı olan ve milliyetçiliğin özündeki soyutlamalara daha somut anlamlar katan bir dizi kavram”¹⁴³

Smith, milliyetçi ideolojilerin ortaya koydukları yaklaşımlardaki ortak noktaları da şu şekilde sıralamaktadır:

- “1. dünya, milletler arasında bölünmüştür ve her milletin kendine ait bir karakteri, tarihi ve kaderi vardır;
2. millet, siyasi gücün yegane kaynağıdır;
3. millete duyulan sadakat, diğer tüm sadakatlerin üstündedir;
4. her bireyin, özgür olabilmek için bir millete ait olması gerekmektedir;
5. her milletin kendini ifade etme ve idare etmeye ihtiyacı vardır;
6. küresel barış ve adalet, bağımsız milletlerden oluşan bir dünya gerektirmektedir.”¹⁴⁴

2.1.3 Marksizmin Milliyetçilik Üzerine Yaklaşımları

Philip Spencer ve Howard Wollmann ise “Nationalism: A Critical Introduction” (Türkiye’de ‘Milliyetçilik’ adı altında basılmıştır) adlı kitaplarında milliyetçilik anlayışının genel bir çerçevesini şu sözlerle çizmeye çalışmışlardır:

“Milliyetçilik belirli bir topluluğu belirli bir biçimde (yani milli olarak) tasavvur eden, bu ortak kimliği ötekilerden öncelikli kılan ve söz konusu ortak kimlik adına (her durumda ve her yerde geçerli olmasa da) tercihen devlet formunda bir siyasi iktidar (veya bir ulus devlet) kurmayı

¹⁴³ A.e., s.22.

¹⁴⁴ A.e.

amaçlayan bir ideolojidir. Bize kalırsa milliyetçilik daha dolaylı bir siyasi işlevsellığe sahip ve daha akışkan bir kavram olan milli kimliğin yaratılışı ve yeniden üretimi açısından da son derece önemlidir. Milli kimlik, kişinin kendini ve diğerlerini bir milletin mensupları olarak tanımlama sürecini içerir; ne var ki diğer özdeşleşmeler karşısında milli kimliğe atfedilen önemin büyüklüğü kişiden kişiye derin farklılıklar gösterebilir.”¹⁴⁵

İdeoloji kavramına peş peşe atıfta bulunulan bu noktada, çalışmanın ideoloji kavramıyla ilgili bölümünde, Karl Marx’ın ideolojilerin işleviyle ilgili yaptığı ‘camera obscura’ metaforunu da bir kez daha hatırlamakta fayda vardır. Marx, ideolojik düzlemde olayların bir camera obscura’da olduğu gibi baş aşağı görüldüğünü, bir başka deyişle ideolojilerin, gerçeklikleri adeta ters çevirerek göstermeye yaradıklarını vurgulamıştır. John Mepham da, ‘The Theory of Ideology In Capital’ adlı kitabında bu konuyu açıklamak için verdiği örneklerden birinde, sınıf mücadelesi kavramının, ideolojik prizmaya girdikten sonra dışarıya milli çıkarlar olarak yansıtıldığına değinmiştir. Buradan da anlaşılabileceği üzere, özellikle Marksizmin ortaya koyduğu materyalist anlayışa göre milliyetçilik, toplumdaki sınıf çatışmasını maskeleyerek için kullanılan ideoloji olarak görülmektedir.

Smith’in az önce sıralanan milliyetçi ideolojilerin ortak yaklaşımlarına bakıldığında da aslında Marksistlerin söz konusu görüşlerini destekleyecek noktalar çıkarılabilmektedir. ‘Millet, siyasi gücün yegane kaynağıdır’ denmesi, aslında fiili olarak siyasi yönetim üzerinde neredeyse hiçbir ağırlığı olmayan kitlelere sanki böyle bir durum varmış gibi gösterilmesine yöneliktir. Hatırlanacağı gibi Marksistler, toplumların, üretim ilişkilerine göre iki ana sınıfa ayrıldığını öne sürmektedir. Üretim araçlarına sahip olan kesim yönetici sınıfı oluştururken, üretim araçlarını kullanarak üretimde bulunan kesimse tabi sınıfı meydana getirmektedir. Sayıca azınlıkta olan yönetici sınıf, üretimde ortaya çıkan hasılatı, üretim araçlarının sahibi olduğu gerekçesiyle sahiplenmekte, üretimi bizzat emek ortaya koyarak gerçekleştiren tabi sınıfaysa bunun karşılığında sadece cüzi bir ücret vermektedir. Bu ilişki, Marksist literatürde emek sömürüsü olarak tanımlanmaktadır.

¹⁴⁵ Spencer ve Wollmann, **a.g.e**, s.14.

Tarihsel süreçte yönetici sınıflar ile tabi sınıflar İlk Çağ'da efendiler ve köleler, Orta Çağ'da derebeyleri ve serfler, Yeni Çağ'da ustalar ve kalfalar, Yakın Çağ'da da burjuvazi ve proletarya olarak gösterilmektedir. Sınıflar arasındaki sömürü ilişkisinin ortadan kalkmasının koşuluysa, tabi sınıfın, sınıf bilincine ulaşması olarak öne sürülmektedir. Eğer bu sınıfın üyeleri, üretim ilişkilerindeki konumlarını kavrarlarsa, bunu değiştirmek adına mücadele vermeye başlayabilir ve hem üretimi birinci elden yapmaları, hem de sayıca fazla olmaları dolayısıyla yönetici sınıfı devirebilirler. Haliyle, yönetici sınıf da bu durumun çok daha fazla farkında olduğundan, insanların toplumu sınıfsal bir perspektifle görmesinin önüne geçebilmek adına farklı bir perspektif ortaya koymak zorundadır.

İşte, milliyetçilik ideolojisi de millet kimliğini, sınıf kimliğinin önüne koyarak bir bakıma bunu yapmaktadır. Bu sayede, sınıfsal açıdan karşı saflarda yer alan kişiler, kendilerini aynı millet çatısı altında görerek aslında aynı saflarda yer aldıklarına inanabilirler. Bu da bir sınıf çatışması ihtimalini zayıflatan bir etmendir. Karl Marx'ın, işçi sınıfı mensuplarının neden bir milletin mensupları olarak görülemeyeceğine dair belki de en çarpıcı sözleriyse, Alman iktisatçı Friedrich List'in "Das Nationale System Der Politischen Ökonomie (Milli Ekonomi Politik Sistemi)" adlı eserini eleştirdiği makalesinde sarf etmiştir:

"İşçinin milliyeti Fransız, İngiliz ya da Alman değildir. Emek, bedava kölelik ve kendi kendini satmaktır. İşçiyi yöneten hükümet de Fransız, İngiliz ya da Alman değildir. Sermayedir. İşçinin soluduğu hava da Fransız, Alman ya da İngiliz havası değildir. Fabrika havasıdır. İşçiye ait olan toprak da Fransız, İngiliz ya da Alman toprağı değildir. Yerin birkaç metre altındaki topraktır. Ülke sınırları içerisinde de para, sanayicilerin vatanıdır."¹⁴⁶

Öte yandan Karl Marx ve Friedrich Engels, zaman içerisinde millet ve milliyetçilik kavramı üzerine daha detaylı irdelemelerde de bulunmuşlardır. İlk olarak milletleri 'tarihsel' ve 'tarihsel olmayan' şeklinde iki farklı kategoride ele alan Marx ve Engels'in bu yaklaşımlarında da 'tarihsel materyalizm' anlayışları etkili olmuştur.

¹⁴⁶ Karl Marx, "Critique Of List", **Marx And Engels Collected Works**, London, Lawrence And Wishart, 1975, s.280.

Tarihsel materyalizm, yine Marx ve Engels tarafından geliştirilen diyalektik materyalizmden ayrıştıran başlıca nokta, diyalektik materyalizmin yasaları hem toplumu hem de doğayı kapsayacak şekilde geniş bir perspektife oturtulmuşken, tarihsel materyalizminse daha ziyade toplumsal gelişmenin kendine özgü niteliklerini mercek altına almasıdır. İdeoloji kavramının ele alındığı bölümde de aktarıldığı üzere tarihsel materyalizm, toplumsal gelişmenin genel özellikleriyle ilgilenirken bunu da toplumsal varlık ve toplumsal bilinç arasındaki ilişkilere odaklanarak yapmaktadır. Tarihsel ve tarihsel olmayan milletler ayrımının yapılması da, Marksist felsefenin temel odak noktası olan üretim ilişkilerine dayanmaktadır ve tarihsel süreçte, üretim ilişkileri açısından ilerleme gösterebilen milletler ‘tarihsel’ olarak tanımlanırken, bu gelişimi gösteremeyen milletlerse ‘tarihsel olmayan’ milletler olarak değerlendirilmişlerdir.

“Bu bakış, bir anlamda Marx ile Engels’in genel olarak Hegelyan düşüncüyü materyalist bir şekilde tersine çevirmesinin bir parçasıydı. Bazı ulus devletler, kapitalizmin genel gelişiminin bir parçası oldukları müddetçe ilerici bir tarihsel rol oynamış, insanları bir araya getirip toprakları birleştirmiş ve daha yerel ölçekli sınırların ve bölünmelerin ortadan kalkmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla bu hedeflere ulaşılmasına katkı sunan (“tarihsel” milletlerin) milliyetçilikleri ile yukarıda bahsedildiği şekilde algılanan ilerlemeye ket vurmaya çalışan (“tarihsel olmayan” milletlerin) milliyetçilikleri arasında bir ayrım yapabilmek mümkündür.”¹⁴⁷

2.1.3.1. Lenin ve Ezen Ulus Milliyetçiliği ile Ezilen Ulus Milliyetçiliği Farkı

İlerleyen yıllardaysa Marx ve Engels, söz konusu bakış açılarının yanı sıra, feodalizm veya kapitalizm gibi emek sömürsüne dayalı üretim sistemlerinin ülke olarak en güçlü temsilcileri konumunda yer alan ülkelerin içerisinde yer alan milletlerin milliyetçilik hareketlerine olumlu manada değerlendirmişler ve ezen-ezilen milletlerin milliyetçilikleri üzerinde de bir ayrıştırmaya gitmişlerdir:

“Marx ve Engels’i milliyetçilik karşısında aldıkları karşıt konumu birazcık değiştirmeye iten en önemli şey, Polonya ile İrlanda’nın bağımsızlık sorunu olmuştur. İlk soruna ilişkin olarak

¹⁴⁷ Spencer ve Wollmann, **a.g.e.**, s.27.

Marx, Polonya'nın bağımsızlığa kavuşmasının Avrupa'nın gerici jandarması olan Rusya Çarlığı'nı zayıflatacağına inanmıştı. İkinci soruna ilişkin olarak da benzer şekilde bağımsız bir İrlanda'nın dünyanın en ileri kapitalist gücü olan Britanya'yı zayıflatacağına kani olmuştu. Bu süreç içerisinde, İrlanda'daki İngiliz yönetimine atıfta bulunarak 'Başka milletlere zulmeden milletler kendi zincirlerini örerler (Munck, 1986'da anılmıştır, s.75)' hükmünde bulunan Marx, ilerde de göreceğimiz gibi, zalimlerin milliyetçiliği ile ezilenlerin milliyetçiliği arasında bir ayrım yapılabileceğini savunan güçlü bir argüman çizgisinin (hem de sadece Marksistler tarafından olmamak üzere) geliştirilmesine yol açmıştır."¹⁴⁸

Biraz daha açıklayıcı olmak gerekirse, Marksizmin tarihsel ilerleme anlayışına göre üretim ilişkilerinin ve bunlara göre şekillenen toplumların belli bir gelişim sırası vardır. Biraz yukarıda da değinilmiş olan İlk Çağ'da köle ve efendi sınıflarını karşı karşıya getiren ve üretimin köle emeğine dayandığı toplumlar, bir sonraki safhada Orta Çağ'da iki kutbunu serfler ve derebeylerinin teşkil ettiği, üretimin serflerin toprağı işlemesine dayandığı toplumlara dönüşmüştür. Bu toplumlar da doğal tarihsel gelişimlerini sürdürdükçe sanayileşecek ve üretimin, fabrikalarda çalışan işçilerin emeğı üzerinden şekillendiğı, burjuvazi ile proletaryayı karşı karşıya getiren modern sanayi toplumlarına dönüşeceklerdir. Marksizmin hedeflediğı sınıfsız topluma geçilebilmesi de bundan bir sonraki aşamada, proletaryanın burjuvaziyi tasfiye etmesiyle mümkün görüldüğü için, Marksistler, toplumları bu doğrultuda ilerletecek hareketleri de olumlu karşılamaktadırlar.

Dolayısıyla Marx ve Engels, Polonya ve İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesini ve bu hususta kıvılcımı çakan Leh ve İrlanda milliyetçiliklerini bu mantık çerçevesinde olumlu karşılamaktadırlar. Çarlık Rusyası'nın "Avrupa'nın gerici jandarması" olarak tanımlanması boşuna değildir. Zira söz konusu dönemde Rusya, feodal bir toplum yapısına sahiptir ve Çarlık, bu yapıyı muhafaza etmeye çalışmakta, yani tarihsel ilerleyişin önüne bir nevi set çekmektedir. Polonya'nın bu yapıdan kopması da haliyle iki açıdan olumludur. Birincisi, yeni kurulacak bir devlette, Çarlık gibi varlığıyla bile yeninin önünde büyük bir engel teşkil eden bir yapı olmayacaktır. İkincisiyse Polonya'nın kaybı Çarlık Rusyası'nın gücüne bir darbe vuracaktır. Hatta Çarlık

¹⁴⁸ A.e., s.28.

altındaki diğer farklı milletlerin de Polonya'dan ilham alarak bir bağımsızlık mücadelesi içerisine girmeleri muhtemeldir ve bu devinimin artmasıyla birlikte de bölgede yüzyıllardır yerinde saymakta olan feodal toplumun, sanayi toplumuna doğru dönüşümü de başlayacaktır.

Keza İrlanda-Birleşik Krallık örneğinde de, İrlanda'nın bağımsızlığını kazanmasının, Birleşik Krallık'ı, dolayısıyla da onun himayesindeki İngiltere burjuvazisini zayıflatabileceği öngörülmüştür. Bu da haliyle İngiliz proletaryasının güçlenmesi anlamına gelmektedir. Ezilen ulusların milliyetçilikleri ile ezen ulusların milliyetçiliklerinin hayli farklı noktalarda konumlandırılmasının ve bunlardan ilkinin olumlu bir gözle bakılmasının temelindeki mantık da budur.

Bu görüş, zaman içerisinde daha da gelişmiş ve Vladimir İlyiç Lenin de, Marksist literatür içerisinde milliyetçilik hakkındaki öncü çalışmalardan biri olan ünlü kitabı “Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı”nı bu noktadan hareketle kaleme almıştır. Lenin, dönemin şartlarına göre ulus devletlerin ortaya çıkmasına yol açacak hareketlerin ne denli önemli olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Bütün dünyada kapitalizmin feodalizme karşı nihai zaferi dönemi, ulusal hareketlerle ilgili olmuştur. Bu hareketlerin iktisadi temeli, meta üretiminin tam zaferi sağlamak için yurtiçi pazarı ele geçirmek zorunda olması, aynı dili konuşan bir halkın yaşadığı bölgeleri siyasal bakımdan birleştirme zorunda olması gerçeğinde yatar ve bu dilin gelişmesini ve edebiyatta kök salmasını önleyen bütün engeller ortadan kaldırılmalıdır. Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan en önemli araçtır. Modern kapitalizme uygun ölçüde, gerçekten özgür ve geniş ticari alışveriş için, ayrı ayrı sınıflar halinde özgürce ve geniş ölçüde gruplandırılabilmesi ve nihayet, pazarda, büyük ya da küçük, satıcı ya da alıcı durumunda her meta sahibiyle ayrı ayrı sıkı bağlar kurabilmek için en önemli koşullar, dil birliği ve dilin engelsiz gelişmesidir.”¹⁴⁹

Lenin, görüldüğü üzere bu hareketlerin güçlenmesinin, kapitalistlerin yurtiçinde piyasayı ele geçirmelerini kolaylaştıracağını söylemektedir. Dolayısıyla

¹⁴⁹ Vladimir İlyiç Lenin, **Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı**, 4. bs. Çev. Muzaffer Ardos, Ankara, Sol Yayınları, 1977, s.55.

kapitalistler de aslında milliyetçi hareketlere destek vermeyi ve bu doğrultuda bir siyasi birlik oluşturmayı da amaçlamaktadır. Söz konusu birlik açısından en temel unsur dildir. Lenin, bunun devamında, bu birliğin sağlanması neticesinde ortaya çıkacak ulusal devletlerin de kapitalizmin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayacağını vurgulamaktadır:

“Onun için, her ulusal hareketin eğilimi, modern kapitalizmin gereksinmelerinin en iyi karşılanabileceği ulusal devletlerin oluşumuna doğru bir eğilimdir. En derin iktisadi etkenler bizi bu amaca doğru sürükler ve bundan ötürü, bütün Batı Avrupa için, hayır, bütün uygar dünya için kapitalist dönemin tipik, normal devleti, ulusal devlettir.

Demek ki, eğer biz, ulusların kendi kaderlerini tayin etmesi kavramının anlamını, hukuksal tanımlamalarla cambazlıklar yaparak ya da soyut tanımlamalar ‘icat ederek’ değil de, ulusal hareketlerin tarihsel ve iktisadi koşullarını inceleyerek öğrenmek istiyorsak, varacağımız sonuç, kaçınılmaz olarak, ulusların kendi kaderlerini tayin etmesini, o ulusların yabancı ulusal bütünlerden siyasal bakımdan ayrılma ve bağımsız bir ulusal devlet kurmaları anlamına geldiği sonucudur.”¹⁵⁰

Lenin, bir ulusun kendi ulus devletine sahip olmasının tarihsel gelişimi açısından ne denli önemli olduğunu daha iyi anlatabilmek içinse, 20. yüzyılın başlarında Asya’da bu alanda en ileri sayılabilecek ülke olan Japonya’yı örnek vermektedir:

“Hiç kuşku yok ki, dünyanın insanca en kalabalık parçası olan Asya’nın büyük bir kısmı, ‘büyük devletlerin’ sömürgelerinden ya da ulus olarak son derece bağımlı olan ve ezilen devletlerden oluşmuştur. Ama herkesçe bilinen bu durum, Asya’nın kendisine meta üretiminin en mükemmel gelişmesi için, kapitalizmin en özgür, en geniş ve hızlı büyümesi için, koşulların Japonya’da yaratılmış olduğu, yani ancak bağımsız ulusal bir devlette yaratılabildiği şüphe götürmez gerçeğini herhangi bir biçimde sarsabilir mi? Japon devleti bir burjuva devlettir, onun için o da başka ulusları ezmeye ve sömürgeleri boyunduruk altına almaya başlamıştır. Asya’nın, Avrupa gibi, kapitalizmin yıkılışından önce, bir bağımsız ulusal devletler sistemi içinde kristalleşmeye vakit bulup bulamayacağını söyleyemeyiz; ama tartışılmaz bir gerçektir ki, kapitalizm, Asya’yı uykusundan uyandırdığı için, bu kıtanın da her yerinde ulusal hareketler

¹⁵⁰ A.e., s.55-56.

depreştirmiştir; bu hareketlerin eğilimi, orada, ulusal devletlerin yaratılması doğrultusundadır; kapitalizmin gelişmesi için en iyi koşullar, bu cins devletlerin kurulmasıyla sağlanabilir.”¹⁵¹

Tekrarlamak gerekirse, Lenin’in bu yaklaşımının altında yatan mantık, işçi sınıfının oluşup güçlenmesi için öncelikle feodalizmin hakim olduğu toplum yapısının geride bırakılarak kapitalizmin egemen olduğu toplum yapısına geçilmesi gerekliliğidir. Tarihsel sürecin doğal hareket yönü de bu doğrultudadır ve bunu devinimi hızlandırmak da aslında kapitalizmden sonraki sınıfsız toplum aşamasına geçişi de hızlandıracaktır. Dolayısıyla kapitalizm, varılması gereken bir nokta değil de hedefe giden yolda geçilmesi gereken bir durak olarak düşünülmektedir. Bu durağa varabilmek için de ulus devletler önemli birer vasıta olarak görülmüş, ulusal hareketler de deyim yerindeyse bu vasıtaların yakıtı niteliğine bürünmüştür.

2.1.3.2. Rosa Luxemburg’un Karşıt Görüşleri

Ne var ki Marksist literatüre katkıda bulunan önemli yazarların hepsinin milliyetçilik konusunda hemfikir oldukları söylenemez. Hatta Lenin ile bu konuda hayli zıtlaşan isimler de çıkmıştır. Bunların en bilinenlerinden biri de, 20. yüzyıl başlarında Almanya’daki sosyalist hareketlerin başlıca figürlerinden biri olan Rosa Luxemburg’dur. Luxemburg, millet kavramına karşı şüpheci bakış açısını sürdürmüş ve milli kimliğin, sınıf kimliğini gölgede bırakma ihtimaline bir kez daha vurgu yapmıştır:

“‘Ulusların hakkı’ formülü, sadece her belirli vakada bulunan geniş çaptaki tarihsel koşulları (zaman ve mekan) dikkate almayı başaramadığı için değil, aynı zamanda modern sosyalistlerin en temel teorisi olan toplumsal sınıflar teorisini de tamamen görmezden geldiği için, sosyalistlerin milliyet meselesine karşı konumunu ayarlamak adına yeterli değildir. ‘Ulusların kaderlerini tayin hakkından’ bahsettiğimiz zaman ‘ulus’ kavramını, homojen bir toplumsal ve siyasi mevcudiyet olarak kullanmaktayız. Fakat esasen böylesine bir ‘ulus’ kavramı, Marksist teorisin kökten bir revizyona tâbi tuttuğu burjuva ideolojisinin kategorilerinden biridir ve ‘vatandaşların özgürlüğü’ ve ‘kanun önünde eşitlik’ vs gibi bir tür karanlık örtü niteliğindeki kavramların her defasında belirli bir tarihsel içeriği nasıl gizlediğini göstermektedir. Sınıflı bir

¹⁵¹ A.e., s.58-59.

toplumda ‘ulus’, homojen bir sosyo-politik mevcudiyet olarak bulunamaz. Bunun yerine her ulusun içerisinde, çıkarları ve ‘hakları’ birbirleriyle çatışan sınıflar yer almaktadır. Hakim sınıflar ile sınıf bilincine erişmiş proletaryanın aynı tavrı takındığı ve bu sayede de birlik halinde ‘ulusal’ bir mevcudiyet olarak gözüktüğü tek bir toplumsal alan, en katı maddi ilişkilerden tutun da en ince ahlaki ilişkilere varıncaya kadar, kesinlikle yoktur.”¹⁵²

Luxemburg’a karşı yeniden Lenin’e dönülecek olduğundaysa Lenin, bizzat Marx ve Engels’in bile zamanında Polonya ve İrlanda’nın Çarlık Rusyası ve Birleşik Krallık’a karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesini olumlu karşıladıklarını hatırlatmaktadır. Marx’ın, özellikle İrlanda’nın bağımsızlığının İngiliz işçi sınıfını da güçlendireceğini zira İngiliz burjuvazisinin, İrlanda’nın boyunduruk altında tutulmasından da beslendiğini de düşündüğünü belirten Lenin, Marx’ın teorisinin çıkış noktasını da şu şekilde özetlemiştir:

“Marx’ın vardığı sonuçların teorik temeli neydi? İngiltere’de burjuva devrimi çoktan tamamlanmıştı. Ama henüz İrlanda’da bu devrim gerçekleşmiş değildir; yarım yüzyıl sonra, şimdi, İngiliz liberallerinin reformlarıyla gerçekleşmektedir. Eğer İngiltere’de kapitalizm, Marx’ın ilkten umduğu kadar çabuk devrilmiş olsaydı, İrlanda’da bir burjuva demokratik ve genel ulusal hareketin yeri olmazdı. Ama bu hareket geliştiğine göre Marx, İngiliz işçilerine bunu desteklemeyi, bunu devrimci doğrultuda hızlandırmayı ve kendi özgürlükleri ile bağdaşan bir sonuca vardırmayı öğütledi.”¹⁵³

Lenin, ayrıca ezen uluslar ile ezilen ulusların aralarındaki ilişkiyi, burjuvazi ile proletarya arasındaki ilişkiye de paralel görmektedir. Dolayısıyla nasıl ki proletaryada burjuvaziyi devirecek bir potansiyel olduğuna inanıyorsa, benzer bir durumun ezilen ulusların lehine, ezen uluslara karşı bulunduğunu da düşünmektedir:

“Sosyalizmin amacı sadece insanların küçük devletlere bölünmesine ve ulusların herhangi bir şekilde tecrit edilmesine son vermek değildir. Amaç sadece ulusları birbirlerine yaklaştırmak değildir, onları bütünleştirmektir... Nasıl ki insanlık sınıfların ortadan kalktığı döneme ancak ezilen sınıfın diktatörlüğünün sürdüğü bir geçiş dönemini aşarak ulaşabilirse,

¹⁵² Rosa Luxemburg, “The National Question And Autonomy”, **Selected Writings by Rosa Luxemburg On The National Question**, ed. H. Davis, New York, Monthly Review Press, 1976. s.135-136.

¹⁵³ Lenin, **a.g.e.**, s.107.

ulusların kaçınılmaz olan bütünleşmesine de ancak bütün ezilen ulusların kurtulduğu, yani ezen ulustan ayrılma özgürlüğüne kavuştuğu bir geçiş dönemini aşarak varabilir.”¹⁵⁴

Bu tartışmalardan da bir kez daha anlaşılabilceğı üzere Marksist literatürde milliyetçiliğın çeşitli teorisyenler tarafından çok farklı ele alındığı açıktır. Bir taraf, milli kimliğın, sınıf kimliğini baskılayabileceğı şüphesiyle milliyetçiliğe karşı tamamen olumsuz bir yaklaşımda bulunurken, bir başka taraf da milliyetçiliğı tek bir tip olarak ele almamış, milletlerin aralarındaki egemenlik ilişkilerine göre milliyetçiliğın farklı işlevleri olabileceğini ve ezilen ulusların göstereceğı milliyetçi reaksiyonların devrimci bir niteliğe de bürünebileceğini öne sürerek bu tür milliyetçi akımlara karşı olumlu bir yaklaşımda bulunmuşlardır.

Bu tartışmaların ardından yeniden Anthony D. Smith’in milliyetçi ideolojilerin özellikleriyle ilgili sıraladığı maddelere dönülecek olursa, ‘millele duyulan sadakat, diğer tüm sadakatlerin üstündedir’ anlayışının da sınıfsal kimliğı baskılamak, hatta görmezden gelmek açısından yapılan bir vurgu olduğu öne sürülebilir. Nitekim en büyük aidiyetini millete karşı hissedecek olan bir proleter, bu doğrultuda yine kendisiyle aynı millete mensup olduğu için bir burjuvaya karşı mücadele içine girmeyi düşünmeyecektir.

Yine Smith’in ‘her bireyin, özgür olabilmek için bir millete ait olması gerekmektedir’ şeklinde maddelediğı özellik de emek sömürsünün görmezden gelinmesini sağlamaya yönelik bir madde olarak yorumlanabilir. Marksistlerin bahsettiğı emek sömürsü ilişkisi, aslında bir tür esaret ifadesidir. Üretimde bulunan kişiler, ürettiklerinden ortaya çıkan değere değil de çok daha düşük bir meblağ a razı olarak çalışmaktadır. Ancak sistem böyle şekillendirildiğı için bu kişiler ömürleri boyunca bu çalışma düzeni içinden çıkamamaktadır. Buna rağmen bir millete ait olmaları sayesinde özgür olabileceklerini onlara söylemek ve onları buna inandırmak da sınıfsal konumlarını unutturmaya yönelik bir strateji olarak görülebilir.

¹⁵⁴ A.e., s.146-147.

Keza, ‘küresel barış ve adalet, bağımsız milletlerden oluşan bir dünya gerektirmektedir’ savı da benzer doğrultuda bir işleve sahiptir. Üretim ilişkilerine dayalı sınıflararası ilişki, adaletsiz bir duruma işaret etmektedir. Bir yanda çalışan ve üreten fakat bunun karşılığını alamayan bir çoğunluk, diğer yandaysa üretim araçlarına sahip olduğu için çalışmamasına rağmen üretimden ortaya çıkan hasılatı da sahiplenilen bir azınlık, büyük bir eşitsizlik, adaletsizlik göstergesidir. Ancak milletlerin siyasi açıdan bağımsız olması dolayısıyla adaletsizliğin ortadan kalkacağını ifade etmek de yine sınıfsal konumlara bağlı adaletsizliğin görülmemesi doğrultusunda bir söylemdir.

2.1.4. Gramsci’nin Hegemonya Kavramı Üzerinden Milliyetçilik

Bu noktada Antonio Gramsci’nin hegemonya kavramı da bir kez daha hatırlanabilir. Hegemonya, bir tür düşünce şekillendirme biçimidir. Bir sınıfın veya grubun, diğerleri üzerinde hegemonya kurması, o grupların toplumsal gerçekliği nasıl algıladığını belirlemesine bağlıdır. Bu şekillendirme sonucunda, tâbi grupların, yönetici grubun hâkimiyetini kabul etmesi ve bu hâkimiyete rıza göstermesiyle birlikte hegemonya oluşmaktadır.

Stuart Hall’un hegemonya-ideoloji ilişkisi üzerine yaptığı yoruma göre ideolojiler hegemonyayı bir yöntem olarak inşa etmekte ve kendilerini bu yöntem üzerinden yansıtmaktadır.¹⁵⁵ Yönetici sınıfların, kendi çıkarlarına olacak düşünceleri bir gerçeklik gibi göstererek, yönetilen sınıfları bu hayali gerçekliğin içine hapsedmeye çalışması ve böylelikle yönetimleri için o sınıfların rızasını alması, hegemonyanın kurulmasını sağlar. Bu açıdan bakıldığında, klasik Marksizm’in ‘yanlış bilinç’ kavramı ve ideolojinin ‘camera obscura’ örneğiyle tanımlanan ‘evirtim’ işleminin Gramsci’nin hegemonya kavramı üzerindeki izdüşümleri açıkça ortaya çıkmaktadır. Klasik Marksizm’de nasıl ideoloji, yönetici sınıfın çıkarları adına olayları ve koşulları olduğundan tamamen farklı gösteren bir yanlış bilinç olarak görülüyorsa, ideolojilerin kendilerini yansıtmaya aracı olarak inşa ettikleri hegemonya da, bir bakıma yönetici

¹⁵⁵ Stuart Hall, “Kültür, Medya ve İdeolojik Etki”, **Medya, İktidar, İdeoloji**, 3. bs., der. Mehmet Küçük, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, s.214-215.

sınıfın iktidarını, yönetilenlerin gözünde yasal kılabilmek adına, gerçeklikleri gizleyen veya çarpıtabilen bir sistemdir.

Hegemonya kavramındaki belki de en kilit noktaysa, yönetici sınıfın, tabi sınıflarda, mevcut düzen için bir rıza üretiminde bulunmasıdır. Tabi sınıflara, bir millete ait oldukları ölçüde özgür olacaklarını söylemek, tabi sınıflara mensup kişilerin de aslında üretim ilişkilerinde özgür bir konumda olmamalarına rağmen kendilerine sunulan bu özgürlük tanımını kabul etmeleri, bu kişilerin bir bakıma sisteme de rıza göstermiş olmaları anlamına gelmektedir.

Millet aidiyetini güçlendirmek için vad edilen tek şey ise özgürlük değildir. Kişilerin gözünde bu aidiyeti daha cazip kılmak için en geçerli yollardan biri de o milletin ne denli şanlı bir tarihe sahip olduğunu yeni kuşaklara aktarmaktır. Bu şanlı tarihin bir benzerinin yeniden inşa edilebileceği motivasyonu yeni kuşaklara aşılandığında da bu kuşakların milletlerine olan bağlılıkları artmaktadır:

“Millet, milliyetçilerin gözünde, belli bir tarihe ve kadere sahip olan bir cemiyettir. Daha doğrusu tarihin, kadere ihtiyaç duyduğu ve onu yarattığı bir cemiyettir. Özellikle de milli kaderi... Bu kader fikri, gelecekle ilgili düşüncelerden daha fazla duygusal yük taşımaktadır. Kaderler, tarihler tarafından belirlenir. Kaderler, kendilerine özgü bir rotayı ve yazgıyı izlemektedir. Kaderler doğaüstü olaylardan, bir ihtimal ölümsüzlükten bahseder nitekim bizler yeni nesillerin hafızalarında ve geçmişle ilgili kurdukları muhakemelerde yaşamaya devam ederiz. Milliyetçiler için milletlerinin kaderi, tıpkı uzak geçmiş gibi, her zaman son derece şanlıdır. Hatta bunaltıcı şimdiki zamanın arkasında saklı kalmış altın geçmişin parıltıları, henüz doğmamış olan milletin gerçek ruhunun yeniden oluşturulmasıyla gelecekte de görülebilecektir. Dolayısıyla her milletin kaderi, şanlı geçmişe geri dönmek değil fakat o ruhu, modern anlamda ve değişen şartlar altında yeniden yaratmaktır.”¹⁵⁶

Milliyetçiliğin üzerinde durduğu bir başka nokta da milletin kendine özgü bir kültüre sahip olmasıdır ve milliyetçiler de bu kültürün önce yeniden keşfedilmesi, sonra da toplumda yeniden hakim bir yapıya kavuşmasını amaçlamaktadır. Bunu da özellikle eğitim üzerinden yapmaya çalışmaktadırlar:

¹⁵⁶ Smith, a.g.e., s.30.

“Milliyetçilere göre, yerli olan, yöresel olan bir şey, otomatikman halka hitap etmektedir. Dolayısıyla halkın kültürünü yeniden keşfetmeli ve halk eğitimiyle birlikte de halka milli bir sevgi aşılmalıdır. Çoğu milliyetçilikteki güçlü popülist ve romantik unsurlar buna dayanmaktadır.”¹⁵⁷

Kültürel unsurlar bireylere sadece eğitim kurumlarında benimsetilmekle kalmaz, siyasi birer simgeye de dönüştürülür ve siyasi düzlemde de sıklıkla kullanılır:

“Ancak bu halka hitap eden, milli kültür, sadece hususi bir ilişki olarak kalmaz. Milli kültür, açıkça ifade edilmeye de ihtiyaç duyar ve bu da siyasi sembolizme yol açar. Özgün bir tarihe ve yerel bir kültüre dönmek kamusal bir yapıya bürünmeli ve politize edilmelidir. Kültürel millet, siyasi millet halini almalıdır ve umumi kültür de toplumun ve siyasi yapının şekillendiricisi olmalıdır. Dolayısıyla millet de, belirgin siyasi rolleri, kurumlar ve kendine özgü sembolleriyle -bayraklar, marşlar, festivaller ve törenler gibi- bu siyasi kültür tarafından karakterize edilir.”¹⁵⁸

2.1.5. Klasik Toplumsal Teori ve Milliyetçilik

Milliyetçilik üzerine geliştirilen teoriler sadece Anderson, Gellner ve Smith gibi Marksizm’den etkilenmiş, bu sayede genel olarak materyalist bir görüş benimsemiş yazarlar ve bizzat Marx, Engels, Lenin, Luxemburg ve Gramsci gibi Marksist literatürün belli başlı teorisyenleriyle sınırlı değildir. Klasik toplumsal teorinin iki önemli düşünürü olan Emile Durkheim ile Max Weber’in de milliyetçilik üzerine kayda değer görüşleri bulunmaktadır.

2.1.5.1. Emile Durkheim’in Milliyetçilik Kavramına Yaklaşımı

Sosyoloji biliminin kurucularından olan ve modern çağda toplumların bütünlüklerini nasıl koruyabilecekleri, kolektif bilincin toplumsal entegrasyona nasıl yol açacağı gibi konular üzerinde önemli çalışmaları bulunan Durkheim, 19. yüzyılın

¹⁵⁷ Nairn, Tom: **The Break-Up Of Britain: Crisis and Neo-Nationalism**, London, Verso, 1977, s.2.

¹⁵⁸ Smith, a.g.e., s.34.

ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Durkheim'ın yaşadığı dönemde milliyetçilik anlayışı dünyada hızlı bir devinimden geçtiği için, Fransız düşünürün milliyetçilikle ilgili görüşlerinin de zaman içerisinde bir nebze değiştiği söylenebilir. Durkheim, ilk başlarda milliyetçiliği “birbirlerine siyasi bir bağla bağlanmaksızın belirli bir medeniyet topluluğu dahilinde birleşmiş insan grupları”¹⁵⁹ şeklinde tanımlarken, daha sonraları etnik unsur faktörünü de bu formülün içerisine katmıştır. En sonunda da milliyet ile devletin bileşkesinden milletin oluştuğu sonucuna varmış, bu sayede ortaya çıkan çeşitli değerlerin de toplumsal uyumu koruma adına önem taşıdığını vurgulamıştır:

“Durkheim’e göre milliyet ile devletin bir olduğu bir yerde (siyasi bağlar ile kültürel birliğin birlikte bulunduğu yerde) millet vardır. Böyle bir devlette belirli inançlar veya değerler, toplumsal uyumun devam ettirilmesinde önemli bir rol oynar. Yurtseverliğin merkezinde de söz konusu inançlar ve değerler yatar çünkü ‘insanın ahlaki bir varlık olması yerleşik toplumlarda yaşamasıdır’ ve ‘yurtseverlik tam olarak bireyi devlete bağlayan fikirler ve duygular bütünüdür’.”¹⁶⁰

Durkheim, insanları bir arada yaşamaya iten koşullar neticesinde şekillendiği söylenebilecek olan toplumsal ahlakı bir bakıma yurtseverlikle iç içe geçmiş olarak değerlendirirken, yurtseverliğin de milleti oluşturan bireylerle devlet arasında bir köprü görevi gördüğünü düşünmektedir. Vatandaşların, ülke içerisinde bir arada yaşamalarını sağlayan değerlerin, evrensel değerlerden de çok farkı olmadığını öne süren Durkheim, bir bakıma milliyetçiliği genel anlamda insanlık adına birleştirici bir unsur olarak da görmüştür:

“Yurtseverliğe ilişkin milli ideal ile Durkheim’ın ‘insani ideal’ dediği ‘dünya yurtseverliği’ arasında yalnızca görünürde bir çatışma vardır. Evrensel inançlar ahlaki hiyerarşinin tepe noktasına yerleştirilmiş olsa da millete duyulan sadakat ile bir bütün olarak insanlığa duyulan sadakat arasında herhangi bir çelişki yoktur. Ulus devlet idealleri, bir bütün olarak insanlığın da idealleri olabilir.”¹⁶¹

¹⁵⁹ Anthony Giddens, **Durkheim On Politics And The State**, Cambridge, Polity Press, 1986, s.206.

¹⁶⁰ Spencer ve Wollmann, **a.g.e.**, s.42.

¹⁶¹ **A.e.**, s.43.

Durkheim, bu yaklaşımın haricinde daha sonraları dinin milli kimliğin şekillendirilmesinde oynadığı rol üzerine de ilke önemli tespitlerde bulunan kişilerden biri olmuştur. Dini inançların ve pratiklerin toplumlar açısından taşıdıkları işlevleri inceleyen Durkheim, dinlerin toplumsal bütünlüğü sağlamada bir rol üstlendiklerini vurgulamış, bunun milliyetçiliğe bağlandığı nokta olarak da dini törenler ile birtakım milli törenler arasındaki benzerlikleri işaret etmiştir:

“Durkheim, bütün bunların milliyetçilikle ilişkisini, geleneksel dini törenler ile ‘yurttaşların yeni bir ahlaki veya hukuki sistemin ilan edilmesini veya milli tarihteki bir başka önemli olayı anmak üzere toplanmaları’ (Durkheim 1976, s.387) arasındaki benzerliklerden bahsederken not düşmüştür. Bu duruma somut örnek olarak da Fransız İhtilali sırasında ‘Akıl’, ‘Özgürlük’ ve ‘Anavatan’ gibi kavramların birer saygı nesnesi haline getirilişinden, ‘kamuoyu tarafından kutsal şeylere’ dönüştürülüşünden bahsetmiştir. (Durkheim, 1976, s.214). Daha sonraları birtakım yazarlar Durkheim’ın bu türden düşüncelerini, özellikle de yurttaşlık dini fikrini milliyetçiliğe uygulamaya çalışmıştır (Bellah, 1970). Bayrak, Anayasa ve Monarşi, kendi ayinleri ve törenleri olan bu dinin birer unsuru olarak görülmüş, milletin kendisi ise anıtları, kurumları, sembolleri ve kurbanlarıyla birlikte kutsal addedilmiştir (Bellah, 1970; Shis ve Young, 1953).”¹⁶²

2.1.5.2. Max Weber’in Milliyetçilik Kavramına Yaklaşımı

Batı dünyasında geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçişin nasıl olduğunu inceleyen ve bu doğrultuda da Protestan ahlakının sahip olduğu rasyonel düşüncenin, yine temelinde rasyonel bir yapı olduğunu düşündüğü kapitalizmin de temelini teşkil ettiğini belirterek sosyoloji dünyasında büyük iz bırakan Alman düşünür Max Weber, modern devletiyse “belirli bir toprak parçası sınırları içerisinde, meşru bir biçimde fiziksel güç kullanabilme tekeliyle başarıyla elinde bulunduran insan topluluğu”¹⁶³ diye tanımlamıştır. Weber, ulus devletlerde bu insan topluluğunu şekillendiren en önemli unsur olarak ortak anıların varlığının altını çizmektedir:

¹⁶² A.e., s.45-46.

¹⁶³ Max Weber, “Politics as a Vocation”, **Max Weber: Essays In Sociology**, ed. H. Gerth ve C. Wright Mills, London, Routledge, 1948, s.78.

“Belirli bir siyasi kaderi paylaşan bu tip bir toplulukta bireyin, grup çıkarları uğruna en nihayetinde ölümü göze alabilmesi beklenir. Bu durum, söz konusu siyasi toplulukta belirli bir duygu durumu yaratıp kalıcı duygusal temeller inşa eder; salt kültürel, dilsel veya etnik nitelikli bağlardan genellikle daha derin bir etki yaratan ortak anılara sahip grupların doğmasına yol açar. Milli bilinci oluşturan en etkili unsur işte bu topluluklardır.”¹⁶⁴

Bireyin gerekirse kendini feda edecek derecede kendini ait hissettiği gruba karşı böylesine yoğun duygular beslemesiye pek kendiliğinden olacak bir şey değildir ve Weber de bu noktada devletlerin bu anıları ve duyguları yarattığını kabul etmektedir. Devlet bunu yaparken entelektüellerin toplum üzerindeki etkisinden de yararlandığı gibi, yeri geldiğine baskı unsurunu da devreye sokabilmektedir.¹⁶⁵

Son olarak, Weber’in, milliyetçiliğin şekillenmesinde başlıca unsurlardan biri niteliğindeki etnisite kavramı hakkındaki görüşlerine bakıldığında, etnik grupların da aslında milletler gibi, kan bağı veya soya dayalı olmaktan ziyade, buna dair duyulan bir inanç çerçevesinde şekillendiğini öne sürmektedir. Söz konusu inancı belirleyen de siyasi topluluklar olduğunu vurgulamaktadır.

“Fiziksel ve/veya geleneksel açıdan taşıdıkları benzerlikler veya kolonizasyon ve göçe ilişkin anılara sahip olmaları nedeniyle ortak bir soydan geldiklerine dair öznel bir inanç geliştirmiş insan gruplarına ‘etnik gruplar’ deriz; grup oluşumunda önemli olan unsur bu inançtır, yoksa nesnel bir kan hısımlığının mevcut olup olmaması mühim değildir. Etnik üyelik, farz edilen bir kimlik olması nedeniyle, somut toplumsal eylemlere dayalı akrabalık ilişkilerinden farklılık gösterir. Bu bakımdan, etnik üyelik bir grup teşkil etmez, yalnızca başka türden grupların oluşmasını, özellikle de siyasi alanda, kolaylaştırır. Öte yandan, ne kadar yapay bir şekilde örgütlenmiş olursa olsun, ortak etnisiyete dair inancın ortaya çıkmasını sağlayan şey öncelikli olarak siyasi topluluktur.”¹⁶⁶

2.2. Milliyetçilik Kavramını Şekillendiren Siyasi ve Kültürel Gelişmeler

¹⁶⁴ Max Weber, **Economy And Society: An Outline Of Interpretive Sociology**, Berkeley, University Of California Press, 1978, s.903.

¹⁶⁵ Spencer ve Wollmann, **a.g.e.**, s.49.

¹⁶⁶ Weber, **a.g.e.**, 1978, s.389.

Milliyetçilik kavramı üzerinde çok çeşitli değerlendirmelerin yapılmasındaki en önemli etmenlerden biri de pek tabii ki siyasi gelişmelerdir. Örneğin Almanya'nın milli birliğini 19. yüzyılın son çeyreğinde kurması, yani Avrupa'nın daha batısında yer alan başta Fransa ve İngiltere gibi ülkelere göre bu birliği çok daha geç tahsis etmesi, milliyetçiliğin farklı yorumlarının ortaya çıkmasındaki önemli dönüm noktalarından biri olarak görülmektedir.

Hans Kohn, 1944 yılında yayınladığı 'The Idea Of Nationalism' adlı kitabında, milliyetçilik türlerini temel olarak 'Batı' ve 'Doğu' tipi olmak üzere ikiye ayırmaktadır ve buradaki Batı-Doğu ayrımında da Ren nehri baz alınmıştır.

“Savaş zamanında ve Nazizmin gölgesi altında yazılan kitap, Kohn'un gördüğü üzere, Batı'daki daha zararsız milliyetçilik türleriyle, Ren nehrinin doğusunda görülen daha şiddet yanlısı türler arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmayı hedefliyordu. Kohn'a göre Batı tipi milliyetçilikler, milletin, paylaşılan topraklar ve ortak kanunlarla birbirlerine bağlanan vatandaşlar arasında rasyonel bir birliktelik kurulması fikrine dayanmaktaydı. Doğu'daki milliyetçilik türleriye ortak bir kültür ve etnik köken inancını temel almaktaydı, milleti organik ve bölünmez bütün bir yapı olarak görmekteydi. Millet, kendisini oluşturan bireylerden üstündü ve bu fertlerine, doğdukları andan itibaren silinmez bir milli karakter damgası vurmaktaydı. Sosyolojik olarak, bu farklılığın kaynağı, bu milletlerin farklı sınıfsal yapılanmalarına dayanmaktaydı. Batı'da, güçlü ve kendinden emin bir burjuvazi vardı ve vatandaşlık bilincine sahip vatandaşlardan oluşan geniş bir millet inşa edebilmişlerdi. Doğu'daysa böyle bir burjuva sınıfı yoktu, emperyal otokratlar ve yarı-feodal toprak sahipleri tarafından yönetilmekteydi. Bu da milletin organik bir biçimde algılanabilmesi ve milliyetçiliğin keskin, otoriter ve çoğu zaman da mistik biçimlerinin ortaya çıkması adına elverişli bir ortam oluşturmuştu.”¹⁶⁷

Kohn'un yarattığı bu Batı-Doğu modeli, elbette coğrafi olarak yüzde 100 doğru sonuçlar veren bir model değildir ve istisnai olarak da görülse kendisine aykırı birtakım örnekler bulunabilmektedir. Buna karşın genel hatlarıyla Ren nehrinin batısında kalan ülkelerdeki milliyetçilik türleri, Kohn'un da belirttiği gibi vatandaşlık bilincine ve bireysel katılıma dayalı milliyetçilik türleriye, Doğu'daki milliyetçilik türleriye, fertlerinin adeta içine doğdukları nitelikte milliyetçilik türleridir.

¹⁶⁷ Smith, a.g.e., ss.39-40.

Bu ayrışmanın temel nedenlerinden biri olarak sınıfsal yapılar arasındaki farklılıkların gösterilmesi de haklı bir tespittir. Burjuvazi, Gramsci'nin hegemonya kavramında da anlattığı üzere, yönetici sınıf olmasını, tabi sınıflarda bir rıza üretimi yaratarak sağlamıştır. Bu rıza üretimi de her zaman sadece karşı tarafta bir yanılsama yaratma çabasıyla olmamıştır. İşçi sınıfının bilinçlenmesine paralel olarak, burjuvaziyle arasındaki müzakereler gelişmiş ve bunun neticesinde de bireyler üzerindeki kısıtlamaların eskiye oranla azaltıldığı bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu da söz konusu vatandaşlık ruhunun oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Doğu'daysa, Batı'dakine kıyasla sanayileşmede geç kalındığı için, toprağa dayalı üretim, dolayısıyla da feodal düzen 19. yüzyıl sonlarında hâlâ devam etmektedir. Bu da tabi sınıfların fertlerinin, Batı'dakilere kıyasla birçok haktan mahrum olduğu bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bunun neticesinde de bu bölgedeki milliyetçilik türleri tamamen en tepedekiler tarafından belirlenen ve alt kademedekilerin üzerinde herhangi bir söz söyleme haklarının olmadığı, kendilerine sunulduğu gibi kabullenmeleri gereken milliyetçilik türleri olarak şekillenmişlerdir. Tabii böyle bir yapı da, söz konusu milliyetçilik türlerinin şiddete daha meyilli olmasına yol açmıştır.

Milletlerin ve milliyetçiliğin genel özellikleri böyleyken, bu kavramlar üzerine yapılan bir incelemede, bunların nasıl ortaya çıktıkları, kökenlerinin ne olduğu ve nasıl yayıldıkları gibi sorulara da ayrıca yanıt bulmak gerekmektedir. Benedict Anderson, milliyetçiliğin köklerini incelemeye 'ölüm' kavramı üzerinden başlar. Bu noktada da ilk olarak Meçhul Asker anıtları ve mezarlarının önemine dikkat çeker. Anderson'a göre bu mezarlar kasten içleri boş bırakılan veya içinde biri varsa da kim olduğunu kimsenin bilmediği mezarlardır. Bu bilinmeyen kimlikler, aslında onların bilinen tek kimliğini, ait oldukları milleti öne çıkarmaya yaramaktadır. Bu durum, Anderson'ın konuyla ilgili şu sözleri üzerinden anlaşılabilir:

"Her ne kadar bu mezarlar kimlikleri teşhis edilebilir ölümlerin kalıntılarından ve ölümsüz ruhlardan yoksun olsalar da yine de bunların her köşesine hayaletimsi milli imgeler sinmiştir.

(Birçok milletin, içinde yatmayan sakinlerinin milliyetlerini özel olarak belirlemeye gerek duymadan bu tip mezarlara inşa etmeleri de bu yüzdendir. Alman, Amerikalı veya Arjantinli olmaktan başka ne olabilirler ki?)”¹⁶⁸

Daha önce, Anthony D. Smith’in bahsettiği milliyetçilik yaklaşımlarının genel özellikleri içerisinde özgür olmak için bir millete ait olmanın şart olduğu belirtilmişti. Burada da aslında Anderson’ın anlattığı Meçhul Asker anıtlarının, halka yine önemli bir vaatte bulunduğu öne sürülebilir. Bu da, söz konusu millete ait olmanın, aslında ölümsüzlüğe giden bir yol olduğu fikridir ve bir bakıma milletin fertlerine, onun uğrunda mücadele ederler, hatta bunun için yaşamlarını bile verirlerse aslında bir anlamda ölümsüz olacakları, anılarının daima yaşatılacağı vurgulanmaktadır. Milliyetçi anlayışın ölüm kavramıyla bu şekilde ilgilenmesinin altında yatan neden de, Anderson’a göre din ile arasındaki yakınlığa dayanmaktadır:

“Bu tip anıtların kültürel önemi, bir Meçhul Marksist Anıtı veya şehit liberaller için bir kabristan tahayyül edilmeye çalışıldığında, daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bir absürtlük hissi kaçınılmazdır. Bunun nedeni, Marksizm’in veya liberalizmin, ölüm ve ölümsüzlükle pek fazla ilgilenmemeleridir. Eğer milliyetçi tasavvur bunlarla uğraşıyorsa bu, dinsel tasavvurlarla arasında güçlü bir bağ olduğuna işaret etmektedir.”¹⁶⁹

Anderson’a göre, dinsel dünya görüşlerinin hemen hemen hepsi, hayatta insanın karşısına bir bakıma rastlantısal olarak çıkan olaylarla ilgilenmektedir. Bunların en bilineni ve herkesin önünde sonunda başına geleni de ölümdür. Ölüm haricinde de bazı insanların başlarına, hayatlarının akışını son derece olumsuz bir şekilde etkileyecek türlü talihsizlikler rastlantısal olarak gelebilmektedir. Dinler, ölümün ve sonrasının nasıl olabileceğini anlatmakta, yine ölüm haricindeki diğer birtakım talihsizliklerin de neden meydana geldiklerini açıklamaya çalışmaktadır:

“Budizm, Hristiyanlık ve İslam’ın, binlerce yıl boyunca, düzinelerce farklı toplumsal oluşumda, fevkalade bir biçimde varlıklarını sürdürmesi, insanoğlunun çektiği hastalık, sakatlık, keder ve yaşlılık gibi acılara karşı geliştirdikleri hayal gücüne dayalı tepkilerin başarısının bir göstergesidir. Neden kör doğdum? En yakın arkadaşım neden felçli? Kızım

¹⁶⁸ Anderson, **a.g.e.**, ss.23-24.

¹⁶⁹ **A.e.**, s.24.

neden zeka özürlü? Dinler bunları açıklamaya teşebbüs ediyor. Bütün evrimci/ilerlemeci düşünce tarzlarının, buna Marksizm de dahil, en büyük zaafıysa, bu tip sorulara sabırsız bir sessizlikle karşılık vermeleridir. Aynı zamanda, dinsel düşünce, silik kalmış ölümsüzlük imalarına da, genellikle yaşamın ölümle sonlanması bir sürekliliğe dönüştürerek (karma, ilk günah, vb) karşılık vermektedir. Böylelikle ölümlerle doğmamış olanlar arasındaki ilişki ve yeniden oluşumun gizemiyle de ilgilenmiş oluyor.”¹⁷⁰

Avrupa’da 18. yüzyıldan itibaren aydınlanmacı düşüncenin gelişmesiyle birlikte, dini düşüncelerin etkisi de aynı ölçüde kırılmaya başlamıştır. Ancak dinin, insanlara yaşadıkları acılar ve ölümle ilgili sunduğu cevapların yer aldığı alan, dinin etkisinin azalmasıyla birlikte boş kalmaya başlamıştır ve bu boşluğu doldurmaya da zamanla ulus-devletler ve milliyetçilik anlayışı talip olacaktır:

“Aydınlanma Çağı, akılcı sekülerizm çağı, beraberinde kendi modern karanlığını da getirmişti. Dini inançlar geri çekiliyordu ama onların kısmen yatıştırdığı acılar ortadan kalkmamıştı. Cennetin dağılması: hiçbir şey, hayatın ölümle son bulmasını rastlantısal kılmaz. Ruhani kurtuluşun absürtlüğü: hiçbir şey, başka bir süreklilik türünü daha gerekli kılmaz. O halde gerekli olan, hayatın ölümle sona ermesinin sürekliliğe, rastlantıyı da anlama dönüştürecek seküler bir dönüşümdü. Daha sonra da göreceğimiz gibi çok az şey bunu yapmaya millet kavramı kadar uygundu. Eğer ulus devletlerin ‘yeni’ ve ‘tarihsel’ oldukları yaygın bir biçimde kabul ediliyorsa, genellikle siyasal ifadesi olduklarını iddia ettikleri millet, ezeli bir geçmişten kaynaklanıyor ve daha da önemlisi, sınırsız bir geleceğe doğru ilerliyordur. Rastlantıyı kadere dönüştürmek, milliyetçiliğin büyüdür. Debray’la birlikte biz de ‘Evet, Fransız olarak doğmam tamamen rastlantısaldır ama neticede Fransa’nın kendisi de ebedidir’ diyebiliriz.”¹⁷¹

Özellikle son cümlede de görülebileceği gibi, milliyetçilik, dinde olduğu gibi, insana tam olarak ölümden sonra yeni bir yaşam vadetmemektedir. Ancak insanda, büyük bir bütünün bir parçası olma hissiyatı ve o bütünün de ilelebet varolacağı algısını yaratarak ölüme karşı bu şekilde bir refleks geliştirmesini sağlamaktadır. Anderson, bu örnekten de hareketle “milliyetçiliğin kendisini önceleyen ve onlardan kaynaklanmış olduğu büyük kültürel sistemlerle ilişkilendirilerek incelenmesi”¹⁷²

¹⁷⁰ A.e., ss. 24-25.

¹⁷¹ A.e., ss. 25-26

¹⁷² A.e., s.26.

gerektiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda da öncelikle odaklanılması gereken iki kültürel sistemin ‘dinsel cemaat’ ve ‘hanedan mülkü’ olduklarını vurgulamaktadır.

Dinsel cemaatler, uzun yıllar boyunca bir dili kutsallaştırmış ve bu dili kendi kimliklerinin bir parçası haline getirmişlerdir. Örneğin Hristiyanlık için Latince, Orta Çağ süresince böyle bir niteliğe sahiptir. Halk nezdinde ölü bir dil haline gelmiş olmasına karşın Kilise Latinceyi resmi dil olarak ısrarla kullanmış, reform hareketine kadar İncil başka dillere çevrilmemiş ve Latince, bir bakıma Kilise’nin alametifarikası olarak görülmüştür. Keza, İslam dünyasında da Arapça, benzer bir niteliğe haizdir.

Burada dinsel cemaatler ile modern milletler arasındaki temel farksa, ilkinde, söz konusu kutsal dilleri özümseyen herkesin girebileceği, ikincisineyse o dili anadili olarak sahiplenilenlerin dahil olabileceğidir. Latince ve Arapça, Hristiyanlık ve İslam dünyalarında öylesine kutsal ve değişmez olarak algılanıyorlardı ki, Avrupalı veya Arap olmayanların da bu dillerde ibadet edip o cemaatlerin bir parçası olmasında herhangi bir sakınca görülmemekteydi. Ancak modern milletlerde böylesine bir kapsayıcılıktan bahsedilememektedir:

“Ama geçmişin büyük küresel cemaatlerinin hayal edilmesini mümkün kılan kutsal ve sessiz dilleriydiyse de, bu görüntülerin gerçekliği, çağdaş Batı zihniyetine son derece yabancı bir fikre dayanıyordu: işaretin keyfi olmamasına. Çin, Latin ya da Arap ideogramları, gerçekliğin rastgele imal edilmiş temsilleri değil ondan kopmayan uzantılarıydı. Kilise ayinlerine uygun olan dilin hangisi (Latince mi halk dili mi) olduğu hakkındaki uzun tartışmayı biliyoruz. İslami gelenekte Kuran’ın yakın zamana kadar, kelimenin tam anlamıyla çevrilemeyeceği düşünülüyordu (dolayısıyla da çevrilmiyordu). Çünkü Allah’ın hakikatine ancak Arapçada yazılmış işaretlerle ulaşmak mümkündü ve bunların yerine başka bir şey konamazdı. Burada, bütün dillerin kendisine eşit mesafede durmasına (ve dolayısıyla birbirlerinin yerine kullanılabilmesine) imkan verecek kadar dilden kopmuş bir dünya fikrine yer yoktur. Ontolojik gerçeklik ancak tek ve ayrıcalıklı bir temsil sistemiyle kavranabilir: Kilise Latincesinin, Kuran Arapçasının ya da Sınav Çincesinin hakikat dili... Ve hakikat dilleri olarak da milliyetçiliğe tamamen yabancı bir yaklaşıma ‘başkalarını kendi dinine döndürerek kazanma’ eğilimine sahiptirler.”¹⁷³

¹⁷³ A.e., ss.28-29.

Bu diller üzerinden hayal edilen dini cemaatlerin güçleriye, Yeni Çağ'dan itibaren bir düşünüş eğilimi göstermeye başlamıştır. Anderson, bunun iki ana nedeni olduğunu vurgulamaktadır. Birincisi, coğrafi keşiflerin etkisidir. Avrupa dışında çok daha yeni toprakların keşfedilmiş olması, insanların sadece coğrafi anlamda değil, kültürel anlamda da ufuklarının gelişmesine yol açmıştır. İkinci sebepse, özellikle Latincenin, 16. yüzyılın sonlarından itibaren ciddi bir itibar kaybına uğraması (reformun etkisi) ve bunun sonucunda yayınlanan kitaplar içerisindeki ağırlığını önemli ölçüde yitirmesidir.¹⁷⁴ Latince'deki bu düşünüş de “eski kutsal dillerle bütünleştirilen kutsal cemaatlerin parçalanma, çoğullaşma ve bölgeselleşme sürecini örnekliyordu.”¹⁷⁵

2.2.1. Etnik Milliyetçilik ve İskoçya Örneği

Gellner, Anderson ve Nairn gibi isimlerin ardından milliyetçilik ve ideoloji ilişkisi üzerine önemli çalışmalardan birine de İskoç siyaset bilimci James G. Kellas imza atmıştır. Kellas, “The Politics Of Nationalism And Ethnicity” (Milliyetçilik Ve Etnisite Siyaseti) adlı kitabında milliyetçiliğin hem bir ideoloji hem de bir davranış biçimi olduğunu belirterek açıklamalarına başlamaktadır:

“Milliyetçilik hem bir ideoloji hem de bir tür davranış biçimidir. Elbette pratikte bu ikisini birbirinden ayırt etmek zordur. Zira davranış biçiminin sebebi de kısmen ideoloji olabilir. Gördüğümüz üzere etnosantrizm ve milliyetçi davranış biçimi bazılarına göre kısmen içgüdüselidir. ‘Etnosantrik’ değil de ‘milliyetçi’ denilmesi millet fikrine ve milliyetçiliğin millet ile ilgili gündem üzerinde harekete geçmesine odaklanmaktadır. Bu fikir ve bu gündem de milliyetçiliği, her ne kadar etnosantrizm ile yakın bir ilişki içinde bulunsa da, özel bir tür ideoloji ve davranış biçimi yapmaktadır.”¹⁷⁶

¹⁷⁴ A.e., ss, 30, 32.

¹⁷⁵ A.e., s., 33.

¹⁷⁶ Kellas, James G.: **The Politics Of Nationalism And Ethnicity**, London, MacMillan Press, 2nd Ed., 1998, s.27.

Kellas, Anderson'ın 'hayali cemaatler' tabirine de göndermede bulunarak millet kavramının bir tasavvur üzerinden de oluşturulabileceğini belirttiği gibi bunun aynı zamanda doğal bir yönü olduğunu da vurgulamakta, ayrıca milliyetçiliğin millet fikri üzerine inşa edilmiş bir ideoloji olduğuna da değinmektedir:

"Millet fikri hem doğal hem de hayal gücüne dayalı bir ürün olarak ele alınabilir. Bazı sosyobiologların görüşlerine göre doğaldır çünkü soydaşlık seçimi içgüdülerinden veya ilk bölümde tartışılan etnosantrizmden ortaya çıkmaktadır. Bu görüşe göre millet, genetik olarak ilişkili bulunsun veya bulunmasın -ki genelde bulunmaktadır- genel anlamda geniş bir ailenin işlevine sahiptir.

...Millet fikri ve milliyetçilik fikri birçok kişi tarafından, siyasi düşüncülerin asgari düzeydeki telkinleriyle, 'hayal edilebilir'. Fakat milliyetçilik, daha gelişmiş bir yapı içinde bir ideolojidir ve bu da odak noktasını biyoloji ve psikolojiden sosyoloji ve felsefeye taşımaktadır. Bu disiplinlerde ideoloji, genellikle 'doğru' olmaması ve bir hayli özel bir savunmaya tabi olmasından ötürü bilgidir ve bilimden farklı türde bir düşünceler sistemi olarak görülmektedir. Milliyetçilik, millet fikri üzerine inşa olunan ve hareket alanını da yine buradan sağlayan bir ideolojidir. Bu hareket siyasi bir nitelik taşıyabileceği gibi buna sahip de olmayabilir."¹⁷⁷

Kellas'ın buradaki son cümlesinde değindiği siyasi veya siyasi olmayan (political or non-political) nitelikten kastı, insanların siyasi görüşleriyle milliyetçi tavırlarının her zaman birbirlerine paralel gitmedikleridir. Bu doğrultuda da spor alanında dünya genelindeki birçok insanın milli takımlara olan bakış açılarını ele alarak bu alandaki milliyetçi tavırların siyasi nitelik taşımadığını öne sürmektedir:

"Örneğin milliyetçi davranışın birçok ülkedeki en popüler biçimi, geniş insan kitlelerinin milli takımlarını destekleme adına hayli duygusallaştıkları spor alanındadır. Ancak aynı insanlar siyaset alanında, milliyetçi bir partiyi desteklemek veya özerklik ya da ulusal bağımsızlık talebinde bulunmak gibi belirgin bir milliyetçilik içerisinde olmayabilirler. Elbette çoğu milli takım, siyasi bağımsızlığa sahip devletleri temsil etmektedir, dolayısıyla da taraftarlarının milliyetçilikleri de resmi milliyetçiliktir. Ancak Britanya'da uluslararası futbolda dört milli takım vardır: İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda. Bu da siyasi açıdan toplumsal milliyetçilik ve hatta etnik milliyetçilik içeren tezahüratlarda bulunulmasına yol açmıştır. İskoç taraftarların 'God Save The Queen' (Britanya'nın ama aynı zamanda İngiltere'nin resmi milli

¹⁷⁷ A.e., ss. 32-33.

marşı) çalarken onu yuhalamaları ve gayriresmi milli marşları olan ‘Scotland The Brave’i veya ‘Flower Of Scotland’ı söylemeleri gibi ki artık bu marşlar uluslararası maçlarda çalınmakta. Lakin İskoç futbol taraftarları, İskoçya adına diğer İskoçlara nazaran daha fazla siyasi bağımsızlık peşinde olmadıkları gibi İskoç Ulusal Partisi’ne de kitlesel bir destek vermiyorlar. Yine de siyaset alanındaki milliyetçilik üzerine yapılan bir çalışma, bu tür bir milliyetçi tavrı da görmezden gelemmez zira bu milli bilinci destekleyip arttırıyor ki milli bilinç olmadan da siyasi milliyetçiliğin herhangi bir başarı şansı olmaz. Tabii ki buradaki milliyetçiliğin ideolojisi asgari düzeydedir ve siyasi düşünceden ziyade etnosantrizme yakındır.”¹⁷⁸

Birleşik Krallık’ta futbolda örneklenen bu durum, siyasi milliyetçilik ile toplumsal ve etnik milliyetçilikler arasındaki farklılaşmaya işaret etmektedir. İskoç futbol taraftarlarının God Save The Queen’i yuhalaması önemli bir ayrıntıdır zira bu sadece İngilizlerin değil, tüm Birleşik Krallık’ın da milli marşı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu tavır içinde bulunanların da etnik milliyetçiliklerinin derecelerinin hayli yüksek olduğu öne sürülebilir.

Ancak stadyumda gösterilen bu etnik milliyetçi tavrın siyaset alanına tam manasıyla yansımadağının belirtilmesi de kayda değer bir durumdur. Yine de bu durum, sporun ve futbolun milliyetçi ideolojinin bir yansıma alanı olduğunu yanlışlayacak nitelikte bir durum değildir. Daha ziyade etnik milliyetçiliğin siyasi alanda kitleleri tek başına peşinden sürükleyebilmek adına yeterli olamayabileceğini gösteren bir durumdur. Bir İskoç’un İngiltere ile İskoçya arasındaki bir futbol maçında aynı zamanda İskoçya’nın mensubu olduğu Birleşik Krallık’ın marşını yuhalayacak derecede etnik milliyetçilik damarı kabarmışken bile kendisi İskoçya’nın siyasi bağımsızlığı için doğrudan bir mücadele içine girmiyorsa veya İskoç Ulusal Partisi’ne koşulsuz destek vermiyorsa bu, söz konusu vatandaşın siyaset alanında tek beklentisinin etnik milliyetçiliğe odaklı bir siyaset olmadığını göstermektedir.

Bu noktadan hareketle genel olarak milliyetçi ideolojinin, bir siyasi hareketin kitleleri peşinden sürükleyebilmesi adına kullanılabilecek birkaç yardımcı unsurdan biri olduğu da öne sürülebilir. Kitlelerin rızasının üretilmesi için milliyetçi

¹⁷⁸ A.e., ss.28-29.

motivasyonlar haricinde de farklı motivasyonlar gerektiği açıktır. Bilhassa toplumsal ve ekonomik alanda insanların duyduğu ihtiyaçlar hususunda sahip oldukları bilinç bu farklılaşmayı yaratmaktadır. Dolayısıyla milliyetçi ideolojinin baskın olduğu bir siyasi anlayış ya toplumsal ve ekonomik açıdan da kitlelerin rızasını alabilecek vaatlerde bulunmalı ya da insanları bu bilinçten koparacak kadar yoğun bir şekilde kendi ideolojisini onlara empoze etmeye çalışmalıdır ki ikinci olasılık, yine Marksizmin ideoloji kavramı hakkındaki ‘yanlış bilinç’ savı üzerinden okunabilir.

Kellas, Anthony D. Smith’in milletlerin etnik kökenleri olduğu yönündeki görüşünden hareketle, Gellner’in milletlerin sadece modernite tarafından yaratılmış kitleler olduğu savına karşıt olarak, söz konusu etnik kökenlerden milli bir bilincin nasıl filizlenmeye başladığını da araştırmış ve Britanya özelinde yaptığı değerlendirmede de İskoçların, milliyetçi anlayışın erken geliştiği topluluklardan biri olduğunu öne sürmüştür. Kellas’a göre 14. yüzyıl başlarında İskoç klanlarının önde gelenleri tarafından yazılan Arbroath Deklarasyonu (Declaration of Arbroath), bölgedeki milliyetçi bilincin oluşmasındaki ilk somut örnek niteliğindedir:

“Milli bilincin ve milliyetçiliğin ilk belirtilerinden biri, 1320 Arbroath Deklarasyonu’nda görülmektedir. Bu, bir grup İskoç asilzadesi tarafından Papa’ya, İngiltere tarafından tehdit altında olan İskoçya’nın bağımsızlığı adına destek arayışı içinde gönderilmiş bir mektuptu. Mektup, İskoç milleti fikrini ortaya koymakta ve İskoçya’nın ulusal bağımsızlığını, doğal bir hak olarak görülen milli cemiyetin özgürlüğüne denk tutan bir ideoloji öne sürmekteydi. Dünyanın hemen hemen her yerinde millet ve milliyetçilik hakkında benzer anlatılara rastlansa da bunların çok azı Arbroath Deklarasyonu gibi bu kadar erken bir döneme ait ve yazılı belge biçimindedir.

Arbroath Deklarasyonu, millet ve milliyetçilik fikirlerini ortaya koyan ve bildiriye imzalayanların listesiyle başlamaktadır. Bu kişiler, günümüzdeki İskoç milliyetçilerinin o dönemdeki muadilleri niteliğindedir, her ne kadar 14. yüzyılda bunlar günümüzdeki büyük seçmen kitleleri gibi ‘sıradan insanlar’ yerine seçilmiş bir grup toprak sahibi, kilise önderi ve mülk sahibi olsalar da...”¹⁷⁹

¹⁷⁹ A.e., s.30

Bu örnekten hareketle milliyetçiliğin kökenlerinde aslında sınıfsal bir bakış açısı olduğu da öne sürülebilir. Zira söz konusu deklarasyona imza atanların hemen hemen hepsi, Ortaçağ'ın feodal düzeni içerisindeki hâkim sınıf olan toprak sahipleri ve derebeyleridir. Bu kişilerin bir araya gelmesinin sebebi İskoçya'nın bağımsızlığının İngiltere'nin tehdidi altında olması şeklinde gösterilmiştir ancak belli ki asıl tehdit altında hissettikleri kendi iktidarlarıdır. İngiltere'nin bölgeye hakim olması büyük ihtimalle merkezi otoriteye bağlanmaları anlamına gelecektir ve bu durumda da yine muhtemelen kontrolleri altında olan topraklarda eskisi kadar hakim bir konumda bulunamayacaklardır.

Haliyle İskoçya ve İskoç milleti olarak bahsedilen unsurların altında yatan şey de aslen İskoç derebeyleridir. Bölgedeki nüfusun çoğunu oluşturan serflerin, yani köylülerinse bahis konusu olmadıkları açıktır. Onlar ya bağımsız İskoçya'da İskoç derebeylerinin ya da İngiltere boyunduruğu altındaki İskoçya'da İngiltere kralının tebaası olacaklardır. Buna rağmen İskoç milleti olarak derebeyleriyle birlikte tek bir çatı altında gösterilmeleri de aslında milliyetçilik kavramı hakkında Marksistlerin eleştirel bakış açılarını tasdikler niteliktedir. Zira tüm nüfusun bu şekilde bir arada gösterilmesi, kendi içlerindeki sınıfsal farklılıkların da gözardı edilmesi anlamına gelmektedir.

Bağımsızlık, milli cemiyetin özgürlüğü olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla İskoçya'nın bağımsızlığı durumunda milletin her bir ferdi de özgür olarak kabul edilecektir. Bu da serflerin üzerinde yaşadıkları toprakların sahibi olan derebeylerine tabi oldukları gerçeğiyle zıtlaşmakta, hatta bu gerçeği gizlemektedir. Kellas da söz konusu çalışmasında milliyetçiliğin, sınıfsal olmasa da kişisel çıkarlar doğrultusunda geliştirilmiş bir ideoloji olduğunu dile getirmiştir.

“Milliyetçiler açıkça idealistlerdir çünkü millet fikrini ve milliyetçilik ideolojisini ortaya koymuşlardır. Onlar aynı zamanda kendi şahsı çıkarlarını da müdafaa etmeye çalışan insanlardır. Bu çıkarlar bazen monarşiye karşı feodal güce, bazen de birey ya da bir grubun

üyesi olarak maddi ya da manevi avantajlar sağlamaya dayalıdır. Dolayısıyla milliyetçi ideoloji de kişisel çıkarların temin edilmeye çabasının meşru kılınmasıdır.”¹⁸⁰

Söz konusu deklarasyonda ayrıca İskoçlardan açıkça bir millet (nation) olarak bahsedilmiş olması da milliyetçiliğin tarihsel gelişimi açısından önemli bir ayrıntıyken burada milleti belirleyen ayırt edici unsur olarak da onu yönetenlerin yabancı olması-yabancı olmaması üzerinde durulmuştur. Kellas, bunun üzerinden devletin millet fikrini şekillendirdiği sonucuna ulaşmaktadır.

“İskoç milleti, bize anlatıldığı haliyle,

Büyük İskitya’dan yola çıktılar... Uzun zaman boyunca İspanya’da yaşadılar... birçok zaferin ve muazzam çabaların ardından da şu anda bulundukları yerleri ele geçirdiler... Krallıklarında kendi asil soylarından 113 kral hüküm sürdü ve araya tek bir yabancı bile girmede.

Burada her ne kadar sürekli hareket halinde olsalar da en sonunda Piktleri, Danları, Norveçlileri ve İngilizleri bertaraf veya fethederek bir memlekete yerleşen bir halkın kimliğinden bahsedilmektedir. Milletın konumunu perçınleyen de krallık ve onun yabancı olmayan krallarıdır (İskoç kralları hiçbir zaman safkan İskoç olmasalar bile). Dolayısıyla bir siyasi yapı olan devlet, millet fikrine biçim vermektedir ve bir ulus devletin ya da mevcut bir ulus devletin bağımsızlığının arzulanması da siyasi milliyetçiliğin en güçlü biçimidir.”¹⁸¹

Milliyetçiliğin belki de taş devri olarak nitelendirilebilecek bu örneğin ardından milliyetçiliğin modern anlamdaki çıkış noktası olarak ise Fransız Devrimi gösterilebilir. 18. yüzyıl sonunda gelişen bu anlayışın dört yüz küsur yıl öncekine göre en belirgin farkıysa artık bir halk egemenliği kavramından bahsedilmeye başlanmış olmasıdır:

“Elbette millet fikri, özü değişmediyse de yüzyıllar içerisinde gelişme göstermiştir. 18. yüzyılın sonlarında Fransız Devrimi esnasında millet, milliyetçiliği halk egemenliğine bağlayan yeni bir siyasi anlam kazanmıştır. Bu, milletin artık devlet yönetiminde pasif kalmayacağı, aksine onun aktif şekilde bir katılımı sağlanmadıkça meşru bir otoritenin

¹⁸⁰ A.e., s.31.

¹⁸¹ A.e., s.32.

olmayacağı anlamına gelmekteydi. 1320 Arbroath Deklarasyonu’nu imzalayanlar, her ne kadar kralın meşruiyetini milletin müdafaasına bağlamış olsalar da katılımcı halk egemenliği kavramından bihaberlerdi.”¹⁸²

Açıkçası bu noktada gelişen halk egemenliği anlayışının da tabandan geldiğini iddia etmek güçtür ve bunun ardında da bir sınıfsal hareket olduğu öne sürülebilir. Zira 18. yüzyıl sonlarında sanayileşmenin ilerlemesiyle birlikte burjuvazi Batı’da gitgide güç kazanmaktadır ve yeni hakim sınıf olabilmek için de haliyle mutlak yönetimi elinde bulunduran monarşilere karşı da bir mücadele içindedir. Bünyesinde birçok farklı milleti barındıran imparatorluklardan oluşan Avrupa’da millet fikrinin güçlenmesi de bir anlamda imparatorlukların parçalanma tehlikesinin artacağı anlamına gelmektedir. Haliyle bu durum, hükümdarları da tedirgin etmiştir.

“Fransız Devrimi sonrasında milliyetçilik devrimci bir ideoloji haline geldi ve millet fikri de bir müddet çoğu yönetim için rahatsız ediciydi. Devrimci suret açığa çıkmıştı çünkü halk egemenliği iddiası neredeyse her devlette yönetimi elinde tutan hükümdarlar, aristokratlar ve tüccarlar tarafından kabul edilemezdi. Demokraside olduğu gibi bu milliyetçilik türü de çoğu vatandaş devlet aktif bir üyesi olmanın haricinde tutmaktansa onların hepsini eşit bir temel üzerinde konumlandırmaya çalışan siyasi bir kavramdı. Çıkarları, tüm toplumun çıkarlarıyla örtüşmeyen toplumsal sınıfların ve statü gruplarının yönetimine dayalı bir sistemin meşruiyetini reddetmekteydi. Millet fikri artık siyasi eşitliği ve demokrasiyi temel alan bir cemaat anlamına gelmekteydi ve demokratik milliyetçilik de neden böyle olduğu ve nasıl tesis edildiği göz önüne alındığında en güçlü doktrindi.”¹⁸³

Milliyetçiliğin toplumsal bir sınıf tarafından yönetime karşı çıkması ve tüm toplumun çıkarlarına olacak bir yönetime işaret etmesi de aslında Marksizm’in ideolojileri tanımlarken kullandığı ‘yanlış bilinç’ tabiriyle açıklanabilecek türden bir yaklaşımdır. Zira toplumlar eğer üretim ilişkilerine göre hakim ve tâbî iki ana sınıftan oluşmaktaysa zaten ortak bir çıkar üzerinden yönetilmeleri pek mümkün değildir, bilakis bu iki sınıf arasında bir çıkar çatışması mevcuttur. Tâbî sınıfın mevcut konumundan kurtulabilmesi de yine o konumun bilincine vararak kendi sınıfının çıkarları doğrultusunda mücadele vermekten geçmektedir. Haliyle milliyetçiliğin sınıf

¹⁸² A.e., ss.34-35.

¹⁸³ A.e., s.35.

yönetimine karşı çıkması aslında bu mücadeleye karşı çıkmak niteliğindedir. Keza toplumun ortak çıkarları ve toplumsal eşitlik temeline dayalı yönetim gibi kavramlar üzerinde yapılan telkinler de sınıfsal bilincin oluşmasına karşıt telkinlerdir.

2.3. Milliyetçilik Üzerine Liberal Görüşler

Milliyetçilik, ortaya çıktığı ilk dönemlerde liberalizm düşüncesini savunanlar tarafından da olumlu gözle bakılan bir akım olmuştur. Spencer ve Wollmann'a göre Fransız Devrimi'nin ardından 19. Yüzyıl ortalarına kadar yaşanan süreçte liberallerin milliyetçiliği bu şekilde görmelerinin altında yatan en önemli sebepse, milliyetçiliğin öz belirlenim ilkesidir yani milletlerin kendi kaderlerini belirleme haklarıdır. Zira liberaller, bu ilke ile kendilerinin bireysel özgürlük anlayışları arasında bir paralellik unsuru görmektedirler:

“En temel liberal değer bireyin özgürlüğüyse, liberallerin kolektiviteye öncelik veren bir doktrine heves etmeleri sorunlu gözükebilir. Fakat birçok liberal için aynı ilkenin hem bireye hem de kolektiviteye uygulanabileceğini göz önünde bulundurursak, görünüşteki bu çelişki hemen bertaraf edilecektir. Hem bireye hem kolektiviteye uygulanabilecek söz konusu ilke ise öz-belirlenim ilkesidir.”¹⁸⁴

Bu hususta da öncelikle Aydınlanma felsefesinin önemli isimlerinden biri olan ve liberal anlayışı benimseyen Immanuel Kant'ın, bireylerin kişisel iradelerinin ve bireysel özgürlüklerinin önemi üzerine ortaya koyduğu düşüncelerin, kendisinden etkilenen düşünürler tarafından milli irade ve milli özerklik gibi kavramlarla ilişkilendirilmiş olmasına da atıfta bulunmaktadır:

“Kant'ın özerklik konusundaki ısrarında, Berlin ile Kedourie'nin (1993) de belirttiği gibi, toplumsal ve siyasi teorinin milliyetçilik hakkında merkezi bir bakış açısı geliştirmesine yol açacak çok önemli bir yön vardır. Söz konusu merkezi bakış açısına göre milletlerin ‘öz-belirlenim’ (kendi kaderini tayin) hakkı olmalıdır. Ahlakın özgür irade kullanımını gerektirdiğini, kişinin kendi amaçlarını ve geleceğini belirleyemediği sürece gerçek anlamda bir insan olamayacağını öne sürer Kant, diğer düşünürlerin de benzer şeyleri milletler için

¹⁸⁴ Spencer ve Wollmann, *a.g.e.*, s.20.

düşünmesinin önünü açmıştır. Hepsi de liberal olmayan Kant'ın takipçilerine göre, milletlere bireylerle aynı nitelikleri ve potansiyeli atfetmek, milletlerin de iradeleri olduğunu, öz-bilince erişerek potansiyellerinin farkına varmaları ve kendilerini gerçekleştirme projesinin peşinden koşmaları gerektiğini iddia etmek son derece kestirme sonuçlardır.”¹⁸⁵

Bu yaklaşım, milletlerin özgürleşme hareketlerine de temel teşkil etmiştir. Tabii bu da milliyetçilik akımının daha çok popülerlik kazanmasına da önayak olmuştur:

“Örneğin Fichte’ye göre, ‘Milletler de belirli becerileri olan ve bu becerileri kullanma olanağı barındıran bireyselliklerdir (Calhoun’dan alıntı, 1997, s. 45).’ Öyleyse millet olduğu varsayılan her kolektiviteye yöneltilmiş temel bir buyruk, bu kolektivitelerin yerine getirmesi beklenen üstü örtülü bir görev söz konusudur: Ayağa kalkmak, onları zapt ettiği düşünülen veya hissedilen içsel ve dışsal bütün prangalardan kurtulmak. Bireycilik ile milliyetçilik arasında öz-belirlenim kavramı aracılığıyla kurulan bu bağ, Kedourie’nin de ileri sürdüğü gibi, milliyetçiliğe büyük bir canlılık ve dinamizm sağlamıştır (1993, s. 23).”¹⁸⁶

2.3.1. John Stuart Mill’in Milliyetçilik Kavramına Yaklaşımı

Milliyetçiliğin kolektif bir özgürleşme hareketi olarak görülmesi, bu akımın demokrasiye de katkısı olacağı düşüncesini de ortaya çıkarmıştır. Klasik liberalizmin en önemli temsilcileri arasında bulunan John Stuart Mill de, “Of Nationality, As Connected With Representative Government” (Temsili Yönetimle İlişkili Olarak Milliyete Dair) başlıklı makalesinde, milli hislerin, bu hisleri taşıyan insanları bir yönetim altında buluşturmada etkili olduğuna ve bunun da insanların kendi kendilerini yönetmelerine, yani demokrasiye yol açtığına değinmektedir:

“Milliyet duygusunun az çok mevcut olduğu bir yerde, o milliyetin tüm mensuplarının kendilerine özel bir yönetim kurmalarına ve aynı yönetim altında birleşmelerine yönelik, haklı görünen bir dava da mevcuttur. Bu da en yalın haliyle, yönetim meselesine yönetilenlerin karar vermesi gerektiği anlamına gelmektedir.”¹⁸⁷

¹⁸⁵ A.e., s.21

¹⁸⁶ A.e.

¹⁸⁷ John Stuart Mill, “Of Nationality, As Connected With Representative Government”, **Nationalism In Europe, 1815 To The Present**, ed. Stuart Woolf, London, Routledge, 1996, s.41.

Hatta Mill, bundan sonrasında bir toplumun özgür bir biçimde kendi kendini yönetebilmesinin yolunun millet olmaktan geçtiğini ima eden bir kanaate de varmaktadır:

“Kendilerini özdeşleştirdikleri insanların oluşturduğu çeşitli kolektif yapılar üzerinde söz sahibi olamadıktan sonra insanoğlunun geriye özgürce yapabileceği neredeyse hiçbir şey kalmamaktadır. Ancak bir halk özgür kurumlara hazır hale geldiğinde de halen bundan daha hayati bir husus da bulunmaktadır. Farklı milliyetlerden oluşan bir ülkede özgür kurumların varlığı neredeyse imkansızdır.”¹⁸⁸

Mill, farklı milliyetlerin olduğu bir ülkede özgür kurumların bulunmasının pek mümkün olmadığını söyleyerek aslen bu özgür kurumların tahsis edilebilmesi için bir ülkede tek bir milliyet olması gerektiğini işaret etmektedir. Bu görüşünü dayandırdığı en önemli sebep olarak da farklı milliyetler arasında farklı diller kullanılıyor olmasını göstermektedir:

“Vatandaşlık hissi olmayan insanların arasında, özellikle de bunlar farklı dillerde okuyup konuşuyorlarsa, temsili bir yönetimin işleyebilmesi için gerekli olan, üzerinde birleşilmiş kamusal bir düşünce de var olamaz. Düşünceleri biçimlendiren ve siyasi hareketleri belirleyen etkiler, ülkenin farklı kesimlerinde farklı şekillerdedir. Tamamen farklı bir grup lider, ülkenin farklı farklı bölgelerinin güvenini kazanmıştır. Bu insanlara aynı kitaplar, gazeteler, el ilanları ve söylevler ulaşmamaktadır. Bir kesim, diğer bir kesimde ne tür fikirlerin veya fitnelerin dolaştığını bilmemektedir.”¹⁸⁹

Mill’e göre bir ülkede farklı milliyet gruplarının bulunmasının ve bunlar arasındaki anlaşmazlığın yol açtığı en önemli sorunlardan bir diğeryse, söz konusu grupların, gerektiğinde yönetime karşı ortak bir tepki koymak için bir araya gelemeyecek olmalarıdır. Zira bu gruplar arasında belli bir husumet olması doğaldır ve bu husumetten ötürü de bir grup, diğerinin zararına olan şeyin kendi çıkarına olacağını düşünebilir. Yönetimin yanlışlarına karşı ortak bir biçimde hareket edememek, hatta yeri geldiğinde rakibinin zararı adına o yanlışlığı desteklemeye

¹⁸⁸ A.e.

¹⁸⁹ A.e., s.41-42.

çalışmak da yönetimin denetimini güçleştirmektedir ve bu da demokrasi adına bir tehlike arz etmektedir:

“Aynı olaylar, aynı hareketler, aynı yönetim sistemi onları farklı biçimlerde etkilemekte ve her biri, ortak efendileri konumundaki devletten ziyade kendilerine diğer milliyetlerden zarar geleceğinden korkmaktadır. Karşılıklı antipatileri, genellikle yönetime karşı duyulan hasetten daha güçlüdür. Öyle ki bu gruplardan herhangi birinin ortak bir yöneticinin politikası karşısında mağdur olması, bir diğer grubun bu politikayı desteklemesi için yeterli sebeptir. Tüm grupların mağdur olması halinde bile, hiçbiri birleşik bir direniş için bir diğerine yakınlık duymaz; hiçbirinin gücü de tek başına direnmek için yeterli değildir ve her biri, mantık çerçevesinde kendi çıkarlarına en uygun olanın, diğerlerine karşı yönetimi desteklemek olduğunu düşünür.”¹⁹⁰

2.3.2. Lord Acton’ın Milliyetçilik Kavramına Yaklaşımı

Bu konuda liberal kesim içerisinde herkesin John Stuart Mill ile aynı doğrultuda düşündüğüyse söylenemez. Hatta klasik liberal akımın bir diğer önemli figürü konumundaki Lord Acton ise, Mill’e neredeyse taban tabana zıt bir pozisyon almış ve farklı milliyetlerin bir devlet çatısı altında bir araya gelmesinin çok daha olumlu olacağını düşünmüştür:

“Ne var ki bütün liberaller Mill’le hemfikir değildi. Liberallerin milliyetçilik konusundaki hevesine meydan okumasıyla ünlü olan Lord Acton, milliyet kavramını ‘demokrasinin çürütülmesi’ olarak görmüştür. Acton’a göre ‘medeni bir hayat yaşayabilmek için, farklı milletlerin tek bir devlet dahilinde bir araya gelmesi, insanların toplum dahilinde bir araya gelmesi kadar zorunludur (1996, s. 37; s.31).’ Acton, böyle bir çeşitlilik olmadığı takdirde, merkezileşmiş ve mutlakıyetçi olma potansiyeli taşıyan bir devlet gücüne etkili bir şekilde set çekilemeyeceğinden ciddi ölçüde endişe duymuş, özgürlüklerin savunulması için farklı milliyetlerin aynı devlet dahilinde bulunmasına bel bağlamıştır.”¹⁹¹

Acton’ın bakış açısı, demokrasinin çoğulculuk ilkesiyle uyumaktadır. Bir devlet içerisinde farklı milletlerin olmasının bir tür denge unsuru olacağını düşündüğü

¹⁹⁰ A.e., s.42.

¹⁹¹ Spencer ve Wollmann, a.g.e., s.23.

göze çarpmaktadır. Zira böyle bir denge unsurunun olmaması, yani devlet içerisinde tek bir millet olması halinde ortaya daha merkezi ve daha mutlakıyetçi bir yapı çıkacağını vurgulaması da devletin böyle bir durumda demokrasi ekseninde kayacağını gösterebilmek içindir.

2.4. 19. Yüzyıl Avrupası’nda Milliyetçilik

Milliyetçilik anlayışı Fransız Devrimi’yle birlikte güçlenmeye başlamıştır. Elbette devrimin gerçekleştiği Fransa’da o dönemde çizilen milliyetçilik çerçevesiyle bu anlayışın daha sonraları diğer önde gelen Batı Avrupa ülkelerinde yorumlanması arasında da belirgin birtakım farklılıklar oluşmuştur.

2.4.1. Ondokuzuncu Yüzyıl’da Fransa’daki Milliyetçilik

Fransa’da devrim ile birlikte güçlenen milliyetçi anlayış elbette sadece halk egemenliği ve toplumsal eşitlik gibi kavramlar üzerinde yükselmemektedir. Adından da anlaşılacağı üzere milliyetçilik, milleti oluşturan fiziksel unsurlar üzerinde de fazlasıyla durmaktadır ve bu nedenden ötürü de etnisite ve dil üzerinden dışlayıcı bir yaklaşım da gelişmiştir:

“Sanki mevcut yönetim sistemi üzerinde yeterince büyük bir tehdit yokmuş gibi milliyetçilik devlet sistemine karşı ikinci ve aynı ölçüde rahatsız edici bir meydan okumada bulunuyordu. Millet fikri bazıları tarafından demokratik kriterler yerine etnik ve dilsel bir çizgi üzerinde geliştirilmişti. Böylece Fransız Devrimi’nin devrimci fikirleri Avrupa’nın her devletinde monarşileri ve aristokrasiyi tehdit ederken, etnik ve dilsel milliyetçiler bunu daha da ileri taşımış ve bizzat devletlerin fiziki sınırlarını da tehdit eder hale gelmişlerdi. Bu da ‘dışlayan milliyetçilik’ anlamına gelmekteydi zira milletten, etnik ve dilsel açıdan onun üyesi olacak yeterliliği bulunmayan insanları dışlamaktaydı.”¹⁹²

Söz konusu tavır, ihtilale ev sahipliği yapan Fransa’da bile Fransız milleti kavramının, haliyle de ülkenin fiziki sınırlarının tartışılır hale gelmesine de yol

¹⁹² Kellas, a.g.e., s.35.

açmıştır. Fransız devrimcilerinin buna karşı benimsedikleri yaklaşımsa, Jean-Jacques Rousseau'nun Toplumsal Sözleşme anlayışına dayanan bir milliyetçilik türünün üzerinde durulması olmuştur. Fakat bunun ayrılıkçı taleplerin önüne geçmesi pek de mümkün olmamıştır:

“Devrimci Fransa bile kendilerini etnik ve dilsel açıdan ‘Fransız milletinin’ bir parçası olarak kabul etmeyenler tarafından bir milliyetçi saldırı altında kalmıştı. Ancak ortodoks Fransız devrimcileri, Fransız milletini etnik farklılıklara dayanmayan Fransa devletinin vatandaşlığı üzerinden tanımlamışlardı. Daha ziyade bu vatandaşlık, herkesin katılabileceği bir ‘toplumsal sözleşmenin’ sonucu niteliğindeydi. Bu da Fransa adına etnik milliyetçilik çağında sürekli bir sorun anlamına gelmekteydi zira Korsikalılar, Bretonlar ve daha sonra da Cezayirli ve diğer ‘Fransız olmayan’ sömürge unsurları, Fransa devletinin vatandaşlığından hoşnut olmayan bir gayri Fransız milliyetçilik geliştirmişlerdi.”¹⁹³

2.4.2. Ondokuzuncu Yüzyıl’da Diğer Batı Avrupa Ülkelerindeki Milliyetçilik

Avrupa’nın Fransa haricindeki belli başlı ülkelerinde de 19. yüzyılda farklı milliyetçi yaklaşımlar ve bunun sonucunda da farklı milliyetçilik tanımlamaları gözlenmiştir. Kellas, İtalya, Britanya ve Almanya’daki milliyetçilik türlerini gösterirken ilk olarak İtalya’nın milli birliğinin tahsisindeki öncü figürlerden biri olan Giuseppe Mazzini’nden bir alıntı yapmaktadır. Fransız Devrimi’nin üç ana ilkesi olan özgürlük, eşitlik ve kardeşlikten etkilenmiş olan Mazzini, bu üç ilkeden özellikle sonuncusunun milliyet anlayışıyla fazlasıyla alakalı olduğunu da düşünmektedir. Bunlara ek olarak Mazzini’nin milliyet ve milliyetçilik anlayışında Fransa’nın aksine en çok ön plana çıkan unsurlardan biriye dindir:

“Dolayısıyla biz, içinde bulunduğumuz dönemde birliğin en büyük formülünün halkların Kutsal İttifakı olduğuna inanmaktayız. Halkların özgürlüğü ve kardeşliği olmadan gerçek bir birlik var olamaz. Halkların bilinci olan ve onların birlik yolundaki çalışmalarındaki görevlerini belirleyen ve onların yeryüzündeki misyonlarını, kısacası onların şahsiyetlerini inşa eden ‘milliyete’ inanmaktayız ki bu olmadan ne özgürlük ne de eşitlik mümkündür. Ve de milliyetin

¹⁹³ A.e., ss.36-37.

beşiği, her bir insanın meydana getirildiği, bireylerin mihrabı ve imalathanesi niteliğindeki kutsal vatanımıza inanıyoruz. (Mazzini, 1835, p.47)”¹⁹⁴

Kellas, Britanya’daki milliyetçilik türü üzerine açıklamalarda bulunurken de yine John Stuart Mill’in farklı milliyetlerden oluşan bir ülkede özgür kurumların varlığının hemen hemen imkansız olduğuna dair sözlerine atıfta bulunmaktadır. Hatırlanacağı üzere Mill, bu hususta özellikle farklı milliyetler arasında farklı diller konuşulmasının yaratacağı ‘birbiriyle anlaşamama’ sorununa dikkat çekmiştir. Bu yüzden de bir ülkede tek bir milliyet olmasının, bireyler arasında daha kolay anlaşma, uzlaşma yoluna gidilmesini sağlayacağını düşünmüştür. Mill’in aynı dili konuşmanın önemine yaptığı vurgunun benzeri, Almanya’daki milliyetçilik anlayışının gelişmesinde, Alman dilinin öneminin üzerinde durulması esnasında da görülmektedir:

“Alman milliyetçi ideolojisi de dili milletin tanımlayıcı özelliği olarak görmüştür ancak İtalya ve Britanya’nın milli kuramlarındaki liberalizmden Almanya’da pek bulunmamaktadır. Johann Herder’in yazıları Fransız Devrimi’nden de öncesine uzanmaktadır (dil ve milliyetçilik üzerine en önemli çalışması olan Dilin Kökeni Hakkında 1772’de kaleme alınmıştır). Herder, milliyetçiliğin demokratikten ziyade etnik unsurlarının üzerinde duran Alman milliyetçiliğinin de tonunu belirlemiştir. Alman halkı (Volk), Alman dilini kullanımına göre tanımlanmaktadır ve bu dilin kadim kökleri de Alman halkının veya milletin kadim köklerini işaret etmektedir.”¹⁹⁵

Kellas, tüm bunların neticesinde milliyetçiliğin 19. yüzyıl Avrupasındaki gelişimini ve etkilerini şu şekilde özetlemektedir:

“Bu fikirlerin siyasi önemi 19. yüzyılda Avrupa’da milliyetçiliğin güçlenmesinde gözlenmektedir. Milliyetçi hareketler her yerde kök salmış, bazıları milli birliklerin kurulmasına (İtalya ve Almanya) etki etmiş, bazıları çok uluslu imparatorlukların yönetimleri altından çıkılmasını sağlamış (Yunanistan, Belçika, Polonya, Macaristan, Sırbistan) ve bazıları da uzun yıllardır var olan krallıklardan ayrılmaya neden olmuştur (İrlanda ve Norveç). Tüm bunların kendi milli ideologları ve kahramanları vardır ve hepsi de birbirlerini taklit

¹⁹⁴ A.e., s.38.

¹⁹⁵ A.e.

etmişlerdir. Örneğin Mazzini'nin Genç İtalya cemiyeti (1831), Avrupa genelindeki (özellikle de 20. yüzyılın başındaki Jön Türkler) ve daha sonrasında da Asya ile Afrika'daki diğer milli kurtuluş hareketleri (Genç Hindistan, Genç Çin, Genç Burma) tarafından örnek alınmıştır.

...Birçok Avrupalı milliyetçi hareket, ekonomik koşullar ne olursa olsun, milliyetçi ideolojiden ilham almış görünüyordu. Milliyetçi ideolojinin cazibesi, ekonomik anlamda işlevsel olduğu kadar aynı zamanda entelektüel ve duygusal nitelikteydi. Siyasi boyutu da hayati öneme sahipti: amaç, 'ötekinin' hakimiyetinden kaçıp kendi kendini yönetecek yapıyı kurabilmektir. Milliyetçiliğin etnosantrizmdeki kökleri de onun siyaset alanındaki duygusal gücünü, sosyo-ekonomik işlevsel açıklamaların hiç yapamadığı ölçüde açıklamaktaydı.

Milliyetçiliğin liberal türlerinin (Mazzini ve Mill) ortaya çıkması için gerekli olan koşullar her zaman mevcut olmayabilir. Farklı koşullar, farklı milliyetçi tavırları ve farklı millet kavramlarını teşvik etmektedir. Millet ile gurur duyulması 1920'lerde İtalya'da Faşizm'e, Almanya'da da Nazizm'e yol açmış, 'Sosyal Darwinizm' bazı milletlerin diğerlerinden daha hayatta kalmaya uygun olduğu fikrinden hareketle doğal seleksiyonu milletlerle ilişkilendirmiştir. Yanlış biyoloji de, bazı insanların genetik olarak diğerlerinden daha üstün olduğu ve onlar üzerinde hükmetme yetkisi bulunduğu iddiasıyla ırkçılığa yol açmıştır.

...Bu tip önyargıların sonuçları da kölelik ve kast sistemlerinin, soykırımların, şovenizmin ve emperyalizmin meşruiyetine kadar uzanmıştır. Elbette tüm bu ideolojiler ile onlarla ilişkilendirilen tavırlar arasında farklılıklar mevcuttur. Milliyetçilik, ırkçılık ve soykırımı zorunlu kılmaz fakat ırkçılık ve soykırım da kaynaklarını bir tür milliyetçi ideolojiden almaktadır.

Millet fikri ve milliyetçilik ideolojisi en yalın anlamıyla bir halkın ve onun bir statüye ve muhtemelen kendi devletinin olmasına duyduğu ihtiyacının tanınmasıdır. Milliyetçilik psikolojik, kültürel ve siyasi biçimlere, genellikle de hepsine birden sahiptir.”¹⁹⁶

¹⁹⁶ A.e., ss.40-41.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: FUTBOLUN TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ, MİLLİ KİMLİKLER VE FUTBOL İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle 19. Yüzyılda güçlenen milliyetçilik ideolojisinin etkisiyle milli kimliklerin oluşu üzerine yapılmış kavramsal tartışmalar özetlenecektir. Daha sonra günümüzde Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında futbolun nasıl yayılmaya başladığı ele alınacaktır. İlk olarak başkent İstanbul ve Anadolu'nun bir diğer önemli liman kenti olan İzmir'de, bu şehirlerde yerleşik olan İngilizler tarafından oynanmaya başlayan oyunun daha sonrasında gayrimüslim tebaa arasında yayılışı ve en nihayetinde Türk tebaanın da kendi kulüplerini kurmaya başlamalarının nasıl bir süreçte gerçekleştiği kısaca anlatılacaktır. Daha sonrasındaysa o dönemde futbolun ideolojik düzlemde ne şekilde kullanılmaya çalışıldığına dair bazı örnekler verilecektir.

3.1. Milli Kimliklerin İnşası

Millet kavramı ve milliyetçilik anlamının şu ana kadar anlatıldığı ölçüde kabataslak çerçeveleri göz önüne alındığında milli kimliklerin de bu doğrultuda nasıl belirlendikleri veya inşa edildikleri de daha net görülebilmektedir. Bu noktada ön plana çıkan iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki, tanımlanacak milli grubun karşısına, onun zıttı niteliğindeki bir grubu yani bir “negatif öteki” yerleştirmektir. İkincisiyse, gündelik hayatın içine birçok milli sembol yerleştirerek milli kimliğin insanlarda hayatın doğal bir parçası olarak algılanmasını sağlamaktır.

3.1.1. Milli ‘Negatif Öteki’

Milli kimliklerin oluşturulmasıyla ilgili en önemli unsurlardan biri, sadece o kimliği taşıyacak millet mensuplarının ortak birtakım özellikleri (dil, kültür, tarihsel birliktelik, vs gibi) üzerinde şekillendirilmesinden ziyade, o milletin karşısına bir tür ‘negatif öteki’ olarak bir veya birkaç farklı milletin daha konması ve söz konusu milletin, bu negatif ötekiler üzerinden neye benzemediğinin de belirtilmeye çalışılmasıdır:

“Kimlik aynılıkla, kişinin kendini ona benzeyenlerle özdeşleştirmesiyle alakalı olduğu kadar farklılıkla, kişinin kendini ona benzemeyenlerden ayırmasıyla da alakalıdır. Ancak belirtmelidir ki, Tronvoll’ün de öne sürdüğü gibi, burada çeşitlilik ile farklılığı birbirinden ayırmak önemlidir. ‘Tek başına çeşitlilik kimlik üretmez. Kimliğin üretilebilmesi, çeşitliliğin farka dönüştürülebilmesi için karşıtlık olmalıdır. Yani anlamlı bir ötekinin varlığı şarttır. (1999, s. 1055).’ Bütün grup kimliği düşünceleri, grubun içindekiler ile grubun dışındakiler arasında, grup tarafından kapsanabilecek kadar birbirine benzeyenler ile farklı olduklarından ötürü dışlanacaklar arasında bir ayırım yapabilmek için mutlak surette bazı kategorizasyon türleri ve süreçleri içerirler. Billig’in (1995) de dikkat çektiği gibi, bu kategorizasyonlar doğası gereği ayırıcıdır çünkü kategoriler dünyayı bölümlere parçalar, ‘bizi’ ‘onlardan, ‘içeridekileri’ ‘dışardakilerden’ ayırır.”¹⁹⁷

Dolayısıyla milli kimliklerin belirlenmesinde kapsayıcı özellikler kadar dışlayıcı özellikler de bulunmaktadır ve bu dışlayıcı özellikler de negatif ötekiler üzerine yüklenmektedir. Burada somut olarak gözlemlenebilen farklılıklardan ilk akla gelenler farklı dil konuşan, farklı dine veya mezhebe mensup olan, farklı fiziksel özellikler içeren etnik gruplardır. Ancak çoğu zaman bu kadarıyla da yetinilmediği ve iyilik-kötülük, cesurluk-korkaklık, dürüstlük-riyakarlık gibi soyut ve hamasi birtakım karşıtlıkların da kullanıldığı görülmektedir. Bu da milli kimliğin doğal niteliklerden ziyade sonradan inşa edilen yapay bir niteliğe sahip olduğuna dair bir gösterge olarak yorumlanabilir.

Michael Billig de ‘biz’ ve ‘onlar’ gruplarının birbirlerini tamamlayıcı olduklarını ve bunlardan biri olmadan diğersinin de var olamayacağını öne sürmektedir. Dolayısıyla bir milletin zihinlerde belirgin hale getirilebilmesi için o milletin karşısında öteki veya yabancı milletlerin de tasavvur edilmesi gerekmektedir:

“Eğer milliyetçilik ‘bize kim olduğumuzu söyleyen birinci çoğul şahıs kipinde bir ideoloji ise, aynı zamanda üçüncü şahıs kipini de kullanmak durumundadır. ‘Onlar’ olmaksızın bir ‘biz’ mümkün olamaz. Henri Tajfel’in (1981) vurguladığı üzere, ‘bizim’ kim olduğumuzu tarif eden bir sosyal kategori, ‘bizim’ kim olmadığımızı gösterir. Ulusal topluluğun tahayyülü ancak yabancı toplulukların da tahayyül edilmesiyle mümkün olur. Ulus-devlet çağında ‘yabancı’

¹⁹⁷ Spencer ve Wollmann, **a.g.e.**, ss. 110-111.

hususî bir kategoridir; ‘yabancı’ herhangi bir ‘öteki’ değildir. Bu nokta Julia Kristeva tarafından iyi ifade edilmiştir: Ulus devletlerin tesis olmasıyla ‘yabancılığın modern, kabul edilebilir ve açık olan yegane tanımına ulaştık: Yabancı bizim mensup bulunduğumuz devlete mensup olmayan, bizimle aynı milliyete sahip olmayandır.’ (1991, s. 96).”¹⁹⁸

Billig, ‘biz’ ve ‘onlar’ arasındaki kategorizasyonun yapılmasında en belirleyici faktörlerden birinin de psikolojideki ‘yansıtma’ kavramı olduğuna değinmektedir. Buna göre bir millet, kendi bünyesinde görmek istemediği olumsuz birtakım özellikleri genellikle karşısındaki negatif ötekiyle özdeşleştirmeye çalışmaktadır:

“Kristeva’nın, kendi ‘yabancılık’ betimlemelerinde farkına vardığı üzere, yansıtma (projection) her zaman mümkün olabilir. ‘Kendimizde’ mevcut bulunduğunu reddettiğimiz niteliklere ‘onların’ sahip olduğunu ileri sürebiliriz.”¹⁹⁹

Carolyn Vogler ise bu yansıtmayı bir milletin mensupları için bir tür savunma mekanizması olarak tanımlamakta ve yansıtılan karşı cepheyi de o milletin mensuplarının ‘düşman’ gördüğü kesimler olduğunu ifade etmektedir:

“Millî yurttaşlık, (devletin içinde yahut dışında olsun) millete ait olarak görülmeyenler karşısındaki toplumsal kapanmaya dayanan seçkin bir kulüp olduğundan, millî sınırlar bilinç dışı paranoyak süreçlerin oyunları için güçlü bir zemin teşkil eder. Milletin mensubu olanlar bu süreçler sayesinde kötü nesneleri ve yıkıcı itkileri çoğunluk tarafından dışlanıp düşman kabul edilenlere yansıtarak söz konusu nesnelerden ve itkilerden kurtulabilirler.”²⁰⁰

3.1.2. Bireyin Kendisini Milletle Özdeşleştirmesi

Bir milletin, dolayısıyla da o millete ait kimliğin inşası esnasındaki en kritik hususlardan biri de söz konusu milletin mensuplarının, kendilerini o millet ile özdeşleştirebilmeleridir. Bu noktada konuya psikanalitik açıdan açıklama getirmeye

¹⁹⁸ Michael Billig, **Banal Milliyetçilik**, Çev. Cem Şişkolar, İstanbul, Gelenek Yayıncılık, 2002, ss.94-95.

¹⁹⁹ A.e., ss. 97-98.

²⁰⁰ Carolyn Vogler, “Social Identity and Emotion: The Meeting Of Psychoanalysis and Sociology”, **Sociological Review**, v.48(1), 19-42, s.30.

alışan dşnrlr de olmuştur. Örneğin Theodor W. Adorno, mensup olunan milletin yceldilmesi ve yabancıların yahut negatif öteki konumundaki grupların da yerilmesinin narsistik bir tür ego tatmini olduğunu ileri sürmüştür:

“Marksist olduğu kadar Freudyen de olan bir perspektif benimseyen Adorno, daha evvelde de milliyetçiliğin cazibesinin kısmen narsisizmin seferber edebilmesinden, kısmen de modernleşme veya kapitalist gelişim (veya kriz) nedeniyle istikrarı bozulup sarsılanlara belirli bir konfor alanı sağlayabilmesinden kaynaklandığını iddia etmişti. Finlayson’ın da açıkladığı üzere, ‘Kendini millet imgesiyle özdeşleştiren modern özne, kibirli bir kapanma ve istikrar hissine bürünebilir. Özne, milleti yükseltip millete dahil olmayanları aşağılayarak, narsistik bir egonun taleplerini karşılamış olur (1998, s.153).’²⁰¹

Slavoj Zizek’e göreyse insanları millet kavramına en çok bağlayan olgulardan biri, onu kaybetme korkusudur. Bunun temel sebebi de insanların, milleti kendi toplumsal hayatlarını düzenleyen bir şey olarak tahayyül etmeleridir:

“rneğin, Slavoj Zizek ‘milli özdeşleşmelerin tabiatı gereği şey Olarak Millet’le kurulan ilişkiler sayesinde sürdürülebileceğini (Finlayson’dan alınmıştır, s.154)’ belirtmiştir. Lacan’ın Freud’u yeniden ele alışından faydalanan Zizek, milletin toplumsal hayata düzen ve yapı kazandıran bir şey olarak hayal edildiğini, milletin kaybından sürekli olarak korkulduğunu, bu korkunun da mütemadiyen seçilmiş ötekilere yansıtıldığını iddia etmiştir.”²⁰²

Bu spesifik örneklerin haricinde, insanların kendilerini mensup oldukları milletlerle zdeşleştirebilmeleri için en kısa yol, o millete olabildiğince olumlu özelliklerin ve erdemlerin yükselmesi, buna karşılık da tabii ki diğer milletlere, yani negatif ötekilere de aynı ölçüde olumsuz özellikler atfedilmesidir. Bunun yanı sıra milli kimliğin, bireylerin sahip olduğu diğer kimliklerden daha önemli görülmesi, daha önde tutulması da sağlanmalıdır. Milletin zamanla devletle özdeşleştirilir hale gelmesiyse, ulus devletin vatandaşlarıyla diğerleri arasındaki farklılaşmanın çok daha görünür, somut bir hale gelmesine yol açar. Hatta bundan kaynaklı eşitsizlikleri de bir bakıma o milletin mensuplarının gözünde meşru kılar:

²⁰¹ Spencer ve Wollmann, **a.g.e.**, s.118.

²⁰² **A.e.**, s.117.

“Milli kimliğin bu şekilde üretilmesi, her gün yeniden üretilmesi ve yüceltilmesi somut maddi sonuçlar da doğurabilir. Örneğin, postmodernistlerin de bazen ima ettiği gibi, kimlik şimdi veya umutla beklenen gelecek bir zamanda devletin boyunduruğu altına girerse veya devletle bağlantılı hale getirilirse, artık sadece yaşam tarzıyla alakalı seçimlerden ibaret bir mesele olmaktan çıkar. Devlet gücü müdahil olduğu andan itibaren ‘bizle’ ve ‘onlarla’ girilecek bütün özdeşleşme ve ayırım süreçleri gerçek ve maddi bir önem arz etmeye başlar. Ulus devletin içindekiler ile dışındakiler arasına çizilen sınırlar yalnızca sembolik değil, maddidir. Bu sınırlar yalnızca kültürel ayrımları değil, Tronvoll’ün de belirttiği gibi grup içi yani ‘millet’ ile grup dışı yani diğer topluluklara ve milletlere ait olan ‘ötekiler’ arasında bir ayırım yaratmak amacıyla devletler tarafından kullanılan somut, fiziksel hudutları ve ‘araçları’ da içerir (1999, s. 1040). Fakat bu sınırlar boyunca devriye gezmek, ötekileri dışarda tutmak, bu sırada da içeridekilere (biçimsel ve/veya esaslı) haklar tanımak gerekir. Böylece milli kimlik iddiaları belirli bir zemine oturtulur ve aynı milliyetten olanlar ile ötekiler arasında, yurttaşlar ile yabancılar arasında yalnızca kimlik ayrımları oluşturulmaz, bu insanlara farklı muamelede bulunabilmenin somut koşulları yaratılır.”²⁰³

3.1.3. Michael Billig ve Banal Milliyetçilik

Bir sosyal psikoloji profesörü olan Michael Billig, 1995 yılında kaleme aldığı ‘Banal Nationalism’ (Banal Milliyetçilik) adlı kitabında, gündelik hayatın birçok alanında insanların karşısına çıkan çeşitli milli sembollerin zaman içerisinde insanlar tarafından nasıl kanıksandığı ve bu sayede bu sembollerin işaret ettiği milli kimliğin de nasıl yeniden üretildiği üzerinde durmaktadır. Billig, ulus devletlerin kimliklerini edinmelerinde de aslen bu tarz bir yeniden üretimin etkili olduğunu savunmaktadır:

“Kısaca, millet devletleri, millet devletler yapan şey krizler değildir. İki kriz arasında, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Birleşik Krallık ve diğerleri mevcudiyetlerini sürdürürler. Günlük olarak, kendileri, milletler ve uyrukları da bir milletin mensupları olarak yeniden üretilirler ve bu milletler daha üst seviyede, bir milletler dünyasında da yeniden üretilirler. Böylesine günlük bir yeniden üretimin gerçekleşebilmesi için, bütün bir inançlar, faraziyeler, alışkanlıklar, tasarımlar ve ameliyeler kompleksinin yeniden üretilmesi gerektiği varsayılabilir. Hatta, bu

²⁰³ A.e., s.120.

kompleksin bayağı ve sıradan bir biçimde yeniden üretilmesi gerekmektedir; çünkü milletler dünyası ve çağdaş zamanların aşına alanı, gündelik dünyadır.”²⁰⁴

Billig’in bahsettiği sembollere değinmeden evvel, kendisinin milliyetçilik ideolojisini, Roland Barthes’a atıfta bulunarak nasıl tanımladığına da bakmak faydalı olacaktır:

“Roland Barthes ideolojinin “Tabiatın Sesiyle” konuştuğunu ileri sürmüştür (1977. s. 47). Başkalarının da işaret ettiği gibi, ideoloji, sosyal dünyanın, onun içinde yaşayanlara tabii dünyaymış gibi görünmesini sağlayan davranış ve inanç alışkanlıklarını içinde barındırır (Billig, 1991; Eagleton, 1991; Fairclough, 1992; McLellan, 1986; Ricoeur, 1986). Bu görüşe göre ideoloji insanlara dünyalarının tarihsel olarak inşa edilmiş olduğunu unutturur. Demek ki milliyetçilik, milletler dünyasının, -sanki milletlerin mevcut olmadığı bir dünya mümkün değilmiş gibi- dünyanın tabii haliymiş gibi görünmesine sebep olan ideolojidir.”²⁰⁵

Buradaki belki de en önemli ifade, milliyetçiliğin insanlara, içinde bulundukları yapının tarihsel süreçte nasıl inşa edilmiş olduğunu unutturuyor olmasıdır. Bu unutmadan nasibini alan insanlar için kendilerini mensubu olarak gördükleri milletler ezeli ve ebedi niteliktedir. Bu da haliyle o milletlerin hiçbir şekilde inşa edilmemiş, doğada en başından beri kendiliğinden varolan yapılar olarak algılanması anlamına gelmektedir.

Billig, bu esnada milliyetçiliğin ilginç bir diyalektikle çalıştığına da dikkat çeker. İnsanların hangi millete mensup olduklarını unutmaları gibi bir durumun söz konusu olmadığını, ancak mensubu olunan milletten öncesine dair de pek bir şey hatırlamadıklarından yola çıkar ve şu tespiti yapar:

“Ancak bu hatırlayış için devreye aynı zamanda bir unutuş da girer; ya da söyleyenebilir, milliyetçilik ideolojisi karmaşık bir hatırlama ve unutma diyalektiği içinde işler. Görüleceği üzere, bu diyalektik müesses milletlerde, milliyetçiliğin banal bir biçimde yeniden üretilimi için önemlidir. Yüzyılı aşkın bir süre önce, Ernest Renan, unutmanın ‘milletlerin kuruluşunda hayati bir öge’ teşkil ettiğini ileri sürmüştü (1990, s.11). Her milletin kendine ait bir tarihi,

²⁰⁴ Billig, **a.g.e.**, s.16.

²⁰⁵ **A.e.**, s.49.

kendine ait bir kolektif hafızası olması gerekir. Bu hatırlama aynı zamanda kolektif bir unutmadır: Bir taraftan kadimliğini kutlayan millet, diğer taraftan tarihteki yeniliğini unuttur.”²⁰⁶

Billig, bu unutmanın sadece geçmişle ilgili olmadığını, gündelik yaşantı içerisinde de milli kimliğin sürekli zihinde tutulmasının aslında bir tür unutmaya yol açtığını belirtmektedir. Günlük rutinler içerisine iştirilmiş birtakım milli sembollerin ve mesajların düşünülmeden kanıksanması aslında bir tür unutmadır ve bu sembollerle mesajlara maruz kalma sıklığı da bu unutma halini sağlamak içindir:

“Sürekli hatırlanıyormuş gibi görünürken unutilan sadece geçmiş değildir, bir de buna paralel bir şimdiyi unutma vardır. İleri sürüleceği üzere, halihazırda müesses olan milletlerde milli kimlik her an hafızalardadır; çünkü bu kimlik durmadan milletiği anımsatan, veya onu ortalık yerde ‘dalgalandıran’ günlük rutinlere yerleşmiştir. Ancak bu hatırlatmalar veya ‘dalgalandırmalar’ o kadar sıktır ve sosyal ortamın o kadar aşına olunmuş parçalandır ki, işleyişleri ‘düşünceli’ olmaktan çok ‘düşüncesizcedir’. Hatırlama, hatırlama olarak deneyimlenmediğinden aslında unutulmaktadır. Bir kamu binasının önünde asılı duran veya bir benzin istasyonunun girişini süsleyen bayrak bu unutilan anımsatmayı örnekler. Bu gibi bayrakların binlercesi ve binlercesi her gün kamusal alanlarda salınır durur. Milletiğin bu hatırlatıcıları vatandaşlar günlük işlerinin peşinde koştururlarken, günlük dikkat akışı içerisinde kayda hiç girmezler.”²⁰⁷

Milli bir sembolün sürekli görülmesinden ötürü sanki orada yokmuş gibi algılanmasıysa aslında onların bilinçaltına ne derece tesir ettiklerinin bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Billig, bu gibi her an her yerde maruz kalınan sembollerin varlıklarının farkına varılmıyormuş gibi görünse de yoklukları veya değişiklikleri halinde hemen bir uyarı sinyali teşkil edeceğini belirtmektedir:

“Birleşik Devletlerin ana vatanını süsleyen bayraklar dolaysız ve itaatkar bir dikkat talep etmezler. Sokaklardaki bayrak direklerinde ve kamu görevlilerinin üniformalarına dikilmiş şekilde, sallanmadan, selamlanmadan ve farkedilmeden dururlar. Bunlar ‘düşüncesiz’ bayraklardır. Şayet bir gün aşına ortamları süsleyen sallanmayan bayrakların tümü ortadan kaldırılıysaydı, muhtemelen, tıkağını kesen bir saatin farkedilmesi gibi bu bayrakların varlıkları

²⁰⁶ A.e., s.50.

²⁰⁷ A.e.

da ansızın farkediliverirdi. Eğer kırmızılar ve maviler, yeşiller ve turuncularla değiştirilselerdi insanların dikkati dehşetle onlara yönelirdi ve bu değiştirme cezai işleminden kaçamazdı.

Sadece ABD'dekiler değil, tüm dünyadaki bütün bu sallanmayan bayrakların ne işe yaradığı sorulabilir. Milletliğin sıradan, gündelik hatırlatıcıları rolünü üstleniyorlar: yorulmaksızın onu 'dalgalandırıyorlar'. Dalgalandırma rutininin getirdiği hatırlama bilinçli bir fiil değildir; buradaki hatırlama bir anma töreninde gerçekleşen hatırlamalardan farklıdır. Hatırlama burada 'düşüncesiz'dir; başka eylemlerle bilinçli olarak meşgul olunurken farkında olunmadan o da gerçekleşir.”

Böylesine bir bilinçsiz veya düşüncesizce hatırlama durumu, söz konusu sembollerin ve o sembollerin işaret ettiklerinin kanıksanması açısından son derece önemlidir. Billig, bu hatırlama ve unutma ilişkisinin önemini daha iyi betimleyebilmek için de Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün 'habitus' kavramına atıfta bulunmaktadır:

“Eğer bayağı, gündelik yaşantı rutin bir şekilde yaşanacaksa, bu tip bir hatırlama bilinçli bir farkındalık hasıl olmaksızın gerçekleşmelidir: Bu hatırlama, insan başka işlerle meşgulken, unutma da buna dahil, vuku bulur. Pierre Bourdieu'nün 'habitus' mefhumu bu hatırlama ve unutma diyalektiğini iyi ifade eder. 'Habitus' aşına olduğumuz sosyal dünyanın mizaçlarına, ameliyelerine ve rutinlerine gönderme yapar. İnsanların günlük hayatın sıradan rutinleri içinden 'düşüncesizce' (ve 'düşünceli' şekilde de) geçmek için edinmek zorunda oldukları 'ikinci fitratı' tarif eder. Bourdieu, hatırlamanın ve unutmanın unsurlarına vurgu yapar: 'Habitus -ikinci bir fitrat olarak içselleştirilmiş ve dolayısıyla tarih olarak unutulmuş, cisimleşmiş tarih- ürünü olduğu tüm geçmişin faal biçimde şimdi ve burada hazır bulunmasıdır' (1990, s. 56).”²⁰⁸

Bu sorgusuz sualsiz kanıksama durumu, insanların sadece kendi milletlerinin ezeli ve ebedi olduğu algısına kapılmasından öte, tüm dünyayı bu şekilde görmesine de neden olmaktadır. Bir başka deyişle bir milletin sınırlarının bittiği yerde bir başka milletin sınırları başlamaktadır ve bütün dünya da yan yana bitişmiş bu milletlerden oluşmaktadır. Ulus devletlerin sınırları da zaten bu durumun cisimleştirilmiş bir

²⁰⁸ A.e., s.55.

halidir. Billig, bu durumun bir tür ‘dışadönük görünümlü enternasyonalizm’ olarak tanımlamaktadır:

“Milliyetçi düşünme şekli, bir âdet olarak kaşarlandığı durumda dahi dolaysız dolambaçsız değildir. Bir unutma ve hatırlama diyalektiğinin ‘milli kimliği’ taşıması gibi, bu ‘kimliğin’ kendisi de bir içsellik ve dışsallık diyalektiğiyle ilişkilidir. Ulus daima bir uluslar dünyası içerisinde ulustur. ‘Enternasyonalizm’, -sanki rakip bir ideolojik bilinç oluşturuyormuş gibi- ‘milliyetçiliğin’ kutupsal karşıtı değildir. Milliyetçilik diğer tüm ideolojiler gibi kendi karşıt temalarını veya açmazlarını içerir (Billig yay. hz., 1988). Dışadönük görünümlü enternasyonalizm aslında milliyetçiliğin bir parçasıdır ve tarihsel olarak milliyetçiliğin yükselişine eşlik etmiştir.”²⁰⁹

Billig, bir sonraki adımdaysa Benedict Anderson’ın ‘hayali cemaatler’ kavramından yola çıkarak ulusların kendilerini nasıl tahayyül ettiklerini irdelemektedir. Bu noktada da ulusların kendi tarihleriyle ilgili ne tür anlatılara başvurdukları sorusuna cevap aramış ve bu hususta da ulusların aslında kendi bünyelerindeki farklı grupların farklı anlatılarından kaynaklanan çok sayıda değişik tarih anlatısına sahip oldukları sonucuna varmıştır:

“Uluslar genellikle tek bir tarihe sahip değillerdir; anlatılan birden çok sayıda birbirine rakip farklı öykü vardır. Britanya’da aynı insanlar ulusal geçmiş hakkında muhafazakar veya liberal öykülere değinerek konuşurlar: Düzenin ve hiyerarşinin hüküm sürdüğü ‘eski güzel günlerden’ veya sefaletin ve cehaletin hüküm sürdüğü ‘eski karanlık günlerden’ bahsederler (Billig, 1990a). Tarihi hikayeler hegemonik mücadeleler sonucunda ortaya çıkarlar... Ulusal tarihler sürekli olarak yeniden yazılırlar ve her yeniden yazılma o an için geçerli olan hegemonik dengeleri yansıtır.”²¹⁰

Ulus kavramının insanların günlük hayatında sıradanlaşıp insanlar tarafından kanıksanmasında ve unutulmamasında görsel semboller kadar kullanılan dilin de büyük önemi vardır. Billig’e göreyse “Banal milliyetçiliğin kilit sözcükleri genellikle en ufak olanlardır: Dilsel ‘deixis’in sözcükleri olan ‘biz’, ‘bu’ ve ‘burada’.”²¹¹ Billig,

²⁰⁹ A.e., ss. 76-77.

²¹⁰ A.e., s.86.

²¹¹ A.e., s.112.

özellikle uluslarına hitap eden siyasetçilerin bu sözcükleri kullanarak hem dinleyici gruplarını övme hem de kendilerini onlarla özdeşleştirme yoluna gittiklerini de belirtmiştir.

Billig, bunun yanı sıra milliyetçilerin kullandığı önemli bir diğer retoriğinse ‘utanç’ olduğunu vurgulamaktadır. Bu da aslında şanlı bir geçmişe sahip olunduğunun tahayyül edilmesi fikrine dayanmaktadır. Eğer bir millet şanlı, gurur duyulacak bir geçmişe sahipse, o milletin mensupları günümüzde o geçmişin şanına yaraşır bir şekilde davranmaya mecbur sayılmaktadırlar. Dolayısıyla bu çizginin dışına çıkılması da bir tür utanç vesikası olarak görülmektedir. Kısacası söz konusu milletin mensupları için neleri yapmaları ve neleri yapmamaları gerektiğinin sınırları da bu şanlı geçmişin tahayyülü üzerinden çizilmeye çalışılmaktadır:

“Thomas Sheff, milliyetçilik retoriğinin çevresinde bir utanç duygusunun dolaştığına işaret eder (Scheff, 1995). Örneklerin tümü örtük olarak bir utanç hissine değinirler: Eğer geçmişimize layık olamazsak -eğer değerli ulusal özümüzden koparsak- o zaman utanç içinde kalırız: Bir zamanlar yapmakla tanındığımız şeyleri artık yapmıyor oluruz; binlerce yıllık mirasımızı bir kenara itmiş oluruz; artık uluslar üzerindeki ışık olmayız. Utanç kolayca öfkeye dönüşebilir (Retzinger, 1991; Scheff, 1990). Vatanseverlik kartının retoriği mirasımızdan, ödevimizden, yazgımızdan kopmamıza yol açanlara karşı bir öfke uyanmasına sebep olur. Dışarıda, uluslar üzerine parıldayan ışığı söndürmeye çalışan ve bir zamanlar yapmakla tanındığımız kahramanca işleri artık yapamayacağımıza inanarak ‘bize’ sataşan düşmanlar var. Üstelik en korkuncu, iç düşmanlara karşı duyulan bir öfkenin varlığı: Mirasımızı terkedecek olanlar, ‘bizi’ utanç içerisinde bırakacak olanlar.”²¹²

3.2. Ondokuzuncu Yüzyılda Futbolun Türkiye Topraklarına Gelişi

Futbolun Avrupa’daki yayılışında en son ulaştığı noktalardan biri, kıtanın güneydoğu ucu olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında, Batılıların artık ‘Avrupa’nın hasta adamı’ gözüyle baktıkları Osmanlı İmparatorluğu’nda, Sultan II. Abdülhamit’in tahtta geçirdiği sürenin büyük bir bölümünü kapsayan ‘İstibdat Dönemi’ süresince İmparatorluk nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Müslümanlara futbol oyununun

²¹² A.e., ss. 119-120.

yasaklanması, söz konusu geri kalmanın başlıca nedenlerinden biri olarak gösterilebilir.

Aslında 19. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı'da genel olarak bir Batılılaşma çabası hâkimdir. İmparatorluğun özellikle 17. yüzyıl sonlarından itibaren Batılı devletler karşısında birçok savaş kaybetmesi nedeniyle önce askeri alanda birtakım yeniliklere gidilmesine çalışılmış, bunların yeterli olmaması üzerine de çok daha geniş bir çerçevede Batılılaşma hamlelerinde bulunulmuştur. Bu alanda model alınan ülkeyse Fransa olmuştur. Bu doğrultuda yaşanan etkilenimler de, İmparatorluğun eğitim sistemine de yansımış ve sporun bu sistem içinde sivrilmesine olanak tanımıştır:

“Tanzimat yenilikçiliği, başka bütün alanlarda olduğu gibi sporda da, Fransız modelini ithal etmişti. Laik bir biçimsel eğitim sisteminin bir parçası okullardaki beden eğitimi dersinin etkisi olarak spor yapılmasını öngörüyordu bu model... Bu beraberlik yine zorunluydu, çünkü, ‘Batılılaşma gereği’ Osmanlı okullarına beden eğitimi dersinin girmesiyle birlikte, futbol (Mekteb-i Sultani) ve basketbol (Robert Kolej) gibi Batılı sporlar da gelmişti. Hem ilk sporların, hem ilk sporcuların, hem 1903 sonrasında kurulan ilk kulüplerin (ör: Galatasaray, Vefa, İstanbulspor) büyükçe bölümünün ‘mektepli’ oluşu her türlü örgütlenme ve kalabalıklaşmanın yasak olduğu bir II. Abdülhamit döneminde, okul duvarlarının arkasında ve biçimsel eğitim programları çerçevesinde yapılmanın spora sağladığı güvenceyle açıklanabilir.”²¹³

Osmanlı'da Batı modeline göre eğitim veren okullarda gençler bu vesileyle Batılı sporlarla bir tanışıklık yaşamış olsalar da, II. Abdülhamit'in 1878'den 1908'e kadar süren baskıcı rejimi altında Batılı sporlarla olan bu ilişkilerini okul sınırları dışına taşıyamamışlardır. Bunun altındaki temel sebep de, İstibdat Dönemi'nde Müslüman tebaanın kulüp, dernek ve benzeri oluşumların çatısı altında toplanmasının, rejim karşıtı faaliyetlerde de bulunulmasına yol açabileceği endişesi nedeniyle Müslüman tebaaya söz konusu dernekleri kurmanın yasaklanması olmuştur. Dolayısıyla futbol kulüplerinin kurulması da imkânsız hale gelmiştir.

3.2.1. İmparatorlukta Yerleşik İngilizlerin Düzenlediği İlk Futbol Müsabakaları

²¹³ Kurthan Fişek, **100 Soruda Türkiye Spor Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1985, s.44.

Benzer bir kısıtlamanın gayrimüslimler için bulunmamasıysa, bu dönemde ülkedeki futbolun bir azınlık sporu biçiminde ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tabii bu noktada da futbolun yayılmasındaki altın kural işlemiş ve oyun İmparatorluk topraklarında ilk olarak yine ticaretle uğraşan İngilizler tarafından, önemli bir liman kentinde, İzmir’de oynanmaya başlamıştır. Tarihçi Rüştü Dağlaroğlu, bu gelişmeleri şöyle özetlemiştir:

“Yeni nizam ve kaidelere uygun olarak, modern futbol memleketimizde ilk defa yabancılar tarafından oynanmıştır. Bunlar İzmir’de Bornova’da mukim ve ticaretle meşgul İngilizlerdir. Bu İngilizler her hangi bir kulüp üyeleri olarak değil; fakat, akşamları işlerinden çıktıktan sonra zevk için oynamışlar ve modern futbolu 1894 yılında yurdumuza sokmuşlardır. İzmirlileri takiben İstanbul’daki İngiliz aileleri de 1897’de futbola başladılar(...). Mr. James Lafontain(...) 1899’da İstanbul’a gelince İngilizler arasında bir Rugby-Association takımını kurdu(...). Bu takım Moda çayırında antrenman ve Kadıköy çayırlarında da İngiliz gemiciler arasında maçlar yapmaya başlamıştır.”²¹⁴

İzmir’den İstanbul’a gelen James Lafontain’in burada öncelikle bir rugby takımı kurması, İngiltere’de modern futbolun, ortaya çıktığı ilk yıllarda henüz rugby ile tam olarak ayırtılmaması nedeniyle yaşanan karmaşanın bir benzerinin Osmanlı’da da yaşanıp yaşanmadığı sorusunu akıllara getirmektedir. Ancak çok geçmeden futbol takımlarının da kurulmaya başlanması, böylesi bir karışıklığa imkan tanımamıştır:

“James Lafontain, Horace Armitage ile birlikte 1902 yılında İstanbul’un Kadıköy semtinde Football-Association’ı kurdu. Daha sonra birer yıl arayla Moda Football Club ve Rum Elpis kulüpleri kurulmuştur. II. Abdülhamit döneminde her türlü toplanma ve örgütlenmenin yasak olması, Türklerin-müslümanların- böyle kulüpler kurmak bir yana, bu kulüplerde yer almalarını bile engelliyordu. Nitekim 1899 yılında Reşat Danyal, Fuat Hüsnü ve birkaç arkadaşının kurduğu Black Stockings Football Club ancak birkaç ay yaşayabilmiştir.”²¹⁵

²¹⁴ Mahmut Sert, **Gol Atan Galip - Futbola Sosyolojik Bir Bakış**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000, s.85-86.

²¹⁵ A.e., s.86.

Ayaktopu oyunu türevleri ile ilgili Osmanlı dönemi İstanbul basınında rastlanan es eski haberlerden biri, *The Constantinople Messenger* gazetesinde yer almaktadır. 16 Kasım 1880 tarihli sayıda, İstanbul’da yerleşik İngilizlerin kendi aralarında düzenledikleri bir rugby müsabakasından bahsedilmektedir:

“Geçen Cumartesi günü CFC (Constantinople Football Club) sezonun ikinci maçını Kadıköy’deki kriket sahasında yaptı. Bay Block ve Eyres tarafından ‘Flags’ ve ‘Whites’ olarak seçilen takımlar birbirlerine oldukça saygılıydı.

Önceki Cumartesi oynanan maça göre ilk dikkat çeken, oyuncuların kondisyonlarının daha iyi olması ve hücum oyuncularının gelişme kaydetmesiydi. Ancak oyun sırasındaki ‘itiş kakış’ halen çok fazla. Topsuz oyunda bir hücum oyuncusu koşuya başlamalı ve sonra dönerek itiş kakıştan kurtulmalı. Daha sonra da topu aramalı.

Whites’ta Huges son derece iyi savunma yaptı. İlk yarı boyunca Whites rüzgarı da arkasına alarak hücum yaptılar. İlk yirmi dakikadan sonra oyun dengelendi. Bay Block’un Flags adına güzel bir vuruşla yaptığı gol şutu, Bay H. Baker tarafından önlendi. Kısa bir süre sonra yapılan güzel bir try’dan sonra Bay Block nihayet bir gol yapmaya muvaffak oldu.”²¹⁶

Haberdeki bazı ifadelerden, rugbynin şehirde bir süredir oynanmakta olduğu anlaşılmaktadır. ‘Sezonun ikinci maçı’ tabiri ve sonraki paragrafta ‘önceki Cumartesi oynanan maç’ ifadesi, bu maçın ilk maç olmadığını net bir şekilde belirttiği gibi aynı zamanda söz konusu sezonun da ilk sezon olmadığına bir bakıma işaret etmektedir.

Aynı gazetede, iki hafta sonrasında yer alan bir haberse, rugbyden ziyade normal futbol kurallarına yani İngiltere’deki Football Association tarafından belirlenen kurallara dayalı futbolun da İstanbul’da az da olsa oynandığını bildirmektedir:

“Geçen Cumartesi günü Kadıköy’de Constantinople Football Club üyeleri ilk yarım saati ‘Association’ sonrasında da ‘Rugby Union’ kuralları ile bir futbol maçı yapmışlardır.

²¹⁶ The Constantinople Messenger, 16 Kasım 1880, cilt 1, No: 28

Handsones ve Uglies adlı iki takımın bu maçında bol gol gördük. Maça kulüp üyelerinin büyük bir bölümü havanın yağışlı olması ve hastalık gibi mazeretlerle katılamadı. Yarım saatlik Association kuralları ile oynanan maçtan sonra yapılan ragbi maçında Bay Block ve Graves güzel sayılar yaptılar. Öğleden sonra yapılan maç sırasında tuhaf bir gelişme de yaşandı. Bir atak sırasında çizginin içine giren bir ‘Muhacir’ o sıra birbirleriyle çarpışan oyuncuların arasında kalarak fena halde yaralandı. Umarız önümüzdeki hafta katılım daha çok olur da daha güzel maçlar izleriz.

Handsones: Block, Lambe, Heap, Bigelow, Eyres, Holmes, Whittall, Kerr.

Uglies: Braves, Cubmerbatch, Willmore, Burgin, Lander, Thomson, Clifton.”²¹⁷

Burada da görüleceği üzere oyunu oynayanların tamamı İngiliz’dir. 1863’te kurulmuş olan Football Association’ın kurallarıyla İstanbul’da yarım saatliğine bir maç tertiplenmiş olması elbette futbolun Türkiye topraklarına çok erken bir dönemde geldiğine dair kanıt olarak öne sürülebilir. Ancak göz ardı edilmemesi gereken bir diğer gerçek ise bu çabanın biraz gelişigüzel yapılmış olmasıdır. Zira iki takımın da oyuncu sayıları yetersizdir ve süre olarak da normal oyun süresinin üçte biri kadar bir süreyle yetinilmiştir. Öte yandan böylesine gelişigüzel oynanan bir oyunun dahi gazetede haber olması, bu tip faaliyetlere karşı kamuoyunun merakla yaklaştığı şeklinde yorumlanabilir. Bunun yanı sıra, alıntıdaki son cümleyse, söz konusu oyunun düzenli bir biçimde oynanmaya çalışıldığını göstermektedir. Ancak ilgili habere bu düzenin ne denli tesis edilebildiğine dair bir sonuca ulaşamamaktadır.

The Constantinople Messenger’da, tamamen Football Association kurallarına göre oynanan bir maçla ilgili rastlanan ilk haber ise, bir ay sonrasında, 5 Ocak 1881 tarihli sayıda göze çarpmaktadır:

“Geçen Cumartesi günü Haydarpaşa Çayırı’nda Olympic Football Club üyeleri Blues ve Whites adında iki takıma ayrılarak Association kuralları altında bir futbol maçı yapmışlardır. Blues maçı ikiye karşı bir golle kazanmıştır. Blues’un golleri Dawson ve Frowin’in şutları ile atılmış, Whites’in golüyse Bay Pediani’den gelmiştir. Son derece güzel bir havada yapılan ve ülkede nadir görülen bu oyuna kalabalık bir izleyici grubu tanıklık etmiştir. Maçı izleyenler

²¹⁷ The Constantinople Messenger, 1 Aralık 1880, cilt 1, No: 30.

arasında bulunan yerliler sahadaki oyuncuların kendilerini yırtarcasına yaptıkları fuleli koşulara ve birbirlerine tıpkı bir boğa gibi yaptıkları şarjlara çok şaşırdılar ve kuşkuyla baktılar. Galip takımdan Dawson, Haydon ve W. Lyne güzel bir maç çıkarırken, Whites'ta Stephen Rowill, Lockhart ve Charles Bond yenilgiyi önlemeye çalıştılar.”²¹⁸

Haberde ilk karşılaşılan ayrıntı, İngilizler tarafından Olympic adında bir futbol kulübü kurulmuş olduğudur. Bununla ilgili bir başka ilginç noktaysa modern Olimpiyat oyunlarının başlamasına henüz beş sene olduğudur, bir başka deyişle kulübü kuranlar, Antik Yunan'daki sportif faaliyetlere bir göndermede bulunmuştur. Bir diğer ilgi çekici nokta, kulüpteki sporcuların iki takıma ayrılarak birbirlerine karşı bir maç yapmış olmasıdır, bu da o dönem futbol oynayanların ne denli kısıtlı sayıda olduğuna dair yorumlanabilir.

Dikkat çeken bir diğer husus, haberde, karşılaşmanın kalabalık bir topluluk tarafından takip edildiğinin vurgulanmasıdır. Söz konusu kalabalığı anlatmak için bir sayı belirtilmemiş olsa da, en azından bu ifadeden o günlerde benzer faaliyetleri izleyen kitlelere kıyasla bu karşılaşmayı çok daha fazla kişinin izlediği sonucu çıkarılabilir. Ayrıca ‘maçı izleyenler arasında bulunan yerliler’ ifadesi de pek muhtemeldir ki Türkleri ve İstanbullu azınlıkları anlatmak için kullanılmıştır ve bu da, oyunun, İngilizler haricinde şehrin yerel halkı tarafından da merak edilmeye başladığını göstermektedir. Ancak bu izleyicilerin gördükleri manzara karşısında şaşırdıkları ve olup bitene kuşkuyla baktıkları da belirtilmiştir ki bu tepki de, yerel halkı henüz oyun hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını açıkça işaret etmektedir.

3.2.2 İstanbul ve İzmir İngiliz Kulüpleri Arasındaki Rekabet

İstanbul'dan sonra imparatorluğun ikinci büyük şehri konumunda olan ve bünyesinde yine çok sayıda İngiliz'i barındıran İzmir'de de İngiltere kökenli ayaktopu oyunlarının 1880'lerde oynandığına dair gazete yayınlarından çeşitli bilgilere erişilebilmektedir. 1889 yılının Ocak ayında, *The Levant Herald* gazetesindeki şu

²¹⁸ The Constantinople Messenger, 5 Ocak 1881, cilt 1, No: 35.

haberler, İstanbul ile İzmir arasında bu alanda ufak bir rekabetin dahi filizlenmekte olduğunu anlatmaktadır:

“Constantinople Football Club

“Cumartesi günü yeterli sayıda katılımcıyla kulübün olağan futbol antrenman maçı yapılmıştır. Moda Sahası’nda oynanan maçı Bay Ernest Thomson’ın seçtiği takım, Bay John Thomson’ın seçtiği takımı 2 gol ve 2 try’a karşı 1 gol ve 3 try ile kazanmıştır. Maçla ilgili özel olarak bir notumuz olmasa da güzel oyunlarından dolayı iki tarafı da kutlarız. Bu maç aynı zamanda on beş gün sonra oynanacak Smyrna (İzmir) maçı öncesi hazırlık maçı olması bakımından önemlidir. Smyrna takımı ayın 12’sinde gelecek ve 14’ü Pazartesi günü beklenen maç yapılacaktır.

O gün tatil olduğundan gerek oyuncu gerekse izleyici yönünden maça geniş bir katılım beklenmektedir. Umuyoruz bu katılım Constantinople takımını yüreklendirecektir. Antrenman maçının bize gösterdiği, diğer takımın iyi forvetlerini karşılayacak beklerin hazırlandığıdır. Maç Moda Çayırı’nda, oyuncuların kolayca geri dönmesi için öğleden sonra oynanacaktır. Kesin saat ve takım kadrosu daha sonra duyurulacaktır.”²¹⁹

“Constantinople Football Club ve Bournabat Football Club

Smyrna’yı temsil eden takım, Cumartesi sabahı Rus Buharlısı ile limana gelmiştir. Maç 13.45’te Moda’da oynanacaktır. Özel bir ayarlamayla saat 07.40’ta Köprü’den (Galata) hareketle Haydarpaşa Limanı’na yanaşacaktır. İyi bir yer kapmak için sahaya erken gelmenizi tavsiye ederiz. Maçtan sonra ev sahibi takım, Smyrna takımına bir akşam yemeği verecektir.”²²⁰

İlk haberin girişinde, söz konusu takımın olağan antrenmanını yaptığının belirtilmesi, sportif faaliyetlerin belli bir düzen içerisinde yapıldığını göstermektedir. Ayrıca İzmir takımıyla yapılacak maça önem atfedilmesi ve seyirci katılımının Constantinople takımını yüreklendireceğinin umulduğunun dile getirilmesi de bir rekabetin varlığına ve İstanbul gazetesinin de bu rekabette tarafını seçmiş olduğuna dair yorumlanabilir. Ayrıca haberde karşılaşmaya izleyici yönünden de geniş katılım

²¹⁹ The Levant Herald, 6 Ocak 1889, cilt IX, No:1

²²⁰ The Levant Herald, 6 Ocak 1889, cilt IX, No:2

beklendiğinin vurgulanması, kulüple ilgili sekiz sene önce yapılan haberler de göz önüne alındığında, aradan geçen süre içerisinde kulübün hayli popülerite kazandığı yönünde değerlendirilebilir. Keza sahaya erken gelinmesinin tavsiye edilmesi de yine izleyici sayısının fazla olmasının beklendiğine dair bir göstergedir.

14 Ocak 1889 tarihinde oynanan ve 3-0 Constantinople üstünlüğüyle sona eren maçın sonrasında yaşananlarla ilgili de yine *The Levant Herald* gazetesinde şöyle bir haber çıkmıştır:

“Constantinople Football Club 3-0 Bournabat Football Club

Tarih: 14 Ocak 1889 Pazartesi

Seyirci: 1000 kişiden fazla

Hava: Futbol için mükemmel

Saat: 2.00 (Öğleden sonra)

Yer: Yoğurt Çeşme (Moda)

Goller: Ernst Thomson (2), John Thomson

Maç ragbi kurallarına göre oynandı.

Bournabat Football Club: Walter E. Lawson, Charles Wilkinson, Edgar Giraud, Harry Giraud, Charles Giraud, Richard Whittall Jr., Harold Lawson, Reginald Lawson, Lois Senn, Francis Barker, F. Le Bailly, James Jolly, Godfrey Barker, Robert Wakeford.

Constantinople Football Club: Bilinski, Ernest Thomson, Edwin Whittall, Frank Barker, Willie Whittall, Mountain, J. Thomson, Fitzmaurice, Osman, Hampson, John Thomson, Reggie Whittall, H. Barker, B. Bond, Sellar.

Mağlup ve galip takım maçtan sonra Schane Hotel Moda’da birlikte yemek yemişlerdir. Yemekten önce Kraliçe ve Sultan için üçer defa yaşa diye bağırılmışlar ve İngiliz elçisini selamlamışlardır. Maçta herhangi bir kötü durum ve sakatlanma olmadığı için şükrediyoruz. Yemek sırasında Sultan ve Kraliçe için kadeh kaldırıldı. Bir ragbi maçında yer alan ilk Türk futbolcusu Osman Efendi’nin de kadehini kaldırdığı gece, saat 11’e kadar ezberden okunan şarkılar ile sona erdi.”²²¹

²²¹ The Levant Herald, 20 Ocak 1889, cilt IX, No: 3.

Haberde göze takılan belki de ilk ayrıntı, Constantinople takımında Osman Efendi adında bir Türk oyuncu bulunması ve bu kişiden ‘bir ragbi maçında yer alan ilk Türk futbolcusu’ diye bahsedilmesidir. Hiç kuşkusuz bu durum, ayaktopu oyunlarının Türkler arasında yaygınlaşması hususunda bir milat olarak kabul edilebilir. Bir diğer önemli detay da maçtan sonra verilen yemekte İngiliz elçisinin de hazır bulunmasıdır. Bu da İngiliz cemiyetinin, üyelerinin göstermekte olduğu sportif faaliyetleri ne denli önemseydiğine dair bir işaret olarak görülebilir. Oyuncuların bir arada yemekli bir eğlenceye katılmaları da aralarında hamasi değil, dostane bir rekabet olduğunun göstergesidir.

1890’ların sonlarına gelirken İmparatorluk topraklarında futbol hâlâ emekleme dönemindeyken. Sınırlı sayıda bir kitle tarafından oynanmakta olan oyun, bu kitlenin dışına henüz tam anlamıyla yayılamadığı için gelişimi de yavaş olmaktadır. Söz konusu gelişimi hızlandıracak faktörlerden biri, İstanbul ve İzmir’de bulunan HMS Melita gibi İngiliz maiyet gemilerinin mürettebatları tarafından oluşturulan takımlardır. Konuyla ilgili *The Levant Herald*’da şu iki habere rastlanmaktadır:

“Moda Football Club geçtiğimiz Cumartesi günü HMS Melita takımıyla Association kuralları altında yaptığı maç ile yeni sezonu açtı. Sahanın biraz ağır olmasına karşın oyun hayli zevkliydi. Maçı Moda 6-1 kazandı. Maç, skordaki farkın aksine hayli çekişmeli geçti.”²²²

1891 senesinden beri çeşitli nedenlerle İstanbul ve İzmir takımları arasında maç yapılamamıştır. Bu nedenlerden en önemlisi düzgün bir saha olmaması, olan eski saha içine izin alınamaması denebilir. HMS Melita takımının mevcudiyetiyle birlikte bu limanda (İstanbul) futbol yeniden başladı. Moda ile Association kuralları ile oynanan maçlar geçen sezon başladı.”²²³

1897 yılında yayınlanan bir haberde 1891’den beri İstanbul ile İzmir arasında maç yapılmadığının belirtilmesi, söz konusu sportif faaliyetin altı yıldır kesintiye uğradığını ortaya koymaktadır. Haberde ayrıca İngilizlerin Moda Football Club adı altında, rugby değil de ‘Association’ kurallarına göre yani günümüzde dünyada yaygın

²²² The Levant Herald, 22 Kasım 1897, cilt XVII, No: 41.

²²³ The Levant Herald, 22 Kasım 1897, cilt XVII, No: 47.

olarak oynanan futbol türünde faaliyet gösteren yeni bir kulüp kurmuş oldukları da ortaya çıkmaktadır. Öte yandan kulübün ‘yeni sezonu açtığının’ belirtilmesi de 1897-98 sezonunun, kulüp adına ilk sezon olmadığına bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Rumlar tarafından kurulmuş olan Kadıköy Futbol Kulübü’nün kurucularından Yani Vasilyadis’in anılarında anlattığına bakılırsa Moda Football Club, 1896 yılında kurulmuştur:

“Biz Moda’da Rum Kulübü’nü kurmadan evvel 1896 senesinde Moda’da aynı isimle bir kulüp kurulmuştu.”²²⁴

3.2.3 İlk Rum ve Ermeni Kulüplerinin Kuruluşu

Tabii İstanbul’da hal böyleyken İzmir’in de İstanbul’da geri kalmadığını hatta belki de bu alanda da daha da ileriye gittiğini belirtmeden geçmemek lazım. 1890’larda altı yılı bulan bir süre iki kent arasında bir futbol müsabakası düzenlenmemiş olabilirdi belki ama oyunun kentler içerisindeki gelişimi sürmekteydi. Mehmet Yüce, ‘Osmanlı Melekleri: Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri’ adlı kitabında, Nikos Karakas’ın 1955 yılında Atina’da yayımlanan ‘Asırlar Arası Bornova’ adlı kitabından konuyla ilgili şu alıntıyı aktarmaktadır:

“İzmir’in zengin Levanten ailelerinin tekelinde olan futbol oyunu daha sonra Rum takımları olan Panionios, Apollon ve Pelops ile Ermeni takımları Apetyan ve Vartanyan ‘ın katılımıyla geniş halk yığınlarına ulaştı. Özellikle Bornova’da oturan Rumlar bu oyunu İngilizlerden öğrendiler. Kısa süre içinde İzmir’de neredeyse bütün Rum gençleri sihirli meşin yuvarlağın peşinden koşmaya başladı.”²²⁵

“İzmir’de İngilizlerin kendi aralarında ve dışarıdan misafirleriyle yaptıkları maçlar yerel basına konu olduğu gibi zaman zaman İstanbul gazetelerine de yansıyor. 1891-1892 yıllarında özel günlerde yapılan futbol karşılaşmaları 1893 yılından itibaren alışkanlık haline getirildi. Yeni yılın ilk günlerinde programlanan maçlarda Bornovalı İngiliz gençleriyle İzmir’de yaşayan

²²⁴ Oral, M. Ali, **Türkiye Futbol Tarihi 1890-1912**, Sulhi Garan Matbaası, 1954.

²²⁵ Yüce, Mehmet. **Osmanlı Melekleri: Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014. s.67.

İngiliz gençleri bir araya geliyorlardı. 1894 yılında Bornova’da gerçekleşen böyle bir müsabakayı dönemin en güçlü kadrosuna sahip Bornovalı İngiliz gençleri kazanmıştı.”²²⁶

Görüldüğü üzere 1890’lara gelindiğinde İzmir, futbol adına hareketli sayılabilecek günler geçirmektedir. Şehir merkezinde ve Bornova’da mukim İngilizler kendi aralarında düzenli olarak karşılaşmaktayken, azınlık tebaalar da birkaç futbol kulübü kurarak bu oyuna karşı olarak heveslerini alma çabasıdadır. Hatta İzmir’deki bu hareketlilik, futbolun İstanbul içerisindeki devinimini de kısa süre içerisinde arttıracaktır:

“Türkiye’de şehirlerarası futbol müsabakaları ilk kez 19. yüzyılın sonunda İzmir ve İstanbul’un gayrimüslim gençlerinden oluşan karma takımlar arasında oynanan maçlarla gerçekleşti.

İzmir’de 1880’li yıllarda İngiliz aileler arasında futbol bir eğlence unsuru haline gelmişken, İstanbul’da 1890’larda henüz futbolun ne olduğu bilinmiyordu. İstanbul’daki İngilizleri futbol ve rugby oynamaya, İzmir’den bu şehre giden James La Fontaine alıştırırken, İstanbul’daki İngiliz tebaasından Henry Pears da İstanbul’da futbolun yayılıp gelişmesine öncülük ediyordu. İki şehir arasında spor konulu temaslar İngiliz ailelerin girişiyle başladı. İzmir ve İstanbul’da bulunan İngiliz aileleri 1897 yılından itibaren her sene bir şehirde yapılmak üzere beş yıl boyunca futbol ve rugby maçları düzenlediler.”²²⁷

Burada öncelikle altı çizilmesi gereken bir nokta var ki o da yukarıdaki alıntıda yer alan ifadelerden bir kısmının, çalışmada daha önce yapılan alıntılarla çeliştiğidir. Bunlardan en sorunlusu, futbolun 1890’larda İstanbul’da henüz bilinmediği yönünde kullanılan ifadedir ki bunun böyle olmadığı ve 1880’lerde bile İstanbul’da ayaktopu oyunlarının oynandığı, önceki alıntılarda gösterilmiştir. Bu durumda söz konusu ifade, en azından futbolun 1890’ların başında İzmir’de, İstanbul’a nazaran daha çok gelişmiş olduğu şeklinde yorumlanabilir. Keza İstanbul’daki İngilizleri rugby ve futbol oynamaya İzmir’den gelen James La Fontaine’in alıştırdığı yönündeki ifade de, La Fontaine’in İzmir’den gelişinin, İstanbul’daki futbol hareketliliğini arttırmaya yaradığı şeklinde değerlendirilebilir. Zira La Fontaine, oyunun kurumsal bir yapı altında

²²⁶ A.e., s.68.

²²⁷ Günver Güneş, “XIX. yy’da İzmir’de Futbol”, Toplumsal Tarih, sayı 142, İstanbul, 2005.

oynanabilmesi için çalışmış birisidir. Güneş'e göre "James La Fontaine öylesine teşkilatçıydı ki, 1899 yılında İstanbul'a gitmeden önce İzmir'deki Rum ve Ermeni kulüpleri arasında lig usulü maçlar yapılmasını organize etmiş, hazırladığı lig 1922 yılına kadar devam etmişti."²²⁸

James La Fontaine'in İstanbul'a yerleşmesinden sonra sadece futbolun teşkilatlanması içerisinde yer almadığı, kendisinin de bizzat futbol oynadığı, o dönemde yapılan müsabakalarla ilgili haberler incelendiğinde göze çarpmaktadır. 24 Kasım 1900 tarihinde HMS Salamander gemisinin mürettebatıyla Constantinople Football Club arasında oynanan maçla ilgili *The Levant Herald*'da yer alan haber ise sadece bu ayrıntıyı barındırmakla kalmamakta, aynı zamanda bir futbol maçının uzun uzadıya yorumlanmış olmasıyla da dikkat çekmektedir:

"HMS Salamander 1-0 Constantinople FC

Tarih: 24 Kasım 1900 Cumartesi

Saat: Öğleden sonra

Saha: Yoğurt Çeşme Çayırı, Moda

Hakem: Bay Laurence

Gol: Cowles (HMS Salamander) 1-0

HMS Salamander: Tardiff, Wallace, Dowell, Page, Downes, Symons, Parker, Williamson, Cowles, Tollick, McLaughlin

Constantinople FC: Kricorissian, Pritchard, James La Fontaine, E. Du Vallon, HJ. Tweedy, E. Clifton, W. La Fontaine, S.W Pears, Ryder, Lash, Holden.

Yoğurt Çeşme sahasında oynanan maç denizciler için güzel bir galibiyetle neticelendi. İlk devrenin sonlarına doğru Cowles'un attığı golle maçı kazanan Salamanderlılar doğrusu büyük bir onu kazandılar. İkinci yarıyla birlikte oyun daha çok Constantinople'ın yarı sahasında oynandı. Ancak son çeyrek saat oldukça çekişmeli geçti. Bitime çeyrek saat kala kazanılan ve yararlanılamayan penaltı vuruşu bunun en güzel ispatıydı. Vere ve Heald'in olmamaları İstanbul takımını hayli zayıf düşürmüştü. Tweedy iyi çalışmasına rağmen kanat oyuncularının sürekliliği sağlayamamaları atak birlikteliğine darbe vurdu. Salamander kalecisi özellikle son çeyrek saat güzel şutlar çıkardı. Ayrıca Tollick bencil olmayan oyun anlayışıyla takımını iyi

²²⁸ A.e.

yönetti. Constantinople kalecisi topları gerek ayağıyla gerekse eliyle oldukça uzağa yollayabildi. James La Fontaine bir bek olarak sıkı bir oyun çıkarırken W. La Fontaine sahadaki en iyi forvet oyuncusuydu. Ancak İstanbullular rakiplerine göre daha çabuk yoruludular.”²²⁹

Karşılaşma hakkında yapılan yorumlar, futbolun İstanbul basını tarafından artık belli bir ilgi seviyesinin üzerinde takip edildiğini göstermektedir. Constantinople FC’de Vere ve Heald adlı oyuncuların eksikliği ile yapılan tespit bile, basının futbolcular hakkında birey olarak da bilgi sahibi olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca W. La Fontaine’in maçta gol atamamış olmasına karşın karşılaşmadaki en iyi forvet oyuncusu olarak addedilmesi de, oyunda nicelikten ziyade niteliğin takdir edilmekte olduğuna dair bir işaret sayılabilir. Haber içerisinde dikkate takılan bir başka ayrıntıysa, Constantinople FC’nin kalecisinin adının Kricorissian, yani bir Ermeni adı olmasıdır. Bu da kulübün sadece İngilizlere özel bir kulüp olmadığını, yerel halka mensup bireylerin de gerekli yeteneğe sahip olmaları halinde takımda forma giyebileceklerini göstermektedir.

3.2.4 İlk Türk Futbol Kulübü ‘Black Stockings’

Elbette İstanbul’da futbola ilgi duyan yerel halk, sadece gayrimüslimlerden ibaret değildir. Kısa süre içerisinde bu oyun Türklerin de ilgisini çekmiştir. Ancak onların diledikleri gibi bu oyunu oynamasının önünde önemli bir engel vardır. O da dönemin, II. Abdülhamid’in ülkeyi büyük bir baskı rejimiyle yönetmekte olduğu ‘İstibdat Devri’ olmasıdır. Öyle ki Müslüman tebaanın herhangi bir teşkilat kurması, tabii ki buna spor kulüpleri de dahildir, o dönemde yasaktır. Hatta teşkilat kurulması bir yana, birkaç kişinin bir araya toplanması bile Teşkilat-ı Mahsusa’nın şüphesini çekmektedir. Ancak bu baskıcı ortamda dahi, Türkler bir futbol kulübü kurmaya çabalamış ve 1901 yılında, kısa süreli de olsa Black Stockings (Siyah Çoraplılar) adı altında bir takım oluşturulmuştur. Yüce, kulübün kuruluş hikayesini, kurucusundan da alıntı yaparak şu şekilde aktarmaktadır:

²²⁹ The Levant Herald, 26 Kasım 1900, cilt XX., No: 47.

“1901 senesinin sonbaharında Kadıköy’deki Papaz Bağı’nda genç bir adam karşısındaki duvara kendi kendine şut çekiyordu. Duvara çarpıp geri gelen topu bazen ayağının içi ile plase, bazen de burnu ile abanarak karşılıyor, ayağını topa alıştırıyordu. Bu talimi uzaktan izleyen arkadaşı yanına sokuldu. Biraz şaşkın bir ifadeyle:

-Azizim ne yapıyorsun, duvarı mı yıkacaksın?

diye takıldı. Beriki topla oynamayı bırakıp yanına gelen arkadaşına döndü:

-Bak İngilizler, Rumlar takımlar kurdular, müsabaka yapıyorlar. Gel biz de bir futbol takımı kuralım onlara duman attıralım!”

İşte bu sözler ilk Türk futbol takımı “Black Stockings” (Siyah Çoraplılar)’ın habercisiydi. Bu iki gençten topla oynamayı Bahriye subayı Fuad Hüsnü, arkadaşı ise önceki bölümlerde kürek müsabakalarına şahit olduğumuz Danyal Reşad Bey’di.”²³⁰

Kurulan kulübün akıbetini ise *Spor Alemi* dergisinin 12 Eylül 1923 tarihli sayısında bizzat kurucusu Fuad Hüsnü, kaleme aldığı makaleyle anlatmıştır:

“315 (1899) senesi sonbaharı idi. O devrin, içtima-i töhmet (toplantı yapma suçu), kulübü fesad ocağı telakki edildiği elemli günlerinde adedi mahdud bazı gençler sporun cazibesine tutulmuş ve ayakları ilk defa futbol tesmiye olunan (ismi verilen) topa temas etmiş idi. Spor o devrede mergub (rağbet gören) değildi. Birkaç gencin çayırlarda baldırı çıplak top oynaması halkın nazar-ı hususiyetini celb eder, ihtiyarlar baldırı çıplak namıyla tevessüm ettikleri futbolistlere fena nazarla bakar, hanımlar hüsn-ü hicap ile başlarını çevirir, hanım neneler ise kah nasihat kah takdir ile geçerlerdi.

... hele kulüp teşkili gibi mucib-i idbar (beyhude) bir işe teşebbüs etmek herkesin kârı değildi. Fakat her nasılsa itılanın (yükselmenin) ruha verdiği kudret, kudsiyet ile birkaç genç bu mesalike (gidilen yol) atıldı.

317 (1901) sonbaharında Black Stockings Futbol Kulübü nam-ı tahtında sırf Türk faslından mürekkep bir kulüp teşkil olundu. İşte bugünkü futbolun meşhur faaliyeti o zamanın üzüntülü teşebbüsünün mesud netaicidir (sonuçlarıdır).”²³¹

²³⁰ Yüce, **a.g.e.**, s.106.

²³¹ Fuad Hüsnü, “Mazi, Hal ve İstikbal”, *Spor Alemi*, 12 Eylül 1923, sayı 48.

Fuad Hüsni'nün aktardıkları, futbolun o dönemde çoğunluk tarafından kötü gözle bakılan bir uğraş olduğuna da vurgu yapmaktadır. Tabii bu kötü gözle bakılma durumu, sadece oynanmaya çalışılan oyuna anlam veremeyip onu küçümsemeden değil, muhtemelen, birazdan da değinileceği üzere, dönemin koşullarında bu tip faaliyetlerin üst kesimler tarafından 'sakıncalı' kabul edilmesi riskini taşıyor olmasından da kaynaklanmaktadır.

Öte yandan alıntıda altı çizilmesi gereken belki de en önemli ayrıntı 'sırf Türk faslından mürekkep bir kulüp' kurulmuş olmasıdır. Önce İngilizlerin, sonra da azınlıkların kendi içlerinde futbol takımları kurmaya başladığını gören Türkler de bir müddet sonra kendi kimlikleriyle özdeş bir kulüp kurma isteğini duymuşlardır. Bu da milliyetçiliğin, geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda futbolla yolunun kesiştiği ilk anlardan birisidir.

Fuad Hüsni, Black Stockings'in oynamış olduğu ilk ve tek maçıyla şu sözlerle anlatmıştır:

“Zaman geçti mütemadi mümasereler (çok sayıda antrenman) yapıldı. Black Stockings a'zaları güya mazhar-ı tekamülât (olgunlaşma) oldu. Ve indî (kendince) farziyyelerle (varsayımlar) futbolu azıcık anladı. Şimdi oldukça müşkilatla geçen bu ilk-i mümasesenin vasıl olduğu tekamülü anlamak ve bunun için de bir tim ile çarpışmak lazım idi.

317 (1901) senesi Eylülünde Türkiye'de futbol bazı temel direklerini teşkil eden ilk kale sütunları Papazın Çayırı namıyla maruf şimdiki İttihad Spor Kulübü sahasına dikildi. Müsabaka futbolda o zamana göre mühim bir mevki sahibi olan Rumlarla icra olunacak idi. İstanbul muhitinde o devrede futbolun mümtaz üstadlarından madud (addedilen) Darmi ve Paçko biraderler, Mösyö Koko, Vasilyadis, Talis muhasım timin (rakip takımın) sefirazanı (en iyi oyuncuları) idi.

Bizde ise mümaseselerde azıcık muvaffakiyet gösteren birkaç zevattan başka oyuna vakıf olan eşhas (şahıslar) mefkud (yok) idi. Black Stocking oyuncularının kırmızı beyaz fanilaları, yeknesak siyah çorapları nazara pek hoş görünüyor, müsabaka başlamadan evvel sanki çoktan beri futbolla me'luf etmiş (alışmış) gibi oyuncuların hemen mevkilerini alması ümit ve cesaret uyandırıyordu. Hakemin çaldığı düdükle oyuna başlanınca bir hercümerç (kargaşa) baş gösterdi. Herkes topun cazibesine tutulmuş gibi küme halinde topun peşinden koşmaya,

rastgele çarpışmaya başladı. Zaman oldu ki hırs ve arzu-yu galibiyet ile kulak, hakemin şikayetini duymaz oldu. Vakt-i zaman geldiği, Black Stocking oyuncularını mütemudi ve bilüzum (lüzumsuz) koşmaktan bitab ve tüvansız (takatsız) yerlere serildi. Hasmın bize nazaran azıcık futbolun gavâmızına (sırlarına) vukufu bir dereceye kadar müthed (hiddetli) hareketi neticesinde bire karşı beş gol ile Black Stocking ilk ve son müsabakasında mağlubiyetin acısını tattı.”²³²

Fuad Hüsni’nün anlattıklarına bakıldığında, rakiplerinin usta oyuncularını tek tek anması, rakibin futbolu daha iyi bildiğini açıkça dile getirmesi ve genel olarak da Rumların futbolda o dönemde ‘mühim bir mevkide’ olduğunu vurgulaması nedeniyle, kendisinin rakibe karşı hiçbir hasımane his beslemediği rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla İngilizlerin ve Rumların takımlarına karşı tamamen Türklerden müteşekkil bir takım kurma fikrinin de bu gruplara karşı düşmanca yaklaşımdan ziyade, kendi milliyetini de bu oyun içerisinde temsil etme düşüncesinden kaynaklandığı öne sürülebilir. Söz konusu müsabakanın sonunda yaşananlarsa, dönemin şartları hakkında yeterince ipucu vermektedir:

“Ma biter bitmez, arkadaşım Bahriye Yüzbaşı Cemal Bey telaşla yanıma geldi. ‘Fuad Bey’ dedi. ‘Hemen ortadan kaybol, zira seni şeyh şamil’in hafiyeleri arıyorlar’. şeyh şamil, o zaman Kadıköy ve havalisini kasıp kavuran, Abdülhamid’in baş jurnalcisi idi. Baktım ki şeyh şamil’in adamları bana doğru koşuyor. Ben de verdim tabana kuvveti... Bereket rahmetli ablam yaptığımız maçı seyretmek için babası ile Papazın ayırı’na gelmişti. Postu ancak arabaya atlayıp süratle uzaklaşmakla kurtardım. Amma Danyal Bey suçüstü yakalanmış, cezaen Tahran’a tayin olmuştu. Diğer arkadaşların da her biri bir yana sığındı. Hakkımızda tutulan jurnalde şöyle diyordu:

‘... Karşılıklı kale kurup, İngilizlerle aynı elbiseye lâbis olduğu halde, top endahtı ile talim icra etmekte olduklarından...’”²³³

O dönemde Deniz Harp Okulu’nda öğrenci olan Fuad Hüsni Bey, başta ifade ettiği gibi kaçmışsa da daha sonradan konuyla ilgili askeri mahkemede yargılanmış ve küçük bir ceza almıştır. Arkadaşına göre daha talihsiz olan, Hariciye Nezareti’nde

²³² A.e.

²³³ A.e.

görevli Danyal Bey ise gerçekten de Tahran’a sürgüne gönderilmiştir.²³⁴ Bu durum da, Türklerin bir futbol kulübü kurup müsabakalara katılmalarının, o günün koşullarında ne denli imkansız olduğunu gözler önüne sermektedir. Daha da kötüsü, bu olay yurtdışında dahi yankı bulmuş, hatta İskoçya’nın *Evening Telegraph* gazetesinde uzun uzun ve alaycı bir üslupla okurlara aktarılmıştır:

“Türkiye’de Futbol

Türkiye’de pek teşvik görmeye spor, büyük zorluklarla yapılmaktadır. İzmir ve İstanbul arasındaki futbol maçıyla gayrete gelen Reşad Bey isimli bir Türk genci, kendi arkadaşlarının yanı sıra bazı Rum ve Ermenilerin de katılmasıyla bir kulüp kurmuş ve idmanlara başlamıştı.

Birkaç gün önce, gece yarısı evine gelen polis onu Üsküdar’a götürüp kulüp ve futbol oyunu hakkında uzun bir süre sorguya çekti. Türkçe’de top kelimesi aynı zamanda bir silah anlamına geldiğinden işler büsbütün karıştı. Yetkililer büyük bir komployla karşı karşıya bulunduklarına ve kulübün aslında gizli bir örgüt olduğuna inanmıştı. Topun gerektiği gibi incelenmesi için gönderilen özel memur, bunun bir şeytan icadı olduğuna karar verdi. Kulüp tüzüğü bir başka aleyhte delil olarak görüldü. Kulübün renkleri ve formalarıysa tam bir gizli örgütü ortaya koyan en büyük delildi.

Uzun uzun düşünüp taşınan yetkililer zanlıyı İstanbul’daki daha yüksek polis makamlarına gönderdi. Burada zanlıyı ikinci kez uzun bir sorguya çeken görevliler, büyük bir komplonun erkenden ortaya çıkarılmasıyla imparatorluğun dağılmanın eşiğinden döndüğü sonucuna vardılar. Meseleyi daha iyi incelemesi amacıyla olduğu gibi saraya havale ettiler. Böylece genç adam, top, kulüp tüzüğü, formlar ve şortlar büyük bir resmiyet içinde saraya gönderildi. Burada kurulan özel bir heyet meseleyi ele aldı. Büyük bir itinayla mesele üzerine kafa yoran ve delilleri inceleyen heyet, bunun önemli bir şey olmayabileceğine, ancak bir daha tekrarlanmaması gerektiğine karar verdi. Bu sebeple, genç adam Tahran’da konsolos yardımcılığına tayin edildi ve palas pandıras oraya gönderildi. Bütün bu anlatılanlar inanılmaz görünse de kesinlikle doğrudur.”²³⁵

İskoç gazetesinin haberi aktarırken abartılı ifadeler kullanmadığını iddia etmek güçtür. Zira Osmanlı’nın son yıllarında özellikle devlet nezdinde üst kademelerde

²³⁴ Yüce, **a.g.e.**, s.112.

²³⁵ **A.e.**, ss.112-113.

görev yapan yetkililerin tamamına yakınının Batı tarzında eğitim aldıkları ve yurtdışında da görevleri ile ilgili birtakım deneyimler edindikleri bir gerçektir. Dolayısıyla böylesi kişilerin futbol oyunundan tamamen bihaber olmaları ve bunun ne olabileceğiyle ilgili uzun uzadıya düşünmeleri kulağa pek inandırıcı gelmemektedir.

Buna karşın hafiyelerin müsabaka sonunda oyun sahasına baskın düzenlemeleri, Danyal Reşad Bey'i tutuklayıp soruşturma sonunda sürgüne göndermeleri ve Fuad Hüsnü Bey'in de askeri mahkemeye çıkartılıp az da olsa bir cezaya çarptırılması da hafiyelerin futbol kulübü görünümü altında yönetime muhalif gizli bir örgüt kurulmuş olabileceğinden ciddi ciddi şüphe ettiklerini kanıtlar niteliktedir. Bu şüpheyile ilgili somut birtakım bulgulara ulaşılmasına karşın Danyal Reşad Bey'in Tahran'a sürgüne gönderilmesiye, her ne olursa olsun bu tip faaliyetlere hoş gözle bakılmadığının bir göstergesidir ve bu gibi eylemlerden uzak durulması adına topluma verilmiş bir gözdağıdır.

Yaşanan bu olay sonrasında bir müddet daha futbol Türkler arasında teşkilatlanamayacaktır. Ancak futbol meraklısı Türk gençler, kimliklerini gizleyerek bu oyunla meşgul olmayı sürdürmüşlerdir. Galatasaray Kulübü'nün kurucusu Ali Sami Yen, ileriki yıllarda yaptığı bir konuşmasında, Fuad Hüsnü Bey'in o dönem kimliğini gizleyerek futbol oynamayı sürdürmesinden ve Galatasaray takımının isminin de gazete haberlerinde nasıl gizlendiğinden şu sözlerle bahsetmiştir:

“İngiliz kulübüne giren ilk Türk futbolcusu Bahriyeli Fuad Hüsnü'dür. Galatasaraylı Fuad Hüsnü sonradan Fenerbahçe'ye kaptan olmuştur. Fuad Bey zamanının icabı olarak bir Bahriye subayının top oynaması hoş görülmeceğinden 'Bobby' diye takımlarda yer alırdı. O zaman çıkan Levant Herald gazetesi Galatasaray'dan bahsedeceği zaman toplantıların memnu olduğu o devirde 'another' (bir başkası) diye yazardı...”²³⁶

3.2.5. İlk Futbol Liginin Düzenlenmeye Başlanması

²³⁶ Galatasaray Gazetesi, 16 Ocak 1948, sayı 13, s.8.

Türklerin bir araya gelmesine karşın böylesine sıkı tedbirler alınırken, gayrimüslim tebaanın veya yabancı mukimlerin futbol kulübü kurup aralarında müsabakalar düzenlemelerineyse herhangi bir engel konulmamıştır. Dolayısıyla bu kesim, 1880’lerden itibaren oynamakta oldukları oyunu geliştirerek sürdürmüşler ve 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde de teşkilatlanmalarına hız vererek aralarında ilk ligi de kurmuşlardır. Söz konusu ligde Rumların kulüpleri olan Kadıköy ve Elpis, İstanbul’da yerleşik İngilizlerin kulübü Moda ve bir İngiliz maiyet gemisi olan HMS Imogene’in takımları yer almıştır:

“1905’te çeşitli kulüpleri bir araya getirmek ve oyunun tanıtılıp yayılmasını uyum içinde gerçekleştirmek amacıyla bir Association Football ligi kuruldu. İlk sezonda dört takım katıldı: Kadıköy, Moda, Elpis ve Imogene. Farklı kulüplerin katkılarıyla bir şampiyonluk şildi satın alındı ve iki önde gelen üye tarafından birtakım kurallar belirlendi. Ne yazık ki ve çok garip görünen bir şekilde bu kurallar, o zaman görev yapan sekreter tarafından bir yerde unutuldu veya kayboldu; bunun sonucunda 1905 ve 1906 sezonlarının tamamı kurallar olmadan yönetildi.

Kadıköy, 1905-1906 sezonunda ve 1906-1907 sezonunda zaferi kazanan takım oldu. Fakat ilk sezonda maçlar rakip kulüpler arasında hırçınlık olmadan oynanırken, ikinci sezon Moda ile Imogene’in Kadıköy’e karşı yaptığı maçlarda ciddi gerginlik oldu. Maçların tümü oynanmadığı halde Kadıköy, sezonun sonundaki konumu diğer kulüplere göre daha üstün olduğundan, şildi elinde tutmaya devam etti.”²³⁷

3.2.6. Galatasaray Spor Kulübü’nün Doğuşu

Aynı tarihlerde, Türkler arasında da başarısız olan Black Stockings kulübü girişiminden sonra bir kez daha bir futbol kulübü kurmak için girişimde bulunulacaktır. Söz konusu girişim bu kez başarılı olacak ve günümüzde de Türk futbolunun en başarılı kulüplerinden olan Galatasaray’ın ortaya çıkışı da bu sayede gerçekleşecektir. Kulübün kurucusu Ali Sami Bey, girişimlerinden şu sözlerle bahsetmektedir:

²³⁷ The Levant Herald, “Association Football”, 7 Mart 1908.

“...1905 senesinin Ekim ayının ilk günleriydi. Edebiyat hocamız Mehmet Ata Bey’in dersinde buluştuk. Ben, Asım ve Emin Bülend’i çağırmıştım. Ata Bey bermu’tad horul horul uyuyordu. Konuşmamız gayet rahat geçti. Nihayet bu konuşmamız sonunda Mekteb-i Sultani’de bir futbol kulübü kurmaya karar verdik. İlk müteşebbisler oyun ve mücadeleye meyyal arkadaşlardan Asım Tevfik, Emin Bülend, Celal, Bekir, Tahsin Nahid, Reşad Şirvani, Cevdet, Abidin Daver, Kamil gibi gençlerdi. Mektepte tahsilde bulunan Bulgar ve Sırp talebesinden çevik ve kuvvetli olanları da bize iltihak etmişlerdi.

O zamanlar spora ve sporcuya ecnebi ismi yakıştırıldığından Gloria yani Zafer veya Audace yani Cüret isimlerinden birini seçmek için arkadaşlarla hayli münakaşa ettikse de ismimizi bize maç yaptığımız Kadıköy’ün ecnebi ve Rumlardan mürekkebi bir seyirci muhiti verdi. Kimler olduğumuzu öğrendikten sonra bize ‘Galata Sarayı Efendileri’ diye isim takıldı. Bu suretle biz de kulübümüze isim bulma zorluğundan kurtuluverdik...”²³⁸

Ali Sami Bey, kulübün kuruluş amacınıysa şöyle tarif etmiştir:

“Maksadımız İngilizler gibi toplu bir halde oynamak, bir renge ve isme malik olmak, Türk olmayan takımları yenmekti.”²³⁹

Ali Sami Bey’in özellikle en son kısımda yapmış olduğu vurgu son derece önemlidir. O dönemde, bugünkü gibi uluslararası futbol turnuvaları yoktur. Haliyle bir ülkeden bir takımın başka bir ülkeden bir takımla karşı karşıya gelmesi de, birtakım istisnai özel turneler haricinde, karşılaşılan bir durum değildir. Dolayısıyla burada Ali Sami Bey’in ‘Türk olmayan takımları yenmek’ sözüyle kast ettiğinin, gayrimüslim tebaaya ve İstanbul’da yerleşik İngilizlere ait takımlar olduğu da açıktır. Bu takımların karşısına da ‘Türk’ kimliğine vurgu yaparak çıkmak dönemin yükselen milliyetçilik akımının futboldaki tezahürüne dair net bir örnektir.

Galatasaray’ın kurucuları arasında yer alan Abidin Daver’in, takımlarının, söz konusu ‘Türk olmayan takımlar’ ile yaptığı maçları dönemin spor dergisi *İdman*’da yorumladığı yazılarda da, söz konusu milliyetçiliğin izlerine az da olsa rastlanmaktadır.

²³⁸ Yüce, a.g.e., s.147.

²³⁹ A.e.

“Galatasaray: 2 SAYI

Strugglers: 2 SAYI

Bu iki kulüp, 27 Teşrinevvele (Ekim ayı) müsadif (tesadüf eden) Pazar günü, birinci müsabakalarını icra ettiler. Geçen senenin, Martından beri, Galatasaray hiç bu kadar fena oyun oynamamıştı. Yukarıda, Fenerbahçe için yazdığımız, Galatasaray için de aynı suretle ve tamamen variddir (geçerlidir). Strugglers’ın nizamsız ve maharetsiz oyunu, adeta Galatasaray’a da sirayet etmişti. Top ya fazla kısa veya lüzumsuz uzun havalelerle (göndermelerle) oradan oraya gidiyor, oyun sahası haricinde kalıyordu. Galatasaray, bir türlü, her zamanki tabiyesini (oyun sistemini) tatbik edemiyor, hasmını sıkıştıramıyordu. Bu hal, Strugglers oyuncuların maharet-i şahsiyeleri (şahsi ustalıkları) neticesi değildi. Bilakis, Galatasaray’ın oyuncularına bir tereddüd ve keslan (tembellik, uyuşukluk), bir ıtradsızlık (ıtrad: biriyle bahse girişme) arız olmuştu. Galatasaray müdafa kısmının yorgun ve azimsiz oynaması yüzünden, Strugglers ilk sayıyı kazanınca, sevinçlerine payan oldu. Galatasaraylılar, hasımlarını istihkar (hor görme) ettiklerinin cezasını çekiyorlardı. Bunun üzerine biraz kendilerini topladılar. Bir iki hücum ile, Strugglers’ı şaşırttılar.

Bu esnada, Strugglers müdafilerinden biri, defî muhacemeye (hücum defetmeye) çalışırken, kendi kalesine yine kendi ayağıyla topu attı ve Galatasaray’a bir sayı ihsan etti (bağışladı). Fakat biraz sonra, Rum kulübü, bir sayı daha yaptı. İkinci partinin ibtidasında (başında), Strugglers oyuncuları tamamen müdafaaya çekildiler. Muhacimlerden (hücum edenlerden) birinde, muavin hattına aldılar. Topu, mütemadiyen dışarı atarak, aşîkar (belli, açık) bir surette, vakit gaib etmeye uğraşarak kazandıkları tefevvuku (üstünlüğü) idameye (devama) çalıştılar.

Galatasaray, hasmının maksadını anladı ve hücumlarını teşdid (şiddetlendirme) ile bir sayı daha yaptı. Oyunun son yarım saatinde Galatasaraylılar artık biraz tanzim-i hareket (hareketlerini düzene koyma) edebilmiş, şiddetli muhacemelerle (hücumlarla) Strugglers sıkıştırmıştı. Fakat hasımlarının, müdafa-i mutlakaya (kesin müdafa) gayret etmiş olması, Galatasaray’ın da bu tabiyeye (sisteme) karşı, kendi usul-ü muhacematını (hücum tarzını) tebdil etmemekte (değiştirmemekte) ısrar eylemesi hesabıyla, oyunun sonuna kadar başka bir sayı daha yapmak kabil olmadı. Strugglers’ın oyuncuları olan Oberle biraderlere (kardeşlere) ikişer üçer mukabele etmekte ve onları katiyyen rahat bırakmamakta idiler. Ve oyun hep mahdud (sınırlı) bir sahada, Strugglers’ın kalesi önünde cereyan ettiği için, yerden kısa havaleleri muntazam surette icra ve idare etmek mümkün olamıyordu. Bu vaziyette, topu hasma kaptırmadan diğer bir arkadaşına vermek, Galatasaraylılar için pek müşkil idi. Çünkü bütün hasımları kalenin önüne toplanmış idi. İşte bu esnada, Galatasaray muhacimleri, usul-ü muhacemelerini (hücum usullerini) değiştirerek, topu yerden yekdiğerine (diğer arkadaşına)

vererek yerden, havadan tam kalenin içine veya kaleci ile müdafilerin arasına atmak suretiyle oynamaya başlasalar ve biraz da bu tarzda hücumlarla talihlerini tecrübe etse idiler, öyle zannederiz ki, kendilerini galip mevkiine çıkaracak olan sayıyı yapmaya muvaffak olurlardı. Hasminın, hatt-ı hareketi karşısında iyi bir netice vermeyen usul-ü muhacemeyi (hücum usulünü) musirane (ısrarla, devamlı) tatbik etmekten ise, onu ara sıra ve ansızın tebdil etmek (değiştirmek), elbet mukabil oyuncularını şaşırtacak idi.

Hülasa (kısaca) Strugglers kulübüyle berabere kaldığı için, Galatasaray büyük müsabakada bir numara gaib etti. Rum kulübü de, hiç ümit etmediği halde bir numara (sayı) kazandı.”²⁴⁰

Dikkat edileceği gibi yazıda, Abidin Daver, takımının elde ettiği sonuca karşı memnuniyetsiz bir tavır takınmaktadır. Ancak bu noktada, daha önce Fuad Hüsnü’nün Black Stockings’ın ilk ve tek maçını anlatışındaki gibi rakibe karşı herhangi bir övgüde bulunmamaktadır. Tam tersine, rakibin bu beraberliği elde etmesinde onların başarısından ziyade, Galatasaraylıların tembelliklerinin ve rakibi hor görmelerinin etkili olduğunu vurgulamaktadır. Burada dolaylı yoldan, Galatasaray’ın aslında Strugglers takımından ne denli üstün olduğu da ima edilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen oyunun büyük bir kısmının Strugglers kalesi önünde geçtiği belirtilerek de oyun içerisinde aslında üstün olarak tarafın Galatasaray olduğu da anlatılmak istenmiştir.

Aynı derginin bir sonraki sayısında, yine Abidin Daver tarafından, Galatasaray’ın bu kez İttihat ve Terakki Fırkası tarafından desteklenen ve zaten adı da Latince ‘Terakki’ anlamına gelen, dolayısıyla ilk bakışta adının yarattığı izlenimin aksine ‘Türk olmayan takım’ sınıfına dahil edilemeyecek olan Progres takımıyla yaptığı maçsa şu sözlerle kaleme alınmıştır:

“Galatasaray: 1 Sayı

Progres: 1 Sayı

Teşrinevvel’in oyuncu günü, Galatasaray ile Progres, birinci müsabakalarını icra ettiler. Ve berabere kaldılar. Anlaşılan, bu sene Galatasaray’ın talihi yok. Müsabakanın bilhassa ikinci kısmında, Galatasaray hasmına mütefevvik olduğunu gösterdiyse de, bir türlü temin-i

²⁴⁰ İdman Mecmuası, 14 Kasım 1913, sayı 10, ss.151-153.

muzafferiyet edemedi. Oyun, heyet-i umumiyesi itibariyle epeyce iyi oldu. Progres oyuncularını pek fevkalade değilse de, oldukça iyi oynadılar. Müsabakanın sonuna doğru, Galatasaray'ın şiddetli hücumlarını, mukim bırakmak için pek ziyade sarf-ı mesai ettiler ve muvaffak da oldular. Progres'in kalecisi, müdafiler ve merkez muavin oyuncusu ile merkez muhacimi ve solaçık muhacimi, takdire şayeste bir surette oynadılar. Galatasaray'ı, muzafferiyetten mahrum eden, şüphesiz hasımlarının müdafaasından ziyade, sağ ve solaçık muhacimlerinin batı (yavaş, ağır), maharetsiz, şiddetten ari (yoksun) bir surette oynaması idi. Bilhassa sol muhacim, katiyyen çeviklik ve topa hakimiyet göstermiyor, arkadaşlarının birçok gayret ve himmetle ihzar eyledikleri (hazırladıkları) hücumları fena bir darbe, yanlış bir hareketle tamamen sekte dar ediyordu (bozuyordu). Çevikliğini bu derece gaib eden, topa hakimiyet hususunda bu kadar acz gösteren bir futbolcunun mevkiini, daha mahir ve çevik bir oyuncuya terk etmek suretiyle arkadaşlarının mesaisini akim (neticesiz) bırakmaktan ictinab etmesi (sakinması) bir fazilettir ki, bu zatın da o suretle hareket edeceğini istihbar ettik (öğrendik). Ciddi bir idmancıya yakışan bu tarz hareket, elbet şayan-ı takdirdir.

Galatasaray'ın erkanı arasında bu defa, üçüncü futbol takımından Muzaffer bey isminde pek genç bir oyuncu, ilk defa olarak böyle mühim bir müsabakaya iştirak etmişti. Bu çocuğun, maharet ve çevikliği, vücuduna ve topa hakimiyeti, en müşkül vaziyetlerde bile, muntazam darbelerle topu istediği mevkie gönderebilmesi, hasmının bir ve iki oyuncusunun hücumlarına karşı muvaffakiyetle müdafaası, herkesin nazar-ı dikkat ve takdirini cezbetmişti. O gün, en müşkül bir mevkide, sol muavin yerinde, kemal-i suhuletle (kolaylıkla) oynayan bu genç idmancı, kendisine iyi baktığı ve muntazam çalıştığı takdirde, mükemmel bir futbolcu olmak istidadını haizdir.

Galatasaray muhacim hattı, iki cenahtaki oyuncularını tebdil etmedikçe (değiştirmedikçe) ve az sert ve şedid (şiddetli, katı) bir muhacimle de hasmının üzerine hücumlarda bulunmadıkça, muvaffakiyete veda etmek mecburiyetindedir.”²⁴¹

Bu yazıda, bir önceki yazıya kıyasla en belirgin fark, yazının ilk kısmında, birkaç rakip oyuncunun hakkının teslim edilmiş olması, ‘takdire şayeste bir surette’ oynadıklarının ifade edilmesidir. Aynı şekilde Strugglers maçında genel anlamda sahada oynanan oyuna karşı da memnuniyetsiz bir tavır takınırken yazar bu kez oynanan oyunun ‘heyet-i umumiyesi itibariyle epeyce iyi’ olduğunu vurgulamıştır. Sonrasında, tıpkı Strugglers maçının yazısında olduğu gibi yazar Galatasaraylı oyuncuları eleştirmeye başlamıştır belki ama bir ‘Türk’ takımına karşı oynanan maçta

²⁴¹ İdman Mecmuası, 28 Kasım 1913, sayı 11, s.170.

oynanan oyundan memnun ve rakibin oyuncularını da takdir eden bir yapıdayken karşıda ‘Türk olmayan’ bir takıma varken bunun tam tersi bir tavır almış olması da dikkatlerden kaçmamaktadır.

Aynı dönemde milli bir kimlik etrafında şekillenmekte olan tek kulüp Galatasaray değildir. Azınlık tebaasına ait kulüpler içerisinde de bu kimliği ön plana çıkarmaya çalışanlar olmuştur. *The Levant Herald*’da 1908 yılında yayımlanan ‘Association Football’ başlıklı makalede bu duruma da değinilmiştir:

“...1907-8 sezonunun açılışında ligi daha güvenilir bir dayanağa oturtmak için kararlı bir çaba harcandı; önde gelen spor adamlarından oluşan bir komite kuruldu ve yeni bir kurallar dizisi itinayla belirlenip basıldı. Böylece sezon daha tercih edilir şartlar altında başladı ama daha çok maç oynanmadan eski düşmanca duygular tekrar belirdi. Burada belirtmek gerekir ki, çekişen kulüplerin sayısı aynıydı ancak Imogene ve Baltalimanı ligden çekilirken onların yerini Robert Kolej ve Strugglers almıştı. Baş çeken iki kulüp, yani Kadıköy ve Moda’nın yapısı değişime uğradı. Kadıköy Kulübü, İngiliz başkanı ve ikisi de İngiliz olan en önemli oyuncularının ayrılmasıyla uluslararası karakterini kaybedip fiilen bir Yunan milli kulübü haline aldı. Hatta bu iş, ismini değiştirmeye kadar vardı ve Kadıköy AFC (Association Football Club) ismi ‘Pontious Omilos Kadıköy’ (Kadıköy Pontus Kulübü) oldu. Kadıköy Kulübü gibi Moda Kulübü de ulusal bir kurum karakteri aldı ve Kadıköy’ün iki oyuncusu ile Imogene’in üç veya dört oyuncusunun katılmasıyla neredeyse tamamen bir İngiliz kulübü haline geldi. Aslında Moda’nın uluslararası bir karakter dışında olmasına hiç niyetlenilmemişken yukarıda bahsedilen düşmanca duygunun adamakıllı yükselmesi nedeniyle 1907-8 sezonu beş milli ve bir uluslararası takımla sürdürüldü...”²⁴²

A açıkça görülebileceği gibi yükselmekte olan milliyetçi dalga, özellikle Kadıköy Kulübü bünyesinde kendisini göstermiştir. İngiliz yönetici ve oyuncuların ayrılması sonrasında kulübün tamamen Rumlardan müteşekkil hale gelmesi, dahası ismini de İngilizceden Yunancaya çevirmesi söz konusu etkinin birer sonucudur. Bu durumla ilgili bir diğer önemli ayrıntıysa, İngilizlerin çıkardığı bir gazetede, Kadıköy Kulübü için ‘fiilen bir Yunan milli kulübü’ ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Bir başka deyişle dışarıdan bakıldığında dahi, Kadıköy Kulübü’nün geçirdiği dönüşüm bu şekilde algılanmaktadır.

²⁴² The Levant Herald, “Association Football”, 7 Mart 1908.

Kulüpler arasındaki düşmanca duygulara atıfta bulunulması da dikkatlerden kaçmamaktadır. Bununla ilgili asıl ilginç nokta, reaksiyoner milliyetçiliklerin genellikle etnik unsurların, hakim unsurlara karşı milli kimliklerine sarılarak bir tepki koymasıyla şekillenmesine rağmen, burada Rumlarla İngilizler arasında da bir husumetten bahsediliyor olmasıdır. Bir başka deyişle Osmanlı hakimiyetindeki Rumların, Türk takımlarıyla yaptıkları müsabakalarda bir husumet ortaya koymaları, bu açıdan bakıldığında zaman daha anlaşılır olabilirdi (özgürlük ve bağımsızlık fikirlerinin de tetiklemesiyle) fakat bölgede yerleşik İngilizlere karşı da hamasi bir yaklaşıma girilmiş olması bunlardan ziyade Rumlar arasında bir milli üstünlük şuurunun yayılmakta olmasıyla açıklanabilir.

Galatasaray'ın kurulması ve kuruluşundan çok kısa bir süre sonra, o ana kadar bünyesinde sadece İngiliz ve Rum kulüplerini barındırmakta olan İstanbul Futbol Birliği'ne katılması, Osmanlı'da Türkler-müslümanlar arasında futbolun yayılması adına atılmış ve başarılı olmuş ilk kayda değer adım olarak gösterilebilir. Ancak Galatasaray'ın da 'özel' bir statüsünün olması nedeniyle hâlâ futbol adına genel bir atılımdan söz etmek pek mümkün değildir.

3.2.7. Fenerbahçe Spor Kulübü'nün Kurulması

Türk futbolunda günümüzde de 'Üç Büyükler' olarak anılan Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe'den sonuncusunun kurulmasıysa, ilk ikisine göre farklı olmuştur zira Fenerbahçe'nin kurucularının, Yıldız Sarayı ile arasında ne şahsen, ne de ait oldukları zümre üzerinden bir ilişkileri bulunmaktadır:

“1907 yılının bir ilkbahar akşamı, yine Kuşdili'nde İngiliz ve Rum futbolcuların bir maçını seyreden hevesli gençlerden Ziya, Ayetullah ve Necip, bu sonuncunun Moda'daki evine uğrayıp çay içerken (...) her üçü birden artık dimağlarında yerleşmiş bir fikri ortaya atıyorlar; (Biz de bir futbol kulübü kuralım!) diyorlar (...) Mali durumu en müsait olan Ziya: Lüzumlu olan parayı ben veririm deyince diğerlerinin cesareti artıyor ve bu fedakarlığına karşı Ziya'ya

(Sen reis olursun!...) teklifinde bulunuyorlar. Ayetullah Kâtipliği, Necip de Kaptanlık ve Veznedarlığı benimsiyor.”²⁴³

Bu bilgilere ek olarak Fenerbahçe’nin kurucularının “prestijli bir Fransız koleji olan St. Joseph’in Türk öğrencileri arasından”²⁴⁴ çıktığı da belirtilecek olursa, Fenerbahçe’nin, dönemin üst orta sınıfının gençleri tarafından kurulduğu söylenebilir. Fenerbahçe, kuruluşundan bir yıl sonra İstanbul Futbol Birliği’ne de katılmıştır. Bu dönemde kulübün en büyük şansısıya, 1908 yılının ortalarında II. Meşrutiyet’in ilan edilmesi ve İstibdat Dönemi’nin sona ermesi olmuştur. Bununla birlikte resmen faaliyete geçen kulüplerin sayısında da önemli bir artış olmuştur. Bugün hâlâ varlıklarını sürdüren Üsküdar Anadolu, Vefa ve Beykoz gibi kulüplerin kuruluş tarihlerinin hep 1908 olması bu bakımdan tesadüf değildir. Bir yıl sonraysa, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile arasındaki organik bağ ile de bilinen Progrès kulübü (Progrès = İttihat) kurulmuştur. Progrès daha sonra Altınordu adını almıştır.

Bu gelişmelerle birlikte, Osmanlı’daki futbol organizasyonu da yeniden şekillenmiştir. “Yabancı uyrukluların kurdukları dört kulüple örgütlenen İstanbul Futbol Birliği, 1905 yılında Galatasaray’ı, 1908 yılında Fenerbahçe’yi üyeliğe almış, II. Meşrutiyet’ten sonra Imogene’le Moda FC’nin çekilmesine, Elpis’in de Strugglers adıyla yeniden örgütlenmesine sahne olmuş, 1910’da da (biraz İttihat-Terakki zoruyla) Progrès kulübüne kapılarını açarak İstanbul Futbol Kulüpleri Ligi olarak oluşumunu sürdürmüştü.”²⁴⁵

3.1.8. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı’nın Kurulması

İstanbul Futbol Kulüpleri Birliği’nin yönetiminin, bünyesine çok fazla kulüp katılmasına sıcak bakmaması ancak bir yandan da İstanbul’da futbol kulüplerinin sayısının git gide artması neticesinde, birliğe dâhil olamayan kulüpler, alternatif bir yol bulma arayışına girmişler ve böylece 1913 yılında, Cuma Ligi olarak da bilinen

²⁴³ A.e., s.93.

²⁴⁴ Goldblatt, a.g.e., s.169.

²⁴⁵ Fişek, a.g.e., s.79.

İstanbul Şampiyonluğu Ligi'ni kurmuşlardır. İFKB de 1914 yılında kendisini Pazar Ligi adıyla örgütlenme yoluna gitmiştir. İstanbul futbolundaki kargaşa, sadece bununla da sınırlı kalmamıştır:

“Bir kere, İstanbul’un işgali sıralarına rastladığı için 1918-1919 futbol mevsimi lig maçları yapılmazken, 1919-1920 mevsiminde, Altınordu’nun dağılması karşısında, Cuma Birliği’nin öteki kurucu kulüpleri maçların yapılın yapılmamasına uzun süre karar veremediler.

İkinci olarak, Cuma Birliği’nin ‘ikinci küme’si olarak bile örgütlenmelerine izin çıkmayan bazı okul ve semt kulüpleri, Beşiktaş’ın önderliğinde, Beşiktaş, Altınörs, Beylerbeyi, Darüşşafaka, Haliç Fener, Hilal, Kumkapı, Türkgücü, Üsküdar ve Vefa’nın katılımlarıyla, 1919 yılında, Türk İdman Birliği’ni kurdular.

Üçüncü olarak, II. Meşrutiyet’le birlikte faaliyetlerine son veren etnik-kökenli kulüpler, 1920 yılında, işgalin özel koşullarının etkisiyle, Rum Elpis, Strugglers, Pera, Ermeni Birlik, Ermeni Dork, Musevi Espérance, Musevi Maccabi ve İtalyan Stella’nın katıldıkları bir Pazar Ligi kurdular.”²⁴⁶

İstanbul futbolundaki bu karmaşık yapı, “22 Mayıs 1922 tarihinde, Türkiye’nin ilk çok sporlu, çok kulüplü örgütsel yapısı, yani Türkiye’nin ‘ilk ulusal spor yönetimi’ olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı’nın kurulmasıyla”²⁴⁷ son bulmuştur. Buna karşın, cumhuriyetin ilanından sonra ülke genelinde birçok alanda merkezi yönetimin esas alınmasına rağmen, başta ulaşım alanındaki yetersizlikler dolayısıyla futbol uzun bir süre daha çok bölgesel bir karaktere sahip olmuştur.

Türkiye’de futbolun ülke geneline yayılmasındaki bu soruna karşın futbolun özellikle İstanbul’da hızla gelişmiş olması, ulusal futbol federasyonunun kurulmasının gecikmesini engellemiştir. Bunun hemen ardından, ulusal futbol takımı da oluşturulmuştur:

“23 Nisan 1923’te Şehzadebaşı’nda yapılan toplantıda ‘Futbol Encümeni’ adıyla hazırlık dönemini tamamlamış bulunan federasyon ‘Futbol Heyet-i Müttahidesi’ adını almıştır. Seçilen

²⁴⁶ A.e., s.83-84.

²⁴⁷ A.e., s.84.

ilk başkan ise Yusuf Ziya Öniş idi. Böylece Türk futbolunda bir federasyon resmen ve fiilen yerini almıştır. Artık bundan sonra Türk futbolunda resmiyet hâkim olacaktır. Cumhuriyet'in ilanıyla ulusal kimliğin kazanılması, Türkiye'nin dünya futbolu ile ilişkisini gündeme getirmiştir. Türkiye'nin uluslararası spor topluluğuna ilk girişi Türkiye üzerinde sporla özdeşleşen futbol yoluyla olmuştur: Türk Milli Futbol Takımı'nın, ilk maçını 26 Ekim 1923 günü İstanbul Taksim Stadı'nda Romanya ile yaptığı ve Zeki Rıza Sporel'in 2 golüyle takımımızın maçı 2-2 beraberlikle tamamladığı bilinmektedir.”²⁴⁸

²⁴⁸ Güven Büyükbaykal, **Geçmişten Günümüze Türkiye'deki Yazılı Spor Basınında Futbolun Yeri ve Önemi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004, s.30-31.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ULUSAL BASINDA MİLLİ MAÇLAR: CUMHURİYET, AKŞAM VE VAKİT GAZETELERİNDE YER ALAN HABERLERİN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmada yapılan araştırmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında milliyetçilik akımının etkilerinin gündelik hayata nasıl yansıdığını, milli futbol takımının maçlarıyla ilgili verilen gazete haberleri üzerinden görmektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, bizzat milliyetçilik akımlarının etkisiyle olmuştur. İlk etapta, Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Türk olmayan tebaanın hemen hemen hepsi, Fransız İhtilali sonrasında Avrupa'da yayılmaya başlayan milliyetçilik akımlarından etkilenmiş ve 19. yüzyıldan itibaren de kendi milli devletlerini kurabilme amacıyla imparatorluğa karşı ayaklanmalara başlamışlardır.

1830'lara gelindiğinde Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, ardından Balkanlardaki diğer milletlerin de benzer amaç doğrultusunda mücadele etmesine vesile olmuştur. Tabii bu isyan dalgası, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde buna tepki olarak Türk milliyetçiliği anlayışının da filizlenmesine yol açmıştır. 20. yüzyılın başlarında Balkan Savaşları ile İmparatorluğun Rumeli'deki tüm mevcudiyetini yitirmesi ve bu bölgedeki Türklerin Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmalarıyla Türkler arasındaki milliyetçilik fikri daha hızlı yayılmaya başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı sonunda dağılmasının ve ardından yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında milliyetçiliğin etkisi kısaca bu şekilde özetlenebilir. Dolayısıyla önemli ölçüde bu fikriyatın üzerine kurulmuş bir ülkenin ilk yıllarında milli sembollerin sık sık kullanılması, çok çeşitli milli ritüeller düzenlenmesi gibi pratikler de bir bakıma kaçınılmazdır. Genellikle iktidar eliyle tepeden tabana yayılacak şekilde uygulanan bu pratiklerin tabana yayılmadaki etkisini arttırmanın yolu da sıradan vatandaş bu propagandaya neredeyse farkına vardırılmadan maruz bırakmaktır. Bir başka deyişle, biraz evvel de belirtildiği üzere bunu gündelik hayata yansıtmaktır. Haliyle sıradan vatandaşın gündelik hayattaki başlıca eğlencelerinden

biri olan futbolun da, cumhuriyetin ilk yıllarındaki milliyetçilik akımının etkilerini belirgin bir şekilde yansıtabileceği bir alan olduğu düşünülmüş ve bu yüzden bu alandaki milliyetçilik etkilerinin, dönemin gazete haberleri üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi

Çalışmanın alan araştırmasına dayalı bu bölümünde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın, ilk maçına çıktığı 1923 yılından, 1930'lu yılların sonuna kadar yapmış olduğu maçlarla ilgili *Cumhuriyet*, *Akşam* ve *Vakit* gazetelerinde çıkan haberler, eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenecektir. Bu gazetelerin tercih sebebi, ilgili dönemde yurt çapında dağıtımı olan belli başlı gazeteler arasında yer almaları ve özellikle de Cumhuriyet gazetesinin bu alandaki en az zayıttaki arşivlerden birine sahip olmasıdır.

Gazetelerin eski nüshalarına ulaşabilmek için ağırlıklı olarak İBB Atatürk Kitaplığı ve Milli Kütüphane'nin arşivlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Cumhuriyet gazetesinin çevrimiçi hizmet veren arşivinden de faydalanılmıştır. 1920'li yıllardaki maçlarla ilgili Akşam gazetesinin nüshaları bulunamasa da bu dönemdeki bütün maçların Cumhuriyet gazetesi haberleri derlenmiştir. Vakit gazetesinden de 1923 yılında oynanan ilk milli maçla ilgili nüsha temin edilmiştir. 1930'lu yıllardaki milli maçlar içinde üç gazeteden de eksiksiz biçimde nüshalar derlenmiştir.

4.2.1. Türk Spor Gazeteciliğinin ve Araştırmaya Konu Gazetelerin Kısa Tarihçeleri

1891 yılında, Ali Ferruh Bey'in *Servet-i Fünun* dergisine eskrim sporu hakkında Paris'ten gönderdiği bir yazı, Osmanlı İmparatorluğu devrinde sportif faaliyetlerin Türkler tarafından yayınlanan basın organlarında yer almasına dair ilk örnek olarak gösterilmektedir.²⁴⁹ Bundan dört yıl sonraysa, Selanik'te yayınlanmakta olan

²⁴⁹ Atabeyoğlu, 1991, s.6

Asır gazetesi, sütunlarında bisiklet ve at yarışlarıyla ilgili haberlere yer vermeye başlamış, bunun yanı sıra bir yıl sonra Atina’da düzenlenecek ilk modern olimpiyatlara dair yapılmakta olan hazırlıklar hakkında da haberler geçmiştir.²⁵⁰

28 Eylül 1910 tarihine gelindiğindeyse, Üsküdar Anadolu Spor Kulübü’nün de kurucusu olan (1908 yılında faaliyete geçmiştir) Burhan Felek tarafından ‘*Futbol*’ adlı bir dergi çıkarılmaya başlamıştır. Yarı Türkçe yarı Fransızca olarak basılan *Futbol* dergisi, her ne kadar yayın hayatı altı ayla sınırlı kalsa da, alanında bir ilk olması dolayısıyla Türk spor basını tarihinde önemli bir yere sahiptir. Dönemin bir diğer önemli spor adamı olan Selim Sırrı Tarcan ise 1911’in Temmuz ayında ‘*Terbiye ve Oyun*’ adını verdiği yeni bir spor dergisi yayınlamaya başlamış, fakat bu dergi de uzun ömürlü olmamıştır.²⁵¹

Türkiye’de günlük bir gazetede futbol haberlerinin yayınlanmasına dair ilk örnekse, yine 1911 yılında, Romanya’nın Temeşvar şehrinden gelen bir futbol takımının, İstanbul’da hem Galatasaray ile hem de İstanbul Karması ile yaptığı maçlarla ilgili haberlerin, *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayınlanmasıdır. Bunda, gazetenin Galatasaray Lisesi mezunu yazarlarından Abidin Daver’in ısrarı da etkili olmuştur.²⁵²

Çalışma çerçevesinde incelenen gazetelerden ilk olarak yayın hayatına başlayan *Vakit* gazetesidir. 15 Mayıs 1291 (28 Mayıs 1875) tarihinde ilk sayısı yayınlanan gazete, Diyarbakırlı bir Süryani olan Filip Efendi tarafından kurulmuştur. Filip Efendi 1840’ta, daha 12 yaşındayken, William Churchill tarafından çıkarılan ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Türkçe yayın yapan ilk özel gazete olan *Ceride-i Havadis*’te hademe olarak işe başlamış ardından yıllar içinde gazeteciliğin inceliklerini gitgide öğrenmesi neticesinde de 1866 yılında Ali Suavi ile birlikte *Muhbir* gazetesini kurmuştur. Ancak Ali Suavi’nin meşrutiyet yanlısı görüşlerinin Saray’ı rahatsız etmesi üzerine gazete bir yıl içerisinde kapatılmıştır. Daha sonra *Terakki* gazetesini çıkaran

²⁵⁰ Atalay, 2004, s.90.

²⁵¹ Atabeyoğlu, **a.e.**, s.7.

²⁵² Özsoy, s. 212.

Filip Efendi, bu gazetenin de benzer gerekçeyle kapatılmasının ardından 1875 yılında *Vakit*'i yayınlamaya başlamıştır. Lakin *Vakit* gazetesinin bu ilk dönemi de kısa sürmekten kurtulamamış ve gazete, birkaç ay sonra Sultan Abdülaziz tarafından kapatılmıştır.²⁵³

40 yılı aşkın bir süre sonraysa Ahmet Emin Bey (Yalman) ve Mehmed Asım Bey (Us) tarafından *Vakit* gazetesinin imtiyazları satın alınmış ve gazete, yayın hayatına Ali Naci Bey'in (Karacan) başyazarlığında başlamıştır. Gazeteye Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Halide Edip (Adıvar) gibi isimlerin de sık sık konuk yazar olarak katkıda bulunmaları, *Vakit*'in İttihat ve Terakki hükümetini en çok eleştiren basın organına dönüşmesine de yol açmıştır. 1923 yılının Mart ayında, Ahmet Emin Bey, ortağı Mehmed Asım Bey ile yaşadığı anlaşmazlık neticesinde hisselerini Mehmed Asım Bey'e satarak gazeteden ayrılmış ve ardından da *Vatan* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Buna rağmen *Vakit* de yayın hayatına devam ederken 1934'ten 1938'e kadar *Kurun* adını kullanmış, 1938 sonrası tekrar ilk adını almış, 1948 yılının başlarından kapanacağı 1949 sonuna kadarsa *Yeni Gazete* adıyla basılmıştır.²⁵⁴

Akşam gazetesiyse 1918 yılında Sadık Necmettin Bey (Sadak) tarafından kurulmuştur. Milli mücadeleyi destekleyen bir konumda yer alan *Akşam* gazetesinin kurucusu Necmettin Sadak ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti iktidarında altı dönem Sivas'tan milletvekili seçilmiştir. Sadak, II. Dünya Savaşı yıllarında Nazi Almanyası yanlısı bir tutum içerisine girmiştir.²⁵⁵ Bu durumun gazetenin o dönemki eğilimine etki etmiş olması da kuvvetle muhtemeldir.

İncelenen üç gazete içerisinde kağıt üzerinde yayın hayatına en geç atılan gazete, 1924'te kurulan *Cumhuriyet* gazetesidir. Ancak *Cumhuriyet*'in öncülü olarak kabul edilen *Yeni Gün* gazetesiyse 1918 yılında, daha sonra *Cumhuriyet*'i de kıracak

²⁵³ (Çevrimiçi) <https://core.ac.uk/download/pdf/149222525.pdf>, 03.06.2023

²⁵⁴ Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim* cilt 1, 2.bs., İstanbul, Pera Turizm ve Ticaret, 1997, ss.355-357, 378, 834-835.

²⁵⁵ John M. Vanderlippe, *The Politics Of Turkish Democracy: İsmet İnönü and the Formation of the Multi-Party System, 1938-1950*, Albany, State University of New York Press, 2005, s.41.

olan Yunus Nadi tarafından kurulmuştur. Gazete kurulduktan kısa bir süre sonra İstanbul'un İngiliz işgaline uğraması üzerine Yunus Nadi, Damat Ferit hükümetine karşı sert eleştirilerde bulunmuş, bundan dolayı tutuklanması gündeme gelince de gazeteyi Ankara'ya taşıyarak milli mücadeleye destek olmaya başlamıştır. 29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından Mustafa Kemal'in Yunus Nadi'ye 'Cumhuriyet' adında yeni bir gazete kurması ricasında bulunması üzerine 7 Mayıs 1924'te *Cumhuriyet* gazetesi yayın hayatına başlamış, *Yeni Gün* ise bundan sadece dört gün sonra son baskısını yapmıştır.²⁵⁶ II. Dünya Savaşı dönemindeyse, tıpkı *Akşam* gazetesinin kurucusu Necmettin Sadak'ın olduğu gibi, Yunus Nadi'nin de Nazi Almanyası'ndan yana bir tavır aldığı gözlenmiştir. Hatta bu tavrı nedeniyle kendisine o yıllarda adında tek harfli bir oynama yaparak 'Yunus Nazi' lakabı takanlar da olmuştur.²⁵⁷

4.2.2. Eleştirel Söylem Analizinin Genel Özellikleri

Çalışmanın örneklemini teşkil eden haber metinlerinin incelenmesi için eleştirel söylem analizi yönteminin seçilmesinin başlıca nedeni, nicelikten ziyade niteliği ölçen öne çıkaran kalitatif bir analiz metodu olması ve araştırmacının araştırdığı konu hakkında yorum yapabilmesine imkân tanınmasıdır.

Van Dijk, söylemin dilbilimsel, işitsel, görsel, semantik, sentaktik, retoriksel, stilistik, etkileşimsel ve pragmatik yapıları da olduğunu vurgulayarak, ayrıntılı ve nitelikli bir eleştirel söylem analizi yapılabilmesi için, bağlam modelleri üzerinden yapılan incelemelerin yanı sıra söylemin bu diğer yapılarının üzerlerine eğilmek gerektiğini de belirtmektedir. Ancak tüm bu yapılar üzerine tek tek çalışmak imkanlar dahilinde olmayabileceğinden van Dijk, başlangıçta tespit edilen toplumsal sorunla aralarında bağlantının en net gözüktüğü söylem yapılarına öncelik verilmesinin doğru olacağını düşünmektedir. Sözcük düzeni, vurgu ve tonlamalar, sentaktik yapılar,

²⁵⁶ (Çevrimiçi)

https://web.archive.org/web/20150106234214/http://www.cagdasarmaris.net/yazi_detay.php?id=56, 03.06.2023.

²⁵⁷ Vanderlippe, a.g.e., s.41-42.

önerme yapıları, şematik organizasyon, semantik hareketler, retorik biçimleri, başlık seçimleri, konuşma eylemleri, tutarlılık, onarım mekanizmaları ve duraksamaların, söylemin dilbilimsel belirleyicileri olduğunu belirten van Dijk, bu noktadan hareketle, eleştirel söylem analizi için altı aşamadan meydana gelen bir model de önermiştir.²⁵⁸

Van Dijk'ın önerdiği modelin ilk aşaması, semantik makro yapıların analizidir. Bu adımda, üzerinde çalışılan metinlerdeki başlıklar ve temel önermeler incelenir. Van Dijk, analize bu kısımlardan başlanmasının doğru olacağını işaret etmektedir zira söylemlerin en akılda kalıcı kısımları bunlardır.

Modelin ikinci aşaması, yerel anlamların analizi üzerinde durmaktadır. İncelenecek başlıca hususlarsa sözcüklerin düz anlamları, yan anlamları ve mecaz anlamları, önermelerin yapıları ve tutarlılıkları ve bu önermelerin birbirleriyle olan ilişkileridir. Analiz yapılırken özellikle gizli veya dolaylı anlamların ve belli bir toplumsal gruptan (millet, cemaat, sınıf, vb.) yana taraf belirten ideolojik ifadelerin tespit edilmeleri önemlidir. Bu ifadelerin en belirgin olanları da 'biz' ve 'onlar' zamirlerin üzerine inşa edilen zıt kutuplu temsillerdir.²⁵⁹

Üçüncü aşama, biraz evvel bahsi geçen söylem yapılarının analizlerini kapsamaktadır. İlk bakışta kolay fark edilmeyen, bir nevi söylenenlerin alt metninde yer alan anlamların yakalanması, bu analizin başlıca amacıdır. Genellikle tepki çekeceği düşünüldüğü için açıkça ifade edilmeyen olumsuz fikirlerin alttan alta, gizliden gizliye ifade edilmesi bu durumun başlıca sebebidir.

Dördüncü aşama, global ve lokal söylem düzenlerinin ve biçimlerinin analizlerine dayanmaktadır. Global veya bir başka deyişle genel formlar, geleneksel şemalar olarak görülmektedir ve bunların başlıca örnekleri de müzakereler, münazaralar, denemeler yahut gazete makaleleri gibi tartışma ya da yazı türleridir.

²⁵⁸ Van Dijk, **a.g.e.**, 2001.

²⁵⁹ Sah, **a.g.e.**, s.218.

Lokal formlarsa cümle sentakslarını ve birbiri ardına gelen cümleler arasındaki biçimsel ilişkileri kapsamaktadır.²⁶⁰

Beşinci aşamada, belli birtakım dilbilimsel kavrayışların analizi gelmektedir. Bir metinde yer alan ‘biz’ ve ‘onlar’ vurgularının nasıl yapıldığının incelenmesi, bu aşamanın en bilinen niteliklerindendir. ‘Biz’ vurgusu yapılırken olumlu sözcükler seçilmesi, işaret edilen gruba olumlu anlamlar yüklenmeye çabalanması, olumsuz niteliklerinse pasif cümleler kullanılarak bu grubun üzerinden alınmaya çalışılması, ‘biz’in yüceltilmesi için uygulanan bir tür dilsel taktiktir. Buna karşılık zıt kutba oturtulan ‘onlar’ ise olumsuz sözcük seçimleriyle direkt olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla ‘biz’in ‘onlar’a karşı üstünlüğü de bu dil kullanımıyla kitlelere doğal bir durummuşçasına kabul ettirilmeye çalışılmaktadır.

Altıncı ve son aşamaysa, bağlam modellerinin analizlerinden oluşmaktadır. Global ve lokal söylem yapıları arasındaki ayrımına paralel bir biçimde, global ve lokal bağlamlar arasında da bir ayrım söz konusudur. Global bağlamlar, iletişim eyleminin içinde bulunduğu toplumsal, siyasi, tarihsel ve kültürel yapılarla betimlenirken, lokal bağlamlarsa iletişim eyleminin anlık olarak içinde bulunduğu etkileşim hali üzerinden tanımlanmaktadır.

Van Dijk, eleştirel söylem analizinde en kritik hususun, analizin, ismiyle müsemma bir şekilde eleştirel niteliğe uygunluğu olduğunu söylemektedir.²⁶¹ Van Dijk’a göre, söylem analizi yapılırken bağlı kalınması gereken beş ilke:

- “Söylem analizinde metin ve konuşmalar incelenir. Bilgiler değiştirilmeden doğal ve gerçeğe yakın bir şekilde incelenir.
- Söylem bağlamdan ayrı düşünülemez. Yer, zaman, sosyal rol, bilgi ve norm gibi bağlamlar incelenmelidir.
- Söylemi meydana getiren kişilerin sosyal yapı içerisindeki konumu incelenmelidir.

²⁶⁰ A.e.

²⁶¹ Sah, a.g.e., s.219

- Söylem analizi söylemin düzeyini, katmanlarını ve aralarındaki karşılıklı ilişkileri inceler. Ayrıca söylemi oluşturan öğeler (sesler, kelimeler, sözdizimsel biçimler vb.) ve söylemin değişik boyutlarını da (etkileşim çeşitleri, dil eylemleri) dikkate alınır.”
- Söylem analistleri iki soruyu cevaplamaya çalışırlar: “Bunun anlamı ne?” ve “Neden bunu söyledi?”²⁶²

4.3. Araştırmanın Bulguları

4.3.1. 1920’lerde Milli Maç Haberlerinde Milliyetçilik

Çalışmanın üçüncü bölümünde de değinildiği üzere Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında, günümüz Türkiye’si topraklarında futbolun ilk kez oynanmaya başlamasına tanık olunmuştur. 19. yüzyılın sonlarında, başta İzmir, hemen ardından da İstanbul’da, bu şehirlerde mukim olan İngilizlerin organize ettikleri birtakım maçlarla başlamış olan Türkiye futbolunun hikayesinde, 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde İstanbul Futbol Birliği’nin kurulmasıyla organizasyonel yapıda ilk teşkilat da faaliyete geçmiştir.

1 Kasım 1922’de TBMM tarafından saltanatın kaldırılması neticesinde, I. Dünya Savaşı ertesinde fiilen tükenme noktasına gelen Osmanlı İmparatorluğu hukuken de resmi olarak son bulurken, 24 Temmuz 1923’te İtilaf Devletleri ile TBMM hükümeti arasında imzalanan Lozan Anlaşması’yla birlikte de Türkiye’nin bağımsızlığı resmîyet kazanmıştır.

Bu iki tarih arasında Türk futbolu adına da önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1923 yılının başlarında, bugünkü Türkiye Futbol Federasyonu, o günkü adıyla “Futbol Heyet-i Müttahidesi” olarak kurulmuştur. Federasyon, 21 Mayıs 1923 tarihinde de FIFA üyeliğine kabul edilmiş ve FIFA’nın 26. üyesi olmuştur.²⁶³

²⁶² Gözde Yardım & Hilal Doğruel, “Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Haber Metinlerinin İncelenmesi: Pippa Bacca Cinayeti Örneği”, *Erciyes İletişim Dergisi*, cilt 6, sayı 1, Ocak 2019, ss. 137-148.

²⁶³ (Çevrimiçi) <https://tff.org/default.aspx?pageID=294>, 31.05.2023

Osmanlı İmparatorluğu'nun son bulmasıyla birlikte yerini yeni bir ülke ve rejimin alacağı kaçınılmaz hale gelmiştir. Nitekim 29 Ekim 1923'te de cumhuriyetin ilan edilmesiyle beklenen gerçekleşmiştir. Bu milattan sadece üç gün önceyse, Türkiye A Milli Futbol Takımı, tarihinin ilk maçına İstanbul'da Romanya karşısında çıkmıştır.

Türkiye A Milli Futbol Takımı, 1920'li yıllarda, söz konusu Romanya maçıyla başlayarak toplam 18 maça çıkmıştır. Bu müsabakalardan altısını kazanan Türkiye, iki maçta rakipleriyle berabere kalmış, diğer 10 karşılaşmadaysa kaybeden taraf olmuştur. Bu 18 maç, kronolojik olarak şu şekilde sıralanmaktadır:

- 26 Ekim 1923, Türkiye-Romanya, 2-2.
- 25 Mayıs 1924, Çekoslovakya-Türkiye, 5-2.
- 17 Haziran 1924, Finlandiya-Türkiye, 2-4.
- 19 Haziran 1924, Estonya-Türkiye, 1-4.
- 22 Haziran 1924, Letonya-Türkiye, 1-3.
- 29 Haziran 1924, Polonya-Türkiye, 2-0.
- 16 Kasım 1924, SSCB-Türkiye, 3-0.
- 10 Nisan 1925, Türkiye-Bulgaristan, 2-1.
- 1 Mayıs 1925, Romanya-Türkiye, 1-2.
- 15 Mayıs 1925, Türkiye-SSCB, 1-2.
- 2 Ekim 1925, Türkiye-Polonya, 1-2.
- 7 Mayıs 1926, Türkiye-Romanya, 1-3.
- 12 Eylül 1926, Polonya-Türkiye, 6-1.
- 17 Temmuz 1927, Bulgaristan-Türkiye, 3-3.
- 14 Ekim 1927, Türkiye-Bulgaristan, 3-1.
- 8 Nisan 1928, Yugoslavya-Türkiye, 2-1.
- 15 Nisan 1928, Romanya-Türkiye, 4-2.
- 28 Mayıs 1928, Mısır-Türkiye, 7-1.

Bu karşılaşmaların oynandığı tarihlerden birer gün sonra yayınlanmış olan Cumhuriyet, Akşam ve Vakit gazetelerinde çıkan maçlara dair haberler, eleştirel söylem analizi kapsamında incelendiğinde şu çıkarımlar yapılabilmektedir:

4.3.1.1. Türkiye'nin 1920'lerde Kazandığı Maçlarla İlgili Haberler

Türkiye A Milli Futbol Takımı, 1920’li yıllarda oynadığı maçlarda Finlandiya, Letonya, Estonya ve Romanya’ya karşı birer kez, Bulgaristan’a karşı da iki kez galip gelmiştir. Bunlardan Finlandiya ve Estonya maçlarının oynandığı günlere ait *Cumhuriyet*, *Akşam* ve *Vakit* gazetelerinin nüshalarına incelenen arşivlerde ulaşılamamıştır. Diğer maçlar hakkındaysa *Cumhuriyet* gazetesinin arşivindeki haberlere ulaşmak mümkün olmuştur.

4.3.1.1.1. Makro Yapılar

Türkiye A Milli Futbol Takımı’nın bu dönemde kazandığı maçlarıyla ilgili *Cumhuriyet*’te çıkan haberlerdeki makro yapılar ele alınacak olursa, ilk adımda tematik yapıyı inceleme adına bu haberlerde kullanılan başlıklara, spotlara ve fotoğraflara bakmak gerekmektedir. Ardından da şematik yapıyla ilgili ana olayın sunumu ve eğer mevcutsa sonuçlar, artalan bilgisi, bağlam bilgisi, haber kaynakları ve olayın taraflarının olayla ilgili yorumlara odaklanılabilir.

Milli takımın 22 Haziran 1924’te, Letonya ile Estonya’nın başkenti Tallinn’de (o tarihlerde ‘Reval’ olarak adlandırılmaktaydı) oynadığı ve 3-1 kazandığı maç, ertesi günkü *Cumhuriyet* gazetesinde ön sayfanın sol üst köşesinden “Sporcularımız Reval’in İntikamını Aldılar!” başlığıyla verilmiştir. Haberin spotunda da “şimal memleketlerindeki turnelerinde muvaffakiyetten muvaffakiyete koşan milli takım, Reval’de de zaferyan (muzaffer) olarak tarihi mülakatın intikamını almış oldu” yazmaktadır.²⁶⁴

²⁶⁴ Cumhuriyet gazetesi, 23 Haziran 1924, s.1.

23 Haziran 1924 tarihli Cumhuriyet gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Letonya'ya karşı 3-1 kazandığı maçın haberi görülmekte...

Bu noktada biraz daha açıklayıcı olmak adına bir parantez açıp ayrıntıya girmek gerekirse, tarihi mülakat olarak bahsedilen hadise, 1908 yılında İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikolay'ın Reval'de yapmış oldukları görüşmedir. Bu görüşmede taraflar Osmanlı İmparatorluğu'nu 'hasta adam' olarak tanımlamış ve İngiltere, Rusya'ya Balkanlardaki nüfuzunu arttırması yönünde destek verme kararı almıştır. Dolayısıyla görüşmenin, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşları'yla birlikte bölgedeki hakimiyetini tamamen yitirmesine ve dağılma sürecine girmesine neden olduğu düşünülmektedir.²⁶⁵

Tekrar habere dönüldüğündeyse, başlık ve spotun altındaki giriş metninde şu ifadeler yer almaktadır:

“Futbolcularımızın olimpiyattaki mağlubiyetini şerefli bir mağlubiyet addeden ve Çekoslovak takımına karşı iki sayı yapmamızı galibiyet kadar kıymetli bir muvaffakat telkin eyleyenlerin hakkı varmış. Milli takımın şimal memleketlerinde yaptığı turnede muvaffakiyetten muvaffakiyete koşması bunu tamamen ispat etti.”²⁶⁶

Milli takımın 10 Nisan 1925'te Bulgaristan'a karşı 2-1 kazandığı maçsa, 11 Nisan'daki Cumhuriyet gazetesinde ön sayfanın sol üst köşesinden “Bulgar Takımını Bire Karşı İki İle Yendik” başlığıyla verilirken, spot kısmındaysa “fakat milli takımımız dünkü oyunda daha çok güzel bir müsabaka yapabilirdi” ifadeleri geçmektedir.²⁶⁷

²⁶⁵ (Çevrimiçi) <https://antlasmalar.com/reval-gorusmeleri/>, 01.06.2023

²⁶⁶ Cumhuriyet gazetesi, 23 Haziran 1924, s.1.

²⁶⁷ Cumhuriyet gazetesi, 11 Nisan 1925, s.1.

11 Nisan 1925 tarihli Cumhuriyet gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Bulgaristan'a karşı 2-1 kazandığı maçın haberi görülmekte...

Haberde, başlık ve spotun altındaki giriş kısmındaysa şu sözler yazılmıştır:

“Sabahleyin havanın yağmurlu olmasını pek çok x (bir kelime silinmiş) ümit ediyordu. Fakat saat dörde doğru Taksim Stadyumu’nda tribünler ve meydanın etrafı büyük bir kalabalıkla dolmuştu. Stad merasimi yapıldı. Her iki milletin marşları çalındı, kalelerin arkasına bayrakları çekildi ve oyuna başlandı. Bizim takım şu suretle teşkil etmişti:”²⁶⁸

Bu maçtan üç hafta sonra, yani 1 Mayıs 1925’te, Türkiye’nin deplasmanda Romanya’yı 2-1 mağlup ettiği mücadelenin haberine de, 2 Mayıs tarihli Cumhuriyet gazetesinde yine en ön sayfadan verilmiş, ancak haber bu sefer soldan ikinci sütunun en üstüne yerleştirilmiştir. Haberin başlığı “Milli Takım Galip” olarak verilirken, hemen altındaki spot kısmında da “Milli Romen Takımı’nı Bire Karşı İkiyle Yendik” yazmaktadır.²⁶⁹

²⁶⁸ A.e.

²⁶⁹ Cumhuriyet gazetesi, 2 Mayıs 1925, s.1.

2 Mayıs 1925 tarihli Cumhuriyet gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Romanya'ya karşı 2-1 kazandığı maçın haberi görülmekte...

Başlık ve spotun altında yer alan haberin giriş kısmındaysa yazılanlar şöyledir:

“Türk-Romanya milli takımları bugün ikinci müsabakayı yaptılar. Hakem, İngiliz Rolton’dur. Bizim takım şu suretle teşkil edilmişti.”²⁷⁰

Türkiye A Milli Futbol Takımı’nın 1920’lerdeki son galibiyetiyle 14 Ekim 1927’de Bulgaristan’a karşı elde edilmiştir. Ertesi gün yayınlanan Cumhuriyet gazetesi, maçın haberini en ön sayfanın sol üst yarısında “Milli Takımımız Dün Bulgar Takımını Bire Karşı Üçle Mağlup Etti” başlığıyla vermiştir.²⁷¹

²⁷⁰ A.e.

²⁷¹ Cumhuriyet gazetesi, 15 Ekim 1927, s.1.

15 Ekim 1927 tarihli Cumhuriyet gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Bulgaristan'a karşı 3-1 kazandığı maçın ve aynı gün düzenlenen atletizm müsabakalarının haberleri görülmekte...

Haber ayrıca müsabaka öncesinde, sırasında ve sonrasında çekilmiş beş adet fotoğrafla desteklenirken, bu fotoğrafların ikisinin altında da “Bulgar Milli Takımı, Türk bayrağının etraflarını sallayarak marşımızı dinlediler”, “Türk Milli Takımı, Bulgar bayrağını taşıyarak sahaya çıkarken” yazıları yer almaktadır.²⁷²

Bu haberlerle ilgili başlıklar incelendiğinde her maçta benzer başlık yapılarının kullanıldığı görülmektedir. Genel olarak oynanan maçın neticesini veren başlıklara yer verilmiştir. Burada farklı olan örneğe, 22 Haziran 1924'te Letonya ile Reval'de oynanan maçın başlığıdır. Maçtan 16 sene evvel aynı şehirde İngiltere Kralı ve Rus Çarı arasında yapılan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirdiği düşünülen görüşmeye açıkta atıfta bulunan başlıkta, 16 sene sonra aynı şehirde kazanılan maçın, o görüşmenin intikamını aldığı vurgulanmıştır.

Başlık altlarında yer alan spotlar incelendiğinde de bunların başlıklarla içerik olarak uyumlu oldukları görülmüştür. Haberlerin giriş paragraflarındaysa genellikle haberin özeti geçilmektedir. Bundan sonrasında ise takımların ilk on birleri yazılmıştır. Fotoğraf kullanımındaysa bahsi geçen maçlardan sonuncusu haricindeki diğer maçlarla ilgili genellikle bir veya iki fotoğraf kullanımıyla yetinilirken, 15 Ekim 1927 tarihinde oynanan Bulgaristan maçındaysa yazıdan çok görsellere ağırlık verilmiş ve haber beş adet fotoğrafla desteklenmiştir.

4.3.1.1.2. Mikro Yapılar

Teun van Dijk, eleştirel söylem analizinde sözcüklerin gramer özelliklerinin önemine dikkat çekmiştir. Van Dijk'a göre ideolojik söylemin genel çerçevesi, söylemi üreten tarafın, kendi cephesi hakkında olumlu şeyleri vurgulayıp olumsuz şeyleri vurgulamaması, tam tersine de, karşı cepheyle ilgili de olumsuz şeyleri vurgulayıp, olumlu şeyleri vurgulamaması üzerine kuruludur.²⁷³ Bu durumda,

²⁷² A.e.

²⁷³ Teun van Dijk, “Söylem ve İdeoloji, Çok Alanlı Bir Yaklaşım”, **Söylem ve İdeoloji**, der: Barış Çoban, Zeynep Özarslan, İstanbul, Su Yayınları, 2015, s.53.

sözcüklerin yapısal olarak bu tarafları işaret edişleri, bilhassa birinci çoğul şahıs ve üçüncü çoğul şahıs kipleriyle kendisini göstermektedir.

Mikro yapıların incelenmesinde sözcük seçimleri büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan 1924'teki Letonya maçı ile ilgili haberde 16 sene önceki Reval görüşmelerine atıfta bulunulurken “intikam” kelimesinin kullanılması hayli çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Sadece bu kelime üzerinden bile oynanan maça bir spor müsabakasının çok ötesinde bir anlam yüklendiği anlaşılabilmektedir.

Haberin giriş paragrafındaysa dikkat çekici bir diğer unsur, bu maçtan 23 gün evvel Çekoslovakya'ya karşı oynanan ve 5-2 kaybedilen maçtaki neticenin, rakibe iki gol atıldığı için “şerefli bir mağlubiyet” olarak tanımlanmasıdır. Galibiyetlerden zaten övgü dolu sözlerle bahsedilirken üç hafta önceki bir mağlubiyetin unutulmaması ve onda da övülecek bir nokta bulunması, bir bakıma milli takımın milli kimlikle özdeşleştirilmesini de dolaylı olarak göstermektedir. Zira övülen şey sadece oynanan oyun ve alınan netice olsaydı, 5-2'lik bir mağlubiyetin de aynı ölçüde yerilmesi gerekirdi. Ancak mağlubiyetten de övülecek ayrıntılar yakalanması, bir futbol takımından çok milli bir kimliğin övülme ihtiyacı olarak değerlendirilebilir.

Üstelik bu övgüde bulunulurken edilgen bir dil kullanılmış ve bu yorumu yapanlardan üçüncü çoğul şahıs zamiri ile bahsedilmiştir. Böylece yoruma bir tarafsızlık unsuru da katılmaya çalışılmıştır. Haberde bu hususla ilgili etken olarak yapılan tek yorumsa, söz konusu mağlubiyeti “şerefli” olarak addeden kesimin haklı çıktığının belirtilmesi olmuştur.

Fotoğraf altı yazılar incelendiğindeyse 14 Ekim 1927'de oynanan Bulgaristan maçıyla ilgili yapılan haberin sadece fotoğraf sayısı ile değil, bu fotoğrafların altına konulan yazılarla da ön plana çıktığı görülmektedir. Bulgaristan ile o dönemde iyi ilişkiler içinde bulunduğu ve bunun maçtaki enstantaneler ile de vurgulanmaya çalışıldığı göze çarpmaktadır. Her iki ülkenin oyuncularının maç öncesinde seremoniye diğer ülkenin bayrağını taşıyarak çıkması ve özellikle bu davranışın

üzerinde durulması da Türkiye'nin hem kendi milli sembollerine saygı duyulan hem de dost ülkelerin milli sembollerine saygı duyan bir ülke olduğuna dikkat çekmektedir.

4.3.1.2. Türkiye'nin 1920'lerde Berabere Kaldığı Maçlarla İlgili Haberler

Türkiye A Milli Futbol Takımı, 1920'lerde oynadığı maçlarda bir kez Romanya'yla, bir kez de Bulgaristan ile olmak üzere iki kez sahadan beraberlikle ayrılmıştır. Bunlardan 17 Temmuz 1927'de Bulgaristan ile oynanan maçın gazete nüshalarına yapılan arşiv incelemelerinde ulaşılamamıştır. Romanya ile 26 Ekim 1923'te oynanan ve 2-2'lik eşitlikle neticelenen maç ise aynı zamanda Türkiye'nin tarihindeki ilk milli maç olma özelliğini taşımaktadır. Bu maçla ilgili 27 Ekim'de çıkan gazetelerden arşivde Vakit gazetesinin nüshasına ulaşılmıştır. Ayrıca Mehmet Yüce tarafından yazılan “İdmançı Ruhlar - Futbol Tarihimizin Klasik Devreleri: 1923-1952” adlı kitapta da maç öncesinde Akşam gazetesinde çıkan haberden bir kesite ulaşılmıştır.

4.3.1.2.1 Makro Yapılar

Vakit gazetesinin 27 Ekim'de yayınladığı haberin başlığı “Romanyalılarla Dünkü Futbol Maçı” şeklindedir. Alt başlık olarak da “Her iki takım baştan nihayete kadar geçen müsabakayı ikişer sayı ile berabere nihayetlendirdiler” yazmaktadır. Haber üç fotoğrafla desteklenirken spotun aşağısında yer alan ilk fotoğrafın altında “Türk ve Romanya futbol takımları maç meydanında”, bir aşağıda yer alan diğer fotoğrafın altında “Romanya futbol takımı” ikinci sütunun en aşağısında bulunan küçük boy fotoğrafın altındaysa “maç meydanından heyecanlı bir manzara” yazıları göze çarpmaktadır.

27 Ekim 1923 tarihli Vakit gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın tarihindeki ilk maçı olan ve 2-2'lik beraberlikle sona eren Romanya müsabakasının haberi görülmekte...

Haberin giriş paragrafındaysa şunlar yazmaktadır:

“Çarşamba günü şehrimize gelen Romanya takımıyla milli takımımız arasında karar verilen müsabaka dün sekiz bini mütecaviz bir kitlenin çerçevelediği Taksim Stadyumu’nda cereyan etmiştir. Müsabakanın müstesnalığı ve oyuncularımızın muvaffakiyetine yakından şahit olmak isteyen Üçüncü Kolordu Kumandanı Şükrü Nail ve Refet, Erkan-ı Harbiye Reisi Sani Asım Paşalar ile Kumandanlık Erkan-ı Harbiye Reisi Kaymakam Hayrullah Bey ve daha sair birçok mümtaz simaların huzuruyla iktisab refakat etmiştir. Saat üçü çeyrek geçe Romanya takımı halkın şiddetli alkışları arasında sahaya çıkmıştı. Bu sırada bir yandan muzıka Roman marşını çalmaya başlamıştı. Romanyalıları takiben beş dakika sonra milli takım İstiklal Marşı’nın vecd aur nağmeleri arasında meydana çıkıverdi. Futbol Federasyonu Reisi Ziya Bey tarafından Romanyalıları yapılan xx (burada iki kelime silik çıkmış) ardından misafirlerin şerefine üç defa ‘yaşa’ bağırılması takip etti. Romanyalı sporculara riyaset eden futbol federasyonu reisi Mösyö Mario Darbautar, Yusuf Ziya Bey ile teşekkür etmek suretiyle mukabele ve müsabakanın samimi bir hatırasını teyit etmiş olmak için ufak kıtada eşkal bir Roman bayrağı hediye etti ve halkın alkışlarına Romanyalılar ‘hurra’ nidasıyla cevap verdiler. Bu merasimin tamamlanması için iyice zaman geçmiş ve saat üç buçuğa gelmişti. Müsabakayı idare etmesi takdir eden Mösyö, dün bu sırada rahatsızlığından dolayı itizari mütezammin bir telgraf gelmişti. Yerine Mösyö Franko hakem intihab edilerek oyuna başlandı. Milli takım şu suretle teşkil etmişti.”²⁷⁴

Maçtan bir gün evvel Akşam gazetesinde çıkan yazıdaysa karşılaşmayla ilgili beklentiler şu ifadelerle anlatılmıştır:

“Yarınki büyük milli maçta Romanya takımını behemahal (mutlaka) yeneceğiz! Türkiye’nin on bir güzide oyuncusu yarın sahaya çıkacakları zaman maneviyatlarını tezelsüle (sarsıntı) uğratmamalıdır. Yukarıki cümle kendilerine düstur olmalıdır. (Akşam, 25 Teşrin-i Evvel 1339)”²⁷⁵

Bu tarihi maçla ilgili kullanılan başlık ve spot birbirleriyle uyumludur. Haberin giriş kısmıysa, kuvvetle muhtemel bunun milli takımın tarihindeki ilk maç olmasından ötürü, şu ana kadar incelenen diğer maçların haber girişlerine nazaran bir hayli uzun

²⁷⁴ Vakit gazetesi, 27 Ekim 1923, s.1, 3.

²⁷⁵ Mehmet Yüce, **İdmanlı Ruhlar - Futbol Tarihimizin Klasik Devreleri: 1923-1952**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, ss. 76-77.

tutulmuş, hatta ilk sayfada habere ayrılan kısım yeterli gelmediğinden yazıya üçüncü sayfadan devam edilmiştir.

4.3.1.2.2. Mikro Yapılar

Maçtan önceki ve maçtan sonraki haberler arasında bir kıyas yapmak gerekirse, maçtan evvel çıkan yazıda sözcük seçimi açısından maçın ‘behemahal’ kazanılacağına vurgulanması ve bu doğrultuda da oyuncuların maneviyatlarının güçlü olması gerektiğinin belirtilmesi ön plana çıkmaktadır. Zira bu durum, milliyetçi hissiyata ne denli önem verildiğini göstermektedir. Maçtan sonraki haberlerdeyse maçın neticesinin üzerinde pek durulmaması dikkat çekmektedir. Maçtan evvel düzenlenen merasimlerin uzun uzun anlatılması ve maçı seyretmek için gelen üst düzey ordu mensuplarından özellikle bahsedilmesiyle yine milli duygular açısından bu karşılaşmanın ne denli önemsendiğinin birer göstergesi olarak değerlendirilebilir.

4.3.1.3. Türkiye’nin 1920’lerde Kaybettiği Maçlarla İlgili Haberler

Türkiye A Milli Futbol Takımı, 1920’lerde çıktığı 18 maçtan 10’undaysa sahadan mağlubiyetle ayrılmıştır. Bu yenilgilerden üçü Polonya, ikişer tanesi Romanya ve Sovyetler Birliği, birer tanesi de Çekoslovakya, Yugoslavya ve Mısır’a karşı alınmıştır.

4.3.1.3.1 Makro Yapılar

Türkiye’nin 25 Mayıs 1924’te Çekoslovakya’ya 5-2 kaybettiği maçın ardından Cumhuriyet gazetesi maçın haberini ön sayfanın sol alt köşesinde “Çekoslovaklara Yenildik” başlığıyla verirken bunun altındaki spot kısmında da “Türkler Olimpiyatta bugün Çekoslovaklarla kahramanca oynadılar. İkiye karşı beş gol yaparak Çekler galip geldiler” yazılmıştır. Spotun altında sekiz futbolcunun daire içinde fotoğrafları

verilmiş, altına da “Dün Çekoslovaklarla karşılaşan Türkiye milli takımı” ibaresi konmuştur.²⁷⁶

26 Mayıs 1924 tarihli Cumhuriyet gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Çekoslovakya'ya 5-2 kaybettiği maçın haberi görülmekte...

²⁷⁶ Cumhuriyet gazetesi, 26 Mayıs 1924, s.1.

Milli takımın 15 Mayıs 1925'te Sovyetler Birliği'ne 2-1 yenildiği maçtan sonraysa Cumhuriyet gazetesi karşılaşmayla ilgili haberi ön sayfanın sol üst yarısına yerleştirirken “Ankara’da Türk ve Rus Milli Takımları Arasında Dünkü Müsabaka” başlığını kullanmıştır. Başlık altındaki spotta da ilk satırda “Ruslar iki sayı yaptılar, biz de iki sayı yaptık fakat nedense bir geri bir ileri”, ikinci satırdaysa “Müsabaka akşamleyin saat altıda icra edilmiştir. Üçüncü dakikada Sait Bey bir gol yapmıştır. İkinci haftaymda Alaeddin Bey’in golü ofsayt addedilmiştir. Ruslar her iki sayıyı ikinci haftaymda yapmışlardır.” yazmaktadır. Spotun altındaysa görsel olarak milli takımın on bir oyuncusunun birlikte bir illüstrasyonu yerleştirilmiştir.²⁷⁷

²⁷⁷ Cumhuriyet gazetesi, 16 Mayıs 1925, s.1.

16 Mayıs 1925 tarihli Cumhuriyet gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın SSCB'ye 2-1 kaybettiği maçın haberi görülmekte...

7 Mayıs 1926’da Romanya önünde alınan 3-1’lik yenilgiye ertesi günkü Cumhuriyet gazetesinde ön sayfanın en sol sütununun ortasında, “Bire Karşı Üç Sayı İle Yenildik” başlığıyla verilmiştir. Başlık altındaki spotta da “Yenilen milli takım değil, gazezkarane ve şahsi hareket eden şu bizim meşhur federasyondur!” yazısı yer almaktadır.²⁷⁸

²⁷⁸ Cumhuriyet, 8 Mayıs 1926, s.1

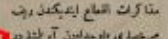
● صوبہ دہلی

[illegible][illegible]

انکلیز سفیری استانبولہ کلیور

[illegible]

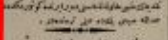
برہ فارسی اوج صابی ابد یکیدرک

اوجیه ۶۱ (آ ۶) - رسمی - مطلق
 الحظاظ اوجیه اشره
 لوبدا ۱۶ (آ ۶) - رسمی - آزاد
 بولک میهنه جولیا ۱۰ - بیکان کرکتمه ایل
 ایلان سلاطه - لوبدا ووزیک جولیا کرکتمه
 کیمیه ایلان لوبدا ووزیک بیکان کرکتمه
 کیمیه ایلان لوبدا ووزیک بیکان کرکتمه
 لوبدا ووزیک بیکان کرکتمه

توضیح: در اینجا Δ و ∇ به ترتیب به معنی افزایش و کاهش است.

معانی عباداتی : بے و کون کیوں
آفرین : غارِ معصومین [—] عبادت
بے و کون حرکت ابدی ، جودا به یز اوفا

[illegible]

مقام الاصلیٰ شہزادہ
شاہنشاہ عالم گاہ

تاریخ و حدیث از بیوتی در حدیث
گروهان یکی از کتاب و تاریخ و حدیث
از حدیث و تاریخ و حدیث و حدیث
از حدیث و تاریخ و حدیث و حدیث

[illegible]

برای مطالعه و تحقیق در این زمینه، به شما پیشنهاد می‌کنیم که به کتابخانه‌های معتبر مراجعه کنید و با متخصصان این حوزه مشورت کنید. همچنین، می‌توانید از وبسایت‌های معتبر و مجله‌های تخصصی در این زمینه استفاده کنید. اگر به دنبال اطلاعات بیشتری هستید، می‌توانید با مراکز تحقیقاتی و دانشگاهی در این زمینه تماس بگیرید. امیدواریم این اطلاعات برای شما مفید باشد.

[illegible]

1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 26

4.3.1.3.2 Mikro Yapılar

7 Mayıs 1926 tarihinde oynanan ve Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Romanya'ya 3-1 mağlup olduğu maçla ilgili haberin *Cumhuriyet* gazetesindeki başlığında federasyondan neden “garezkarane ve şahsi” diye bahsedildiği, ayrıntılı haberin giriş paragrafında daha net anlaşılmaktadır. Buna sebep olarak, federasyonun milli takımın kadrosunu maçtan evvel büyük bir sırmış gibi saklaması gösterilmektedir:

“Türkiye-Romen milli takımları üçüncü beynelmilel müsabakası dün Taksim Stadyumu'nda yapıldı. Bu müsabakada milli takımımız, daha doğru bir tabirle şu bizim meşhur federasyon, Romenlerin yaptığı üç sayıya mukabil bir sayı yaparak mağlup oldu. Haftalardan beri ilan edilen bu milli müsabakayı görmek için dün Taksim Stadyumu'na dört bin kadar seyirci gelmişti. Bir kere yağmur yağmamış olsa idi, seyircilerin miktarı daha fazla olacaktı. Bir haftadan beri bu mühim müsabaka için milli takımın tesbiti etrafında yapılan dedikodular, takımı teşkil edecek olan oyuncuların gizli tutulması, bu maça ayrıca esrarengiz bir kıymet vermiş ve dün Taksim Stadyumu'nun etrafını dolduran seyircilere bir sürpriz hazırlamıştır. Milli takımın kimlerden müteşekkil olduğu ancak sahada malum olacak şeklinde yapılan beyanatlardan melhem olan seyirciler avuç dolusu para vererek müsabaka seyrine gelmişler, çamur ve su üzerinde ancak ayakta durabilecek bir yer tedarik edebilmişlerdi. İtiraf etmeliyiz ki futboldaki şerefimizi muhafaza edecek olan bu takımın hakiki kadrosunu biz bile layıkıyla bilemiyor, görmek için sabırsızlıkla sahaya çıkmalarını bekliyorduk.”²⁷⁹

Açıkçası böylesine bir tercihin neden gazezkarane olduğu da tartışmaya açıktır. Muhabir, olayı, sanki federasyonun kendilerine karşı şahsi bir tavrı varmış gibi yansıtmıştır. Fakat kadronun maçtan evvel saklanması asıl sebebinin rakip takımın kadroyu bilerek hazırlanmasını engellemek olduğu da kuvvetle muhtemeldir. Muhabir ise bunu çarpıtarak federasyonu suçlama yoluna gitmiştir. Üstüne üstlük federasyonun almış olduğu bu kararı milli takımın maçtaki mağlubiyetinin nedeni olarak gösterecek kadar da abartılı bir haber dili kullanmıştır.

²⁷⁹ A.e.

Tabii haberin bu şekilde yazılmasının ardındaki başlıca maksatlardan birinin milli takımın almış olduğu yenilgiye bir bahane bulmak olduğu da söylenebilir. Galibiyetlerde duyulan milli gururun mağlubiyetlerdeki karşılığının bu mantığa göre milli utanç olması gerekirken, bunun hissedilmemesi için mağlubiyetin mesuliyeti milli takım oyuncularını dışındaki bir gruba aktarılmıştır. Haberin içerisinde ayrıca milli takımın Türk milletinin “futboldaki şerefini muhafaza etmekten” sorumlu olduğunun vurgulanması da önemlidir. Maç kaybedilmiştir belki ama haberin diline göre şeref kaybedilmemiştir zira mağlubiyetin sorumlusu futbolcular değil, federasyondur.

4.3.2 1930’lardaki Milli Maç Haberlerinde Milliyetçilik

Türkiye milli futbol takımı, 1930’lu yıllarda sekiz maça çıkmıştır. Bu karşılaşmalardan birini kazanırken, birindeyse rakibiyle yenilememiş, kalan altı müsabakadaysa sahadan mağlubiyetle ayrılmıştır. Söz konusu sekiz maç, kronolojik olarak şu şekilde sıralanmaktadır:

- 27 Eylül 1931, Bulgaristan-Türkiye, 5-1.
- 2 Ekim 1931, Yugoslavya-Türkiye, 0-2.
- 17 Nisan 1932, Türkiye-Macaristan, 1-2.
- 22 Nisan 1932, Türkiye-Macaristan, 1-4.
- 4 Kasım 1932, Türkiye-Bulgaristan, 2-3.
- 12 Temmuz 1936, Türkiye-Yugoslavya, 3-3.
- 3 Ağustos 1936, Norveç-Türkiye, 4-0.
- 1 Ağustos 1937, Yugoslavya-Türkiye, 3-1.

Bu karşılaşmaların ertesi günleri yayımlanan Cumhuriyet, Akşam ve Vakit gazetelerinde müsabakalar hakkında çıkan haberlerin, eleştirel söylem analizi çerçevesinde incelenmesi neticesindeyse sırasıyla şu çıkarımlarda bulunulabilir:

4.3.2.1 Türkiye’nin 1930’larda Kazandığı Tek Maç Hakkındaki Haberler

Türkiye A Milli Futbol Takımı, 1930’lu yıllarda oynadığı sekiz karşılaşma içerisinde sadece 2 Ekim 1931 tarihindeki Yugoslavya maçını kazanabilmiştir.

4.3.2.1.1. Makro Yapılar

Cumhuriyet gazetesinin Türkiye-Yugoslavya maçı haberinde, dolaylama yapılmadan Türk milli takımından çoğu yerde ‘biz’ ifadesiyle bahsedilmesi, Yugoslavya’nın da genellikle ‘Sırp’lar’ ifadesiyle anlatılması Van Dijk’ın işaret ettiği noktayla örtüşmektedir. Müsabakayla ilgili ön sayfada, kırmızı puntolarla “Sofya’da Milli Takım nihayet yüzümüzü ağarttı: Dünya maçta Sırp takımına 0-2 galip geldik!”²⁸⁰ manşeti atılmıştır. Yine ön sayfada, sayfanın alt yarısında, beşinci ve altıncı sütunlar içinde verilen haber özetinde de başlık olarak “Sırp’ları 2-0 yendik” ve bunun alt başlığı olarak da “Milli Takım, iyi tertip edilerek sahaya çıkarılırsa işte böyle netice alınır”²⁸¹ ifadeleri kullanılmıştır.

²⁸⁰ Cumhuriyet gazetesi, 3 Ekim 1931, s.1.

²⁸¹ A.e.

3 Ekim 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeveler içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Yugoslavya'ya karşı 2-0 kazandığı maçın haberleri görülmekte...

Akşam gazetesi, beş sütundan oluşan ön sayfasında, orta sütunun sayfanın alt yarısına denk gelen kısmında Yugoslavya-Türkiye maçını “Dünkü maç” başlığı ve “Şahsi oyunu bırakan futbolcularımız galip geldi”²⁸² alt başlığıyla duyurmuştur. Bunun altındaysa, spor sayfasındaki detaylı habere yönlendirme niteliği taşıyan bir haber özeti bulunmaktadır. Söz konusu özette geçen ifadelerse, beş gün evvelki Bulgaristan yenilgisine de atıfta bulunmakta ve maçın ilk kısmında takımın doğru bir oyun oynadığı, ikinci devredeyse bu doğrulardan uzaklaşması nedeniyle kötü bir sonuçla karşı karşıya kalabileceği fakat Yugoslavya’nın da birtakım talihsizlikler neticesinde bu durumdan istifade edemediği belirtilmektedir:

“Milli takım bu gün Yugoslav milli takımı ile maç yaptı ve 2-0 galip geldi. Bu günkü milli maçta, bilhassa ilk partide takımımız çok iyi oynamış ve antrenörün tavsiyesini tamamen yerine getirmiştir. Bu partide çalım, şahsi oyun yoktu. Sırpları ofsayt vaziyetine düşürecek bir sistem takip ediliyordu.

İkinci kısımda oyunumuz epice bozulmuş, sporcularımız yine şahsi oynamağa başlamışlardır. Bunun neticesi olarak az kalsın Pazar günkü gibi fena bir akıbete uğrayacaktık. Bereket Sırp takımının talihsizliği ve asabileşmesi buna mani oldu. Oyunun ilk çarpışmasında bütün takım çok güzel oynamıştır.”²⁸³

²⁸² *Akşam* gazetesi, 3 Ekim 1931, s.1.

²⁸³ **A.e.**

Son olarak *Vakit* gazetesinde müsabaka ile ilgili verilen haber ele alındığında, ön sayfada, boydan boya “Sırp Takımını 2 Golle Mağlup Ettik”²⁸⁴ manşetinin atıldığı görülmektedir. Bunun hemen altında da, ikinci ve üçüncü sütunların üst kısmını kaplayacak biçimde “Sofyada ikinci maç” üst başlığı, “Milli takım Sırlara 0-2 galip geldi” başlığı ve “Muhacim hattı çok güzel oynamış, golleri Fikretle Rebii yapmıştır” alt başlığı ile verilmiştir.²⁸⁵

²⁸⁴ *Vakit* gazetesi, 3 Ekim 1931, s.1.

²⁸⁵ **A.e.**

4.3.2.1.2. Mikro Yapılar

Cumhuriyet gazetesinin maçın dördüncü sayfada verilen ayrıntılı haberinde, Van Dijk'ın işaret ettiği noktaya örnek olarak gösterilebilecek bazı ifadeler şunlardır (Akşam gazetesinin dördüncü sayfadaki ayrıntılı haber de, Anadolu Ajansı tarafından geçildiği için, Cumhuriyet gazetesindekiyle bire bir aynıdır):

“Birkaç mukabil akından sonra, Bulgar maçından ibret alan takımımızın çok iyi bir oyununu görmeğe başladık.”

“14üncü dakikada aleyhimize çekilen bir frikiki Hüsni kafasile kurtardı. Arkasından lehimize bir frikik verildi. Maalesef bu da boşa gitti.”

“Bu dakikaya kadar takımımızın mükemmel oyunu devam ediyor ve muttasıl Sırp kalesini tazyik ediyordu. Nihayet 22inci dakikada Fikret'ten Salahattin'e ondan Eşref'e ondan da Rebii'ye gelen topu sol içimiz temiz bir şutla Sırp ağlarına takarak birinci golümüzü kaydetti. Bu sayı ahali tarafından heyecanla alkışlandı ve alkış sesleri iki dakikadan fazla sürdü.”

“İkinci devre başlar başlamaz biz gene hücumdayız. Evvela Niyazi'nin güzel bir şutunu Sırp beki karşıladı, arkasından Rebii'nin bir akınını hakem ofsait gördü ve ahalinin şiddetli bir protestosu ile karşılandı. Hücumlarımız teakup ediyordu. Sırlar sıkışık bir vaziyette idiler.”²⁸⁶

²⁸⁶ Cumhuriyet gazetesi, 3 Ekim 1931, s.4.

İlgili cümlelerde dikkat çeken noktalardan biri de, iki tarafın, ‘biz’ olarak ifade edilen Türk milli takımıyla karşı cephede yer alan ‘Sırlar’ haricinde, normalde tarafsız konumda bulunması gereken hakemin de, aktif ve pasif cümle yapıları üzerinden, bir bakıma tarafmış gibi gösterilmesi ve hakeme, olumsuz bir rol biçilmesidir. Öyle ki, Türkiye lehine verilen kararlarla ilgili ifadelerde pasif cümle yapısı kullanılmış ve hakem gizli özne konumuna düşürülmüştür. (örn: Arkasından lehimize bir frikik verildi). Ne var ki Türkiye aleyhine verilen kararlarla ilgili ifadelerdeyse aktif cümle yapısı kullanılarak hakem açık özne olarak sunulmuştur. (örn: Arkasından Rebii’nin bir akınıni hakem ofsayt gördü).

Vakit gazetesinin haber özetindeyse, bilhassa son cümledeki ifade, Akşam gazetesinde aktarılanlara göre taban tabana zıt olmasıyla dikkat çekmektedir:

“Takımımız ilk dakikadan hakemin son düdüğüne kadar mükemmel oynadı ve hiç aksamadı diyebilirim.”²⁸⁷

Hatırlanacağı üzere Akşam gazetesinde milli takımın maçın ilk yarısında gayet iyi oynadığı ancak ikinci devrede, beş gün evvel kaybedilen Bulgaristan maçında yapılan hataların adeta tekrarlandığı hatta rakibin talihsiz olduğu dahi vurgulanmıştı. Vakit gazetesindeyse milli takımın müsabakanın başından sonuna kadar kusursuz bir oyun oynadığının söylenmesi, bu gazetenin, en azından Akşam’a kıyasla daha subjektif bir yaklaşım içinde olduğunu göstermektedir. Spor sayfasındaki ayrıntılı haberdeyse, Cumhuriyet ve Akşam gazetelerinde olduğu gibi yine Anadolu Ajansı’nın geçtiği haber metnine yer verilmiştir.

4.3.2.2. Türkiye’nin 1930’larda Berabere Kaldığı Tek Maç Hakkındaki Haberler

²⁸⁷ A.e.

Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın 1930'lu yıllarda oynadığı sekiz maç içerisinde rakibiyle yenilemediği tek maç, 12 Temmuz 1936 tarihinde Yugoslavya'ya karşı oynanan maçıdır.

4.3.2.2.1. Makro Yapılar

Söz konusu Türkiye-Yugoslavya maçında, o dönemin siyasi şartları dahilinde, özellikle Cumhuriyet gazetesinde ilginç bir yaklaşım dikkat çekmektedir. İlk sayfada, beşinci ve altıncı sütunların orta kısmında yer alan haberde “Dünkü milli maç da 3-3 beraberlikle bitti” başlığının altındaki spotta “Yugoslavya-Türkiye milli takımlarının maçı çok samimi oldu, takımımız, oyununu gösteremedi” ibaresi yer almaktadır.²⁸⁸

²⁸⁸ Cumhuriyet gazetesi, 13 Temmuz 1936, s.1.

Cumhuriyet

BUGÜN

2. sayı: 13 Temmuz 1936
3. sayı: 14 Temmuz 1936
4. sayı: 15 Temmuz 1936
5. sayı: 16 Temmuz 1936

Hayat

Ansiklopedisi

10 cildi tamamlanmıştır

Her eve ve herhale lazımdır

Denizli ye - sayı: 4369

İSTANBUL - CAGALOGLU

Pazarlı 13 Temmuz 1936

Boğazların tahkimi Talebinde 12 adanın Rolu yoktur

Dünya tarihinde Türkiye'nin en büyük zaferi, Boğazların tahkimi ve tahkimidir. Bu zaferin kazanılması, Türkiye'nin gelecekteki kaderini belirler. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

İngiliz gazetelerinin neşriyatı Hakikati onlar da anladılar! Türkler, Boğazları bilfiil işgal ederlerse, haklı olacaklardır!

Morning Post diyor ki «Konferansın sürülemede kalması ihtimali karşısında Türklerin «Öyle ise müyöler, kendimizi bildiğimiz gibi harekette serbest addediyoruz» demeleri beklenebilir

Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

Devletin halkı toplanıyor

Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

Boğazlar Konferansında Fransa, noktai nazarları telifle çalışacak

Teknik komite, İngiliz projesi üzerindeki müzakere ve münakaşalara devam ediyor

Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

Boğazlar Konferansı'na katılan Fransız temsilcisi

Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

İtalya, Brüksel konfe- ransına iştirak etmiyor

Roma, Almanyanın budunmayacağı bir konferansın faydasız olduğunu söylüyor

Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

İngiltere, Rusyadan hâlâ endişeli!

Times «Rus siyasetinin iki cepheli olmasından korkuluyor» diyor

Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

Alman - Avusturya anlaşması İtilâf, Fransızları endişeye düşürdü

Duşe, bu anlaşmanın, Avrupa'nın ihyası bakımından fevkalâde mühim olduğunu söylüyor

Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

Alman - Avusturya anlaşması

Dünkü milli maç da 3-3 beraberlikle bitti

Yugoslavya - Türkiye milli takımlarının maçı çok samimi oldu, talanımız, oyunumu gösteremedi

Yugoslavya futbolcuları

Türkiye futbolcuları

Yugoslavya futbolcuları

Türkiye futbolcuları

Atatürkün Türkiye'si

Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır. Türkiye'nin gelecekteki kaderi, Boğazların tahkimine bağlıdır.

13 Temmuz 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Yugoslavya ile 3-3 berabere kaldığı maçın haberi görülmekte...

1930'ların ikinci yarısında bir dönem Kurun Gazetesi adı altında yayımlanan Vakit Gazetesi, 13 Temmuz 1936 tarihinde de Kurun adıyla çıkmıştır ve bu tarihte gazetede Türkiye-Yugoslavya maçı, ön sayfanın sağ üst köşesinden “Türk-Yugoslav Milli futbol maçı 3-3 berabere bitti” başlığı ve “Dün takımımız, olimpiyat yolunda ümitleri kıran bir oyun verdi” spotuyla duyurulmuştur.²⁸⁹

²⁸⁹ Kurun Gazetesi, 13 Temmuz 1936,

13 Temmuz 1936 tarihli Kurun gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Millî Futbol Takımı'nın Yugoslavya ile 3-3 berabere kaldığı maçın haberi görülmekte...

4.3.2.2.2. Mikro Yapılar

Cumhuriyet gazetesinde verilen haber özetindeyse, tamamen iki ülke arasındaki ilişkilerin geldiği iyi noktaya vurgu yapılmaya çalışıldığı görülmektedir:

Türkiye-Yugoslavya milli maçı dün Taksim stadyomunda on bine yakın bir seyirci önünde oynandı. Dost ve müttefik memleketin kıymetli futbolcularile yapılan bu resmi müsabaka da, bir gün evvel yapılan dostluk maçı gibi 3-3 beraberlikle neticelendi, dün biz, misafirlerimizin karşısına, yepyeni bir takım çıkarmıştık, onlar ise yalnız sol açıklarile merkez muavinlerini değiştirerek Cumartesi günkü kadrolarile oynuyorlardı.

Müsabakaya başlanmadan evvel büyük ve dostane merasim yapıldı. Her iki takım da kendi milletlerinin rengini taşıyan tertemiz formalarile sahaya çıkarken stadyom alkışlarla yıkılıyordu. Şehir bandosunun çaldığı Yugoslav ve Türk milli marşları hürmetle dinlendikten sonra Türk Spor Kurumu Başkanı General Ali Hikmet çok heyecanlı ve kuvvetli bir nutuk söyledi.²⁹⁰

Burada, haber metninden de çok daha net bir biçimde anlaşılabileceği üzere, normal milli maçlarda rastlanan “biz ve onlar” söylemi, bu müsabaka için kullanılmamıştır. Müsabaka, karşıt iki cephenin birbirleriyle mücadelesinden ziyade, aynı safta yer alan iki grubun gerçekleştirdikleri bir işbirliği gösterisi olarak sunulmuştur. Dolayısıyla van Dijk’ın bahsettiği, söylemi üreten tarafın kendi cephesiyle alakalı olumlu şeyleri vurgularken olumsuz noktalara değinmemesi, karşı cepheyle alakalı da bunun tam tersi bir pozisyon alması durumu, bu maç özelinde Türkiye ile Yugoslavya’nın aynı cepheye yerleştirildiği düşünüldüğünde, yine geçerliliğini korumaktadır. Zira haber metninde maçta ne olduğundan daha çok altı çizilen husus, Türkiye ile Yugoslavya’nın müttefikliğidir. Yugoslavya’nın zaten açıkça “dost ve müttefik” ülke olarak nitelenmesiyle birlikte Yugoslav futbolculardan da “kıymetli” sıfatı kullanılarak bahsedilmesinin yanı sıra, müsabaka öncesinde yapılan merasimin nasıl dostane geçtiği de ayrıca vurgulanmıştır. Doğrudan yapılan bu nitelemelerin üzerine, dolaylı yoldan da birtakım güzellmelerde bulunulmuştur.

²⁹⁰ A.e.

Örneğin iki takımın sahaya “kendi milletlerinin rengini taşıyan tertemiz formalar ile” çıktıklarının söylenmesi, bu noktada son derece önemlidir. Normal şartlar altında bir futbol maçı haberinde takımların sahaya temiz formalarla çıktığı söylenmez zira istisnai durumlar dışında takımlar zaten sahaya temiz formalarla çıkarlar. Dolayısıyla formaların temizlik durumuyla ilgili haber yapılacaksa aslında bu, gazetecilik mantığı doğrultusunda o istisnai durum yaşandığında, yani bir takım sahaya çıkacak temiz forma bulamadığı zaman yapılmalıdır. Burada hemen öncesinde takımların formalarının onların milletlerinin rengini taşıdığının belirtilmiş olması, bunun hemen ardından da temizliğin belirtilmesi, aslında o milletlerin temizliğine, dolayısıyla yüceliğine yapılmış dolaylı bir atıf sayılabilir.

Takımlar sahaya çıkarken stadyumun alkışlardan yıkıldığının belirtilmesi de Türkiye-Yugoslavya birlikteliğine toplum tarafından verilen değeri göstermek için bilhassa üzerinde durulmuş bir ayrıntıdır. Keza iki ülkenin milli marşları çalarken bunların “hürmetle” dinlendiğinin vurgulanması da, devletlerarası gösterilen yakınlasmaya halkın ne denli büyük saygı duyduğunu anlatmaktadır. Türk Spor Kurumu Başkanı General Ali Hikmet’in maçtan evvel yaptığı konuşmaysa, maç organizasyonundaki öncelikli amacın sportif değil siyasi olduğunu net bir şekilde belli etmektedir:

“-Şimdi burada bir milli maç yapılacaktır. Bu maç kendi milli takımımızla kıymetli dostumuz ve aziz müttefikimiz Yugoslavyanın milli takımı arasında olacaktır. Milli maçlar alelûmum çok mühim ve heyecanlı olur. Her iki taraf futbolcuları kendilerinin daha kuvvetli bulunduklarını ispat için olanca enerjilerini ve gayretlerini sarfederek behemehal muvaffak olmağa çalışırlar.

Bu maçta da tabii gene böyle olacak ve her iki taraf olanca gayretile çalışacaktır.

Yalnız bu maçta çok mühim bir hususiyet vardır. O da milli takımımızın karşısında şimdi oynayacak olan takımın bizim kıymetli dostumuz ve müttefikimiz bulunan bir milletin çocukları olmasıdır. Yani takımlarda oynayacak olan her iki taraf gençleri birbirlerine bu kadar yakın ve bu kadar dost ve kardeş bulunmaktadır. Onun için her iki taraf oyunlarını bu

nisbette tatlı oynayacaklar ve maçlarını hep bu his ve hava içinde bitireceklerdir. Tabii seyredenler de gene bu derecede saf ve temiz duygularla maçı seyir ve takib edeceklerdir.

Yaşasın her iki dost milletin kardeş gençleri.”²⁹¹

²⁹¹ A.e., ss. 1, 6.

Görüldüğü üzere General Ali Hikmet, Yugoslavya'nın dost ve müttefik bir ülke olduğunu defaten dile getirmesinin ardından, bu sebepten ötürü her iki taraf oyuncularının da dost ve kardeş gibi olduklarını ifade ederek yine iki tarafı karşıt cephelerde değil, aynı cephe içerisinde tanımlayan bir söylem üretmiştir. Hatta generalin iki takımın maçta bu kardeşlik havasından dolayı tatlı bir biçimde oynayacaklarını ve maçı da bu hava içinde bitireceklerini söylemesi, sonrasında müsabakanın da 3-3'lük beraberlikle bitmiş olması, akıllara söz konusu karşılaşmanın kurgulanmış bir gösteri olma ihtimalini dahi getirmektedir. Generalin maçı seyredecek olan kitle için de karşılaşmayı saf ve temiz duygularla seyretme telkininde bulunması da aslında devletin, vatandaşına dolaylı yoldan, izlenen dış politikalarla ilgili kendisine destek olunması yönünde telkinde bulunmasıdır. Haberde daha sonra generalin bu nutkunun dakikalarca alkışlandığının belirtilmesiyle, söz konusu telkine uyulduğunun bir çeşit ifadesi olarak kabul edilebilir.

Gazetede, General Ali Hikmet'in ardından Yugoslavya kafile başkanının konuşmasına da yer verilmiştir ve bu konuşma da, ilkiyle büyük paralellikler içermektedir:

“-Türkiyenin kıymetli futbolcularile bize müsabaka yapmak imkanını verdiğinden dolayı Türk spor teşkilatına teşekkür ederim.

“Bizim için burada oynamak yalnız bir zevk değildir. Çünkü dostlarımızı yakından tanımak ve sevmek fırsatı bize verilmiştir. Maalesef şimdiye kadar bu temaslara lüzumu kadar ehemmiyet verilmemişti. Bu, bir eksiklikti. Bu spor temalarını da politika sahasında olduğu gibi artırmak lazımdır.

Burada yapacağımız temaslar, iki dost ve müttefik millet gençliğinin yarın için sporda olduğu gibi diğer her sahada da beraber olduğunu gösterecektir.

Vatandaşlarımızın burada kendi memleketlerinde olduğu gibi samimi bir hava yaşadıklarını gördük ve çok sevindik.”²⁹²

²⁹² A.e., s.6.

Kafile başkanı da, tıpkı General Ali Hikmet gibi iki milletin dostluğuna ve müttefikliğine atıfta bulunurken, Türkiye'ye gelme amaçlarının müttefiklerini daha yakından tanımak olduğunu belirterek söz konusu ziyaretin, sportif bir faaliyetin ötesinde anlam taşıdığını belirtmiştir.

Öte yandan, haberin, müsabaka öncesindeki kısmında Türkiye ile Yugoslavya arasındaki birlikteliğe sürekli vurgu yapılırken, müsabaka ile ilgili değerlendirmedeyse milli takımın milli şuurla özdeşleştirilmesi, milli takımın Yugoslavlardan aşağı kalır bir yanının olmadığı vurgulanması ve milli takımın galip gelememesinin müsebbibi olarak da kendi hatalarından ziyade adeta karşıt bir cepheye oturtulan hakemin hatalarının etkili olduğunun belirtilmesi yoluyla bir milli gurur ifadesi de oluşturulmuştur. Buna dair ilk örnek, futbolcuların maç öncesindeki telaşının tasvir edildiği ve kendi ağızlarından maç esnasında yaşadıkları heyecanın anlatıldığı şu satırlarda görülmektedir:

“Dün arkalarına milletimizin timsali olan formayı giyen çocuklar çok heyecanlı idiler. Daha milli marşlar çalınırken renkleri uçmuş, maçın ehemmiyet ve kıymeti onların adeta sinirlerini bozmuştu. Bu, dört seneden beri ancak bir defa milli formayı giymekten ileri gelen bir haldi. Ve dünkü oyuncuların çoğu ilk defa milli maç yapıyorlardı. Bunlar oyundan sonra bize samimiyetle derd yandılar ve şunları söylediler:

-Daha oyuna çıkmadan soyunma odasında milli formayı arkamıza giyerken heyecanlı idik, bize, bu maçın ehemmiyeti hakkında idareciler tarafından birkaç söz söylenirken titriyorduk. Hatta, bize bunları söyleyen arkadaşımız bile heyecanından ağlıyordu. Sahaya çıkıp ta milli marşlar çalınırken tüylerimiz ürperdi. Ne kadar mes'uliyetli bir işe girdiğimizi anladık. Eğer şimdiye kadar birkaç defa milli maç yapabilseydik tabii bu heyecana alışır ve sinirlerimiz yatışırdı. Bugün eğer bozuk oynadıysa bunun da tesiri vardır.”²⁹³

Maçta oynayan futbolcuların karşılaşmadan evvel heyecandan ağlayacak raddeye girmeleri, yine maç öncesindeki seremonide milli marşlar okunurken tüyelerinin ürperdiğini ve ne denli büyük bir sorumlulukla karşı karşıya olduklarını anladıklarını ifade etmeleri, milli maça verilen önemin büyüklüğünü ortaya

²⁹³ A.e.

koymaktadır. Burada da sportif faaliyetten öte milli futbolcularda oluşan milli şuur ön plana çıkartılmıştır ve bu şuurı oluşturan semboller olarak da milli forma ve milli marşa atıfta bulunulmuştur. Ayrıca haberin devamında, askeri vazifede olan bir futbolcunun milli takıma gelmesine izin verilmemesi üzerine yapılan bir eleştiride de milli takımda oynamanın da askerlik gibi bir görev olduğu ima edilmektedir:

“Hakkı, Ankarada mektebinin askeri kampında bulunduğundan kendisine izin verilmemiş ve bu yüzden bu milli maça iştirak edememiştir. Milli maçta vazife almak ta memlekete bir hizmet olduğuna göre Hakkıya bu maç izin verilmemesinin sebebini bir türlü anlıyamıyoruz.”²⁹⁴

Milli maçta oynamanın, askeri göreve denk sayılacak kadar önemsendiği, bu ifadede gayet açıktır. Özellikle de futbolcunun böyle bir gerekçeye rağmen talep ettiği izni alamamasına anlam verilemediği yönünde yapılan yorum, ifadeyi daha da pekiştirmektedir.

Bunun yanı sıra, biraz önce değinilen, müsabakanın neden berabere bittiğine dair yapılan yorumdaysa şu ifadeler kullanılmıştır:

“Takımımız dün misafir takımı iyi bir farkla mağlûb edebilirdi. Futboldan anladıklarını iddia eden bazılarının sözleri hilafına Yugoslavya milli takımı bizden yüksek değildir. Yalnız onlar biraz daha sistemli oynuyorlar, o kadar. Eğer hakikaten yüksek olsalardı, dün bizim zayıf değil de sakat takımımızı muhakkak mağlûb ederlerdi. Hem bunun için de avantajları vardı. Çünkü hakem, bize ofsaydden atılan golü saydı ve misafirlere olan muhakkak bir penaltı cezasını da bağışladı. Buna rağmen ancak beraberliği temin edebildiler.”²⁹⁵

Bu ifadeler, karşılaşmanın skorunda denklik olsa da bunun Türk takımıyla Yugoslav takımı arasında bir denklik anlamına gelmeyeceğini açıklamaya çalışmaktadır. İlk olarak Yugoslavya’nın Türkiye’den üstün olmadığı vurgulanmıştır. Yugoslavya’nın maçı kazanamamış olması da buna yeterli sebep olarak gösterilmiştir. Tabii bu durumda Türkiye’nin de Yugoslavya’dan üstün olmadığı sonucuna varılmaması içinde bunun hemen ardından, hakemin skora etki eden iki kritik hatasına

²⁹⁴ A.e.

²⁹⁵ A.e.

dikkat çekilmiştir. Bu iki kritik hataya rağmen Yugoslavya'nın sadece beraberliği sağlayabildiği vurgusunun yapılması da aslında dolaylı yoldan Türkiye'nin, Yugoslavya'ya, skor olarak olmasa da oyun olarak üstün geldiğinin bir anlatımı niteliğindedir.

Akşam gazetesine gelindiğindeyse, gazetenin söz konusu Türkiye-Yugoslavya müsabakasını, ilk sayfanın sağ üst kısmından “Türk-Yugoslav maçı 3-3 beraberlikle bitti” başlığıyla duyurduğu görülmektedir.²⁹⁶ Müsabakanın, dördüncü sayfada ayrıntılarına geçilen haberindeyse, yine Cumhuriyet gazetesinin haberinde olduğu gibi, öncelikle Türk Spor Kurumu Başkanı General Ali Hikmet ile Yugoslav kafilesinin başkanının yaptıkları konuşmalara yer verilmiştir. Konuşmalar, hemen hemen Cumhuriyet'tekine benzer biçimde aktarılırken, Yugoslav kafile başkanının konuşmasında fazladan iki cümle dikkatleri çekmektedir. Bunların ilki “Spor temasları dünyanın en büyük propagandası ve milletleri birbirlerine yaklaştırmak için en iyi vasıta” ifadesi, ikincisiyse, konuşmanın en sonundaki “Yaşasın Türk milleti ve Türk sporculuğu!” sözleridir.²⁹⁷

²⁹⁶ Akşam gazetesi, 13 Temmuz 1936, s.1.

²⁹⁷ A.e., s.4.

Mevzubahis cümlelerden ilki, Türkiye ile Yugoslavya arasındaki müsabakanın aslında neden organize edilmiş olduğunu da göstermektedir. İki devlet, o esnada siyasi çıkarları gereği bir iş birliği içindedir ve devletler arasındaki bu yakınlaşmanın, halk nezdinde destek bulabilmesi için de iki halkın birbirine sempati ile bakmasını kolaylaştıracak birtakım organizasyonlar gereklidir. İki ülkenin milli takımları arasında yapılacak bir futbol maçı da bu doğrultuda önemli bir araç olarak görülmüştür. Yugoslav kfile başkanının konuşmasının sonunda sarf ettiği sözlerse, iki işe birden yaramaktadır. Bunların ilki, dışarıdan bir kişinin Türk milletine yaptığı övgünün objektif olacağı algısı üzerinden, Türk milletinin yüceliğinin gösterilmesidir. İkincisiyse, Türk milletini öven sözler söyleyen bu kişinin milletine karşı, Türk milleti mensupları arasında oluşacak sempattir ki söz konusu milli maçın düzenlenmesinin altında da zaten iki tarafın da birbirine karşı bu şekilde yaklaşmasını sağlamak olduğu açıktır.

Kurun gazetesinin dördüncü sayfasında da aynı başlıkla verilen ayrıntılı haberde yine diğer iki gazetede olduğu gibi öncelikle Türk-Yugoslav dostluğuna vurgu yapılmaktadır:

“Yugoslav - Türk milli futbol maçı dün Taksin stadında, stadı hınca hınç dolduran bir kalabalık önünde oynandı ve iki takım 3-3 berabere kaldılar. Maçtan evvel sahada çok samimi bir tören yapıldı. Evvela Yugoslav takımı sahaya çıkarak halkı selamladı ve şiddetle alkışlandı. Dost Yugoslavya futbolcularının milli formaları çok güzeldi: Kırmızı zemin üzerine armalı lacivert fanılalar kırmızı çoraplar. Arkasından bizim takım sahaya çıktı ve alkışlar arasında halkı selamladı. Bu esnada şehir bandosu Yugoslav ve Türk milli marşlarını çaldı. Bundan sonra Türk Spor Kurumu Genel Başkanı General Ali Hikmet Ayerdem gür sesile güzel bir söylev verdi.

Milli maçların mahiyetini, gençliklerin böyle maçları kazanmak için nasıl çalıştıklarını işaretten sonra bugün yapılacak maçın en büyük hususiyetini dostlarımız ve aziz müttefikimiz Yugoslav futbolcularıyla yapılacak olmasından aldığını söyledi. Söyle ve dost, müttefik devlet çocukları tekrar hararetle alkışlandı. Bu söyleve Yugoslav kfile reisi Dr. Kosta Hadzi güzel

bir karşılık verdi. Yugoslav dilile söylenen bu nutuk Türkçeye çevrildi. Milli temasın hatırasını teyit eden bayraklar teati edildikten sonra iki takım maç için hazırlandılar.”²⁹⁸

Maç öncesinde yapılan törendeki samimiyetin, Yugoslav takımı sahaya çıktığında kendilerinin şiddetle alkışlandığının, hatta Yugoslav oyuncuların giydiği formaların güzelliğinin belirtilmesi, Yugoslavlara karşı haber metninde yapılan sübjektif güzellemelere dair örnekler niteliğindedir. Yine Yugoslavya’nın dost ve müttefik bir ülke olduğuna da tekrar tekrar vurgu yapılmaktadır. Cumhuriyet ve Akşam gazetelerindekinin aksine Kurun’da, General Ali Hikmet’in ve Yugoslav kabile başkanının yaptıkları konuşmalarsa bire bir olarak metne dökülmemiş, onun yerine konuşmalara dair bir özet geçilmiştir. Fakat burada da Yugoslavya ile olan dostluk ve müttefiklik ilişkilerinden dem vurulmuştur.

²⁹⁸ A.e., s.4.

4.3.2.3. Türkiye'nin 1930'lu Yıllarda Kaybettiği Maçlar Hakkındaki Haberler

1930'lu yıllarda oynanan sekiz milli maçtan altısı, daha önce de belirtildiği üzere Türk milli takımının mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır. Bu altı mağlubiyetten ikişer tanesi Bulgaristan ve Macaristan'a, birer tanesi de Norveç ve Yugoslavya'ya karşı alınmıştır.

4.3.2.3.1 Makro Yapılar

Mevzubahis karşılaşmaların ilki, aynı zamanda 1930'lardaki ilk milli maç olma özelliğini de taşıyan, 27 Eylül 1931 tarihli Bulgaristan-Türkiye müsabakasıdır. Karşılaşma 5-1 Bulgaristan'ın üstünlüğüyle neticelenmiştir. Skorun bir hayli farklı olmasının da etkisinden olsa gerek, haberleri üzerinde çalışılmakta olan üç gazetede de mağlubiyetle ilgili bir kabullenmişlik vardır ve söylem üreten tarafın kendi cephesiyle ilgili olumlu şeyleri vurgulayıp olumsuzları görmezden gelmesi, buna mukabil karşı cepheyle ilgili de olumsuz şeyleri vurgularken olumluları kale almaması gibi bir durum bu kez pek söz konusu değildir.

Maçla ilgili haber örneklerine *Cumhuriyet* gazetesinden başlamak gerekirse, birinci sayfada üst manşette "Takımımız Sofya'da 5-1 Mağlup Oldu"²⁹⁹ ifadesi kullanılmıştır. Aynı sayfanın sağ alt köşesinde de haberin özeti "Milli Takımımız 5-1 Mağlup"³⁰⁰ başlığı ve "Müdafaanın fena, muhacimlerin şahsi oyunu takımı feci bir hezimete uğrattı"³⁰¹ spotu ile verilmiştir. *Vakit* gazetesi ise maç hakkındaki haberini ilk sayfada orta sütundan "Bulgarlarla ilk temas"³⁰² başlığı ve "Çok fena ve şahsi bir oyundan sonra 1-5 mağlup olduk"³⁰³ spotu ile duyurmuştur. Son olarak *Akşam*

²⁹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Eylül 1931, s.1.

³⁰⁰ A.e.

³⁰¹ A.e.

³⁰² Vakit Gazetesi, 28 Eylül 1931, s.1.

³⁰³ A.e.

gazetesine bakıldığında, ilk sayfada orta sütundan “Sofya maçı”³⁰⁴ başlığı ve “Milli takım fena bir oyun oynadı, 5-1 yenildi”³⁰⁵ spotları kullanılmıştır.

³⁰⁴ Akşam Gazetesi, 28 Eylül 1931, s.1.

³⁰⁵ A.e.

28 Eylül 1931 tarihli Vakıf gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Bulgaristan'a 5-1 kaybettiği maçın haberi görülmekte...

Mağlubiyetle sona eren bir sonraki müsabaka olan 17 Nisan 1932’de oynanan Türkiye-Macaristan maçıyla ilgiliyse, çalışmada kullanılan üç gazete, Cumhuriyet, Akşam ve Vakit’in Kurban Bayramı’nda yayımlanmaması, onun yerine Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin, Kızılay ile dayanışma içerisinde “Hilaliahmer” adında bir ortak bayram gazetesi yayımlaması nedeniyle bu gazete incelenmiştir. Gazetenin ön sayfasında boydan boya “İlk Maçta Yenildik” manşeti atılırken bunun altında da sayfanın sol üst köşesinde maçla ilgili haber özeti, “Macar Milli Takımına 2-1 Mağlup Olduk” başlığıyla duyurulmuştur.³⁰⁶ Özet metninde dikkat çeken noktaysa, yenilgiye rağmen sanki yenilgiyi hak edecek bir oyun ortaya konulmadığı yönünde ifadeler kullanılmış olmasıdır:

“Karilerimize esefle haber veriyoruz ki dünkü ilk müsabakayı küçük bir farkla kaybettik ve yenildik. Bizim bir golümüze karşı Macar takımı iki gol atmak suretile galip çıktı. Dünkü maçta ilk devrede hakimiyeti sonuna kadar muhafaza ettik ve bu devreyi (0-0) bitirdik. Fakat ikinci devrede Hüsnü’nün bir hatası yüzünden hakem penaltı cezası verdi ve Macarlar bu cezayı gol ile kazandılar. Müteakiben oyun hararetini muhafaza etmekle beraber Macar orta muhacimi takımı lehine bir gol daha kazandı. Bu arada bizim takımdan Selahattin muvaffakiyetli bir hücumdan sonra yegane golümüzü attı.”³⁰⁷

³⁰⁶ Hilaliahmer Gazetesi, 18 Nisan 1932, s.1.

³⁰⁷ A.e.

18 Nisan 1932 tarihli *Hilâliahmer* gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Macaristan'a 2-1 kaybettiği maçın haberi görülmekte...

Berabere sonuçlanan bir devrede hakimiyetin sonuna kadar muhafaza edildiğinin söylenmesi, kaybedilmiş bir maçta bile tutulan tarafın övülmesine çabaladığını göstermektedir. Keza Macaristan'ın galibiyetiyle ilgili de, bunun küçük bir farkla elde edildiği söylenerek bir bakıma küçümseyici bir ifade kullanılmıştır. Öte yandan iki takım, beş gün sonra, 22 Nisan 1932'de, aralarında bir maç daha yapmışlardır ve bu kez, bayram bitmiş olduğundan, bu maçla ilgili Cumhuriyet, Vakit ve Akşam gazetelerindeki haberlere rastlanmaktadır. 22 Nisan'daki bu ikinci maç ise, Macarların 4-1'lik galibiyetiyle sonuçlanmıştır.

İki takım arasında sadece beş gün önce oynanan müsabakaya kıyasla bu maçın daha farklı bir neticeyle sonuçlanması, görünüşe göre gazetelerin bu kez yenilgiye rağmen milli takımı öven ve rakibin galibiyetini küçümseyen ifadelerden kaçınmasına yol açmıştır. Cumhuriyet Gazetesi, ön sayfada sağ üst köşeden “Elim bir netice: Milli takım 4-1 yenildi!” başlığıyla müsabakayı duyurmuş, başlığın altındaki spotta da “Milli takım İzmirli oyuncuların iltihakına rağmen maalesef iyi oynamadı” ifadelerine yer vermiştir.³⁰⁸ Akşam Gazetesi de karşılaşmayla ilgili haberine yine ön sayfanın sağ üst köşesinde yer ayırırken “Milli takım dünkü maçta ağır mağlubiyete uğradı” başlığını ve “Macar takımının aldığı (4-1) netice faikiyetlerinin tabii hakkıdır” spotunu kullanmıştır.³⁰⁹ Vakit Gazetesi'nde ise müsabaka, ön sayfanın sağ alt köşesinde görülürken “Bir yenilme daha” başlığı atılmıştır.³¹⁰

³⁰⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Nisan 1932, s.1.

³⁰⁹ Akşam Gazetesi, 23 Nisan 1932, s.1.

³¹⁰ Vakit Gazetesi, 23 Nisan 1932, s.1.

Türk milli takımı, bir sonraki maçınıysa 4 Kasım 1932 tarihinde, İstanbul'da Bulgaristan'a karşı oynamış ve bu karşılaşmadan da 3-2'lik bir mağlubiyetle ayrılmıştır. *Cumhuriyet* gazetesi, müsabakayı ön sayfanın sağ üst köşesinde “Dünkü milli maç” üst başlığı, “Bulgar takımı bir sayı farkla galip geldi” başlığı ve “Takımımız güzel oynadı, hakemin bir penaltı icadı mağlubiyetimize maloldu” spotuyla görmüştür.³¹¹ Buradan dahi anlaşılabileceği üzere gazete, mağlubiyetin sebebi olarak doğrudan hakemi işaret etmektedir. *Vakit* gazetesiyse maçla ilgili haberini yine ön sayfasının sağ üst köşesinde verirken başlık olarak “Bulgarlara karşı 2-3 yenildik” ifadelerini kullanmıştır.³¹²

³¹¹ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Kasım 1932, s.1.

³¹² Vakit Gazetesi, 5 Kasım 1932, s.1.

- Vallahi fəza dəyişməz, amma səthə məxsusdur. Məsələn, Tədrisətimizə rəhbərlik etməyə nə imkan verən ?

- Kolay ... Tanınmamalıdır gəlirəm ...

Türk milli takımı, bundan sonra 1936'ya kadar bir maça çıkmazken, dört yıllık bir aradan sonra ilk olarak Temmuz ayında, çalışmada biraz önce incelenmiş olan 3-3'lük Yugoslavya maçını oynamış, sonrasındaysa 1936 Berlin Olimpiyatları çerçevesinde Norveç ile karşılaşmış ve rakibine 4-0 mağlup olmuştur. Bu mağlubiyetle ilgili *Cumhuriyet Gazetesi*'nin ön sayfada sağ üst köşede verdiği haberse futbol maçıyla birlikte aynı esnada olimpiyatlarda mücadele etmekte olan güreşçilerin müsabaka sonuçlarını da aktarma yoluna giderek "Olimpiyatta bir iyi, bir fena netice" üst başlığı ve "Futbolda 4-0 yenildik. 4 güreş maçını da kazandık" başlığını kullanmış, bunların altındaki spotta da "Dünkü maçta muhacimlerimiz birçok fırsatlar kaçırdılar. Oyuncular birbirlerine alışamadıkları için takımımız bu fena vaziyete düştü." ifadelerine yer verilmiştir.³¹³ *Akşam Gazetesi* de yine ön sayfanın sağ üst köşesinde futbol ve güreşi birlikte gördüğü haberde "Norveçlilere 4-0 kaybettik" üst başlığı ve "Norveç kabile reisi: 'Oyununuzda hiçbir terakki yok' diyor" başlığını atmasının yanı sıra, spot kısmında da "Güreşçilerimiz dün yaptıkları altı müsabakada galip geldiler" iletilinde bulunmuştur.³¹⁴ O dönemde *Kurun* adını almış olan eskinin *Vakit Gazetesi*'nde de yine ön sayfanın sağ üst köşesinde futbol ve güreş müsabakaları ile ilgili ortak haber verilmiş ve "Futbolda Norveç takımına maalesef 4-0 yenildik. Bizim takım iyi oynayamadı" başlığı ve "10 güreş yaptık, Altısını kazandık" alt başlıkları kullanılmıştır.³¹⁵

³¹³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Ağustos 1936, s.1.

³¹⁴ *Akşam Gazetesi*, 4 Ağustos 1936, s.1.

³¹⁵ *Kurun Gazetesi*, 4 Ağustos 1936, s.1.

4 Ağustos 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Berlin Olimpiyatları'nda Norveç'e 4-0 kaybettiği maç ve olimpiyatlardaki diğer gelişmelerle ilgili haberler görülmekte...

4 Ağustos 1936 tarihli *Akşam* gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Berlin Olimpiyatları'nda Norveç'e 4-0 kaybettiği maç ve olimpiyatlardaki diğer gelişmelerle ilgili haberler görülmekte...

4 Ağustos 1936 tarihli Kurun gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Berlin Olimpiyatları'nda Norveç'e 4-0 kaybettiği maç ve olimpiyatlardaki diğer gelişmelerle ilgili haberler görülmekte...

1930’larda Türk milli takımının çıktığı son müsabakaysa, 1 Ağustos 1937 tarihinde Belgrad’da oynanan Yugoslavya-Türkiye maçı olmuş ve bu karşılaşmayı ev sahibi ekip 3-1’lik bir skorla kazanmıştır. *Cumhuriyet* Gazetesi, karşılaşmayı ön sayfanın sağ üst köşesinden “Türkiye-Yugoslavya milli maçı” üst başlığı ve “Milli takımımız dün Belgrad’da 3-1 yenildi” başlığıyla verirken, spor kısmında da “Oyun çok sert oldu, Yugoslavlardan 3 kişi, bizden de Niyazi yaralandı; takımımızın yegane golünü Rasih attı” yazmıştır.³¹⁶ *Akşam* Gazetesi, müsabakaya ön sayfanın bu kez sol alt köşesinde yer ayırırken, milli takımla birlikte aynı günde Galatasaray’ın, Avusturya’nın Admira takımıyla yaptığı maçın neticesini beraber duyurmuş ve “Türk-Yugoslav milli maçında 3-1 yenildik, Admira Galatasaray’a 4-1 galib” başlığını atmıştır.³¹⁷ *Kurun* Gazetesi’nde ise ön sayfanın sağ sütununda, biraz evvel bahsedilen Galatasaray-Admira maçının yanı sıra diğer bazı spor müsabakalarına da değinilirken, milli takımın aldığı yenilgiden de sadece “Futbolcularımız Belgrad’da 3-1 mağlup” ifadesiyle bahsedilmiştir.³¹⁸

³¹⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Ağustos 1937, s.1.

³¹⁷ Akşam Gazetesi, 2 Ağustos 1937, s.1.

³¹⁸ Kurun Gazetesi, 2 Ağustos 1937, s.1.

5 Kasım 1932 tarihli *Vakit* gazetesinin ön sayfası... Kırmızı çerçeve içerisinde, Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın Bulgaristan'a 3-2 kaybettiği maçın haberi görülmekte...

4.3.2.3.2. Mikro Yapılar

Türkiye'nin 5-1 kaybettiği Bulgaristan karşılaşmasıyla ilgili ayrıntılı haber, Anadolu Ajansı'nın Sofya'daki muhabiri tarafından gazetelere telgrafla geçilmiş olduğundan, üç gazetede ayrıntılı haber metinleri hemen hemen birbirinin aynısıdır. Söz konusu metinle ilgili dikkat çeken ilk noktalardan biri, milli takımın kötü bir oyun oynadığının açıkça dile getirilmesi, dahası buna sebep olan herhangi bir dış etkenden (hakemin kötü yönetimi veya rakibin gaddarca oynaması gibi) de bahsedilmemesidir. Keza milli takımın bazı futbolcularının yaptığı hatalara da vurgu yapılmış ve kötü oyun üzerinde bu hataların da etkili olduğu ima edilmiştir:

“Dün Sofya'dan gelen bir telefon haberine göre Bulgar payitahtında öğleden evvel kar yağdığı için maçın tehir edildiği, fakat öğleden sonra hava açacak olursa oyun oynanabileceği bildiriliyordu.

Fakat bu telefondan birkaç saat sonra Sofya'daki muhabirimizden aldığımız bir telgraf, bu maçın oynandığını ve maalesef pek fena bir oyun oynayan takımımızın Bulgarlara karşı 1-5 gibi büyük bir farkla mağlup olduğunu bildirdi.

Sofya'daki maçın neticesine merakla ve dört gözle intizar eden okuyucularımızı müteessir edeceği şüphesiz olan telgraf şudur:

Sofya 27 (saat 18.30) - Bugün öğleden sonra Bulgar milli takımı ile ilk maçını yapan milli takımımız oyunculardan birçoğunun oynadığı fena oyun neticesinde bire karşı beş sayı ile mağlup oldu.”³¹⁹

Maça Türkiye'de önem verildiği, okurların karşılaşmanın sonucunu büyük bir merakla beklediğinin ve sonucu duyduklarında büyük bir üzüntüye kapılacaklarının vurgulanmasıyla belli edilmiştir. Ayrıca maç öncesinde olumsuz hava şartlarının olduğu belirtilmesine rağmen bunu yenilgiye bahane eden herhangi bir ifadeye de

³¹⁹ Vakit Gazetesi, 28 Eylül 1931, s.1.

başvurulmamıştır. Aksine yine milli takım oyuncularının çoğunun gayet kötü bir oyun oynadıklarının altı çizilmiştir.

Ajanstan gelen bu metinden farklı olarak, Akşam gazetesinin ön sayfasında yer alan haber özetinde, en azından futbolcuların yenilgiye sebep olarak bir dış etkenden bahsetmesine yer verilmiştir: Sahanın çamurlu olması. Ancak haberi yazan, bu durumu tasdik edici bir ifade kullanmayarak, bir bakıma futbolcuları bu konuda çok da haklı bulmadığını da belli etmiştir. Nitekim haberin devamında, takımın hücum hattının kötü oynadığına ve kalecisinin kritik hatalar yaptığına da değinilmiştir:

“Türk ve Bulgar milli takımları bugün karşılaşmışlardır. Maç baştan başa heyecanlı olmuştur. Neticede Bulgar milli takımının beş golüne karşı bir golle yenildik. Oyuncularımız bu mağlubiyeti sahanın çamurlu olmasına atfediyorlar. Muhacim hattımız çok fena oynamış, kalecimiz de vakitsiz çıkışlarla birkaç gol yapılmasına sebebiyet vermiştir. Müdafaa da iyi değildi.

Bulgarlar bu neticeden çok memnun olmuşlardır. Bulgar gazeteleri takımımızın bugünkü fena oyununa hayret ediyorlar.”³²⁰

Öte yandan Cumhuriyet ve Vakit’e nazaran Akşam’ın haberindeki bir diğer farklı detaysa, Bulgarların aldıkları bu neticeden çok memnun kaldıklarından ve Bulgar gazetelerinin, Türk milli takımının kötü oyununa hayret ettiğinden bahsedilmesidir. En azından bu ifadeler vasıtasıyla, haberi yazanların her şeye rağmen, Türk milli takımına dolaylı yoldan da olsa bir paye çıkarttığı sonucuna varılabilir. Zira asıl anlatılmak istenen, Türk milli takımının normalde kötü oyunlar oynayan bir takım olmadığıdır. Öyle ki Bulgarlar da bu durumun farkındadır ve bu yüzden, Türk milli takımını kötü bir oyun oynarken görünce, hayretlerini gizleyememişlerdir. Keza aldıkları galibiyete çok memnun olmalarının sebebi de, aslında bu galibiyetin iyi bir takıma karşı alınmış olması gibi gösterilmiştir.

³²⁰ Akşam gazetesi, 28 Eylül 1931, s.1.

Türkiye'nin Macaristan'a 4-1 kaybettiği karşılaşmanın ardından Cumhuriyet'in maçla ilgili dördüncü sayfadan verdiği detaylı haberdeyse, Macaristan yenilgisinin sebebi olarak Macarların üstünlüğünden ziyade Türk milli takımının, kendi yapısına uymayan bir oyun anlayışı denemeye çalışmasını göstermişlerdir:

“İkinci devre, ayyıldızlı formayı lâbis milli takımın hezimetini için çok müsait bir fırsat oldu. İlk devrede tatbik ettirilen “dubluve” sistemi, kafi bir derse olmamış gibi, ikinci devrede gene bunun tatbiki isteniyor ve hâlâ bundan medet umuluyordu.

Futbolda başıbozuk oyunun terkin ve nizamı cedit tarzını isteyenler saha kenarından takımın inhizamını seyrediyorlardı. Türk milli takımına ve Türk futboluna şimdiye kadar birçok muvaffakiyetler kazandıran kendi tarzımız hiçbir zaman bu kadar istiskale maruz kalmamıştı. Bir futbolcu üzerine senelerce mesaiden sonra teessüs eden itiyatların, masa başında bir iki konferans ve sahada bir iki antrenmandan sonra terk edebileceğine inananlar milli takımın bu hezimetinden mes'uldürler.”³²¹

Alıntı yapılan kısımda altı çizilmesi gereken husus, Türk milli takımının ve Türk futbolunun kendine has bir tarzı olduğunun, geçmişte elde edilen başarıların da bu tarz sayesinde geldiğinin söylenmesidir. Eleştirilen “dubluve” sistemiye, adından da anlaşılacağı üzere yabancılardan esinlenilerek milli takıma adapte edilmeye çalışılmış bir oyun anlayışıdır ve başarısızlığın ana sebebi olarak da bu sistemin denenmesi gösterilmiştir. Yani burada Türklerin o kendine has tarzının, yabancıların sisteminden daha üstün olduğu vurgulanmaktadır ki bu da aslında basın, farklı bir yenilgide bile milliyetçi hisleri körükleyebileceğine dair gösterilebilecek çarpıcı bir örnektir. Haberin son kısmındaki ifadeler de, bu anlayışa paraleldir:

“Bizim her vakit ve her suretle yenebileceğimiz bu Macar takımı dün akşam galip olarak memleketimizi terketti. Yarın Sofya'da Bulgar takımıyla oynayacaktır. Fakat burada bıraktığı intiba bizim için bir ibret timsali olmalıdır. Efkârı umumiyenin can ve yürekten takip ettiği milli maçlarda sistem ve oyuncu tecrübe etmenin neye mal olduğunu ve ne gibi feci akıbetler tevhit ettiğini eğer bu vesile ile anlayabilirsek bu işin yegane kazancı bu olacaktır.”³²²

³²¹ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Nisan 1932, s.4.

³²² A.e.

Türkiye'nin, Macaristan'ı her vakitte ve her suretle yenebileceğinin açıkça dile getirildiği ifade, Türk milletinin yüceliğini anlatmaya çalışan milliyetçi bir anlatıdır. Bu sonucun gerçekleşmemesinin nedeni olarak da bir kez daha sistem denemesi işaret edilmiştir. İlgili paragrafta ayrıca kamuoyunun (efkâr-ı umumiye) milli maçları “can ve yürekten” takip ettiği da ayrıca belirtilmiştir. Öte yandan, milli maçlara atfedilen önemle ilgili, aynı haber metni içerisinde önemli bir kısım daha yer almaktadır:

“Arkalarına ilk defa milli formayı giyen İhsan ve Sait Beyler sahaya çıkarken heyecanlarından titriyorlardı. Ayaklarına yüklenen mes'uliyetin büyüklüğü ve altı bin seyirci gözünün kendi üzerine teveccüh etmesi bu çocukları hakikaten heyecana getirmişti. Alışmadıkları bir sahada, tanımadıkları oyuncular arasında ve azim bir seyirci huzurunda milli bir imtihana çıkmaları, muhakkak ki kıymetlerinin yüzde ellisini tenkis etmişti.”³²³

Daha evvel 3-3 biten Yugoslavya maçında da benzer bir örneği gösterildiği üzere bu haberde de milli maça çıkacak olmanın bazı futbolcular üzerinde yarattığı yoğun heyecan aktarılmıştır. Karşılaşmadan “milli bir imtihan” olarak bahsedilmesiyse ona, bir spor müsabakasının ötesinde bir anlam yüklendiğine dair yorumlanabilir.

Cumhuriyet'in aksine Akşam'daysa, biraz evvel haber başlığında da belirtildiği şekliyle, haber içeriğinde de Macarların galibiyeti hak ettikleri vurgulanmaktadır ve bu dönemde üzerinde çalışılan sekiz maçın haberleri içerisinde belki de en çok bu haberde rakip takım övgü almaktadır:

“Milli takımımızın dünkü ağır mağlubiyetine müteessir olmamak kabil değildir. Yalnız mağlubiyet tesirile büyük bir hakikati, onların bizden daha ziyade galibiyete layık olduklarını unutmak yanlış olur. Açıkça itiraf etmeliyiz; onlar bizimkilere nazaran, futbol oyununun bütün kıymetleri itibarile, daha çok mükemmeldiler. Yarım takıma bedel kalecileriyle ferdî ve cemî faikyetlerini herkese tasdik ettirecek şekilde bir oyun tatbik eden Macarlar hak ettikleri galibiyeti kazandılar...

³²³ A.e.

...Biz rakiplerimizden kuvvetçe çok farklı idik. Eğer bizden bazı oyuncular muvaffak olamadılarsa, karşılarındaki oyuncuların ağır basmasından, göz açtırmayacak şekilde yer tutmalarından hasıl olmuş kuvvei maneviye kırıklığından muvaffak olamadılar.”³²⁴

Macar oyuncuların hem bireysel (ferdî) hem de kolektif (cemî) olarak Türk oyuncularından üstün olduğunun dile getirilmesi, genelde son derece sübjektif bir yaklaşımla yazıya aktarılan milli maç haberleri içerisinde müstesna bir objektiflik örneği olarak öne çıkmaktadır.

Vakit Gazetesi’yse, *Akşam*’ın aksine, *Cumhuriyet*’teki yaklaşımın bir benzerini göstermiş ve yenilginin nedenini farklı bir sistem deneme teşebbüsüne bağlamışlardır. Beşinci sayfada “Bu ağır ve sebepsiz mağlubiyetin hesabını ki verecek?” başlığı ve “Meşhur W sisteminin dün Taksim sahasında uğradığı akıbet”³²⁵ spotuyla verilen ayrıntılı haberin giriş kısmında bu konuya hayli hararetli bir biçimde değinilmektedir:

“Uzun dedikodulardan sonra mahut Macar takımıyle dün revanj maçını yaptık ve bu sefer maalesef bire karşı iki gibi hafif değil, bire karşı dört gibi mühim ve ağır bir mağlubiyete uğradık. Üçüncü sınıf bir Macar takımının Türk milli takımını iki defa yenmesi, futbol hayatımız için unutulmayacak kadar ağır bir hadise olarak kalacaktır. Derhal kaydedelim ki, dün uğradığımız bu ağır mağlubiyetin sebeplerini Macarlar değil, bizzat kendimiz hazırladık: Çorba gibi bir takım yaparak ve henüz nazariyatını kavrayamadığımız bir sistemi, birinci maçta olduğu gibi tatbik etmekte ısrar ederek...”³²⁶

Yine *Cumhuriyet*’te olduğu gibi *Vakit*’te de, mağlubiyetin tek nedeni olarak milli takımın yanlış bir sistemde sahada yer alması gösterilirken, aynı esnada Macaristan hakkında “üçüncü sınıf bir takım” ifadesinin kullanılmasıyla da alınan yenilgiye rağmen karşı tarafın küçümsemekte herhangi bir beis görülmediğini göstermektedir.

³²⁴ *Akşam* Gazetesi, 23 Nisan 1932, s.1.

³²⁵ *Vakit* Gazetesi, 23 Nisan 1932, s.5.

³²⁶ A.e.

Türkiye'nin Bulgaristan'a bu kez 3-2 kaybettiği maçın *Cumhuriyet* gazetesinin dördüncü sayfasındaki detaylı haberde de önce, Bulgaristan'ın maçtaki ikinci golünün gelmesine neden olan penaltı kararı masaya yatırılmakta ve kurallar gereği ceza sahası içerisinde kasten elle oynamalara penaltı verildiği fakat ilgili pozisyonda topun Türk savunma oyuncusunun koluna çarptığı ve burada bir kasıt olmadığı için bu kararın hatalı olduğu öne sürülmektedir.³²⁷ Ardındansa Türk milli takımının bir golünün de yanlış bir ofsait kararı nedeniyle sayılmadığının da belirtildiği haberde, hakeme yönelik eleştiri dozu artmıştır:

“Beynelmilel nizamnamenin bu sarahatine ve yapılan beynelmilel müsabakanın ehemmiyetine rağmen hakem, haksız bir harekette bulunmuştur. Hakemlerin ne kadar büyük bir salahiyyete malik olduklarını takdir etmekle beraber umumi nizamatin haricine çıkmamaları ve hak ve hakikatten ayrılmamaları lazımdır.

Bundan başka, ikinci devrenin başlangıcında Muzaffer güzel bir gol yapmıştı. Hakem, bu golü de hiçbir esasa istinat etmiyen ofsait kaydile hükümsüz bırakmıştır. Yugoslavyalı hakem tarafından yapılan bu hataların mutlaka bizi mağlup ettirmek kastile icra edildiğini zannetmiyoruz. Fakat böyle mühim bir maçın mes'uliyetini üzerine alan bir zatın daha vukuflu ve daha nüfuzu nazar sahibi olması lazımdır.

Eğer bu müsabaka, alelade ecnebi takımlarile yapılan bir müsabaka ve hatta şehirler arasında yapılan temsili bir maç olsaydı, biz bu satırları yazmağa lüzum görmez, bu kusurları affeder ve müteessir olmazdık. Fakat M. Vasiloviç'in, milli takımımızın mağlubiyetini teshil eden bu hatalarını kat'iyyen affetmeyiz.”³²⁸

İlgili kısımda özellikle son paragrafta kullanılan ifadelerse, yine milli maçlara atfedilen önemi ispatlar niteliktedir. Burada da milli takıma karşı işlenmiş bir kusurun affedilemez nitelikte addedilmesi üzerinden, aslında milli takımın dolaylı yoldan bir milli sembol olarak gösterilmesi durumu da söz konusudur.

1932 yılındaki söz konusu Bulgaristan maçıyla ilgili *Akşam* gazetesinin 5 Kasım tarihli nüshasına ulaşılammıştır. *Vakit* gazetesindeyse müsabaka, ön sayfanın

³²⁷ A.e., s.4.

³²⁸ A.e.

sağ üst köşesinde “Bulgarlara karşı 2-3 yenildik” başlığıyla verirken, yedinci sayfadaki ayrıntılı haberde de benzer şekilde “Bulgar takımına ikiye karşı üç sayı ile gene yenildik” başlığını kullanmıştır.³²⁹ Haberin giriş kısmındaysa, diğer mağlubiyet haberlerinde de genellikle rastlandığı üzere, Bulgarların galibiyetini küçümser nitelikte ifadeler göze çarpmaktadır:

“Bulgar milli takım ile dün yaptığımız maçı maalesef gene kaybettik. İki sayıya karşı üçle ve son dakikalarda. Maalesef diyoruz, çünkü bizim milli takımın vasat oynamasına mukabil, Bulgar takımı da bir galibiyet elde edecek derecede fevkalade oynamamıştı.”³³⁰

Vakit’in haberinde, *Cumhuriyet*’teki kadar sert bir hakem eleştirisiye görülmemektedir. Hakemin bir golü ofsayt gerekçesiyle saymadığı ve kasti bir elle oynama olmamasına karşın Türkiye aleyhine bir penaltı kararı verdiği burada da belirtilmiştir fakat bu kararlarla ilgili herhangi bir eleştirel yorumda bulunulmamaktadır.³³¹

Türkiye’nin 1936 Berlin Olimpiyatları’nda Norveç’e 4-0 mağlup olduğu maç hakkında gazetelerin iç sayfalarındaki ayrıntılı haberlere bakılacak olunduğunda, *Cumhuriyet*’in *Anadolu Ajansı*’ndan aldığı haber metninde, farklı skordan ötürü mağlubiyeti kabullenmiş gözükten ifadeler vardır ancak bu skorun hak edilmediğine dair bir kanaat de yok değildir:

“Bu çok aykırı netice, Türk takımının tam manasile mahkum bir vaziyete düşmemiş olduğunu bu maçın hakiki bir ifadesi olamaz. Fakat sporda yalnız son netice sayılır ve son derece mütecanis olan takımı tamamiye müsbet bir futbol oyunu oynamış olan Norveçlilerin faikiyeti önünde boyun eğmeğe mecburuz. Yalnız şu ciheti kaydedelim ki yağmurlu hava yüzünden kayak bir hale gelmiş olan saha, Türk takımının aleyhinde idi. Çünkü Türk takımı, son maçlarını Taksim stadyomunun sert ve kuru sahasında yapmış idi. Türk takımının mazeret makamında serdedeceği yegane nokta budur.”³³²

³²⁹ *Vakit Gazetesi*, 5 Kasım 1932, ss.1, 7.

³³⁰ *A.e.*, s.7.

³³¹ *A.e.*

³³² *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Ağustos 1936, s.6.

Akşam gazetesinin maçla ilgili ayrıntılı haberindeyse, ön sayfadaki başlıkta da olduğu gibi, Norveç kafile başkanının Türk milli takımıyla ilgili görüşlerine de yer verilmiştir ve bu sayede belli ki takımın aldığı mağlubiyet ve mevcut durumu hakkında daha objektif bir değerlendirme ortaya konulması amaçlanmıştır. Mevzubahis ifadeler şu şekildedir:

“-Netice çok tabiidir, atılan goller, iki memleket futbolü arasındaki farkı gösterir. Amsterdam olimpiyadında da takımınızı gördüm. O zamandan beri hiç terakki göstermediniz. Vakıa oyuncularınız arasında büyük kabiliyetler var. Fakat takım oyunu yok.”³³³

Vakit’teki değerlendirmedeyse, mağlubiyet çok da anormal karşılanmamıştır ancak takım kadrosunun seçiminde farklı tercihlerde bulunulmuş olması halinde skorun daha değişik olabileceğine de değinilmiştir:

“Bu mağlubiyet biraz mukadderattı. Fakat aradaki nisbeti uzatıp kısaltabilirdik: Daha makul bir takım yapsaydık...”³³⁴

Türkiye’nin 1930’lu yıllarda kaybettiği son maç olan Yugoslavya karşılaşması hakkındaki ayrıntılı haberlere gelindiğindeyse *Cumhuriyet* gazetesinin, önceki mağlubiyetlerdeki sübjektif yaklaşımına kıyasla hem *Anadolu Ajansı* muhabirinden hem de Yugoslav ajansı *Avala*’nın muhabirinden iki ayrı değerlendirme aldığı ve bunlardan ikincisini “Yugoslav gözüle Türkiye-Yugoslavya maçı” başlığı altında vererek daha objektif bir tavır içerisine girmeye çalıştığı görülmektedir. Bunun muhtemel sebebi de, bir yıl evvelki Yugoslavya maçında da olduğu gibi, iki ülke arasındaki dostane ilişkilerdir. Nitekim Yugoslav ajansından aktarılan kısımda “sahada bulunan bando bu esnada iki dost memleketin milli marşlarını çalıyordu” şeklinde ifadeler de göze çarpmaktadır.³³⁵ *Anadolu Ajansı*’ndan aktarılan kısımdaysa genelde dakika dakika maçın gelişimi yansıtılmış, milli takımın mağlubiyetine dair, geçmişteki örneklerin aksine bir bahane de ortaya konmamıştır.

³³³ *Akşam* Gazetesi, 4 Ağustos 1936, s.4.

³³⁴ *Vakit* Gazetesi, 4 Ağustos 1936, s.1.

³³⁵ *Cumhuriyet* Gazetesi, 2 Ağustos 1937, s.7.

Daha önceki mağlubiyetle biten maçlarda, *Cumhuriyet*'e nazaran daha az bahanelere sığınan yazılar ortaya koyan *Akşam* gazetesindeyse, *Cumhuriyet*'in bu kez bu yola başvurmadağı bir ortamda, ilginç bir biçimde az da olsa bahane üreten bir yorum dikkat çekmektedir. Gazete, haberi *Anadolu Ajansı*'ndan almaktansa muhabirini Belgrad'a yollamıştır ve muhabirin yazdıklarında da, özellikle hakemin sertliğe fazlasıyla müsamaha göstermesinden şikayetçi olunmuştur:

“Yugoslavlar güzel, enerjik, fakat çok sert oynadılar. Halkın bağırışları arasında hakemin bu sertliğe mani olamayışı mağlubiyetimizi kolaylaştırdı. Bununla beraber Cihad iyi bir gününde değildi, muavin hattı vasattı, hücum hattı - Rasih müstesna - cansız ve beceriksizdi. Bilhassa sağ açık Niyazi'nin çıkması bu hattı büsbütün sarstı. Faruk ile Hüsnü ve Rasih takımında en iyi oynayanlardı. Hakem Barlasina maçı bitaraf idare etmekle beraber sertliğe mani olamadı.”³³⁶

4.3.2.3.3. Mikro Düzeyde Retoriğin İncelenmesi

Haberlerde kullanılan retorik, haberin okuyuculara veriliş şekliyle alakalıdır. Bu, aynı zamanda haberin tarzını da belirlemektedir. Haberi yazan, sahip olduğı ideolojiyi haber üzerinden yansıtmak istediğinde, bu ideolojiyle ilgili birtakım öğeleri kullanarak haberin tarzını şekillendirmektedir. Dolayısıyla haberin ikna süreci de bu doğrultuda başlamakta ve haberin söylemi bir tür ikna aracı olarak kullanılmaktadır.³³⁷ Haberlerde vurgulanmaya çalışılan düşünceyi daha inandırıcı kılabilmek adına nasıl bir retorik kullanıldığına dair de 1930'lardaki sekiz milli maç yine kazanılan, berabere kalınan ve kaybedilen maçlar olmak üzere üç grup halinde ele alınacaktır.

Türk milli takımının 1930'lardaki sekiz maçı içerisinde galibiyetle neticelenen tek müsabaka olan 2 Ekim 1931 tarihli Yugoslavya-Türkiye karşılaşmasıyla ilgili verilen haberin retoriğinde, Türk milli takımının, dolayısıyla da Türk milletinin üstünlüğüne okuyucuların ikna edilebilmesi için kullanılan ifadelere geçmeden evvel, bu maçla ilgili ayrıntılı haber metninin *Anadolu Ajansı*'ndan geçildiğini bir kez daha belirtmekte fayda vardır. Yine de incelenen üç gazetede içerisinde *Cumhuriyet*

³³⁶ Akşam Gazetesi, 2 Ağustos 1937, s.8.

³³⁷ Van Dijk, Teun A.; **New Analysis: Case Studies of International and National News in the Press**, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1988. s.88.

gazetesi, diğerlerinden farklı olarak haberin sonuna iki paragraflık bir yorum bölümü eklemiştir. Bunun öncesinde, ajansın geçtiği ve ortak olarak kullanılan metindeki ifadelerle bakılacak olursa ilk dikkat çeken noktalardan biri, Türklerin üstünlüğünü tarafsız bir mercie, yani maçı seyretmekte olan Bulgar seyircilere tasdik ettirmeyi amaçlayan şu ifadelerdir:

“Sahanın etrafını dolduran binlerce halk Yugoslav'lara kaşı bizi tutuyorlar ve şiddetle alkışlıyorlar.

Kendimizi adeta Taksim stadyomunda farzediyoruz.”³³⁸

Bulgarların Yugoslavlara karşı Türkleri desteklemesini gerektirecek o döneme özel bir Bulgaristan-Yugoslavya husumeti veya Bulgaristan-Türkiye dostluğu olmadığına göre burada bu ifadenin objektif bir yaklaşımla kullanılmadığı da açıktır. daha da önemlisi, bu tespit, henüz maçın başlangıcı esnasına dair notlar verilirken yapılmıştır. Dolayısıyla oyun oynandıkça seyircilerin birer sporsever gözüyle daha iyi oynayan taraf lehine tezahürat etmesi gibi bir durumdan bahsetmek için de henüz erkendir. Bu durumda Bulgarların Yugoslavlara karşı Türkleri desteklemesi için geriye kalan yegane sebep, Türklerin doğal bir üstünlüğünün ve çekiciliğinin olmasıdır. Bulgarların Türklere ve Yugoslavlara eşit mesafede olması, yani tarafsız bir konumda bulunması da Türklerin üstünlüğünü pekiştirecek bir unsur olarak düşünülmüştür. Türklerin üstünlüğünün yine Türkler tarafından iddia edilen, sübjektif bir değerlendirme olarak algılanmasının önüne geçebilmek için bu üstünlüğü bir başka yabancıya tasdik ettirme çabasıdır.

Bulgar seyircilerin Türk milli takımına vermekte olduğu destekle ilgili ifadeler, haber metninin ilerleyen bölümlerinde de devam etmektedir. Örneğin maçta Türkiye'yi 1-0 öne geçiren golün aktarıldığı kısımda şöyle bir ifade kullanılmıştır:

³³⁸ Cumhuriyet gazetesi, 3 Ekim 1931, s.4.

“Nihayet 22 inci dakikada Fikret’ten Salahattin’e ondan Eşref’e ondan da Rebii’ye gelen topu sol içimiz temiz bir şutla Sırp ağlarına takarak birinci golümüzü kaydetti. Bu sayı ahali tarafından heyecanla alkışlandı ve alkış sesleri iki dakikadan fazla sürdü.”³³⁹

Maç başındaki vaziyet aktarılırken Türk milli takımını seyircilerin ‘şiddetle’ alkışladığı belirtilmiştir. Golün gelmesinin ardından da seyircinin yaptığı alkışlamalar bu kez ‘heyecanlı’ olarak betimlenmiştir. Daha da önemlisi bu alkışların iki dakika boyunca sürdüğünün belirtilmesidir ki bu bırakın 1930’ları, günümüzde bile bir futbol maçında nadiren görülebilecek uzunlukta bir kutlama süresidir. Dolayısıyla tarafsız cepheden alınan övgülerle ilgili bir kez daha abartılı bir anlatımda bulunduğu söylenebilir. Seyircilerin maç takip ederken gösterdikleri tepkilere dair bir diğer önemli ifade de, daha evvel cümle yapılarıyla ilgili bölümde de alıntılanan şu sözlerdir:

“Evvela Niyazi’nin güzel bir şutunu Sırp beki karşıladı, arkasından Rebii’nin bir akınını hakem ofsait gördü ve ahalinin şiddetli bir protestosu ile karşılandı.”³⁴⁰

Burada hem Bulgar seyircilerin Türk milli takımına vermekte olduğu destek bir defa daha vurgulanmakta, hem de maçın hakeminin Türkiye aleyhine verdiği ofsait kararının da aslında yanlış olduğu ima edilmektedir. Aslında hakem kararlarından mağdur olmak ve buna rağmen maç kazanmak da üstünlüğü dolaylı yoldan ifade eden bir başka unsurdur. Maçın bitişinin ardından yaşananların anlatıldığı kısım da herhalde haber metni içerisinde, Bulgar seyircilerin Türk milli takımı lehine yaptığı tezahüratlarla alakalı en abartılı ifadelerin geçtiği kısımdır:

“Nihayet oyun 2-0 takımımızın galebesile neticelendi. Düdük çalar çalmaz ahali sahaya hücum etti. Çocuklarımızı havaya kaldırarak otomobillerine götürdüler. Sofya şenlik içindedir.”³⁴¹

Öncelikle belirtmek gerekir ki söz konusu Yugoslavya-Türkiye maçı, Sofya’da bir özel turnuva çerçevesinde oynanmış bir maçıdır. Bu turnuvada, ev sahibi ülke Bulgaristan’ın milli takımı da yer almış ve beş gün önce oynanan maçta da Türkiye’yi

³³⁹ A.e.

³⁴⁰ A.e.

³⁴¹ A.e.

5-1 mağlup etmiştir. Yugoslavya-Türkiye maçından birkaç gün sonra da Bulgaristan-Yugoslavya maçı oynanacaktır. Dolayısıyla Bulgarların kendi milli takımlarının da olduğu bir ortamda Türkiye lehine böylesine büyük tezahüratlarda bulunuyor olmaları, mantıkla çelişmektedir. Maç biter bitmez seyircilerin sahaya doluşmaları ve Türk milli takımı futbolcularını havalara kaldırarak otomobillerine yani stadın dışına kadar taşımaları da abartılı bir anlatım tarzı tercih edildiğinin bariz göstergeleridir. Sofya'nın şenlik içinde olduğunun vurgulanmasıysa okuyucuda kutlamaların sadece stat içi ve çevresiyle sınırlı kalmayıp çok daha geniş bir alana yayıldığı izlenimini yaratmaktadır.

Aslında ortada, tarafsız gözle bakan bir sporseverin büyük bir coşkuyla kutlamasını, heyecan duymasını gerektirecek bir durum yoktur. Bilhassa Bulgaristan'ın beş gün evvel Türkiye'yi 5-1 yendiği de göz önünde bulundurulduğunda, maçı seyreden bir Bulgar futbolsever için Türkiye'nin Yugoslavya'yı 2-0 mağlup etmesinin pek bir manası olmayacağı da aşıkardır. Buna rağmen haber metninde Bulgar seyircilerin Türkiye'nin galibiyetinden ötürü duydukları coşkuya ve heyecana atıfta bulunulmasıysa tamamen Türk milletine dışarıdan nasıl büyük bir öykünmeyle ve gıptayla bakıldığını gösterebilmek amacıyla alakalıdır. Sahadaki futbolcular çok iyi oynadıkları için değil, adeta sadece Türk kimliğini taşıdıkları için seyirciler üzerinde hayranlık uyandırmışlardır. Haliyle, okuyucunun Türk milletinin üstünlüğüne ikna edilmesi de dolaylı olarak Bulgar seyircilerin Türk milli takımına gösterdiği bu büyük hürmet üzerinden sağlanmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet gazetesinde, *Anadolu Ajansı*'nın geçtiği haber metnine ek olarak, metnin sonunda verilen yorum kısmı da yine maçın milli hisler açısından taşıdığı önemi ortaya koyan cinstendir:

“CUMHURİYET: Milli takımımızın, Bulgar'lardan iki defa daha kuvvetli olan Yugoslavya milli takımı karşısında kazandığı bu galebe herkesin yüzünü güldürecektir.

Takımımızın, ilk maçta uğradığı hezimetini bu güzel zaferle telafi etmesi çok şayani memnuniyettir. Bulgar takımı karşısında bozuk düzen bir oyun oynamak suretile hakiki

kıymetini gösteremiyen futbolcularımız, dünkü maçta bütün şahsi ihtirasların fevkine çıkararak milli şerefi müdafaa yolunda canlı bir varlık göstermişlerdir.”³⁴²

Yapılan yorumda da görüleceği üzere beş gün evvelki 5-1’lik Bulgaristan yenilgisine hem bir açıklama getirilmeye hem de o yenilginin telafi edildiği izah edilmeye çalışılmaktadır. Yugoslavya’nın Bulgaristan’dan iki defa daha kuvvetli olduğu da bu yüzden belirtilmiştir. Ancak o dönemde Yugoslavların gerçekten de Bulgarlardan çok daha güçlü olduklarına dair net bir veri de bulunmamaktadır. Hatta Yugoslavya-Türkiye maçından iki gün sonra oynanan Bulgaristan-Yugoslavya maçını da Bulgarlar 3-2 kazanmışlardır.³⁴³ Bu bakımdan kaybedilen Bulgaristan’dan iki kat daha güçlü bir takıma karşı kazanıldığı ifadesinin de yine sübjektif bir yorumdan ibaret olduğu görülmektedir.

Bulgar maçında futbolcuların gerçek değerlerini ortaya koyamamalarına sebep olarak bozuk bir düzen içinde oynamalarının gösterilmesi de yine rakibin üstünlüğünün inkarı niteliğinde bir ifadedir. Zira yenilgiye bu şekilde bakarak yenilginin Bulgarların üstünlüğünden kaynaklanması ihtimalinin üstü çizilmiştir. Yenilgi, haberdeki ifadeye göre Türk takımının kendi içindeki hatalardan kaynaklanmıştır. Kazanılan Yugoslavya maçındaysa bu kez doğru bir oyun oynayarak kazandıkları söylenmektedir. Takımın kaybederken kendi hataları nedeniyle kaybedip kazanırken de kendi marifeti nedeniyle kazanıyor olması da bir bakıma karşıdaki rakibin niteliğini önemsiz kılmaktadır. Bu bile aslında Türk milletinin üstünlüğüne yapılan dolaylı bir vurgu olarak yorumlanabilir. Futbolcuların ‘milli şerefi müdafaa yolunda canlı bir varlık’ gösterdiklerinin söylenmesiye çok açık bir biçimde milli maçlara basit bir spor müsabakası gözüyle bakılmadığının ve bu maçlarda alınacak sonuçların bir şeref meselesi olarak görüldüğünün itirafıdır.

1930’lu yıllarda Türk milli takımının oynadığı sekiz maç içerisinde berabere biten tek maç olan 12 Temmuz 1936 tarihli Türkiye-Yugoslavya karşılaşmasının *Cumhuriyet*, *Akşam* ve *Kurun* (Vakit gazetesinin o tarihteki adı) gazetelerindeki

³⁴² A.e.

³⁴³ https://eu-football.info/_match.php?id=5538 (Çevrimiçi), 27.09.2022.

haberlerinin retoriklerinde, cümle yapılarının incelendiği kısımdan da anlaşılacağı üzere, en az maç kadar Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkilerin önemi üzerinde durulmaktadır. Maçın oynandığı tarih, Türkiye'nin Boğazlardaki egemenlik hakkı yolunda en kritik sözleşme olan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasından sadece sekiz gün öncesine işaret etmektedir. Zaten gazetelerin ilk sayfalarında da Montrö'de konuyla ilgili sürmekte olan konferanstan bahseden haberler ön plandadır. Söz konusu sözleşmeyi imzalayacak olan ülkelerin arasında Yugoslavya'nın da bulunduğu düşünülecek olursa, Türkiye-Yugoslavya maçı öncesinde iki ülkenin dostluğuna sürekli atıfta bulunulması daha net anlaşılabilir.

Yugoslavya'ya karşı bu dostane yaklaşım, maç öncesinde General Ali Hikmet ile Yugoslav kafile başkanının karşılıklı konuşmalarında da gayet net bir biçimde kendisini belli etmiştir. Bu kısımla ilgili gerekli alıntılar, cümle yapılarının incelendiği bölümde de aktarılmıştır. Bunun yanı sıra, Yugoslavya'ya karşı olan dostça yaklaşımla alakalı duyulan hassasiyet, maçla ilgili haberlerin, saha içerisinde olup bitenlerle alakalı kısımlarında da kendisini fazlasıyla hissettirmektedir. Bu bakımdan sadece maçıdan önce yetkililerin stadyumda attıkları nutukların çizdiği dostane havanın aktarımıyla sınırlı kalmamıştır ve gazetelerde işlenen birçok milli maçı aksine bu maçıda rakip olan Yugoslavlardan çoğu zaman övgüyle bahsedilmiş ve Yugoslavların birçok yerde deyim yerindeyse haklarının teslim edilmesinde bir sakınca görülmemiştir. Örneğin *Kurun* gazetesindeki maç yazısında, Yugoslavya milli takımına karşı şu şekilde övgülere rastlanmaktadır:

“Fakat bütün bu devrede verebildiğimiz en iyi oyun ne yazık ki bu on dakikada ibaret kaldı. Bundan sonra Yugoslav takımı üstün oynamaya, oyun bizim sahada oynamaya başladı.

İkinci devrede bizim takım umumiyet itibarıyla birinci devreden daha düzgün oynamakla, oyun müsavi cereyan etmekle beraber Yugoslav takımı karşısında teknik bakımından çok sönük kaldı.

Maçıdan çıkardığımız umumi netice şudur: Yugoslav takımı dün bizim futbolculara top alıp vermek, top kontrol etmek, yer tutmak, paslaşmak, hulasa futbol oynamak itibarıyla güzel bir

ders verdi. Buna karşı bizim takım kendi kendini idareden mahrum, kaptansız bir gemi vaziyetinde anca orta bir oyun çıkarabildi.”³⁴⁴

Normalde bir milli maçta Türk basınının genel yaklaşımı Türk milli takımını övmek, rakip takımın kazanımlarını da onların becerisine bağlamak yerine Türk milli takımını oyuncularının birtakım dikkatsizliklerine ve hatalarına bağlamak şeklindeyken, ilgili Yugoslavya maçında, üstelik de karşılaşma berabere bitmesine rağmen Yugoslavların zaman zaman üstün bir oyun ortaya koydukları açıkça dile getirilmiştir. Keza Türk oyuncuların Yugoslavlar karşısında teknik açıdan sönük kaldıklarının vurgulanması da ayrıca dikkat çekmektedir. Bu açık övgülerin muhtemel sebebi de, daha önce de belirtildiği üzere o dönemin siyasi koşulları altında Yugoslavya ile Türkiye arasında yaşanan yakınlaşmadır.

Öte yandan Yugoslav milli takımının Türkiye karşısındaki genel oyununun bu denli övüldüğü, Türkiye’ninse kendi kendini idare etmekten aciz durumda kalan, adeta kaptansız bir şekilde gitmeye çalışan bir gemiye benzetilmesine karşın müsabakanın 3-3’lük eşitlikle sona ermesi, aslında haber dilinde Türk milli takımına karşı da üstü kapalı bir övgüde bulunulduğu şeklinde yorumlanabilir. Zira Yugoslavlar anlatıldığı kadar iyi oynamalarına, Türklerse bir türlü beklenen performansı sahaya yansıtamamalarına rağmen iki taraf da üçer gol kaydetmiş, maç da beraberlikle bitmiştir. Bir bakıma Yugoslavların iyi hali, Türklerin kötü haliyle dengede kalmıştır.

Cumhuriyet gazetesinin haberindeyse Yugoslavya’ya karşı maç sonu değerlendirmelerinin olduğu kısımda yine övgü dolu sözler söylenmiştir fakat bunlar Kurun gazetesindekiler kadar sık ve belirgin değildir:

“Misafirlerimiz, paslaşma, top kapma, yer tutma noktasından bize tefevvüklerini gösterdiler. Fakat bu tefevvuk çok defa bizim çocukların ince oyunları karşısında neticesiz kaldı.

Misafirlerimizin merkez muhacim ve merkez muavinleri dün bilhassa temayüz ettiler. Yan muavinler de çok iyi idiler.”³⁴⁵

³⁴⁴ Kurun gazetesi, 13 Temmuz 1936, s.4.

³⁴⁵ Cumhuriyet gazetesi, 13 Temmuz 1936, s.6.

Dikkat edileceği üzere Yugoslav oyuncuların birtakım yeteneklerini sergilediklerinden bahsedilse de, bunların, Türk oyuncuların ince oyunları karşısında sonuçsuz kaldığı da vurgulanarak burada da asıl övülen taraf Türk milli takımı oyuncuları olmuştur. *Cumhuriyet* gazetesinin haberindeki asıl dikkat çeken noktaysa, hem Türk milli takımı oyuncularının hem de kıymetli misafirler konumundaki Yugoslavların yerilmesinden imtina edilmesi, bunun sonucunda da en ağır eleştirilerden nasibini alan tarafın, maçın hakemi olmasıdır:

“Herkes çocukların oyunları bu şekilde devam ettiği takdirde galibiyetin yüzdeyüz elde edileceğini kat’iyyetle tahmin ederken Yugoslav sağ açığı ofsayd vaziyetinde aldığı topu götürüp Türk kalesine attı.

Macaristanın beynelmilel hakemlerinden geçinen M. Klayn, yan hakemlerinin ikaz yollu mütemadi bayrak sallamalarına ehemmiyet vermiyerek bu pek gayrinizami vaziyetten atılan golü saydı ve Türk takımı 3-2 mağlub vaziyete düştü.

Oyunun sın dakikalarında da Niyazi ceza çizgisi içinde misafir kaleci tarafından tehlikeli bir şekilde kasden yaralandı.

Ofsayd vaziyetinde olduğu halde aleyhimizdeki üçüncü golü sayan hakem bu hareketi hiç te layık olduğu bir şekilde yani penaltı vererek cezalandırmadı.”³⁴⁶

Görüldüğü üzere Yugoslavya’nın attığı üçüncü golün tamamen hakemin hatalı bir kararı nedeniyle geçerli sayıldığı, aslen bu golün ofsayt nedeniyle iptal edilmesi gerektiği defaatle vurgulanmaktadır. Gol iptal edilmiş olsaydı galibiyetin yüzde yüz gerçekleşeceğinin söylenmesi, üstelik bunun kişisel bir görüş değil de maçı seyredenlerin genel görüşüymüş gibi sunulması da hakemle ilgili olumsuz yargının pekiştirilmesi yönünde kullanılan ifadelerdir. Haberde belirtilenlere göre maçın sonlarında Türkiye lehine verilebilecek bir de penaltı es geçilmiştir. Bu pozisyonla ilgili de hakemin ofsayttan atılan Yugoslavya golünü vermesine rağmen penaltıyı

³⁴⁶ A.e.

vermediği belirtilerek okuyucuda hakemin taraflı veya beceriksiz olduğu algısı yaratılmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet gazetesinde ayrıca maçın ardından Yugoslavya kafilesine o akşam verilen yemekle ilgili de “Dün geceki ziyafet” ara başlığı altında bir haber girilmiştir ve bu haber de iki ülke arasındaki siyasi yakınlaşmanın önemini okurlara sunan bir niteliktedir:

“Türk Spor Kurumu tarafından dün gece muhterem misafirlerimiz şerefine Park Otelde bir ziyafet verilmiştir. Ziyafette spor teşkilatı erkanı, milli takım oyuncularını ve diğer bazı davetliler bulunmuşlardır. Ziyafet çok samimi bir hava içinde geçmiştir.

Ziyafette Türk Spor Kurumu ikinci reisi Beyazıd meb’usu Halid Bayrak şu nutku söylemiştir: -Dost ve müttefik Yugoslavyanın kıymetli sporcularını, aziz arkadaşlar!

Dost ve müttefik milletin spor sahasında dünkü ve bugünkü yaptıkları temas iki milletin kardeşliğini tarsin eden yeni bir vesile olmuştur. Yugoslav-Türk dostluğunun talihi neticesi olarak her iki maçın da berabere neticelenmiş olmasını ayrıca mes’ud bir hadise telakki ediyorum. Bu maçlarda iki milletin gençliği kendilerine has, yüksek enerji, azim ve spor ruhunu muvaffakiyetle tecelli ettirmişlerdir. Bu gibi spor temaslarının daha sık olmasını ve aradaki sarsılmaz dostluğu büsbütün kuvvetlendirmesini temenni ederiz.

Büyük şefimiz Atatürkle aziz Yugoslav milletin sevgili Kralı Samajeste Piyerin ve Krallık Naibi Son Altes Prens Polun ve güzide Yugoslav milletin saadet, refah ve şerefine kadehimi kaldırıyorum.

Halid Bayrağın bu çok alkışlanan nutkuna, Yugoslav kafilesi reisi de heyecanlı bir nutukla cevap vermiş, iki millet arasındaki samimi dostluğu tebarüz ettirerek Yugoslav ve Türk gençlerinin yalnız spor sahasında değil, her sahada elbirliği edeceklerini söyleyerek Atatürkün, Türk milletin refah ve saadeti şerefine kadehini kaldırmıştır.³⁴⁷

Türkiye ile Yugoslavya arasındaki müttefikliğin önemini Halid Bayrak’ın verdiği söylevdeki hemen hemen her ifade tasdiklemektedir. Söyleve bakılacak olursa iki ülke sporcuları arasında, incelenen maç haricinde resmi kayıtlara geçmeyen bir

³⁴⁷ A.e.

müsabaka daha yapıldığı ve bunun da yine beraberlikle sonuçlandığı görülmektedir. Bayrak'ın iki maçın da berabere bitmesini Türk-Yugoslav dostluğu adına “mesut bir hadise” olarak nitelendirmesi de Yugoslav kafilesinin ziyaretinin sportif amaçtan ziyade politik bir amaç taşıdığını göz önüne sermektedir ve bu sayede Türk toplumunda Yugoslavlara karşı hayli olumlu bir algı yaratılmaya çalışıldığı da söylenebilir.

Halid Bayrak'ın sözlerindeki, Türklerin Yugoslavlara karşı beslediği tasvir edilen olumlu hislerin karşılıksız olmadığına gösterilmesi için de Yugoslav kafilesi reisinin buna paralel ifadeler içeren sözlerinin bir özetine de yer verilmiştir. Her iki konuşmacının kadehlerini kaldırırken başta Atatürk'ün adını anmaları da, Atatürk'ün Türk milletine adeta kimliğini veren ne denli güçlü bir figür olduğunu ortaya koymaktadır.

Akşam gazetesinin maç yazısında da yine karşılaşmanın mümkün olduğunca objektif bir dille yazıldığı ve Yugoslavya'nın oyununun yeri geldiğinde övüldüğü gözlerden kaçmamaktadır. Gazetede bu hususta öne çıkan ifadeler şunlardır:

“Yugoslavların bu devrelerde bizden çok üstün, hakim ve şuurlu bir oyun oynadıklarını itiraf etmek lazımdır. İlk dakikalarda takımımızın şuurlu ve güzel paslı oyunundan artık eser kalmamıştı.

YUGOSLAVYA 2 – TÜRKİYE 1

Yugoslavlar, bu güzel çalışmalarının mükafatını 35 inci dakikada iktitaf ettiler. Yugoslav merkez muhacimi, sağ açığının yerinde bir pasını, plase bir şütle sağ köşeden kalemize tıktı. Yugoslavya 2 – Türkiye 1.

Yugoslavlar, bu golden sonra da üstün oyunlarına devam ettiler. Fikret, müstesna olmak üzere hücum hattımız çok durgun, Gündüz, arkadaşlarına bir türlü pas tevzi edemiyordu.”³⁴⁸

³⁴⁸ *Akşam* gazetesi, 13 Temmuz 1939, s.4.

Bununla birlikte *Akşam* gazetesinin haberinde de maçla ilgili negatif unsur olarak hakem hataları üzerinde durulmuştur:

“Takımımız, ikinci devreye de aynı kadro ile başladı.

Beşinci dakikada Macar hakemi, yanlış ofsayt yüzünden Gündüzün golle neticelenecek bir akınını durdurdu.

Onuncu dakikada Niyazinin ortaladığı topu, Yugoslav sol beki elile tuttu. Bu, muhakkak bir penaltı idi. Fakat hakem bu penaltıyı vermedi. Oyun çok seri ve heyecanlı.

YUGOSLAVYA 3 – TÜRKİYE 2

12 inci dakikada Yugoslavlar, ofsayttan üçüncü gollerini yaptılar. Gol şöyle oldu: Yugoslav sağ açığı ofsayt vaziyette topu aldı, iki yan hakemi, bayrak kaldırdıkları halde hakem nazarı itibare almadı. O da topu sürerek plase bir şütle üçüncü golü yaptı. Yugoslavya 3 – Türkiye 2.”³⁴⁹

Yugoslavya’nın attığı üçüncü golün, yan hakemlerin ikazlarına rağmen orta hakem tarafından ofsayt olarak değerlendirilmediği iddiası, *Cumhuriyet*’in haberinde olduğu gibi *Akşam*’ın haberinde de yer almaktadır. Hatta *Kurun* gazetesinde de bu golle ilgili yine benzer ifadeler kullanılmıştır:

“15 inci dakikada yine böyle bir vaziyet oldu ve bariz derecede ofsayd vaziyetinde bulunan sağaçıkları bizim Hüsnüyü peşine takarak kaleye kadar dayandı ve üçüncü sayıyı çıkardı. Yan hakemin bayrak sallamasına rağmen hakem bir ofsayd vaziyeti görmemiş olacak ki sayıyı kabul etti.”³⁵⁰

Öte yandan üç gazete bu ofsayttan atılan gol konusunda hemfikir görünse de *Cumhuriyet* gazetesinde sert bir faul yapılmasından, *Akşam* gazetesindeyse elle oynamadan kaynaklı iki ayrı penaltı pozisyonundan bahsedilmekte ve bunların da hakem tarafından es geçildiği belirtilmektedir. İki gazetenin farklı iki penaltı

³⁴⁹ A.e.

³⁵⁰ Kurun gazetesi, 13 Temmuz 1939, s.4.

yorumunda bulunması, üçüncü gazeteninse haberinde bu pozisyonlara yer vermemesiye hakem eleştirilerinin abartılı olabileceği konusundaki şüpheleri arttırmaktadır. Dolayısıyla siyasi nedenlerden ötürü iki ülke arasındaki dostluğa odaklanılan ve bu yüzden de Yugoslavya takımına herhangi bir negatif unsur atfetmekten kaçınılan haber retoriğinde negatif unsurların özellikle hakeme yansıtılmış olma ihtimali de güç kazanmaktadır.

Türk milli takımının 1930'larda oynadığı sekiz maçtan mağlubiyetle neticelenen altı tanesinde de genellikle takımın yetersizliğinden ziyade bazen futbolcuların bireysel hatalarına, bazen hatalı hakem kararlarına değinilmektedir, rakiplerin üstünlüğünden bahsedilme hususundaysa çekimser kalınmaktadır. Örneğin söz konusu maçların ilki olan ve 27 Eylül 1931'de Sofya'da oynanıp rakip takımın 5-1'lik galibiyetiyle sonuçlanan Bulgaristan-Türkiye karşılaşmasında Bulgarların farkı açtığı ikinci yarıyla ilgili yazılan ayrıntılar, hep milli takım futbolcularının bireysel hatalarına odaklanmaktadır. İlgili haber metninin, tıpkı daha önce incelenen ve bu maçtan beş gün sonra yine Sofya'da oynanan Yugoslavya-Türkiye karşılaşmasında olduğu gibi *Anadolu Ajansı* tarafından üç gazeteye de aynı şekilde geçildiğini de ayrıca belirtmek gerekmektedir:

“31 inci dakikada 25 metreden atılan bir şutu kalecimiz ellerinin arasından kaçırarak dördüncü golün olmasına sebep oldu. Artık kazanmak imkanı kalmamıştı. Buna rağmen gene şahsi oynuyoruz. 32 inci dakikada Niyazi'yi hatalı tevkif ettiğinden hakem penaltı cezası verdi, Burhan bunu da atamadı.”³⁵¹

Maçla ilgili verilen gelişmelerin ardındansa, haberde dikkat çekici bir ayrıntıya yer verilmektedir, bu da, karşılaşmanın hakeminin, müsabaka hakkındaki görüşleridir:

“Oyundan sonra maç idare eden hakem M. İvancit bana: ‘Çok şahsi oynadınız, bu kadar diribling dünyada görmedim, sizin ikinci maçınızı idare ediyorum. Üç sene evvel Zagreb'te Yugoslavya'ya karşı talihsizlikten kaybettinizdi. Ben o hatıraya istinaden Bulgarlara

³⁵¹ Cumhuriyet gazetesi, 28 Eylül 1931, s.2.

muhtakak kazanacağınızı tahmin ediyordum. Ŗut atanlara pas verilmedi fazla lüzumsuz kombinezon yaptınız' dedi."³⁵²

Maçın hakeminin, yani sahadaki en tarafsız merciin ağızından bu ifadelerin aktarılması gayet anlamlıdır. Türk milli takımının aslında gayet yetenekli oyuncularından oluştuğı fakat bu bireylerin arasında bir organizasyon, bir birliktelik sağlanamadığı için mağlubiyetin geldiğı fikri, adeta hakemin söylediğı bu sözlerle okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır. Üç yıl önce kaybedilen maça atıfta bulunulması ve o maçın da talihsizlikten kaybedildiğinin vurgulanması da bu görüşü pekiştirir niteliktedir.

Haberin son bölümündeysen, Bulgarlara bu maçın kaybedilmesine rağmen onlara karşı futbolda geçmişten gelen bir üstünlüğün bulunduğı da ima edilmeye çalışılmıştır:

"Bulgarlar dört milli maçımızdan ilk defa olarak beşincisinde muvaffak olduklarından çok memnundurlar."³⁵³

Her ne kadar cümlede biraz düşüklük olsa da aktarılmak istenen husus, o güne dek Bulgaristan'ın Türkiye ile yaptığı maçlarda galip gelemediğidir. Verilen sayılarda biraz kafa karışıklığı yaşanmışsa da resmi kayıtlara bakıldığında gerçekten de iki milli takım arasında bu maçtan önce üç milli maç oynandığı ve bunların ikisini Türkiye'nin kazanırken birinde de beraberlik sonucunun ortaya çıktığı görölmektedir. Haberde de bu gerçeğe atıfta bulunularak Bulgaristan'ın aslında Türkiye'ye karşı bir üstünlüğü bulunmadığı, ilk defa böyle bir galibiyet aldıkları ve bundan dolayı da Bulgarların çok sevindiğı vurgulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca haberin son cümlesi de, Türk milli takımının Bulgarlar tarafından bile beklenmeyen bir yenilgi aldığını gösterme çabası içindedir:

"Futbolümüzün bu mağlubiyeti burada hayretler bıraktı."³⁵⁴

³⁵² A.e.

³⁵³ A.e.

³⁵⁴ A.e.

Türk milli takımının 1930’larda mağlubiyetle neticelenen ikinci karşılaşmasıysa 17 Nisan 1932’de İstanbul’da Macaristan ile oynanan bir özel maçıdır. Bu maç, bayram dönemine denk geldiği için o tarihte *Cumhuriyet*, *Akşam* ve *Vakit* gazeteleri yayınlanmamış, bunların yerineyse Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından bayrama özel çıkartılan Hilaliahmer gazetesi yayınlanmıştır. Bu gazetede de maçla ilgili geçilen haberde Macarların oyunda üstün olduğu belirtilmekten çekinilmiş ve mağlubiyetin sebebi olarak da biraz bireysel hatalar ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Gazetenin ön sayfasında geçilen haber özeti şu şekildedir:

“Milli Takımımız dün Macar Milli Takımı karşısında ilk oyununu oynadı. Karilerimize esefle haber veriyoruz ki dünkü ilk müsabakayı küçük bir farkla kaybettik ve yenildik. Bizim bir golümüze karşı Macar takımı iki gol atmak suretile galip çıktı. Dünkü maçta ilk devrede hakimiyeti sonuna kadar muhafaza ettik ve bu devreyi (0-0) bitirdik. Fakat ikinci devrede Hüsünün bir hatası yüzünden hakem penaltı cezası verdi ve Macarlar bu cezayı gol ile kazandılar.

Müteakiben oyun hararetini muhafaza etmekle beraber Macar orta muhacimi takım lehine bir gol daha kazandı. Bu arada bizim takımdan Salahattin muvaffakiyetli bir hücumdan sonra yegane golümüzü attı.”³⁵⁵

Alınan yenilgiye karşın haberde maçın ilk yarısında milli takımın oyunun hakimiyetini sonuna kadar muhafaza ettiğini vurgulanması dikkat çekicidir. Keza bir oyuncunun (Hüsni) hatası sonucunda penaltıdan yenilen golün ardından da oyunun hararetinin muhafaza edildiği belirtilmiştir. Ancak buna karşın Macarların ikinci golü nasıl ve neden bulduklarına dair bir açıklama getirilmemiştir. Türk milli takımının maçtaki tek golününse ‘muvaffakiyetli’ bir hücum neticesinde geldiğinin yazılması da basının yenilgi halinde dahi milli takıma biçilebilecek bir övgü payı bulabildiğinin bir göstergesidir.

Türk milli takımı bu karşılaşmadan beş gün sonra Macaristan ile bir maç daha yapmış ve bu kez rakibine 4-1 mağlup olmuştur. Bu sefer daha farklı bir skorla mağlup

³⁵⁵ Hilaliahmer gazetesi, 18 Nisan 1932, s.1.

olunması nedeniyle müsabaka gazetelere adeta bir matem havasında yansıtılmıştır. *Cumhuriyet* gazetesi, ilk sayfasında “Elim bir netice: Milli takım 4-1 yenildi!”³⁵⁶ manşetiyle duyurduğu haberin girişinde alınan mağlubiyetten duyulan üzüntüyü şu sözlerle dile getirmeye çalışmıştır:

“İlk maçta Macar’lar 1-2 galip geldiklerine göre intikam maçında bizim, birinci maçın intikamını almamız lazım geliyordu. Halbuki, Macar takımı birinci maçın neticesini kendisi için pek hafif bulmuş olmalıdır ki, bu defa daha büyük bir sayı farkile, 1-4 gibi kat’i bir netice ile bizden intikam aldı.

Milli takımımızın dünkü mağlubiyeti çok acıklı olmuş, oyunun son dakikalarına doğru büyük bir bozgunluğa uğraması, stadyomu dolduran altı bin kişinin kalplerini sızlatmıştır.”³⁵⁷

Bu sözler, aslında milli maçlara toplum nezdinde o dönemlerde bile ne denli büyük anlamlar atfedildiğini göstermektedir. Öyle ki alınan ağır bir yenilginin maçı izleyenlerde yarattığı hüznün anlatılması için “kalplerin sızlaması” gibi ağdalı bir ifadeye başvurulmuştur. Öte yandan yenilgilerin Türk milli takımının herhangi bir yetersizliği veya acizyetinden kaynaklanmadığını gösterme çabası bu haberin de yorum kısmında mevcuttur ve bu kez de yenilginin sebebi, hatta başka bir ifadeyle bahanesi olarak milli futbol takımının kendine has bir oyun anlayışı yerine Batı mukalliti denebilecek bir oyun anlayışında ısrarcı olması gösterilmiştir. Bu kısım ile ilgili alıntılar, cümle yapılarının incelendiği bölümde verilmiştir.

4.4. Bulguların Değerlendirilmesi ve Tartışma

Çalışmanın sonuna gelinirken elde edilen bulgular tekrardan gözden geçirildiğinde, yapılan araştırmada, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonraki ilk yılları içerisinde (1930’ların sonuna dek) milli takımın, yeni oluşturulmakta olan milli kimliğin sembollerinden biri olarak görülmeye başlandığı ve bunun, milli maçlarla ilgili çıkan gazete haberlerindeki dile yansıdığı gözlemlenmiştir.

³⁵⁶ Cumhuriyet gazetesi, 23 Nisan 1932, s.1.

³⁵⁷ A.e.

Bu husustaki örnekler içerisinde belki de en çarpıcı olanı, milli takımın 22 Haziran 1924 tarihinde, günümüzde Estonya'nın başkenti olan Tallinn'de, Letonya'ya karşı oynadığı maçla ilgili ertesi gün *Cumhuriyet* gazetesinde yapılmış haberdır. İngiltere Kralı ile Rus Çarı arasında bu maçtan 16 yıl evvel aynı şehirde (o zamanki adıyla Reval) yapılan ve neticesinde 'hasta adam' olarak tanımlanan Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcudiyetini tamamen sonlandırmaya yönelik bir işbirliğine gitme hususunda fikir alışverişinde bulundukları görüşmeye ithafen 'Reval'in intikamının alındığının' söylenmesi, bir futbol maçının milliyetçi bir diskur üzerinden çok alakasız bir konuya bile bağlanabildiğini göz önüne sermektedir. Zira maç, Estonya'nın başkentinde oynanmıştır, rakip Letonya'dır ve bu iki ülke de o tarihte bağımsız iki ülke konumundadır. Kaldı ki Çarlık Rusyası da çoktan yıkılmıştır (Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı gibi). Dolayısıyla milli takımın Letonya ile yaptığı bir maçın İngiltere ve Çarlık Rusyası arasındaki Osmanlı İmparatorluğu aleyhtarı bir görüşmeyle, söz konusu görüşmenin intikamını alacak kadar ilişkilendirilmesi, ilk bakışta son derece zorlama bir yaklaşımdır.

Tabii milliyetçi ideoloji de aslında tam da böyle bir zeminde etkisini göstermektedir. Bu noktada öncelikle ideoloji kavramı hakkında Marx tarafından yapılan 'camera obscura' metaforu hatırlanacak olursa Marx, ideolojinin gerçekliği tıpkı bir camera obscura'daki gibi başaşağı çevirerek göstermeye yaradığını öne sürmüştür. Dolayısıyla normalde herhangi bir husumet unsuru içermesi beklenmeyen bir milli maçtan, sırf maçın oynandığı şehirde 16 yıl evvel yapılmış olan bir görüşmeye ithafen intikam söylemleri üretilmesi de ideolojinin gerçeklikleri nasıl tersine çevirebildiğine dair bir örnek olarak da gösterilebilir.

Marx'tan ve Marksist bakış açısından bahis açılmışken, Marksizmin temelini oluşturan 'sınıf' fikrini de bir kez daha anımsatmakta fayda vardır. Marx'a göre toplumların şekillenmesinin temelinde üretim ilişkileri yatmaktadır. Bu faaliyetlerde de bireylerin üretim araçlarına karşı olan pozisyonları, onların ait oldukları sınıfları tayin etmektedir. Dolayısıyla üretim araçlarını özel mülkiyeti altında tutanlar toplumun hakim sınıfını oluştururken (feodal toplumlarda derebeyleri, sanayi toplumlarında da burjuvazi gibi), üretim araçlarını kullanıp üretimi birinci elden

gerçekleştirenlerse (feodal toplumlar da serfler, sanayi toplumlarında da proletarya gibi) toplumun tâbî sınıfını meydana getirmektedir. Sınıfsaf bu eşitsizliğin ortadan kalması içinse öncelikle tâbî sınıfa mensup olanların, sınıfsal konumlarının ve uğradıkları sömürünün bilincine varması gerekmektedir. Tabii hakim sınıf da bu doğrultuda, tâbî sınıftakilerin o bilince ulaşmaması için çeşitli metotlara başvurmakta ve ideolojiler de bunlar içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Milliyetçilik ideolojisi bu anlamda hakim sınıfların iktidarlarını pekiştirme ve sürekli kılımları açısından hayli önemlidir zira bu sayede milli kimlik, sınıfsal kimliğin önüne konulmakta, hatta sınıfsal kimliğin farkına varılmasını dahi güçleştirmektedir.

Marksist yaklaşımın sonrasında ayrıca konuyla ilgili Michael Billig'in 'banal milliyetçilik' tanımlamasına da atıfta bulunulabilir. Billig, milliyetçiliğin en önemli özelliklerinden birinin, milli sembolleri, ilgili milletin mensuplarına kanıksatması olduğunu söylemektedir. Mevzubahis semboller, gündelik hayatta sürekli insanların karşısına çıkarılmakta ve böylece o insanların nazarında normalleştirilmektedir. Ayrıca Billig, milletlerden oluşan bir dünyanın insanlara doğal olarak gösterildiğini ve bu sayede insanların, milletlerin olmadığı bir dünyayı tahayyül edemeyecek noktaya geldiğini de belirtmiştir. Bu bakımdan milliyetçiliğin inşası süreci içindeki kilit unsurlardan biri de kendisinden önceki geçmişi unutturması, milletlerin ve milli kimliklerin ezeli ve ebedi olduğu algısını yaratmasıdır.

Bu bilgiler ışığında milli takımın oynadığı sıradan bir maç ile 16 yıl önceki siyasi bir görüşme arasında bağlantı kurulacak düzeyde bir haber yapılmasının, Billig'in önermelerini tasdik ettiği de öne sürülebilir. Şöyle ki, milli sembollerin kanıksanması üzerinden bakılacak olursa, milli futbol takımının bir milli sembol haline gelmesi ve bunun kanıksanması amaçlanıyorsa, sadece Reval'de oynanan bir maç üzerinden Reval görüşmelerinin intikamının alındığının ifade edilmesi, bu strateji açısından doğru bir hamledir. Zira böylece Türk milli futbol takımının Türk milleti için yeşil sahalarda sınırlandırılmayacak bir maneviyatı olduğu algısı yaratılabilir. İlk bakışta Estonya'nın başkenti Reval'de, Letonya ile Türkiye'nin oynadıkları bir milli maç ile 16 yıl evvel aynı şehirde İngiltere Kralı ve Rus Çarı'nın yaptıkları bir görüşme arasında bir bağlantı yakalamak biraz zorlama gibi görülebilir. Fakat mesajın iletildiği

kitleler bunu kabul etmeye başladığı andan itibaren artık milli takımı sadece sahada spor yapan 11 futbolcudan ibaret görmeyecek, bu futbolcuları, milletlerinin şereflerini her alanda müdafaa etmeye hazır birer nefer olarak tahayyül edebileceklerdir.

Buna ilaveten, atıfta bulunulan Reval görüşmelerinin 16 yıl evvel yapılması ve Osmanlı İmparatorluğu'nu hedef alması da önemlidir. Çünkü bu sayede de mevcut Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olduğu mesajı verilmektedir. Dahası, bu sayede, yeni oluşturulmakta olan 'Türk milleti' mefhumunun Türkiye Cumhuriyeti'nden evvel Osmanlı İmparatorluğu'nda da aynı şekilde yer aldığı fikri de kitlelere aşılacaktır. Bu da Billig'in işaret ettiği 'milletlerin ve milli kimliklerin ezeli ve ebedi olduğu algısının oluşturulması' fikrine paraleldir.

Araştırmanın yapıldığı onar yıllık iki periyot olan 1920'ler ve 1930'lardaki haberlerin söylemsel nitelikleri mukayese edildiğindeyse bu dönemleri bir diğerinden farklılaştıracak türden belirgin bir farklılaşma göze çarpmamaktadır. Bunun muhtemel sebebiyse, 1920'lerde de, 1930'larda da ülkenin tek parti yönetimi altında olması ve bu süre zarfında da iktidarın ideolojik yapılanmasında milliyetçiliğin sahip ağırlıkta bir değişiklik yaşanmamasıdır. Eğer ki 1920'lerdeki Türkiye Cumhuriyeti ile 1930'lardaki Türkiye Cumhuriyeti farklı iki iktidara veya milliyetçiliğe dair farklı yaklaşımlara sahne olsaydı, haber dillerinde bu doğrultuda oluşabilecek farklılıklar da gözle daha kolay görülür cinsten olabilirdi.

Araştırmaya konu olan üç gazetenin milli maçlara sayfalarında verdikleri yerler ve milli maç haberlerinde kullandıkları diller de birbirleriyle büyük benzerlikler içerisindedir. Bunun muhtemel temel sebebi de *Vakit* ve *Akşam* gazeteleriyle *Cumhuriyet* gazetesinin öncülü olan *Yeni Gün* gazetesinin milli mücadele döneminde İstanbul değil, Ankara hükümetinden yana tavır almalarıdır. Bu sayede üç gazete, *Cumhuriyet*'in ilanı ve bunun devamında da iktidara ve onun politikalarına yakın olmuşlardır. Dolayısıyla resmi ideolojinin benimsediği milliyetçi yaklaşım, üç gazetenin sayfalarına da birbirlerine yakın ölçüde aksetmiştir.

Araştırmaya konu olan dönemdeki milli maçların, neticelerine göre (galibiyet-beraberlik-mağlubiyet) ayrı ayrı değerlendirildiği durumdaysa görülen en belirgin farklılık, galibiyetle sonuçlanan maçlarda bu durum doğrudan doğruya milli takım oyuncularının maharetine bağlanırken, mağlubiyetle sonuçlanan karşılaşmalardaysa genellikle buna dair hafifletici bir sebep aranmaya çalışılmasıdır. Bu kimi zaman milli takımın aleyhine haksız bir biçimde tezahür etmiş hakem kararları olurken kimi zaman da Türkiye Futbol Federasyonu yönetiminin birtakım beceriksizlikleri olarak yansıtılmıştır. Böylesi bir yaklaşımda bulunulmasının sebebi de milli bir sembol olarak tasarlanmaya çalışılan milli takımın üzerine mümkün olduğunda olumlu nitelikleri ilıştirmek, olumsuz nitelikleriyse aynı ölçüde takımın üzerinden uzaklaştırmaktır.

Yapılan tüm bu incelemeler doğrultusunda da, çalışma öncesinde belirlenen hipotez (Milli kimliğin inşa edilmesi için her türlü sembole ihtiyaç duyulan Cumhuriyet'in ilk yıllarında uluslararası futbol müsabakaları ve milli takımın kendisi Türk milli kimliğinin temsil edildiği alanlardan biri olarak görölmeye başlanmıştır. Bu durum ulusal basında yer alan futbol haberlerinde kullanılan dil ve söyleme milliyetçi duygu ve ifadeler olarak yansımıştır.) doğrultusunda yapılan bu alan araştırması neticesinde de milli takımın bir milli sembol olarak algılanması doğrultusunda mevzubahis haberlerde milliyetçi unsurların kullanıldığı ortaya konulmuştur.

Öte yandan haberlerde kullanılan dilin, bu hususta günümüzdeki spor sayfalarında rastladığımız dil kadar sert ve hamasete dayalı olmaması, bunun yerine daha naif denilebilecek bir dil kullanılmış olması da dikkatlerden kaçmamaktadır. Bunun muhtemel sebebi olarak da Türkiye'de milliyetçiliğin Avrupa'dakine kıyasla daha geç gelişmeye başlaması ve henüz Avrupa'daki kadar uç bir seviyeye erişmemesi gösterilebilir.

Hatırlanacağı üzere Avrupa'da milliyetçilik akımları 19. yüzyıl başlarından itibaren güçlenmeye başlamış, 20. yüzyılın başlarına gelindiğindeyse birçok ülkede baskın ideolojiyi tayin edecek noktaya gelmişlerdir. 20. yüzyılın başında dünya siyasetindeki en önemli gelişme sayılabilecek I. Dünya Savaşı bu akımların büyük etkisi neticesinde patlak vermiş, savaşın sonrasındaysa özellikle savaştan yenilgiyle

ayrılan ÷lkelerde (başta Almanya) milliyetçilik çok daha fazla güç kazanmış, bunun doğal bir sonucu olarak da 21 yıllık bir aranın ardından II. Dünya Savaşı başlamıştır. Türkiye’deyse milliyetçilik fikri, Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılma döneminde Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirlerinden daha sonra gelişmeye başlamıştır ve milliyetçiliğın anca 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanıyla birlikte hakim ideolojiye dönüşecek potansiyele eriştiğı söylenebilir. Dolayısıyla milliyetçilik fikrinin gelişimi açısından Avrupa ile Türkiye arasında yaklaşık bir asırlık bir zaman farkı bulunmaktadır. Bu farkın, milliyetçi söylemlerin üretilmesi aşamasında kendini göstermesi de hayli doğaldır.

SONUÇ

Antik çağlardan itibaren insanların çok çeşitli ayaktopu oyunları oynadığının ortaya çıkarılması 19. yüzyıl ortalarında Britanya’da kurallı bir spor olarak ortaya çıkmasından yüzlerce yıl evvel bile geniş halk kitlelerinin ayaktopu oyunlarına karşı önemli bir ilgisi olduğuna kanıt niteliğindedir. Üstelik bu ilkel ayaktopu oyunları dünyanın birçok farklı köşesinde çeşitli şekillerde oynanmıştır. Haliyle bu durum, modern futbolun, icat edilişinden kısa bir süre sonra dünyaya yayılıp büyük bir popülerite kazanmasının temelinde yatan önemli unsurlardan biri olmuştur.

Futbolun günümüzde dünya genelinde en yüksek popüleriteye sahip spor olduğu düşünülmektedir. Oyunun sayıları milyarı aşan bir izleyici kitlesine ulaşmış olmasıysa aslında onun artık basit bir spor türünden çok daha farklı niteliklere bürünmesine de yol açmıştır. Zira futbol, bu büyük izleyici kitlesinden ötürü, dünya çapında kitlesel bir etki yaratabilecek kadar önemli bir gücü de ele geçirmiştir.

18. yüzyılın sonlarında Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız Devrimi gibi büyük siyasi olayların da etkisiyle doğan ve kısa sürede güçlenerek 19. yüzyılın geneliyle 20. yüzyılın ilk yarısında dünya üzerindeki en önemli siyasal ideolojilerden birine dönüşen milliyetçilik de genellikle bir ülkedeki vatandaşların büyük bir çoğunluğunu ortak bir ülkü çevresinde toplamayı hedeflemektedir ve adından da anlaşılacağı üzere bunun temelinde ‘millet olma’ fikri yatmaktadır. Bu fikrin, bireylerin zihinlerine yerleştirilebilmesi için de milli niteliğe haiz olarak kabul edilen çok çeşitli semboller kullanılabilmektedir.

Futbolun çok geniş halk kitlelerine ulaşabilen ve onlar üzerinde bir etki alanı da oluşturabilen bir potansiyelinin bulunması, söz konusu kitleleri ortak bir ülkü etrafında kenetlemeyi amaçlayan milliyetçi akımlar adına da iştah kabartıcı bir unsurdur. Zira bu gibi akımlar, hedef kitlelerine ulaştırmayı amaçladıkları milliyetçi sembolleri onlara yansıtabilmek için belli alanlara ihtiyaç duymaktadırlar ve futbol da söz konusu potansiyeli sayesinde bu alanlardan biri olabilecektir.

Milliyetçilik akımının en güçlü olduğu dönem diyebileceğimiz 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında en önemli kitle iletişim araçlarının başındaysa yazılı basın gelmektedir. Yazılı basın, milliyetçilik akımının en güçlü olduğu dönemde kitle iletişiminde en büyük ve önemli bir yer tuttuğu da daha net görülebilmektedir. Dolayısıyla söz konusu dönemde milliyetçi ideolojinin, kendi milli sembollerini halka gösterebilmek adına futbolu kullanmasındaki en kritik noktalardan biri de yazılı basında yer alan futbol haberleri ve bu haberlerdeki dil kullanımı olmuştur.

Mevcut çalışmanın amacı, kendisi bizzat milliyetçilik fikriyatının önemli bir etkisi neticesinde kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde, oluşturulmuş yeni milli kimliğin sıradan vatandaşlara benimsetilmesi çerçevesinde gündelik hayata yansıtıldığı ön kabulüyle, bu vatandaşların önemli eğlence alanlarından biri olan futbola milliyetçilik etkisinin nasıl yansıtıldığını görmektir. Bunun inceleneceği alan olarak da ulusal basında milli takımın maçlarıyla ilgili çıkan haberler seçilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü, “Futbolun Ortaya Çıkışı ve Kurumsallaşması” başlığı altındadır. Bölümde öncelikle futbolun modern bir spor türü olarak 19. yüzyıldaki ortaya çıkışı incelenmiştir. Bu noktada da ilk olarak futbolun öncülü olarak görülebilecek çeşitli ayaktopu oyunlarının tarihçelerine kısaca bakılmıştır. Bundaki amaç da, futbol benzeri oyunların insanların sosyal yaşantılarında ne denli eskilere dayanıp dayanmadığını görmektir. Çıkan sonuç ise, özellikle Britanya’da Orta Çağ döneminden beri ayaktopu oyunlarının oynanmakta olduğunu ve kitlelerin bu oyunlara büyük merak duyduğunu göstermektedir. Britanya haricinde de dünyanın birçok farklı bölgesinde eski çağlardan itibaren ayaktopu oyunlarının oynandığına dair bulgular mevcuttur. Dolayısıyla modern futbolun dünya genelinde popülarite kazanabilmesi için bu bakımdan çok uygun bir zemine sahip olduğu da görülmektedir. Nitekim 19. yüzyıl ortalarında Britanya’da modern futbolun icat edilmesi sonrasında da bu spor dünyanın birçok yerine kısa süre içinde yayılmıştır.

Birinci bölümün son kısmındaysa futbolun ideolojik boyutu ele alınmıştır. Bu doğrultuda da, çalışmanın giriş bölümünde değinilen ideoloji kavramının genel

tanımlarından hareketle futbolun toplumsal ve ekonomik yapıları değerlendirmiş ve bu yapıların ideoloji kavramıyla ilişkilendirilmesi özellikle Marksien ve Gramscien bakış açıları çerçevesinde ele alınmıştır. Futbolun geçirdiği evrimin, özellikle profesyonelliğin başlamasıyla birlikte tam bir kapitalistleşme süreci olduğu, futbol bu yapıya evrildikçe ortaya çıkan görünümünün de Althusserci literatürde oyunun bir ideolojik aygıt olarak tanımlanmasına yol açtığı sonucuna da varılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünün başlığıysa “Milliyetçilik İdeolojisi Ve Milliyetçilik Akımlarının Gelişimi” olarak konulmuştur. Bu bölümde de ağırlıklı olarak milliyetçilik ideolojisinin nasıl ortaya çıktığı, milliyetçi düşüncenin ve akımların dünya genelinde ne şekilde gelişim gösterdikleri, çeşitli kuramsal perspektifler çerçevesinde incelenmiştir.

“Futbolun Türkiye’deki Gelişimi, Milli Kimlikler Ve Futbol İlişkisi” başlıklı üçüncü bölüme gelindiğindeyse öncelikle milli kimliklerin ve sembollerin nasıl inşa edildikleri genel olarak özetlenmiştir. Bunun ardındansa 19. yüzyılın sonlarında futbolun Osmanlı İmparatorluğu topraklarına nasıl girdiği ve sonrasında bu coğrafyada nasıl geliştiği incelenmiştir. Özellikle İzmir ve İstanbul gibi büyük şehirlerde, burada yerleşik İngilizler arasında oynanmaya başlanan futbol, çok geçmeden gayrimüslim azınlıkların da kendi kulüplerini kurup İngilizlere katılmasıyla popülerleşmeye başlamıştır. İstibdat Dönemi içerisinde olduğundan dolayı, müslüman tebaanın henüz bırakın futbol kulübü kurmayı, herhangi bir dernek kurması dahi yasaktır. Dolayısıyla müslüman tebaa içerisinde futbol oynamaya hevesli olan gençler o dönemlerde bunu gizli gizli yapma yoluna gitmişlerdir. İlk Türk futbol takımı olarak kabul edilen Black Stockings de, adından da anlaşılacağı üzere bir İngiliz takımı görünümünde oluşturulmaya çalışılmış fakat daha ilk maçını oynadığı esnada Teşkilat-ı Mahsusa’nın sahaya yaptığı baskın neticesinde dağılmak zorunda kalmıştır.

İstibdat Dönemi’nin sonlarına doğru Galatasaray ve Fenerbahçe gibi Türk futbolunun lokomotifleri olacak kulüpler faaliyete geçerken, bu dönemin son bulmasıyla birlikte de Türkler tarafından kurulan kulüplerin sayısı hızla artmış, böylece futbol da özellikle İstanbul ve İzmir çevresinde büyük popülarite kazanmıştır. 1922’de Türkiye

İdman Cemiyetleri Vakfı'nın, 1923'te de günümüzdeki Türkiye Futbol Federasyonu'nun Futbol Heyet-i Müttehidesi adıyla kurulmasıyla da ülkede futbolun kurumsal yapısı büyük ölçüde şekillenmiştir.

Çalışmanın alan araştırmasını da içeren dördüncü bölümün başlığıysa “Ulusal Basında Milli Maçlar: Cumhuriyet, Akşam Ve Vakit Gazetelerinde Yer Alan Haberlerin Eleştirel Söylem Analizi” şeklindedir. Bu bölümde cumhuriyetin ilanından 1930'lı yılların sonuna kadar olan dönemdeki Türk yazılı basınının üç önemli gazetesi niteliğindeki *Cumhuriyet*, *Vatan* ve *Akşam* gazetelerindeki Türkiye A Milli Futbol Takımı'nın oynadığı milli maçlarla ilgili çıkan haberler incelenmiştir. Teun van Dijk ve diğer yazarlardan sentezlenen eleştirel söylem analizi yöntemiyle yapılan çalışmada, milli takımın çıktığı uluslararası müsabakalarla ilgili haberlerde, nasıl bir milliyetçi dil kullanıldığı, milliyetçilik sembollerinin haberler yoluyla halka nasıl yansıtıldığı sorgulanmıştır.

Haberlerde milli takımın, tüm Türk ulusunu temsil ettiği fikri hep canlı tutulmaktadır. Daha önce de değinildiği üzere bunun en belirgin örneklerinin başında, 1924 yılında Letonya ile yapılan bir milli maçın, sırf maçın oynandığı şehir aynı olduğu için (ki söz konusu şehir olan Reval, Letonya'nın değil, kuzey komşusu Estonya'nın başkentidir) 16 yıl evvel bu şehirde İngiltere Kralı ve Rus Çarı arasında gerçekleşen Osmanlı İmparatorluğu aleyhtarı bir görüşmenin intikamını aldığı vurgusunun yapılmasıdır.

Bunun yanı sıra haberlerin büyük kısmında milli takımla ilgili birinci çoğul kişi, rakiplerle ilgili de üçüncü çoğul kişi ifadelerinin kullanılmakta, kısacası sürekli olarak ‘biz’ ve ‘onlar’ vurgusunun yapılmaktadır. Bu noktada bir kez daha Michael Billig'e atıfta bulunularak onun “Banal milliyetçiliğin kilit sözcükleri genellikle en ufak olanlardır: Dilsel ‘deixis’in sözcükleri olan ‘biz’, ‘bu’ ve ‘burada’.”³⁵⁸ sözünü yeniden hatırlatmak da yararlı olacaktır. Bu sayede hitap edilen kitlenin, milli takımı

³⁵⁸ Billig, a.g.e., s.112.

kendisiyle özdeşleştirmesi ve milli takımı bir milli sembol olarak kanıksaması da kolaylaştırılmaktadır.

Biraz daha derinlemesine bakıldığındaysa milli maçlarda elde edilen galibiyetlerde milli gurura, mağlubiyetlerde de milli utanca yönelik ifadeler kullanılmış olması da ayrıca dikkat çekicidir. Bir maçta elde edilen müspet veya menfi bir neticenin milletçe duyulacak bir gurura veya utanca vesile olarak gösterilmesi, milli takıma sportif faaliyetin ötesinde bir milli misyon yüklendiğinin bir işaretidir. Galibiyetlerin sonrasında gururun tamamen sahiplenilmesi, mağlubiyetlerdeyse çoğu zaman kusurun önemli bir kısmının hakemlere veya üçüncü bir başka unsura aktarılmaya çalışılması da milliyetçi yaklaşımın bir başka karakteristiğidir.

KAYNAKÇA

- Alcock, C. W.: **Football – The Association Game**, London, George Bell & Sons, 1897
- Anderson, Benedict: **Imagined Communities: Reflections on the Origin and the Spread of Nationalism**, London, Verso, 1993
- Baker, William J.: “The State Of British Sport History”, **Journal Of Sport History**, v.10, no.1, 1983, s.53-66, (Çevrimiçi) http://www.profootballresearchers.org/Coffin_Corner/02-An-051.pdf, 30.01.2009
- Ball, Phil: **Morbo - The Story of Spanish Football**, London, WSC Books, 2003
- Billig, Michael: **Banal Milliyetçilik**, Çev. Cem Şişkolar, İstanbul, Gelenek Yayıncılık, 2002
- Boniface, Pascal: **Futbol ve Küreselleşme**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, NTV Yayınları, 2007
- Burke, Peter; Briggs, Asa: **Medyanın Toplumsal Tarihi**, Çev. İbrahim Şener, İstanbul, İzdüşüm Yayınları, 2004
- Büyükbaykal, Güven: **Geçmişten Günümüze Türkiye’deki Yazılı Spor Basınında Futbolun Yeri ve Önemi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004

- Connolly, Kevin;
MacWilliam, Rab: **Fields Of Glory, Paths Of Gold – The History Of European Football**, Edinburgh, Mainstream Publishing, 2006
- Crouch, Terry: **The World Cup - The Complete History**, Aurum Press, London, 2002
- Dağlaroğlu, Rüştü: **Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi 1907–1957**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1958
- Duke, Vic; Crolley, Liz: “Fútbol, Politicians and the People: Populism and Politics in Argentina”, **Sport In Latin American Society – Past and Present**, Ed. Mangan, J.A.; DaCosta, Lamartine P., London, Frank Cass, 2002
- Eagleton, Terry: **Ideology: An Introduction**, London, Verso, 1991
- Eagleton, Terry: “Ideology and its Vicissitudes in Western Marxism”, **Mapping Ideology**, Ed. Slavoj Žižek, London, Verso, 1994
- Engels, Friedrich: **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, 6. bs., Çev. Kenan Somer, Ankara, Sol Yayınları, 1978
- Engels, Friedrich: **Anti-Dühring**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Sol Yayınları, 1975
- Engels, Friedrich: **Doğanın Diyalektiği**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Sol Yayınları, 1977

- Engels, Friedrich: **Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu**, Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, 1976
- Engels, Friedrich: **Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm**, Çev. Öner Ünalın, Ankara, Sol Yayınları, 1970
- Erdem, Onur: “Asansör Tepede Durdu”, **FourFourTwo Dergisi**, Sayı: 23, 2008, s.90-95
- Erdoğan, İrfan: “Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı: 26, 2008, s.1-58, (Çevrimiçi)
http://www.ilet.gazi.edu.tr/iletisim_dergi/26/1irfan.pdf, 30.01.2009
- Femia, Joseph V.: **Gramsci's Political Thought: Hegemony, Consciousness, and the Revolutionary Process**, New York, Clarendon Press, 1981
- Fişek, Kurthan: **100 Soruda Türkiye Spor Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1985
- Foot, John: **Calcio - A History of Italian Football**, London, Fourth Estate, 2006
- Foucault, Michel: **Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977**, Ed. Colin Gordon, New York, Pantheon Books, 1980
- Franzoi, Stephen L.: **Social Psychology**, 3. bs., New York, McGraw-Hill Higher Education, 2003

- Gellner, Ernest: **Nations and Nationalism**, Cambridge, Cambridge University Press, 1988
- Gellner, Ernest: “The Coming Of Nationalism and Its Interpretation: The Myths of Nation and Class”, **Mapping The Nation**, ed. G. Balakrishnan, London, Verso, 1996
- Georgeon, François: **Osmanlı-Türk Modernleşmesi: 1900-1930**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006
- Giddens, Anthony; Held, David: **Classes, Power, and Conflict: Classical and Contemporary Debates**, London, Macmillan, 1983
- Giddens, Anthony: **Durkheim On Politics And The State**, Cambridge, Polity Press, 1986
- Giulianotti, Richard: **Football - a Sociology of the Game**, Cambridge, Polity Press, 1999
- Goldblatt, David: **The Ball Is Round - A Global History Of Football**, London, Penguin Books, 2006
- Graham, Alexander: **England (pt. 1) (1871-1946)**, Glendale, Skye Soccer Books, 1996
- Graham, Alexander: **France**, Glendale, Skye Soccer Books, 1996
- Graham, Alexander: **Germany (Pre-1945)**, Glendale, Skye Soccer Books, 1996

- Graham, Alexander: **Netherlands (pt. 1) (1889-1954)**, Glendale, Skye Soccer Books, 1996
- Graham, Alexander: **Scotland**, Glendale, Skye Soccer Books, 1996
- Graham, Alexander: **Spain**, Glendale, Skye Soccer Books, 1996
- Graham, Alexander: **Turkey**, Glendale, Skye Soccer Books, 1996
- Güneş, Günver: “XIX. yy’da İzmir’de Futbol”, *Toplumsal Tarih*, sayı 142, İstanbul, 2005
- Hall, Stuart: “Kültür, Medya ve İdeolojik Etki”, **Medya, İktidar, İdeoloji**, 3. bs., der. Mehmet Küçük, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2005
- Hall, Stuart: “The Work of Representaiton”, **Representaiton: Cultural Representations and Signifying Practices**, Ed. Stuart Hall, London, Sage, 1997
- Harvey, Adrian: “Football’s Missing Link: The Real Story of the Evolution of Modern Football”, **Sport In Europe – Politics, Class, Gender**, Ed. Mangan, J.A., London, Frank Cass, 1999
- Hesse-Lichtenberger, Ulrich: **Tor - The Story Of German Football**, London, WSC Books, 2003
- Heywood, Andrew: **Politics**, Basingstoke, Macmillan, 1997
- Hindess, Barry: **Politics and Class Analysis**, Oxford, Blackwell, 1987

- Hüsnü, Fuad: “Mazi, Hal ve İstikbal”, Spor Alemi, 12 Eylül 1923, sayı 48
- Hylland Eriksen, Thomas: “Nationalism and the Internet”, (Çevrimiçi) <https://www.sneps.net/t/images/Articles/07erikseninter.net.pdf>, 20.06.2022.
- Ingham, Alan G.: “The Sportification Process: A Biographical Analysis Framed by the Work of Marx, Weber, Durkheim and Freud”, **Sport and Modern Social Theorists**, Ed. Richard Giulianotti, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2004, s.11-32
- Kellas, James G.: **The Politics Of Nationalism And Ethnicity**, London, MacMillan Press, 2nd Ed., 1998
- Kinloch, Graham C.: **Ideology And Contemporary Sociological Theory**, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1981
- Kuper, Simon: **Football Against the Enemy**, London, Phoenix, 2001
- Larrain, Jorge: “Ideology and its Revisions in Contemporary Marxism”, **The Structure of Modern Ideology**, Ed. N. O’Sullivan, Hants, Edward Elgar, 1989
- Lenin, V.İ.: **Ne Yapmalı? Hareketimizin Canalcı Sorunları**, Çev. Muzaffer Ardos, Ankara, Sol Yayınları, 1977
- Lenin, V.İ.: **Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı**, 4. bs. Çev. Muzaffer Ardos, Ankara, Sol Yayınları, 1977

- Lichtheim, George: **The Concept Of Ideology And Other Essays**, New York, Vintage Books, 1967
- Luxemburg, Rosa: “The National Question And Autonomy”, **Selected Writings by Rosa Luxemburg On The National Question**, ed. H. Davis, New York, Monthly Review Press, 1976
- Luzuriaga, Juan Carlos: “Albion Football Club: Profetas del Sport en Uruguay”, (Çevrimiçi) <http://www.efdeportes.com/efd120/albion-football-club-profetas-del-sport-en-uruguay.htm>, 08.05.2023
- Mangan, J.A.: “The Early Evolution of Modern Sport In Latin America: A Mainly English Middle-Class Inspiration?”, **Sport In Latin American Society – Past and Present**, Ed. Mangan, J.A.; DaCosta, Lamartine P., London, Frank Cass, 2002
- Mardin, Şerif: **İdeoloji**, 2. bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 1982
- Marx, Karl: “Contribution to the Critique of Hegel’s Philosophy of Right”, **The Marx-Engels Reader**, Ed. Robert C. Tucker, New York, Norton, 1978
- Marx, Karl: “Critique Of List”, **Marx And Engels Collected Works**, London, Lawrence And Wishart, 1975
- Marx, Karl: **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**, Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, 1970

- Marx, Karl: **Felsefenin Sefaleti**, Çev. Ahmet Kardam, 2. bs., Ankara, Sol Yayınları, 1975
- Marx, Karl: **Kapital: Ekonomi Politikın Eleştirisi**, c.1, Çev. Mehmet Selik, Ankara, Sol Yayınları, 1966
- Marx, Karl: **Kapital: Ekonomi Politikın Eleştirisi**, c.3, Çev. Mehmet Selik, Ankara, Sol Yayınları, 1966
- Marx, Karl: “Theses on Feuerbach”, **The Marx-Engels Reader**, Ed. Robert C. Tucker, New York, W.W. Norton & Co, 1972
- Marx, Karl: **Ücretli Emek ve Sermaye – Ücret, Fiyat ve Kar**, 4. bs. Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, 1978
- Marx, Karl: “Louis Bonaparte’ın On Sekiz Brumaire’i”, **Siyaset ve Felsefe**, Çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, Öncü Kitabevi, 1978
- Marx, Karl: “The Economic and Philosophical Manuscripts”, **Early Writings**, Ed. T.B. Bottomore, London, C.A. Watts, 1963
- Marx, Karl; Engels, Friedrich: **Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Sol Yayınları, 1976
- Marx, Karl; Engels, Friedrich: **The German Ideology**, pt.1, Ed. C.J. Arthur, New York, International Publishers, 1970

- Marx, Karl; Engels, Friedrich: “The Manifesto of the Communist Party”, **Selected Works**, Moscow, Progress, 1968
- Mason, Nicholas: **Football – The Story Of All The World’s Football Games**, London, Temple Smith, 1974
- Mepham, John: “The Theory of Ideology in Capital”, **Issues in Marxist Philosophy**, Ed. J. Mepham & D.H. Ruben, Brighton, The Harvester Press, 1979
- Mill, John Stuart: “Of Nationality, As Connected With Representative Government”, **Nationalism In Europe, 1815 To The Present**, ed. Stuart Woolf, London, Routledge, 1996
- Mouffe, Chantal: “Hegemony and Ideology in Gramsci”, **Gramsci and Marxist Theory**, Ed. Chantal Mouffe, London, Routledge & Kegan Paul, 1979
- Nairn, Tom: **The Break-Up Of Britain: Crisis and Neo-Nationalism**, London, Verso, 1977
- Oliver, Guy: **The Guinness Book Of World Soccer**, 2nd ed., Middlesex, Guinness Publishing, 1995
- Oral, M. Ali: Oral, M. Ali, **Türkiye Futbol Tarihi 1890-1912**, Sulhi Garan Matbaası, 1954
- Plamenatz, John: **Ideology**, London, Macmillan, 1971
- Poltzer, Georges: **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, 5. bs., Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, 1975

- Politzer, Georges: **Felsefenin Temel İlkeleri**, 7. bs., Çev. Muzaffer Ardos, Ankara, Sol Yayınları, 1978
- Rowe, David: “Antonio Gramsci: Sport, Hegemony and the National-Popular”, **Sport and Modern Social Theorists**, Ed. Richard Giulianotti, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2004, s.97-110.
- Russell, David: “Associating with Football: Social Identity in England 1863-1998”, **Football Cultures and Identities**, ed. Gray Armstrong & Richard Giulianotti, London, MacMillan, 1998, s.15-28
- Seliger, Martin: **The Marxist Conception of Ideology**, Cambridge, Cambridge University Press, 1977
- Sert, Mahmut: **Gol Atan Galip - Futbola Sosyolojik Bir Bakış**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000
- Sheyholislami, Jaffer: “Critical Discourse Analysis”, (Çevrimiçi), https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/49725082/1_What_is_CDA-libre.pdf, 30.05.2023.
- Sholle, David J.: “Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar/Bilgiye”, **Medya, İktidar, İdeoloji**, 3. bs., der. Mehmet Küçük, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2005
- Smith, Anthony D.: **Nationalism: Theory, Ideology, History**, Cambridge, Polity Press, 2001

- Spencer, Phillip & Wollmann, Howard: **Milliyetçilik**, çev. Kübra Kelebekoğlu, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2020
- Sumner, Colin: **Reading Ideologies: an investigation into the Marxist theory of ideology and law**, London, Academic Press, 1979
- Van Dijk, Teun: **New Analysis: Case Studies of International and National News in the Press**, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1988
- Van Dijk, Teun: “Multidisciplinary CDA: A Plea for Diversity”, **Methods of Critical Discourse Analysis**, Eds. Ruth Wodak, Michael Meyer. London: Sage, 2001
- Van Dijk, Teun: “Critical Discourse Studies: A Socio-cognitive Approach”, **Methods of Critical Discourse Analysis (2nd edition)**, Eds. Ruth Wodak, Michael Meyer. London, Sage, 2009
- Van Dijk, Teun: “Söylem ve İdeoloji, Çok Alanlı Bir Yaklaşım”, **Söylem ve İdeoloji**, der: Barış Çoban, Zeynep Özarslan, İstanbul, Su Yayınları, 2015
- Vanderlippe, John M: **The Politics Of Turkish Democracy: İsmet İnönü and the Formation of the Multi-Party System, 1938-1950**, Albany, State University of New York Press, 2005
- Vincent, Andrew: **Modern Political Ideologies**, second edition, Oxford, Blackwell Publishers, 1995

- Vogler, Carolyn: “Social Identity and Emotion: The Meeting Of Psychoanalysis and Sociology”, **Sociological Review**, v.48(1), 19-42
- Weber, Max: **Economy And Society: An Outline Of Interpretive Sociology**, Berkeley, University Of California Press, 1978
- Weber, Max: “Politics as a Vocation”, **Max Weber: Essays In Sociology**, ed. H. Gerth ve C. Wright Mills, London, Routledge, 1948
- Wodak, Ruth: “What CDA is About—a Summary of its History, Important Concepts and its Developments”, **Methods of Critical Discourse Analysis**, Eds. Ruth Wodak, Michael Meyer, London: Sage, 2001
- Yalman, Ahmed Emin: **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim cilt 1**, 2.bs., İstanbul, Pera Turizm ve Ticaret, 1997
- Yardım, Gözde & Doğruel, Hilal: “Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Haber Metinlerinin İncelenmesi: Pippa Bacca Cinayeti Örneği”, **Erciyes İletişim Dergisi**, cilt 6, sayı 1, Ocak 2019, ss. 137-148
- Yüce, Mehmet: **Osmanlı Melekleri: Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014

Yüce, Mehmet: **İdmançı Ruhlar - Futbol Tarihimizin Klasik Devreleri: 1923-1952**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015

YARARLANILAN DİĞER KAYNAKLAR

The Constantinople Messenger, 16 Kasım 1880, cilt 1, No: 28

The Constantinople Messenger, 1 Aralık 1880, cilt 1, No: 30

The Constantinople Messenger, 5 Ocak 1881, cilt 1, No: 35

The Levant Herald, 6 Ocak 1889, cilt IX, No:1

The Levant Herald, 6 Ocak 1889, cilt IX, No:2

The Levant Herald, 20 Ocak 1889, cilt IX, No: 3

The Levant Herald, 22 Kasım 1897, cilt XVII, No: 41

The Levant Herald, 22 Kasım 1897, cilt XVII, No: 47

The Levant Herald, 26 Kasım 1900, cilt XX., No: 47

The Levant Herald, “Association Football”, 7 Mart 1908

İdman Mecmuası, 14 Kasım 1913, sayı 10, ss.151-153

İdman Mecmuası, 28 Kasım 1913, sayı 11, s.170

Vakit Gazetesi, 27 Ekim 1923

Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mayıs 1924

Cumhuriyet Gazetesi, 23 Haziran 1924

Cumhuriyet Gazetesi, 11 Nisan 1925

Cumhuriyet Gazetesi, 2 Mayıs 1925

Cumhuriyet Gazetesi, 16 Mayıs 1925

Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mayıs 1926

Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ekim 1927

Akşam Gazetesi, 28 Eylül 1931

Cumhuriyet Gazetesi, 28 Eylül 1931

Vakit Gazetesi, 28 Eylül 1931

Hilaliahmer Gazetesi, 18 Nisan 1932

Akşam Gazetesi, 23 Nisan 1932

Cumhuriyet Gazetesi, 23 Nisan 1932

Vakit Gazetesi, 23 Nisan 1932

Cumhuriyet Gazetesi, 5 Kasım 1932

Vakit Gazetesi, 5 Kasım 1932

Akşam Gazetesi, 13 Temmuz 1936

Cumhuriyet Gazetesi, 13 Temmuz 1936

Kurun Gazetesi, 13 Temmuz 1936

Akşam Gazetesi, 4 Ağustos 1936

Cumhuriyet Gazetesi, 4 Ağustos 1936

Kurun Gazetesi, 4 Ağustos 1936

Akşam Gazetesi, 2 Ağustos 1937

Cumhuriyet Gazetesi, 2 Ağustos 1937

Kurun Gazetesi, 2 Ağustos 1937

Galatasaray Gazetesi, 16 Ocak 1948, sayı 13, s.

(Çevrimiçi) <https://tff.org/default.aspx?pageID=294>, 31.05.2023

(Çevrimiçi) https://eu-football.info/_match.php?id=5538, 27.09.2020

(Çevrimiçi) <https://antlasmalar.com/reval-gorusmeleri/>, 01.06.2023

(Çevrimiçi)

https://web.archive.org/web/20150106234214/http://www.cagdasmarinis.net/ya_zi_detay.php?id=56, 03.06.2023

(Çevrimiçi) <https://core.ac.uk/download/pdf/149222525.pdf>, 03.06.2023

ÖZGEÇMİŞ

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite	T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Adı Soyadı	Ömer Onur Erdem
Tez Başlığı	Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Futbol Ve Milli Kimliğin İnşası Açısından İdeolojik İşlevleri: Ulusal Basında Futbol Haberlerinde Milliyetçi Söylemler
Savunma Tarihi	23 Haziran 2023
Danışmanı	Prof. Dr. Dilruba Çatalbaş

JÜRİ ÜYELERİ

Unvanı, Adı Soyadı	İmza
--------------------	------

Prof. Dr. Dilruba Çatalbaş
Prof. Dr. Murat Özgen
Prof. Dr. Süleyman İrvan
Doç. Dr. Tolga Çevikel
Dr. Öğr. Üyesi Gülsün Güvenli

Prof. Dr. Ulun AKTURAN
Enstitü Müdürü